

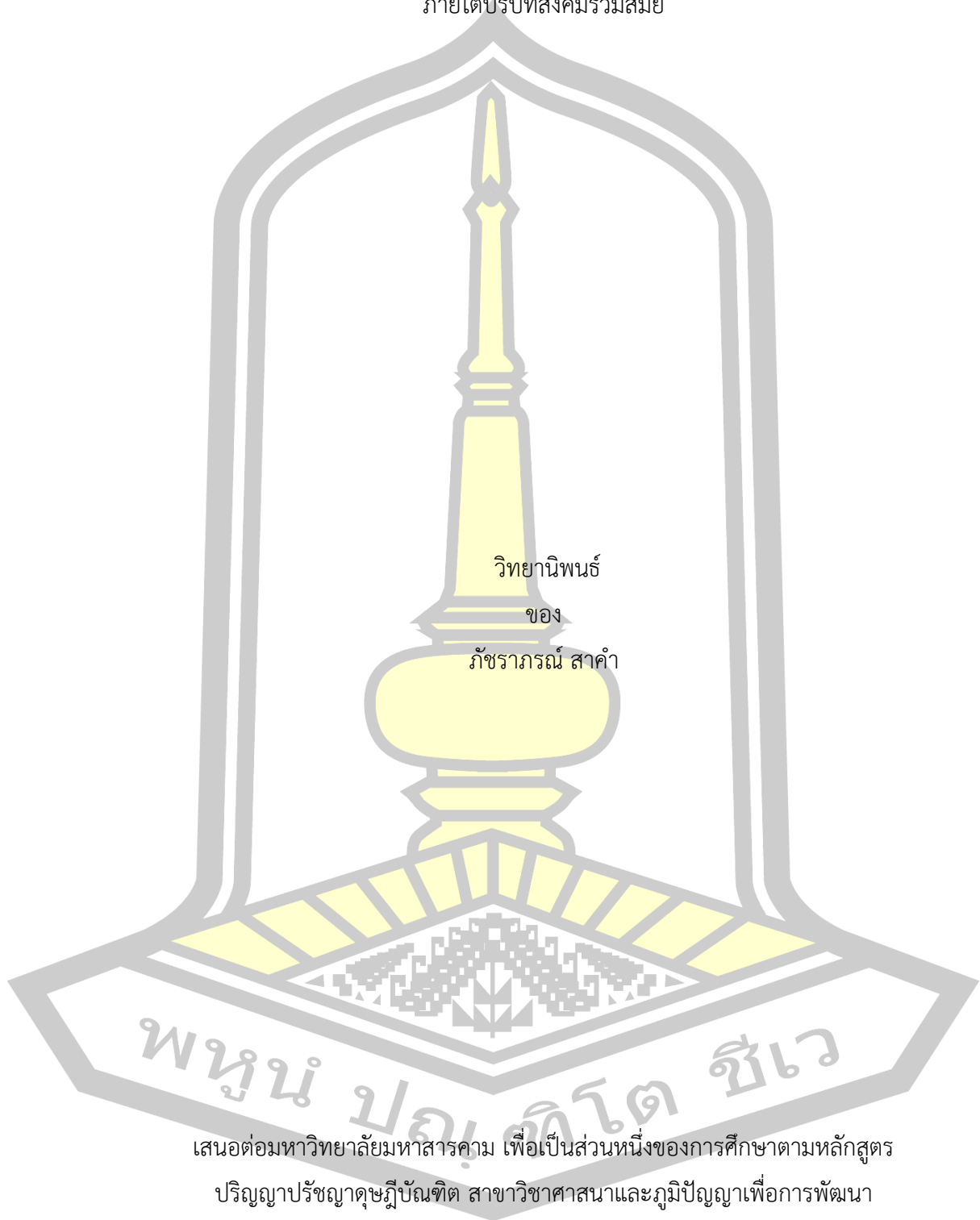
การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐ
ภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

วิทยานิพนธ์
ของ
ภัชราภรณ์ คำคำ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา
มกราคม 2567

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

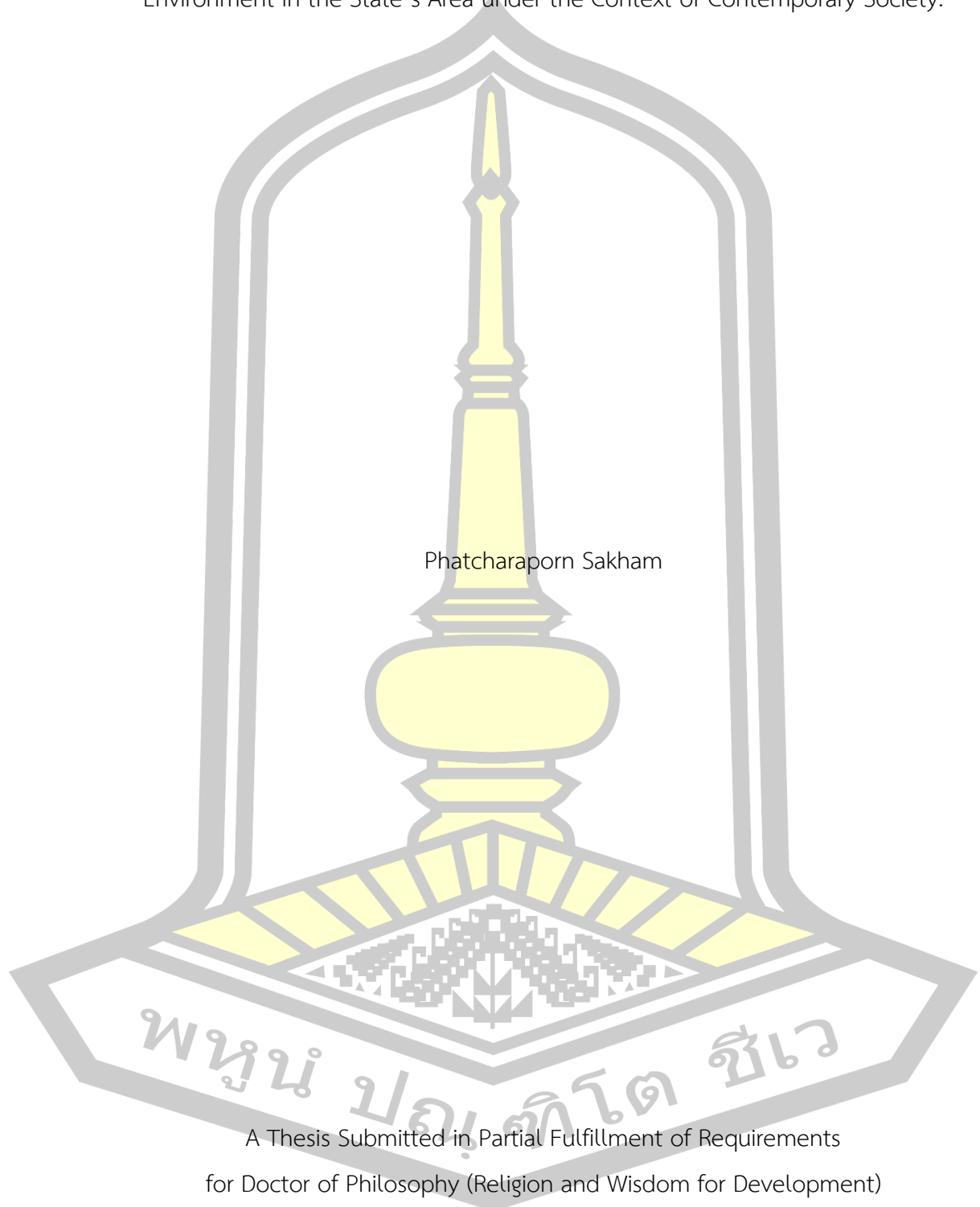
การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐ
ภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

มกราคม 2567

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

A Construction of the Sacred Area for Management of the Natural Resource and Environment in the State's Area under the Context of Contemporary Society.

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Doctor of Philosophy (Religion and Wisdom for Development)

January 2024

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนางสาวภัชราภรณ์ สาคำ
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รศ. ดร. ประเวศ อินทองปาน)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รศ. ดร. ฉลอง พันธุ์จันทร์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(รศ. ดร. เกียรติศักดิ์ บังเพลิง)

.....กรรมการ

(รศ. ดร. ธีระพงษ์ มีไธสง)

.....กรรมการ

(รศ. ดร. อภิวัฒน์ โพธิ์सान)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(ผศ. ดร. หอมหวล บัวระภา)

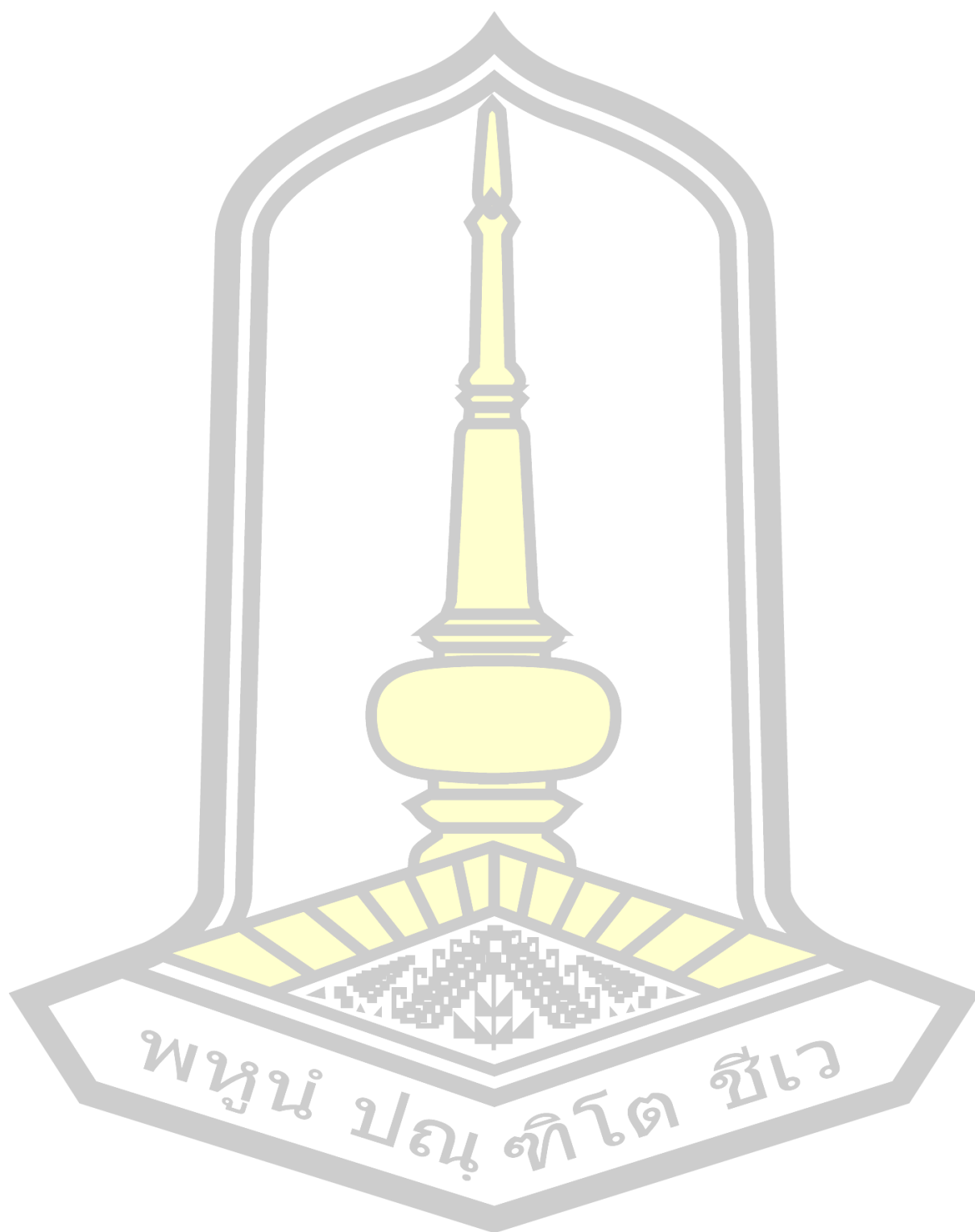
มหาวิทยาลัยขอนแก่นให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา ของมหาวิทยาลัย
มหาสารคาม

.....
(รศ. ดร. นิตยา วรรณกิติร์)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

.....
(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย		
ผู้วิจัย	ภัชราภรณ์ สาคำ		
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. ฉลอง พันธุ์จันทร์ รองศาสตราจารย์ ดร. เกียรติศักดิ์ บังเพลิง		
ปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต	สาขาวิชา	ศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการ พัฒนา
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2567

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ 3) เพื่อศึกษาการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ขอบเขตการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 พื้นที่ คือ วัดถ้ำเสียงของ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ และชุมชนหุบเลา ครอบคลุม 5 หมู่บ้าน และกลุ่มเป้าหมายรวมทั้งสิ้นจำนวน 88 คน มีวิธีการศึกษา 2 ส่วนสำคัญ คือ การศึกษาเอกสารและการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากเครื่องมือต่าง ๆ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต การสนทนากลุ่มย่อย และการจัดเวทีระดับชุมชน เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์สังเคราะห์เป็นชุดความรู้เขียนรายงานเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐเชื่อมโยงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยจำนวน 3 ฉบับ ที่เป็นแผนและนโยบายเอื้อต่อการให้สิทธิชุมชนและท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งนับได้ว่าเป็นสิทธิเชิงกระบวนการ อย่างไรก็ตามภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-12 หน่วยงานรัฐมีการปรับตัวจากการปรับเพราะมีโครงสร้างองค์กรหรือกลไกทำงานใหม่ ระดับพื้นที่ปฏิบัติการได้สร้างกระแสการตื่นตัวของชุมชนท้องถิ่นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการได้เป็นอย่างดี พื้นที่ศึกษาเป็นหนึ่งในชุมชนตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ มีการนำภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนา ประเพณีพิธีกรรม และภูมิ

ปัญหาท้องถิ่นกับการจัดการพื้นที่ชุมชน เช่น เกษตรกรรมทางเลือก องค์ความรู้ด้านสมุนไพร สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการจัดการพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม นำไปสู่การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่แต่ละช่วงเวลา ที่ส่งผลต่อพัฒนาการของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีการนำภูมิปัญญาดังกล่าว สร้างรูปธรรมระดับพื้นที่ให้สอดคล้องกับยุคสมัยมากยิ่งขึ้น เช่น การจัดทำโครงการป่าชุมชน กระบวนการจัดตั้งวัด ซึ่งเป็นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาและการคุ้มครองพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

คำสำคัญ : การประกอบสร้าง, พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์, ภูมิปัญญา, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

TITLE	A Construction of the Sacred Area for Management of the Natural Resource and Environment in the State's Area under the Context of Contemporary Society.		
AUTHOR	Phatcharaporn Sakham		
ADVISORS	Associate Professor Chalong Phanchan , Ph.D. Associate Professor Kiattisak Bangperng , Ph.D.		
DEGREE	Doctor of Philosophy	MAJOR	Religion and Wisdom for Development
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2024

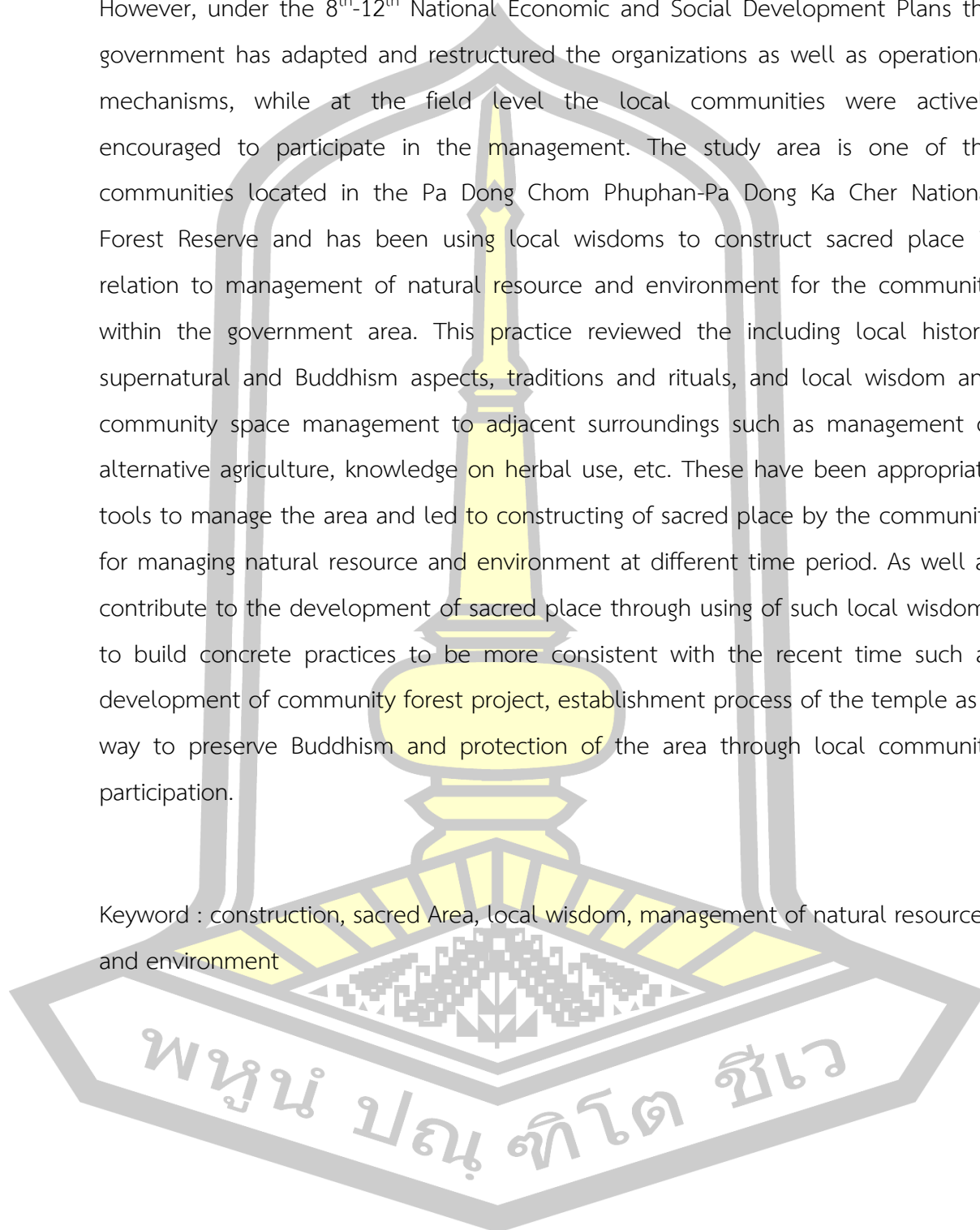
ABSTRACT

This research used Qualitative Research Methods, and has three objectives, 1) to study natural resource and environmental management under the government contexts, 2) to study local wisdom in constructing of sacred place in relation to natural resource and environmental management in the government area, and 3) to study constructing of sacred place by the community for natural resource and environmental management in the government area under the contemporary social contexts. The research scope is divided into 2 areas: Tham Siang Khong Temple. which is part of the national reserved forest area, Pa Dong Chom Phu Phan - Pa Dong Ka Cher and the Luplao community covers 5 villages and The target group was 88 people. The methodology consisted of 2 important parts including literature reviews and field data collections using various tools comprised of interview and observation forms, focus group discussions, and organizing community forums. The results were analyzed and synthesized to obtain sets of knowledge to be used in writing a descriptive report.

The research found that management of natural resource and environment under the government context links to three Constitutions of the Kingdom of Thailand as plan and policy that facilitate the rights of communities and

locals to involve in the management which considered as procedural rights. However, under the 8th-12th National Economic and Social Development Plans the government has adapted and restructured the organizations as well as operational mechanisms, while at the field level the local communities were actively encouraged to participate in the management. The study area is one of the communities located in the Pa Dong Chom Phuphan-Pa Dong Ka Cher National Forest Reserve and has been using local wisdoms to construct sacred place in relation to management of natural resource and environment for the community within the government area. This practice reviewed the including local history, supernatural and Buddhism aspects, traditions and rituals, and local wisdom and community space management to adjacent surroundings such as management of alternative agriculture, knowledge on herbal use, etc. These have been appropriate tools to manage the area and led to constructing of sacred place by the community for managing natural resource and environment at different time period. As well as contribute to the development of sacred place through using of such local wisdoms to build concrete practices to be more consistent with the recent time such as development of community forest project, establishment process of the temple as a way to preserve Buddhism and protection of the area through local community participation.

Keyword : construction, sacred Area, local wisdom, management of natural resource and environment

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความสะดวกอย่างยิ่งของรองศาสตราจารย์ ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และรองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ บังเพลิง อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ให้ความกรุณาประสิทธิ์ประสาทความรู้ด้านวิชาการเพื่อพัฒนาเนื้อหาวิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงด้วยดี ตลอดทั้งคณาจารย์สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามทุกท่านที่ให้ความรู้เพื่อเสริมสร้างทักษะและพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ให้กับนิสิต ตลอดระยะเวลาการศึกษาระดับปริญญาเอกครั้งนี้

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หอมหวล บัวระภา กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก และรองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพงษ์ มีไธสง รองศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ โพธิ์สาน กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำชี้แนะเพื่อปรับปรุงและแก้ไข ที่เป็นคุณประโยชน์ในการพัฒนาวิทยานิพนธ์แก่นักศึกษาให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

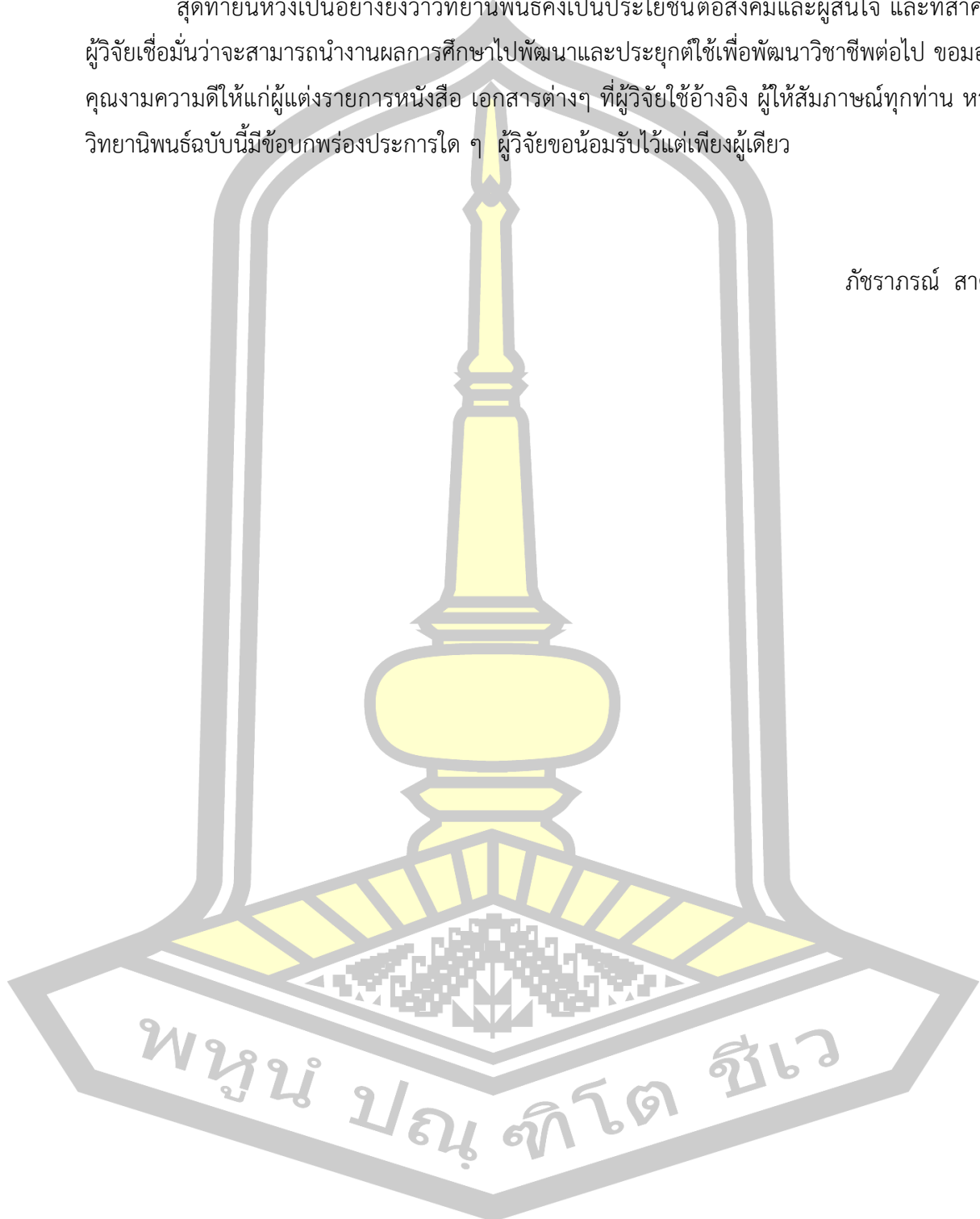
ขอขอบคุณคณะผู้บริหาร มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร หน่วยงานต้นสังกัดที่สนับสนุนกองทุนพัฒนาบุคลากร สำหรับการลาศึกษาต่อในระบบเวลาราชการ ตลอดระยะเวลา 3 ปี และโครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากเงินทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณเงินรายได้ ประจำปีงบประมาณ 2566 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อส่งเสริมการตีพิมพ์สำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา (ปริญญาเอก) ขอขอบคุณอาจารย์ Dr.Hanvedes Daovisan สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ปรึกษาบทความวิจัยวารสารระดับนานาชาติ ขอขอบคุณ คุณอัจฉรา รุ่งวงษ์ รุ่งพี นักวิชาการอิสระ ที่คอยให้คำแนะนำพัฒนาประเด็นเนื้อหางานในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ขอขอบคุณคุณเทพรักษ์ สุริผ่าย นักวิชาการศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อนนิสิตที่ดูแลและอำนวยความสะดวกระหว่างศึกษาต่อ ขอขอบคุณนางตาลคุณปัญญพร หนาดคำ นักวิชาการศึกษาปฏิบัติการ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ที่เคยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยจัดทำรายงานข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อประกอบเอกสารจัดตั้งวัดถ้ำเสียงของ และขอขอบคุณอาจารย์พงษ์ศักดิ์ ฐานสินพล สาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร คู่ชีวิตและครอบครัวที่คอยช่วยเหลือและเอาใจใส่เป็นอย่างดี

กราบขอขอบพระคุณพระเดชพระคุณ ท่านพระครูพุทธิปัญญามารณ์ (ฐิติกรณ จิตธมโม) เจ้าอาวาสวัดถ้ำเสียงของ ผู้นำชุมชน ตัวแทนชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เจ้าของพื้นที่ศึกษาชุมชนหลุบเลา ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร ที่ให้การช่วยเหลือและอนุเคราะห์ข้อมูล ตลอดทั้งอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์วัดถ้ำเสียงของ ที่สร้างพลังแรงใจให้สามารถก้าวผ่านปัญหาและอุปสรรคได้เป็น

อย่างดี

สุดท้ายนี้หวังเป็นอย่างยิ่งว่าวิทยานิพนธ์คงเป็นประโยชน์ต่อสังคมและผู้สนใจ และที่สำคัญ ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่าจะสามารถนำงานผลการศึกษาไปพัฒนาและประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาวิชาชีพต่อไป ขอขอบคุณงามความดีให้แก่ผู้แต่งรายการหนังสือ เอกสารต่างๆ ที่ผู้วิจัยใช้อ้างอิง ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีข้อบกพร่องประการใด ๆ ผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

ภัชราภรณ์ สาคำ

สารบัญ

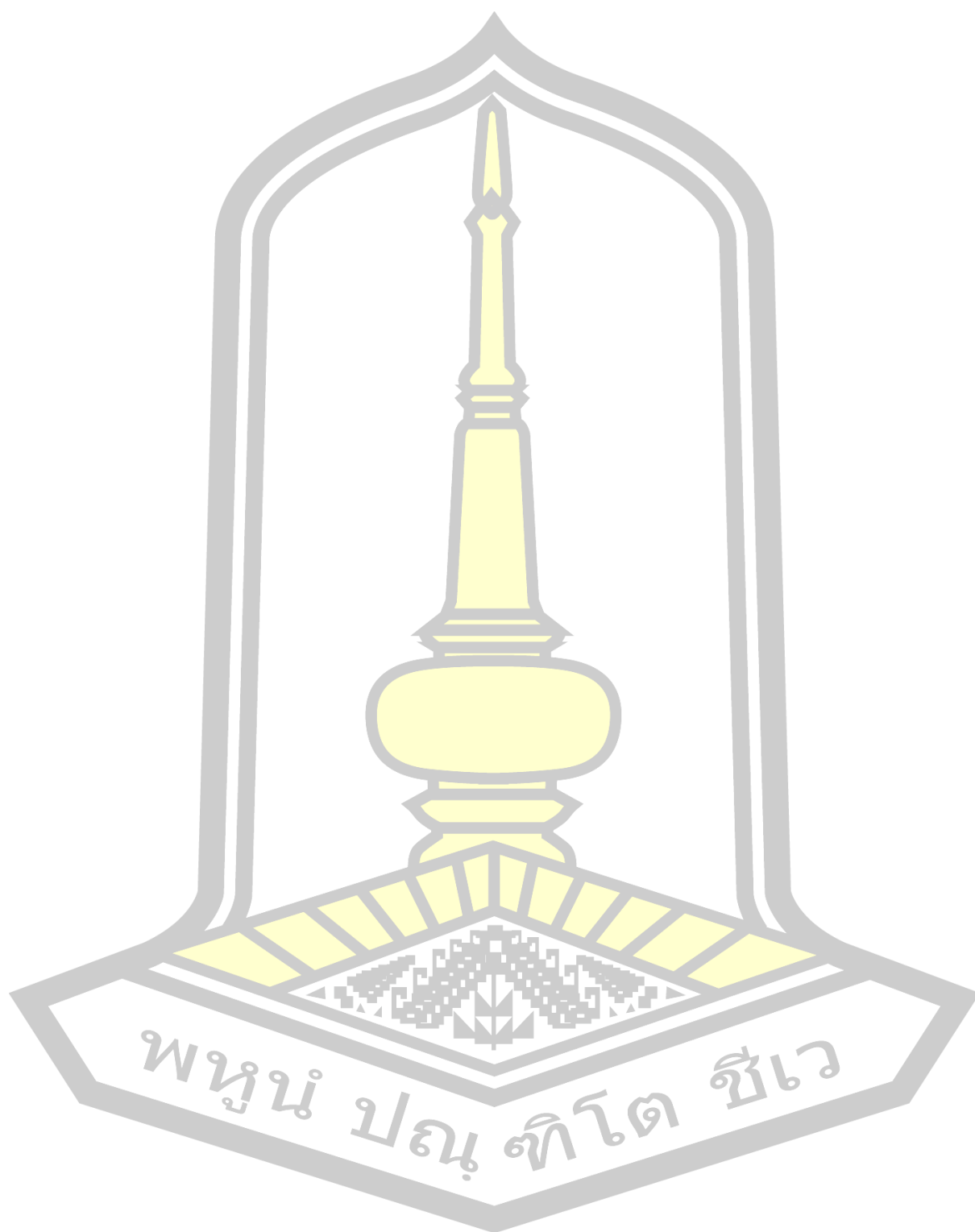
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ฒ
สารบัญภาพประกอบ.....	ณ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ภูมิหลัง.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 ขอบเขตการวิจัย	5
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	9
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ	9
1.7 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	11
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	12
2.1.1 แนวคิดภูมิปัญญา	12
2.1.2 แนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์	19
2.1.3 แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก	24
2.1.4 ทฤษฎีการประกอบสร้าง.....	32
2.2 เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	41

2.2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	41
2.2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	43
2.3 สรุป	50
บทที่ 3 บริบทพื้นที่ศึกษา	52
3.1 แหล่งอารยธรรมและตำนานที่เกี่ยวข้องกับเมืองสกลนคร	52
3.1.1 ลักษณะทางกายภาพและแหล่งอารยธรรม	52
3.1.2 ตำนานที่เกี่ยวข้องกับเมืองสกลนคร	67
3.2 พื้นที่จังหวัดสกลนคร.....	71
3.2.1 ประวัติศาสตร์และภูมิวัฒนธรรม.....	74
3.2.2 กลุ่มสังคม หรือกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร.....	76
3.2.3 ระบบความเชื่อและศาสนา.....	79
3.2.4 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	84
3.3 พื้นที่ศึกษา	86
3.3.1 พัฒนาการและประวัติศาสตร์อำเภอภูพานและตำบลหุบเสลา	86
3.3.2 ชุมชนหุบเสลา	88
3.3.2.1 ระบบเศรษฐกิจ	95
3.3.2.2 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	97
3.3.2.3 คติความเชื่อ ศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่น	102
3.3.3 วัดถ้ำเสี่ยงของ	106
3.3.3.1 ประวัติความเป็นมาวัดถ้ำเสี่ยงของ	107
3.3.3.2 กระบวนการขอจัดตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของ และอาณาบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์	113
3.3.3.3 แผนการจัดการพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของ	125
3.4 สรุป	127
บทที่ 4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ	129

4.1 ยุทธศาสตร์ และนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	129
4.1.1 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)	131
4.1.2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)	132
4.1.3 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)	134
4.1.4 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)	135
4.1.5 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)	137
4.2 นโยบาย และแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสกลนคร	141
4.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ศึกษา	148
4.3.1 ลักษณะทางกายภาพและพัฒนากิจการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม	148
4.3.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน	149
4.3.3 โครงการป่าชุมชน อาณาบริเวณพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของ	153
4.4 ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อชุมชน	155
4.5 สรุป	159
บทที่ 5 ภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ	161
5.1 ภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์	161
5.1.1 ภูมิปัญญาด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	162
5.1.2 ภูมิปัญญาด้านอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธรูป	164
5.1.3 ภูมิปัญญาด้านประเพณี และพิธีกรรม	167
5.1.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการพื้นที่ชุมชน	168
5.2 สรุป	177
บทที่ 6 การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย	179

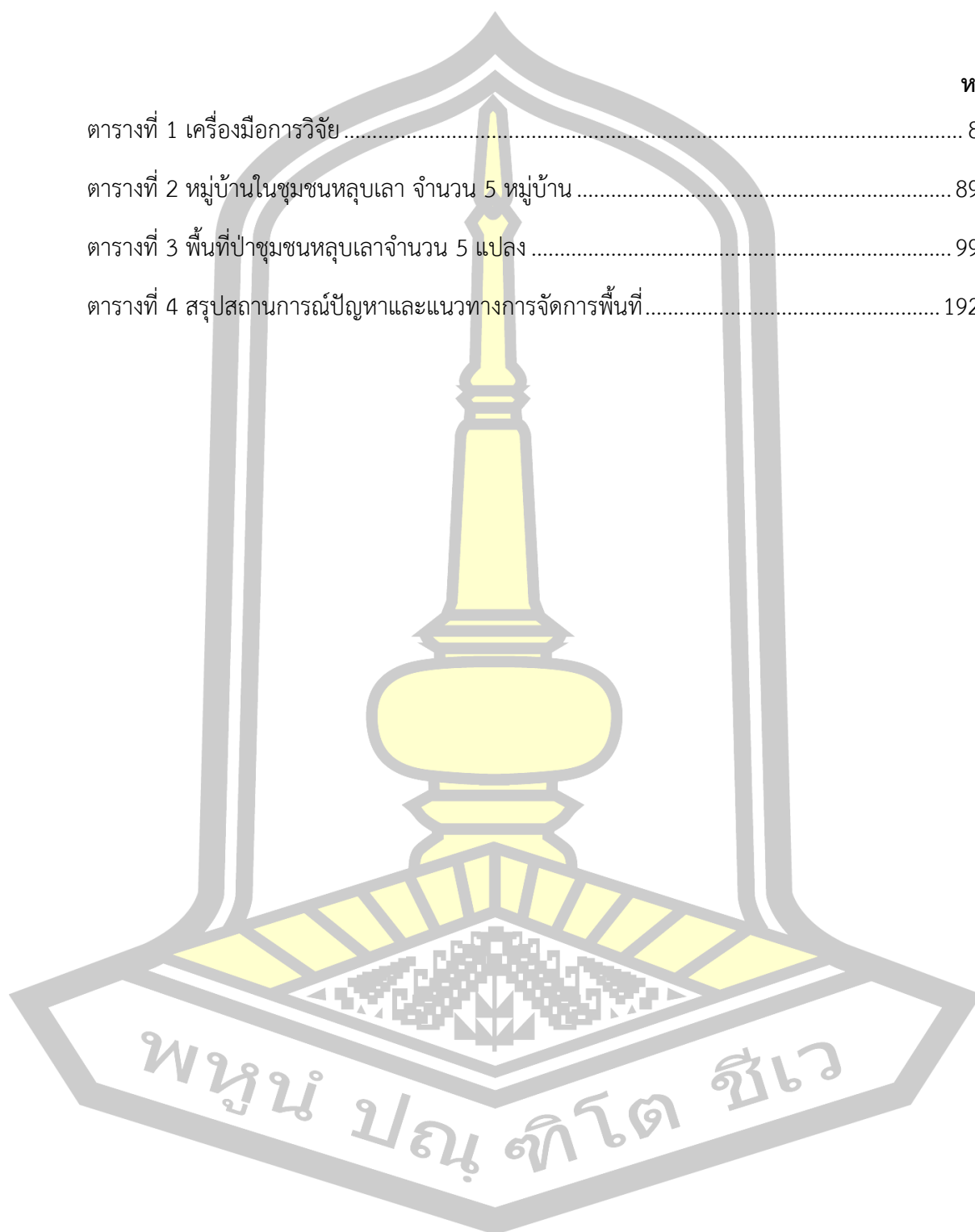
6.1 การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์	179
6.1.1 ช่วงที่ 1 ที่พักสงฆ์ถ้ำเสียงของ (ก่อนปี พ.ศ. 2508)	179
6.1.2 ช่วงที่ 2 สำนักสงฆ์ เป็น วัดถ้ำเสียงของ (ปี พ.ศ. 2508-2565)	181
6.2 ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย	197
6.3 เงื่อนไขการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	203
6.4 สรุป	205
บทที่ 7 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	207
7.1 สรุปผล	207
7.2 อภิปรายผล	210
7.3 ข้อเสนอแนะ	214
บรรณานุกรม	217
ภาคผนวก	231
ภาคผนวก ก รายนามผู้ให้สัมภาษณ์	232
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง	241
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง	244
ภาคผนวก ง แบบสัมภาษณ์เชิงลึก	250
ภาคผนวก จ การสนทนากลุ่มย่อย	252
ภาคผนวก ฉ การจัดเวทีระดับชุมชน	255
ภาคผนวก ช แบบการสังเกต หรือแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม	257
ภาคผนวก ฌ รายนามพระสงฆ์วัดถ้ำเสียงของ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2508-ปัจจุบัน	260
ภาคผนวก ญ (ร่าง) ข้อตกลง กฎระเบียบและคณะกรรมการป่าชุมชน	272
ภาคผนวก ฎ เอกสารรับรองโครงการวิจัย	275
ภาคผนวก ฏ รูปภาพประกอบเพิ่มเติม	279

ประวัติผู้เขียน.....283

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 เครื่องมือการวิจัย	8
ตารางที่ 2 หมู่บ้านในชุมชนหลุมเสา จำนวน 5 หมู่บ้าน	89
ตารางที่ 3 พื้นที่ป่าชุมชนหลุมเสาจำนวน 5 แปลง	99
ตารางที่ 4 สรุปสถานการณ์ปัญหาและแนวทางการจัดการพื้นที่.....	192

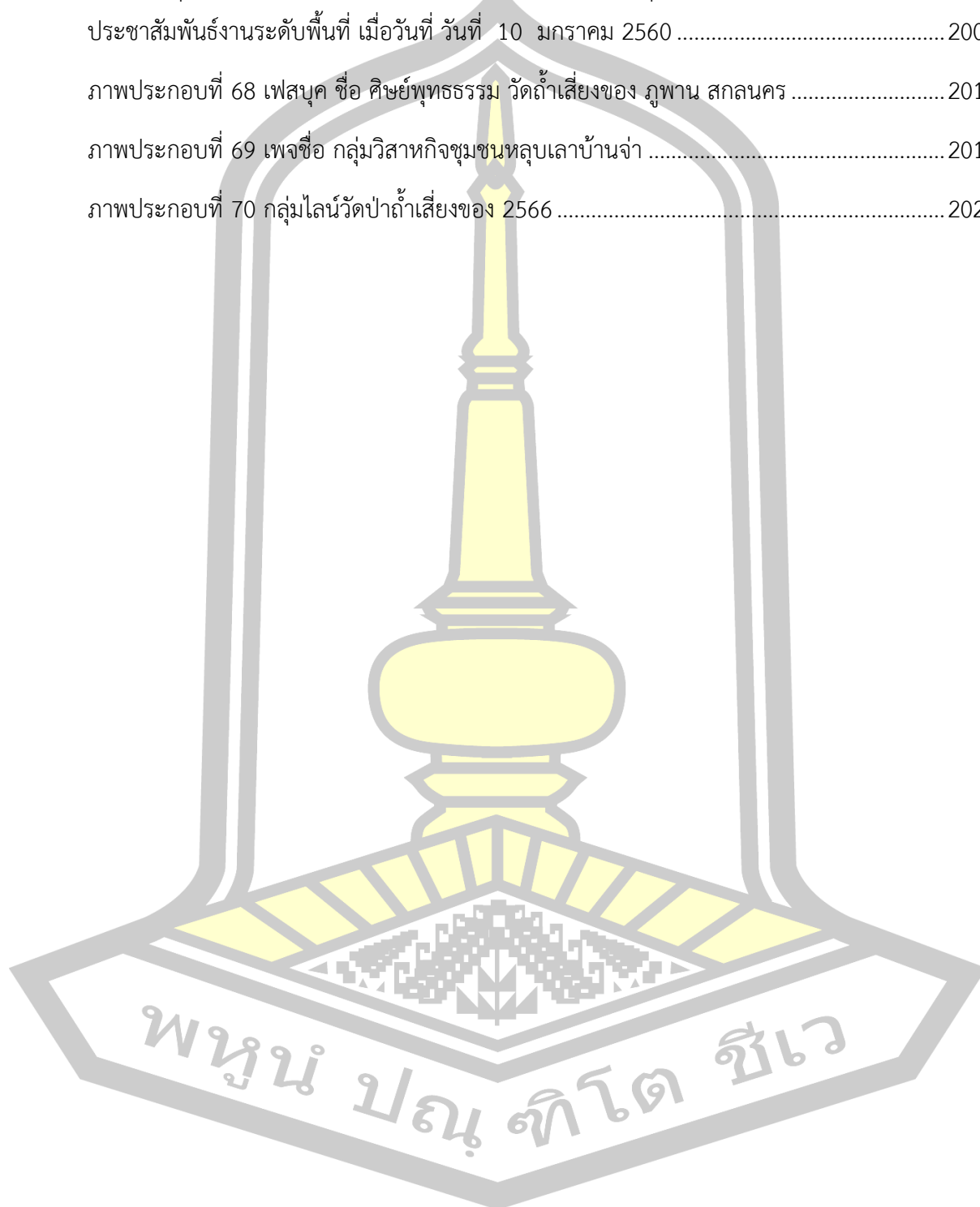
สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย	11
ภาพประกอบที่ 2 พระพุทธรูปหินทรายปรางสมาธิ	56
ภาพประกอบที่ 3 จารึกพระมหาพรหมเทโวโพธิสัตว์ (จารึกวัดบ้านริมท่าวัด)	56
ภาพประกอบที่ 4 ด้านข้างสะพานขอมโบราณ จังหวัดสกลนคร	58
ภาพประกอบที่ 5 ด้านหน้าสะพานขอมโบราณ จังหวัดสกลนคร	59
ภาพประกอบที่ 6 พระธาตุคูม	60
ภาพประกอบที่ 7 พระธาตุนารายางะเว	61
ภาพประกอบที่ 8 พระธาตุภูเพ็ก	62
ภาพประกอบที่ 9 บันไดขึ้น-ลงพระธาตุภูเพ็ก	62
ภาพประกอบที่ 10 พระธาตุเชิงชุม	64
ภาพประกอบที่ 11 ประสาทหินบ้านพันนา (ด้านนอก) และบารายนอกปราสาท	65
ภาพประกอบที่ 12 ประสาทหินบ้านพันนา (ด้านใน)	65
ภาพประกอบที่ 13 แสดงอาณาเขตพื้นที่จังหวัดสกลนคร	73
ภาพประกอบที่ 14 พระครูวิเวกพุทธกิจ (เสาร์ กนตสีโล)	80
ภาพประกอบที่ 15 หลวงปู่มั่น ฐิริทัตโต (มั่น แก่นแก้ว)	81
ภาพประกอบที่ 16 ลักษณะภูมิประเทศ จังหวัดสกลนคร	84
ภาพประกอบที่ 17 แสดงอาณาเขตตำบลหลุบเลา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร	88
ภาพประกอบที่ 18 ปฏิทินวงปีประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนหลุบเลา	94
ภาพประกอบที่ 19 การปลูกพืชผักสวนครัวบนแปลงเกษตรผสมผสาน	96
ภาพประกอบที่ 20 แผนที่ภาพรวมแหล่งทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนหลุบเลา	102
ภาพประกอบที่ 21 ศาลปู่ตาบริเวณป่าดอนปู่ตา (ป่าวัฒนธรรม)	104

ภาพประกอบที่ 22 พิธีสวดมนต์เจริญพระพุทธมนต์ชุมนุมเทวดา	104
ภาพประกอบที่ 23 พิธีกรรมบรวงสรวงเทวดา เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2564	105
ภาพประกอบที่ 24 ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่ป่ารอบวัดถ้ำเสียงของ	106
ภาพประกอบที่ 25 แสดงที่ตั้งวัดถ้ำเสียงของและพื้นที่บริเวณข้างเคียง	107
ภาพประกอบที่ 26 ป้ายโบราณและเส้นทางเดินสู่วัดถ้ำเสียงของ เมื่อปี พ.ศ. 2508	108
ภาพประกอบที่ 27 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่.....	109
ภาพประกอบที่ 28 ลักษณะและหน้าผาทางด้านทิศตะวันออกวัดถ้ำเสียงของ	109
ภาพประกอบที่ 29 แสดงอาณาบริเวณพื้นที่ขออนุญาตจัดตั้งวัดถ้ำเสียงของ จำนวน 15 ไร่	110
ภาพประกอบที่ 30 แสดงเส้นทางเดินวัดถ้ำเสียงของตามแนวสันเขา ช่วงที่ 1.....	112
ภาพประกอบที่ 31 แสดงเส้นทางเดินวัดถ้ำเสียงของตามแนวสันเขา ช่วงที่ 2.....	113
ภาพประกอบที่ 32 แสดงรายการเสนาสนะภายใน (บริเวณลานวัดด้านบน).....	115
ภาพประกอบที่ 33 แสดงภาพตัดขวางวัดถ้ำเสียงของ (บริเวณหน้าผาด้านล่าง).....	116
ภาพประกอบที่ 34 บริเวณลานบนเนินเขาวัดถ้ำเสียงของ	116
ภาพประกอบที่ 35 หอฉัน	117
ภาพประกอบที่ 36 ด้านข้างศาลาเอนกประสงค์หลังใหม่ สร้าง พ.ศ.2562-2565 (แทนหลังใหม่)..	117
ภาพประกอบที่ 37 ด้านหน้าศาลาเอนกประสงค์หลังใหม่ สร้าง พ.ศ. 2562-2565 (แทนหลังใหม่)	118
ภาพประกอบที่ 38 เส้นทางเดินของลูกแก้ว บริเวณหน้าผาลานแก้วเสด็จ	121
ภาพประกอบที่ 39 ลานแก้วเสด็จ	121
ภาพประกอบที่ 40 บันไดลงสู่ด้านล่าง ลานบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์.....	122
ภาพประกอบที่ 41 บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์	122
ภาพประกอบที่ 42 พระพุทธรูปองค์ขาว	123
ภาพประกอบที่ 43 กุฏิของพระสงฆ์และทางเดินวิปัสสนา	124
ภาพประกอบที่ 44 ประชุมพัฒนาระบบฐานข้อมูลและแผนปฏิบัติการ เครือข่ายป่าไม้ระดับจังหวัด	143

ภาพประกอบที่ 45 ล่องแพลำน้ำพุง	145
ภาพประกอบที่ 46 ลำน้ำพุง.....	146
ภาพประกอบที่ 47 การเก็บเห็ดขมิ้นจากสวนป่ายุคาลิปตัส.....	150
ภาพประกอบที่ 48 ลักษณะทางกายภาพของสวนป่ายุคาลิปตัส (อายุพืชประมาณ 35 ปี).....	151
ภาพประกอบที่ 49 เวทีการประชุมเครือข่ายชุมชนหุบเขา	154
ภาพประกอบที่ 50 กิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2565	168
ภาพประกอบที่ 51 ภาพรวมระบบเก็บกักน้ำฝนและน้ำบาดาลวัดถ้ำเสี่ยงของ.....	170
ภาพประกอบที่ 52 องค์ความรู้ด้านวนเกษตร (การปลูกผักหวานระบบท่อ).....	171
ภาพประกอบที่ 53 องค์ความรู้ด้านพืชผักสวนครัว (มะเขือเทศ).....	172
ภาพประกอบที่ 54 องค์ความรู้ด้านพืชผักสวนครัว (ผักชีลาว)	173
ภาพประกอบที่ 55 วิถีเกษตรผสมผสานของสวนทุเรียน (ยกร่องน้ำ) ปี พ.ศ. 2565.....	175
ภาพประกอบที่ 56 ภาพขนาดลำต้นของทุเรียนที่ให้ผลผลิต ปี พ.ศ. 2565.....	176
ภาพประกอบที่ 57 ภูมิปัญญาการจัดการพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ศึกษา	177
ภาพประกอบที่ 58 สภาพที่พักสงฆ์ (ชั่วคราว) ตามซอกหิน บริเวณหน้าผาถ้ำเสี่ยงของ.....	180
ภาพประกอบที่ 59 สภาพที่พักสงฆ์ (ชั่วคราว) ภูไม้ บริเวณหน้าผาถ้ำเสี่ยงของ.....	180
ภาพประกอบที่ 60 เครือข่ายศึกษานุศึกษาร่วมงานบุญกฐิน ปี พ.ศ. 2564.....	182
ภาพประกอบที่ 61 เครือข่ายศึกษานุศึกษาร่วมงานผ้าป่าสามัคคี ปี พ.ศ.2566.....	182
ภาพประกอบที่ 62 กิจกรรมการปลูกป่าเพิ่มเติม	184
ภาพประกอบที่ 63 ป้ายแสดงอาณาเขตพื้นที่อนุญาตเพื่อสร้างวัดถ้ำเสี่ยงของ จำนวน 15 ไร่.....	187
ภาพประกอบที่ 64 กิจกรรมการสนทนากลุ่มย่อย	190
ภาพประกอบที่ 65 การจัดเวทีระดับชุมชนเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2566	196
ภาพประกอบที่ 66 กิจกรรมถวายเครื่องอามวยและข้าวของเครื่องใช้ให้กับวัดถ้ำเสี่ยงของ.....	199

ภาพประกอบที่ 67 คุณนิกรน้อย เสียงสวรรค์ ศิลปินกร้องและตลกคณะเสียงอีสาน และคุณรังสิโรจน์ พันธุ์เพ็ง ดาราพระเอกละครช่อง 7 ศิลปินดารา ร่วมงานบุญประเพณีวัดถ้ำเสียงของ เพื่อ	
ประชาสัมพันธ์งานระดับพื้นที่ เมื่อวันที่ วันที่ 10 มกราคม 2560	200
ภาพประกอบที่ 68 เฟสบุค ชื่อ ศิษย์พุทธธรรม วัดถ้ำเสียงของ ภูพาน สกลนคร	201
ภาพประกอบที่ 69 เพลงชื่อ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนหุบเลาบ้านจำ	201
ภาพประกอบที่ 70 กลุ่มไลน์วัดป่าถ้ำเสียงของ 2566	202

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

โลกทัศน์การยึดมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางเป็นทัศนะที่มองว่า มนุษย์ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อครอบครองและเป็นนายเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีพื้นฐานจากรากคิดแบบวัฒนธรรมตะวันตก ที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนของศาสนาฮิวและศาสนาคริสต์เป็นสำคัญ แนวคิดดังกล่าวมีผลต่ออุดมการณ์และปรัชญาต่าง ๆ ที่ต้องการเอาชนะและควบคุมธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้ได้ (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2537 : 33-34) มนุษย์จึงมีการประดิษฐ์เครื่องมือเพื่อรับใช้และแสวงหาความสะดวกสบาย เพื่อนำทรัพยากรธรรมชาติมาสนองความต้องการ ดังนั้น ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่จึงถูกพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเข้มข้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา (ประเวศ อินทองปาน, 2560 : 23) ทิศทางการพัฒนาดังกล่าวสร้างความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทัศนคติและพฤติกรรมที่ขาดจริยธรรมต่อสรรพสิ่งระบบนิเวศวิทยาจึงกลายเป็นปัญหาสังคมโลก แนวคิดด้านวิทยาศาสตร์แบบลดทอน (reductionism) ทำให้มนุษย์คิดว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่ฉลาดสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ (พระราชวรมนี (พล อาภากร) และคณะ, 2558 : 33-34) ซึ่งเสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวย่ำว่า ความคิดแบบแยกส่วน เป็นการลดทอนคุณค่าชีวิตอื่น ๆ โดยอ้างคุณค่าจากเหตุผล (เสรี พงศ์พิศ, 2555) หรือวิทยาศาสตร์เท่านั้น จึงส่งผลต่อกระแสความสนใจในสถานการณ์ปัญหาและมุ่งเน้นเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง

ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศที่หลากหลาย โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศอื่น ๆ มีนโยบายด้านการขยายพื้นที่ป่าไม้ภายในปี พ.ศ. 2569 เพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็น 25% ของพื้นที่ประเทศ (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2560) ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 และแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ยุทธศาสตร์ที่ 5 ด้านการสร้างการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม บนสังคมเศรษฐกิจสีเขียวที่ต้องการให้ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าทั้งหมด 40% ของพื้นที่ประเทศ และพื้นที่ป่าสำหรับใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจอีก 15% (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564) ปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดประมาณ 31% หรือ 102 ล้านไร่ ป่าอนุรักษ์ประมาณ 22% ซึ่งหากต้องการให้ครบ 25% ต้องเพิ่มพื้นที่ป่าอีกราว 7 ล้านไร่ (สำนักข่าวสิ่งแวดล้อม, 2564) แต่รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของรัฐที่ผ่านมา 3 ทศวรรษ หน่วยงานรัฐยังรวมศูนย์อำนาจ

การจัดการ การพัฒนาไม่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ไม่ได้ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ก่อให้เกิดสถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งหลายระดับ การละเมิดสิทธิชุมชนในระดับต่าง ๆ และการใช้ สิทธิเหนือพื้นที่ของรัฐ ไม่ได้ส่งผลต่อการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้แต่อย่างใด ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้กล่าว ว่าพื้นที่ป่าเชื่อมโยงกับป่าชุมชนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตผู้คน โดยการสร้างพื้นที่ความรู้ให้เกิดขึ้นเพื่อเป็น อำนาจต่อรองและไม่ตีความกรรมป่าอนุรักษ์หรือกับดักของความคิดคู่ตรงกันข้าม (dichotomy) (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2564 : 244-246)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีขนาดพื้นที่ป่าไม้เป็นอันดับที่ 3 จำนวน 15,751,998.42 คิดเป็น ร้อยละ 15.03 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและจังหวัดสกลนครมีพื้นที่ป่าไม้อันดับที่ 5 จำนวน 1,057,666.76 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 17.67 พื้นที่จังหวัดสกลนคร (สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่า ไม้, 2562) จังหวัดสกลนครมีนโยบายในการพัฒนาจังหวัด โดยใช้แนวคิด “เมือง 3 ธรรม” คือ 1) ธรรมะ สกลนครเป็นเมืองอริยสงฆ์และเกจิอาจารย์ชื่อดัง ที่มาปฏิบัติกรรมฐาน ได้แก่ หลวงปู่มั่น หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่เทศก์ และมีวัดอารามเก่าแก่ที่วิจิตรงดงาม ได้แก่ วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร วัดป่า สุทธาวาส และวัดถ้ำผาแด่น ที่ตั้งตระหง่านบนเทือกเขาภูพาน 2) ธรรมชาติ สกลนครมีความอุดม สมบูรณ์และความหลากหลายทางธรรมชาติ มีเทือกเขาภูพานโอบล้อมและแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่คือ หนองหาร รวมทั้งหาดสวนหิน สถานที่พักผ่อนกายของนักท่องเที่ยวบริเวณเขื่อนน้ำอูนทอดยาวไป จรดเทือกเขาภูพาน และ 3) วัฒนธรรม สกลนครมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นที่หลากหลาย ได้แก่ กลุ่มชาติ พันธุ์ ผ้าพื้นเมือง (สำนักงานจังหวัดสกลนคร, 2564) ดังนั้น ธรรมชาติ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของ ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากเป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติหรือป่าอนุรักษ์ จึงเป็นสิ่งที่หนึ่ง ที่ถูกส่งเสริมในการเพิ่มพื้นที่ป่าและขยายพื้นที่ให้เป็นป่าสมุนไพรและป่าเศรษฐกิจรอบครัว จาก กระแสการตื่นตัวในการประกาศใช้ พรบ.ป่าชุมชนปี พ.ศ. 2562 ทั่วประเทศ ซึ่งปัจจุบันมีพื้นที่ป่า ชุมชนขึ้นทะเบียนทั้งสิ้น 45,279-3-97 ไร่ หรือจำนวน 462 แปลง จากพื้นที่รับผิดชอบของกรมป่าไม้ ทั้งหมดในจังหวัดสกลนคร ได้แก่ พื้นที่ป่าสงวนจำนวน 13,083-0-9 ไร่ พื้นที่ป่าตาม พรบ. 2484 จำนวน 19,771-0-47 ไร่ และพื้นที่หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (นสล.) จำนวน 12,425-3-41 ไร่ (สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร, 2563) ขณะเดียวกันหลายชุมชนมีวิธีการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานทางวัฒนธรรม สอดคล้องกับบริบทชุมชน เพื่อสร้าง ความมั่นคงทางอาหารและการใช้ประโยชน์ และตระหนักถึงสถานะโลกร้อนท่ามกลางสถานการณ์การ เปลี่ยนแปลงควบคู่กัน เกิดกำลังใจรักษาภูมิปัญญาและพื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์ (ธันวา ใจเที่ยงและ ธนศ ศรีสถิตย์, 2558 : 142) ซึ่งกระบวนการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เชื่อมโยงเรื่องเล่า ตำนาน ความเชื่อ ลักษณะทางกายภาพ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ส่งผลต่อระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์และสร้าง มูลค่าทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น ปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการภายใน ได้แก่ ความร่วมมือของกลุ่มต่าง ๆ ลักษณะทางกายภาพและโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนจาก

เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องและการประชาสัมพันธ์ในพื้นที่ (จุฑามาศ สุวิมลเจริญ, 2555) สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาและรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่มีการผสมผสานความหลากหลายทางภูมิปัญญาให้กลายเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” สู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่ของรัฐหลายแห่งในจังหวัดสกลนคร

วัดถ้ำเสี่ยงของ ตำบลหลุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหลุบเลาและเป็นศาสนสถานศูนย์รวมจิตใจหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่สะท้อนระบบความเชื่อและวิถีชีวิตผู้คนของตำบลหลุบเลา ซึ่งเป็นสถานปฏิบัติธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 ของพระสงฆ์ศิษยานุศิษย์แนววิปัสณากรรมฐานสายหลวงปู่่มั่น ภูริทัตโต ถือว่าเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความโดดเด่นสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาจังหวัดภายใต้แนวคิดเมือง 3 ธรรมดังกล่าว โดยวัดถ้ำเสี่ยงของตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ ซึ่งเป็นพื้นที่ในความรับผิดชอบของกรมป่าไม้ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ประเภทพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ (Zone C) ตามมติกรม. เมื่อวันที่ 10, 17 มีนาคม พ.ศ. 2535 และเป็นเขตพื้นที่ต้นน้ำหนองหารที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ มีลำน้ำพุ่งเป็นลำน้ำสาขาของหนองหารที่สำคัญ ส่วนพื้นที่กลางน้ำสร้างคุนประโยชน์หล่อเลี้ยงพื้นที่ชลประทานวิถิเกษตรของชุมชนผ่านอำเภอต่างอย อำเภอโคกสีสุพรรณสู่พื้นที่ปลายน้ำแอ่งหนองหาร อำเภอเมืองสกลนครและอำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร แหล่งน้ำดิบขนาดใหญ่ผลิตประปาเพื่อการอุปโภคบริโภคในเขตเมืองและชุมชนต่าง ๆ รายนามหนองหารแต่จากรายงานของศูนย์หนองหารศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร เมื่อปี พ.ศ. 2555 หนองหารประสบปัญหาเรื่องคุณภาพและปริมาณน้ำไม่เพียงพอ เนื่องจากมีการตัดไม้ทำลายป่าและการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นต่อเนื่อง ขณะเดียวกันด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีการกันพื้นที่เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนจำนวน 574 ไร่ และช่วยเหลือหน่วยงานราชการจัดทำโครงการพุทธอุทยานวัดถ้ำเสี่ยงของเพื่อรักษาพื้นที่พุทธทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลต่อความหลากหลายทางชีวภาพและสร้างความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน (ภัชราภรณ์ สาคำ และคณะ, 2559) ลักษณะเด่นของพื้นที่ยังมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นสมรภูมิการเคลื่อนไหวของกลุ่มพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และศาสนสถานที่มีตำนานเส้นทางสัญจรของผู้คนที่ลี้ภัยสิ่งของมีค่าเพื่อนำไปบรรจุพระธาตุพนมช่วงสมัยที่มีการสร้างและประดิษฐานพระอุรังคธาตุที่องค์พระธาตุพนมเมื่อต้นพุทธกาลประมาณ พ.ศ. 8 และบรรจุสิ่งของมีค่าไว้ภายในวัดถ้ำเสี่ยงของแห่งนี้

อาณาบริเวณวัดถ้ำเสี่ยงของมีการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และรายการเสนาสนะเก่าแก่เหมาะแก่การอนุรักษ์ไว้อย่างมากมายบนเนื้อที่กว่า 20 ไร่ ดังนั้น เมื่อปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา ชุมชนจึงมีมติร่วมกันเพื่อเข้าสู่กระบวนการจัดตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของ ซึ่งจากสถานะเดิมเป็นที่พักสงฆ์ โดยเริ่มดำเนินการโครงการขออนุญาตเข้าใช้ประโยชน์หรืออยู่อาศัยภายในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติฯ เพื่อสร้างวัดถ้ำเสี่ยงของ ซึ่งที่ตั้งโครงการฯ นี้อยู่ในเขตพื้นที่บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา

อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร จำนวน 15 ไร่ เป็นที่พำนักของพระสงฆ์ถวายเป็นพระกุศลและการดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง สร้างคุณประโยชน์ทางพระพุทธศาสนาและทางสังคมของชุมชนหลุมและชุมชนใกล้เคียง พระครูพุทธปัญญารักษ์. (ฐิติกรณ จิตธมโม, 2563 : สัมภาษณ์) โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อนุมัติเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2563 (กรมป่าไม้, 2563) ให้มีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าว เป็นระยะเวลา 30 ปี นอกจากประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่แล้ว ภายในอาณาบริเวณวัดถ้ำเสียงของ มีเรื่องเล่าผ่านปรากฏการณ์ และมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ มากมาย เช่น ประตุมืองลับแล ลานแก้วเสด็จ พระศรี เป็นต้น ซึ่งจากคำบอกเล่าหลายเหตุการณ์ที่อธิบายไม่ได้ ส่งผลให้ต้องมีการสำรวจของผู้คนเมื่อเข้ามาในอาณาบริเวณแห่งนี้ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ไม่ปฏิบัติตามศีลหรือข้อห้ามตามพระธรรมวินัยบัญญัติ มักจะไม่สามารถจำพรรษา ณ บริเวณวัดถ้ำเสียงของได้ มีเหตุให้ต้องลาสิกขาออกไป ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เร้นลับหรืออำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ พื้นที่วัดถ้ำเสียงของจึงกลายเป็นเหตุหวงห้ามโดยที่ไม่มีใครกล้าบุกรุกแต่อย่างใด แต่ในขณะเดียวกันการจัดการพื้นที่ยังขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการบุกรุกพื้นที่อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งปัจจุบันพื้นที่วัดถ้ำเสียงของเป็นเขตพื้นที่รอยต่อระหว่างพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์และพื้นที่ที่มีการบุกรุกเข้ามาใช้ประโยชน์ ดังนั้น ชุมชนจึงมีการกันพื้นที่ดังกล่าวไว้ นอกจากเป็นศาสนสถานแล้ว อยากให้มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนบนภูมิปัญญาที่หลากหลาย ได้แก่ ความรู้ ความคิด เรื่องเล่า ตำนาน คติความเชื่อต่าง ๆ ที่สะท้อนเป็นองค์ความรู้ ทักษะความสามารถ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นชุดความรู้มาใช้ประกอบสร้างเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐร่วมด้วย

จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้เกิดคำถามการวิจัย คือ ที่ผ่านมาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐมีลักษณะเป็นอย่างไร และเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนอะไรบ้าง ชุมชนจึงมีการใช้ความหลากหลายของภูมิปัญญาในกระบวนการต่อรองและการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ

1.2.2 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ

1.2.3 เพื่อศึกษาการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาเพื่อเป็น
ข้อมูลในการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ไว้ ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้จำกัดขอบเขต 2 พื้นที่ คือ วัดถ้ำเสียงของ ตำบลหูลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมภูพาน-ป่าดงกะเมือ และ
ชุมชนหูลุบเลา ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดจำนวน 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหูลุบเลา หมู่ที่ 1, บ้านหูลุบเลา
น้อย หมู่ที่ 2, บ้านหูลุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10, บ้านหูลุบเลา (น้อยตาจี) หมู่ที่ 11 และบ้านหูลุบลานา
จาน หมู่ที่ 15 ซึ่งหมู่บ้านทั้งหมดเคยเป็นหมู่บ้านเดียวกันและแยกหมู่บ้านออกมาเมื่อชุมชนขยาย
ขนาดใหญ่ขึ้น อยู่ท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์และชุมชนมีการพึ่งพิง
หรือการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ทั้งมิตินิเวศบริการ สันทนาการและแหล่งอาหารธรรมชาติ ตลอด
ทั้งชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งร่วมกัน คือ การนับถือพระพุทธศาสนา และนับถือวิญญาณ
บรรพบุรุษ นำมาซึ่งการให้ความสำคัญกับศาสนสถานและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในอาณาบริเวณวัดถ้ำเสียง
ของ เป็นศาสนสถานโบราณ เป็นวัดป่าสายธรรมยุต โดยมีพื้นที่วัดตั้งอยู่ในเขตพื้นที่เขตป่าสงวน
แห่งชาติป่าดงชมภูพาน-ป่าดงกะเมือ จึงร่ายล้อมพื้นที่ป่าที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังเป็น
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางประวัติศาสตร์ ขณะเดียวกันชุมชนยังมีความต้องการการจัดการพื้นที่
แบบสมัยใหม่ร่วม ได้แก่ การจัดทำโครงการป่าชุมชน และเข้าสู่กระบวนการขอใช้ประโยชน์ในพื้นที่
เพื่อจัดตั้งวัดถ้ำเสียงของ เป็นศาสนสถานหนึ่งของ “ชุมชนหูลุบเลา” ในสถานการณ์ปัจจุบัน

1.3.2 ขอบเขตเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษาตามวัตถุประสงค์หลัก 3 ส่วน ได้แก่ วัตถุประสงค์ที่ 1
เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ ให้ได้องค์ความรู้ในเชิง
ยุทธศาสตร์และแผนการพัฒนาประเทศสู่ระดับพื้นที่ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากแนวทางการพัฒนาดังกล่าว ตลอดทั้ง
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกิดขึ้น วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการประกอบสร้าง
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ ในการ
รวบรวมแนวคิด องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่นำมาประกอบสร้างความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างเป็นรูปธรรมสู่

แนวปฏิบัติร่วมกันของชุมชน และวัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อศึกษาการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย สะท้อนมุมมองจากแนวคิดหรือเงื่อนไขการประกอบสร้าง กระบวนการหรือแนวทางอย่างไรเพื่อนำมาซึ่งความอยู่รอดหรือความท้าทายภายใต้กระแสของสังคมปัจจุบัน เช่น กระบวนการต่อรอง การปรับตัวและการคงอยู่ของชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1.3.3 ขอบเขตเชิงกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายมีทั้งตัวแทนของหน่วยงานภายนอก ตัวแทนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และตัวแทนผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มเป้าหมายรวมทั้งสิ้นจำนวน 88 คน ได้แก่

1.3.3.1 เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐระดับจังหวัด จำนวน 12 คน ได้แก่ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสกลนคร (สทจ.สกลนคร), สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร, หน่วยพันธุ์กล้าไม้ อุทยานแห่งชาติภูพาน, องค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลา, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร, เครือข่ายป่าไม้ภาคพลเมืองกลุ่มอีสาน, นักวิชาการหรือนักวิจัย และนักพัฒนาเอกชน

1.3.3.2 ผู้นำชุมชนทางการและไม่เป็นทางการ และผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 21 คน ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลา 1 คน กำนัน 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน 5 คน (5 หมู่บ้านในชุมชน), ศูนย์การศึกษาเด็กเล็ก 1 คน, ผู้นำอาสาชุมชน 12 คน และประธานกลุ่มเยาวชนจิตอาสา ต้นกล้าคุณธรรม ปี 2560 1 คน

1.3.3.3 เจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์ จำนวน 4 รูป

1.3.3.4 ประชาชนชาวบ้าน จำนวน 12 คน ได้แก่ หมอสมุนไพร 3 คน หมอดิน 2 คน เกษตรกรตัวอย่าง 5 คน ผู้นำพิธีกรรม 2 คน

1.3.3.5 คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน วัดถ้ำเสี่ยงของ จำนวน 16 คน

1.3.3.6 กลุ่มประชาชนผู้ใช้ประโยชน์จากป่า จำนวน 23 คน

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบไปด้วย 2 ส่วนสำคัญ คือ การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ด้วยเครื่องมือต่าง ๆ แล้วนำข้อมูลเหล่านั้นมาเรียบเรียง วิเคราะห์ สังเคราะห์และสรุปอภิปรายผล ตลอดทั้งข้อเสนอแนะในการวิจัย โดยมี 3 แนวทางการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1.4.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้การวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีกระบวนการวิจัยเพื่อรวบรวมข้อมูลจาก 2 ส่วนหลัก ได้แก่

1.4.1.1 ข้อมูลเอกสาร ที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่ หนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความวิชาการ และบทความวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนแหล่งข้อมูลออนไลน์ และภาพถ่ายเหตุการณ์ เพื่อค้นคว้าข้อมูลบทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และบทที่ 3 บริบทพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ ของชุมชนที่เกี่ยวข้องเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.4.1.2 ข้อมูลภาคสนาม ที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่ศึกษาหรือภาคสนาม (Field Research) ด้วยเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

1) แบบสัมภาษณ์ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ศึกษา ความหลากหลายทางภูมิปัญญาและกระบวนการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วนคือ แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง สำหรับการเก็บข้อมูลกลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่ม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง และแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง สำหรับกลุ่มอื่นในกลุ่มเป้าหมายการวิจัยเพื่อเป็นการเติมเต็มข้อมูลระดับพื้นที่ศึกษา

2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับการเก็บข้อมูลรายบุคคลให้มีความละเอียดเชิงประเด็นชัดเจนมากยิ่งขึ้น ได้แก่ ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์ และปราชญ์ชาวบ้าน

3) แบบการสังเกต โดยผู้วิจัยเป็นเครื่องมือในการวิจัยหลักทั้งแบบสังเกตมีส่วนร่วมและแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างที่มีกิจกรรมงานประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนในรอบปีที่สัมพันธ์กับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตั้งแต่การเตรียมงานระหว่างประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมต่าง ๆ และเสร็จสิ้นกระบวนการ

4) การสนทนากลุ่มย่อย (Group Discussion) สำหรับการระดมความคิดเห็นเฉพาะกลุ่ม เพื่อให้ข้อมูลมีความรอบด้าน และลงรายละเอียดได้มากขึ้น ได้แก่ คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน และกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่า

5) การจัดเวทีระดับชุมชน สำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือตัวแทนจากกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด เพื่อค้นข้อมูลและร่วมตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ตลอดจนให้ข้อเสนอแนะต่อการศึกษา ได้แก่ เจ้าหน้าที่หน่วยงานระดับท้องถิ่น คือ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลระดับหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน วัดถ้าเสี่ยงของ และกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่า

6) อื่น ๆ ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง โทรศัพท์ กล้องถ่ายภาพ ซึ่งเป็นอุปกรณ์เสริมเพื่อช่วยในการบันทึกข้อมูลให้มีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น

การออกแบบกระบวนการวิจัยเบื้องต้น สามารถสรุปเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

ตารางที่ 1 เครื่องมือการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย	เครื่องมือการวิจัย
1. เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ	- การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง แหล่งข้อมูลออนไลน์ และภาพถ่ายเหตุการณ์ - แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง - แบบสัมภาษณ์เชิงลึก - แบบการสังเกต - อื่น ๆ ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง โทรศัพท์ กล้องถ่ายภาพ
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ	- แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง - แบบสัมภาษณ์เชิงลึก - แบบการสังเกต - การสนทนากลุ่มย่อย - อื่น ๆ ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง โทรศัพท์ กล้องถ่ายภาพ
3. เพื่อศึกษาการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย	- การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง - แบบสัมภาษณ์เชิงลึก - แบบการสังเกต - การสนทนากลุ่มย่อย - การจัดเวทีระดับชุมชน - อื่น ๆ ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง โทรศัพท์ กล้องถ่ายภาพ

1.4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis research)

จากการเก็บรวบรวมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิด ทฤษฎีในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยอาศัยทักษะของ “คนใน” ช่วยอธิบายความสัมพันธ์ข้อมูลภาคสนามและข้อมูลบางส่วนเพื่อง่ายต่อการสร้างความเข้าใจและการนำเสนอข้อมูลจากการศึกษาครั้งนี้

1.4.3 การนำเสนอข้อมูล

การเขียนรายงานเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) จากผลการวิเคราะห์ แล้วนำมาสังเคราะห์เป็นชุดองค์ความรู้ และสรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ได้องค์ความรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ

1.5.2 ได้องค์ความรู้ภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ

1.5.3 ได้องค์ความรู้การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐ ภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด เรื่องเล่า ตำนาน คติความเชื่อ ที่สะท้อนเป็นองค์ความรู้ ทักษะ และความสามารถของบุคคล หรือกลุ่มคน หรือชุมชนหลุบละที่มีวัดถ้ำเสี่ยงของเป็นกลางหรือศูนย์รวมจิตใจของผู้คน ซึ่งมีการนำภูมิปัญญาเหล่านี้มาประกอบสร้างเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นศาสนสถานและเชื่อมโยงสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชน

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หมายถึง อาณาบริเวณวัดถ้ำเสี่ยงของ บ้านหลุบละนาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบละ อำเภอกุพพาน จังหวัดสกลนคร เป็นศาสนสถานโบราณหรืออาณาเขตที่ตั้ง ที่มีลักษณะเด่นทางภูมิศาสตร์บนภูเขาสูงและล้อมรอบด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนมีการกันพื้นที่เพื่อเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จากความหลากหลายของภูมิปัญญาของอาณาบริเวณพื้นที่ เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อำนาจเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนา ประเพณีพิธีกรรม และด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ใกล้เคียง สะท้อนความเป็นตัวตน มีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติ ขณะเดียวกันชุมชนมีการอนุรักษ์และเกิดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้นของชุมชน เพื่อดำรงชีวิตบนพื้นฐานของกฎระเบียบหรือเงื่อนไขข้อตกลงร่วมกัน

การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หมายถึง การปฏิบัติการต่อพื้นที่ธรรมชาติให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผ่านกระบวนการเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่างของชุมชนหลุมเลา โดยมีการประกอบสร้างผ่านความคิด ตำนาน คติความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถสื่อสารความหมายและเกิดการยอมรับร่วมกันในความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลต่อแนวทางปฏิบัติและการจัดการพื้นที่ทางสังคมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ทรัพยากรที่มีคุณค่าเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และมนุษย์สร้างขึ้นล้อมรอบชุมชนหลุมเลา และอาณาบริเวณวัดถ้ำเลี้ยงของ ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดิน แหล่งน้ำ และระบบนิเวศอื่น ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและการใช้ประโยชน์ของผู้คน สะท้อนรูปแบบการจัดการพื้นที่ของชุมชน เช่น ป่าชุมชน ศาสนสถาน เกษตรทางเลือก เป็นต้น

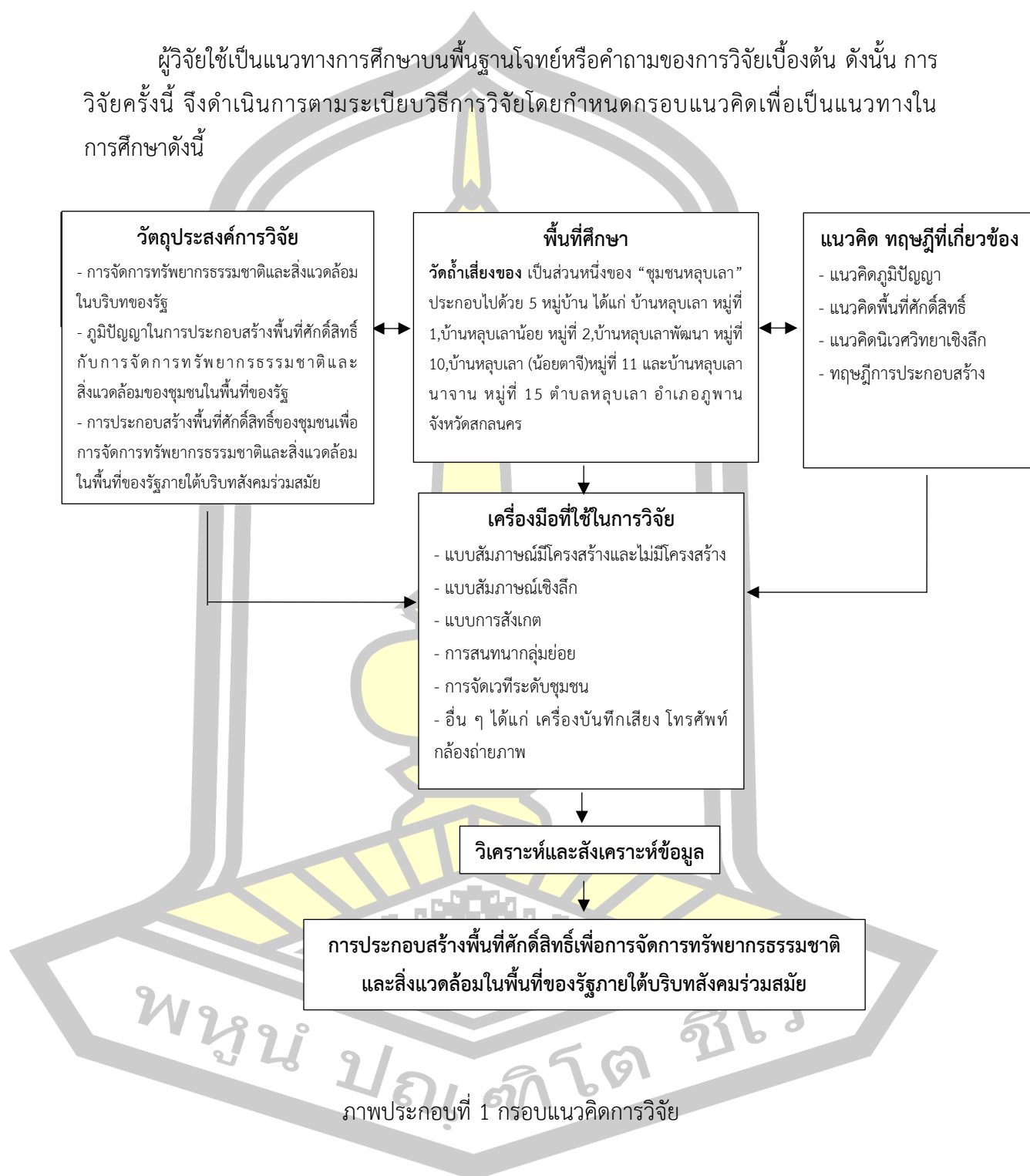
บริบทสังคมร่วมสมัย หมายถึง นโยบายและแนวทางของรัฐที่เอื้อต่อการพัฒนาเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ร่วมกันจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ ระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ถึงปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น กระแสการตื่นตัวทางด้านสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นต้น

พื้นที่ของรัฐ หมายถึง พื้นที่ป่าที่ได้รับการสงวนและคุ้มครองไว้ตามกฎหมาย ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพู-ป่าดงกะเมอ ฉบับพิเศษ หน้า 1 เล่ม 104 ตอนที่ 260 ราชกิจจานุเบกษา 16 ธันวาคม 2530 ตามกฎกระทรวงฉบับที่ 1213 (พ.ศ. 2530) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ในท้องที่ตำบลห้วยยาง ตำบลกกปลาซิว อำเภอเมืองสกลนคร และตำบลโคกภู ตำบลสร้างค้อ อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร และฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2562 ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหลุมเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

1.7 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางการศึกษาบนพื้นฐานโจทย์หรือคำถามของการวิจัยเบื้องต้น ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้ จึงดำเนินการตามระเบียบวิธีการวิจัยโดยกำหนดกรอบแนวคิดเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย เนื้อหาบทนี้จะประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ **ส่วนที่ 1** แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดภูมิปัญญา (Wisdom) แนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Areas) แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology) และทฤษฎีการประกอบสร้าง (Theory of Construction) **ส่วนที่ 2** เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ **ส่วนที่ 3** สรุป เนื้อหาทั้งหมดผู้วิจัยรวบรวมจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาวิเคราะห์และนำไปสู่การอภิปรายผลต่อไป

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แนวคิดภูมิปัญญา แนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก ส่วนที่ 2 คือ ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ทฤษฎีการประกอบสร้าง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา รายละเอียดตามลำดับดังนี้

2.1.1 แนวคิดภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นทุนทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชุมชนหรือสังคม เป็นรากฐานการดำรงชีวิตที่จะขับเคลื่อนความก้าวหน้าหรือการพัฒนาให้เกิดขึ้น และมีการนำมาใช้หลากหลายมิติ ดังนั้น เพื่อความชัดเจนจึงนำเสนอถึงความหมาย ระดับและลักษณะประเภท ความสำคัญและประโยชน์ของภูมิปัญญา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนหรือการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ การศึกษาแนวคิดภูมิปัญญาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ สามารถที่จะวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นเนื้อหาย่อยตามลำดับ ได้แก่ ความหมาย คำว่า “ภูมิปัญญา” ระดับและลักษณะประเภทของภูมิปัญญา ความสำคัญและประโยชน์ของภูมิปัญญา

2.1.1.1 ความหมายคำว่า “ภูมิปัญญา”

จากการศึกษาแหล่งข้อมูลและมีนักวิชาการที่ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาที่สอดคล้องหรือใกล้เคียงกันพอที่จะสรุปได้ ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2554 : 826) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ และสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 19 (2560) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า เป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กับการทำมาหากิน การอยู่

ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ขณะเดียวกัน ชวน เพชรแก้ว (2547) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า จัดเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สะสมงอกงามขึ้นผนวกกับความเฉลียวฉลาดในการหยั่งรู้ เพื่อปรับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาองค์ความรู้ให้เพิ่มพูนคุณค่าสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ทั้งระดับชุมชน ท้องถิ่น และสังคม ซึ่งภูมิปัญญา มีลักษณะความหมายตามที่ เสรี พงศ์พิศ (2529) ได้อธิบาย “ภูมิปัญญา” ว่ามี 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ จิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการเกิดแก่เจ็บตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน เกษตรกรรม หัตถกรรม ศิลปะดนตรีและอื่น ๆ ขณะเดียวกัน กลุ่มงานความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านป่าไม้ กรมป่าไม้ (2565) ได้ให้นิยามของภูมิปัญญาไว้ 3 คำ ได้แก่ ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขา ภูมิปัญญาไทย (Thai wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะและเทคนิคการตัดสินใจผลิตผลงานของบุคคล อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอดพัฒนาปรับปรุง และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดีสามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย และภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธีเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาคำถามในชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยความเหมือนกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ เป็นองค์ความรู้ และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ซึ่งได้สืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2565) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญา คือ องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะ อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ปรับแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

จากการศึกษาความหมายของภูมิปัญญา สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ทักษะหรือความสามารถต่าง ๆ ที่มีทั้งลักษณะนามธรรมและรูปธรรม เป็นผลมาจากการใช้สติปัญญาและการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ หรือการศึกษา โดยการลองผิดลองถูก เลือกสรร ปรับแต่ง พัฒนา จนตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิต การแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ผ่านการเรียนรู้ และสืบทอดกันมาจากการสั่งสมทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน จากประสบการณ์หรือการปรับตัวจากสิ่งแวดล้อมที่ได้มีการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิด “ภูมิปัญญา” ในความหมายที่เป็นพื้นฐานความรู้ ความสามารถของบุคคลหรือชุมชนที่เป็นองค์ความรู้

และพัฒนาต่อยอดเป็นนวัตกรรม เพื่อนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือใช้ในการดำรงชีวิต มีเทคนิควิธีที่เกิดจากองค์ความรู้ดังกล่าว สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในระดับชุมชนเพื่อการกันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สะท้อนปรากฏการณ์บริบทพื้นที่ศึกษา เพื่อการอธิบายถึงลักษณะความหมายของภูมิปัญญาที่ถูกนำมาใช้ในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในระดับพื้นที่ที่สะท้อนองค์ความรู้ ทักษะความสามารถ และภูมิปัญญาของบุคคล หรือกลุ่มคน หรือชุมชนท้องถิ่นเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนสถานกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้

2.1.1.2 ระดับ ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาจัดเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม มีขอบข่ายลักษณะประเภทที่กว้างขวาง และมีการใช้คำที่มีความหมายใกล้เคียงกันหลายคำ ขึ้นอยู่กับรูปแบบหรือระดับของการใช้เพื่อการสื่อสาร แต่มีความเกี่ยวเนื่องหรือความสัมพันธ์กัน เบื้องต้นมีการแบ่งลักษณะประเภทของภูมิปัญญาจากงานของ วิมล จิโรจพันธุ์ (2548) แบ่งภูมิปัญญาออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ภูมิปัญญาระดับชาติ เป็นองค์ความรู้ ทักษะและความสามารถต่าง ๆ ระดับชาติและช่วยให้ชาติผ่านพ้นวิกฤตต่าง ๆ หรือแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของคนส่วนใหญ่และเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในสังคม เช่น การกอบกู้เอกราชและการช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของตะวันตกในยุคล่าอาณานิคมของพระมหากษัตริย์ไทย และภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ ทักษะและความสามารถต่าง ๆ ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ มีส่วนคล้ายกันและแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น มีส่วนช่วยแก้ไขปัญหาหรืออำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในท้องถิ่น ๆ นั้น เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น โดยภูมิปัญญาได้แบ่งหลายประเภทตามลักษณะกลุ่มงาน ซึ่งคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2565) ได้แบ่งภูมิปัญญาไว้ 10 สาขา ได้แก่ สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี สามารถพึ่งพาตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหามลพิษ เป็นต้น สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทาง เศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจัดจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มโรงงานยางพารา เป็นต้น สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งอนุรักษ์การพัฒนา และใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อความสมดุลและยั่งยืน สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริการกองทุนและธุรกิจในชุมชน สาขาสวัสดิการ

หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งขององค์กร ชุมชน องค์กรทางสังคมอื่น ๆ ในสังคมไทย สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่า ให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม และมีเพิ่มเติม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม (2565) คือ สาขาการผลิตและการบริโภค หมายถึง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการแปรรูปและการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หรือเพื่อชะลอการนำเข้าตลาด รวมทั้งสิ้นจำนวน 11 ประเภท หรือกลุ่มสาขา

ส่วนลักษณะของภูมิปัญญานั้น มีการใช้คำที่เกี่ยวข้องหรือใกล้เคียงกันอยู่หลายคำ ขึ้นอยู่กับรูปแบบเนื้อหาหรือระดับการใช้เพื่อการสื่อสาร มีชื่อเรียกแตกต่างกัน เช่น ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่มีความเกี่ยวเนื่องหรือความสัมพันธ์กันหลายคำ แบ่งออกเป็นลักษณะ 3 กลุ่มคำ ได้แก่

(1) คำว่า “ภูมิปัญญา” คือ พันความรู้ ความสามารถ (ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554) ความเชื่อ ที่นำมาไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาของมนุษย์ หรือภูมิปัญญา คือ พันความรู้ของปวงชนในสังคมนั้น ๆ และปวงชนในสังคมยอมรับรู้ เชื่อถือ เข้าใจ ร่วมกัน เรียกว่า ภูมิปัญญา และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ให้ความหมายของภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรร รุ่งแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ที่มาจากการสังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมา ส่วนคำว่า

(2) คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (local wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (popular wisdom) เป็นคำที่รู้จักกันมานานมีความหมายลึกซึ้งหลายแง่มุม หมายถึง พันเพ รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้าน ที่เรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์สืบเนื่องต่อกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม มีกระบวนการสะสมความรู้อย่างต่อเนื่อง โดยการคิดค้นปรับเปลี่ยนผสมผสานกับความรู้ใหม่ และพัฒนาให้เหมาะสม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง (ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554) ภูมิปัญญาพื้นบ้านคือ การเอาทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน หรือเป็นลักษณะสากลที่หลายๆ ท้องถิ่นมี

คล้ายคลึงกัน ซึ่งเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน (มนตรี โคตรคันทา, 2550) อ่างในสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) กระทรวงศึกษาธิการ, 2565) และรัตนะ บัวสนธิ์ (2535 : 35) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการที่คนของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการนี้ดังกล่าวมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอด สืบสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ปรับเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิด วิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ มีลักษณะคล้ายกับแนวคิดของ ประเวศ วะสี (2532) ที่ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสิ่งที่สะท้อนศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของท้องถิ่น ทั้งเพื่อการเผยแพร่ภูมิปัญญาในท้องถิ่นให้แก่ผู้ที่สนใจได้รับทราบและเห็นคุณค่า เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ไว้คู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน ตลอดจนสามารถปรับตัวเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีการสะสมเรียนรู้มาเป็นระยะเวลานาน เชื่อมโยงทุกสาขาวิชา และ

(3) คำว่า “ภูมิปัญญาไทย” (Thai Wisdom) ตามความหมายของ สารานุกรมไทย สำหรับเยาวชน ฉบับกาญจนาภิเษก พ.ศ.2541 : (2564) ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถ วิธีการ ผลงานที่คนคว่ำรวบรวมและจัดเก็บเป็นความรู้โดยถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง จนเกิดเป็นผลผลิตที่ดีงาม มีคุณค่า มีประโยชน์ สามารถนำมาแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้ และรุ่ง แก้วแดง (2543 : 204) ได้ให้ความหมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้เลือกสรร เรียนรู้พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยนี้มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาไทยอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่ออกมาขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมมีความเด่นชัดในหลายด้านเช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และหัตถกรรม เป็นต้น ตลอดทั้งลักษณะของภูมิปัญญาไทยเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตซึ่งสามารถแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะ 1) ภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ ซึ่งประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่าง ๆ 2) ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดทั้งการสื่อสารต่าง ๆ 3) ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติจะ

แสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่าง ๆ สรุปลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทยสะท้อน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันได้แก่ 1) ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช และธรรมชาติ 2) ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน และ 3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติ ทั้ง 3 ลักษณะคือมิติเรื่องเดียวกัน หมายถึง ชีวิตชุมชน สะท้อนภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของผู้คน เพื่อการดำรงอยู่และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้คงเป็นสังคมได้ (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2564)

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ลักษณะประเภทการให้ความหมายใกล้เคียงกัน แต่มองระดับของการนำมาใช้แตกต่างกัน คำว่า ภูมิปัญญา ให้ความหมายกว้างเป็นพื้นฐานความรู้ทั่วไป ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยจะมีความเฉพาะพื้นที่ แต่สิ่งที่เหมือนกันคือ เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ การเลือกสรร การพัฒนาและมีการสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตและการแก้ไขปัญหาสอดคล้องแต่ละยุคสมัย ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจและวิเคราะห์ถึงระดับและลักษณะประเภทของภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อนำมาใช้ในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น ซึ่งอาจมีความเกี่ยวเนื่องในการนิยามความหมายหลายระดับและมีความเชื่อมโยงกันทั้งภูมิปัญญาระดับท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำมาสู่การจัดการพื้นที่ในมิติต่าง ๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.1.1.3 ความสำคัญและประโยชน์ของภูมิปัญญา

การทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาเป็นปฏิกิริยาเชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้ดำรงอยู่และก้าวหน้าไปอย่างมีคุณภาพให้ทันโลก ขณะเดียวกันการเป็นตัวของตัวเองอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งจำเป็นต้องรู้จักตนเองเข้าใจภูมิปัญญาสั่งสมของตนเอง มีรากฐานทางวัฒนธรรมสืบสานกันมาช้านานและอกเงยไม่รู้จบ เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนและพัฒนาอย่างมีศักดิ์ศรีตามแนวทางผสมผสาน (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540) ดังนั้น ภูมิปัญญา คือ ความรู้ที่ถูกระดมแต่ละท้องถิ่นแต่ละยุค ทั้งรูปแบบการฝังลึกในตัวบุคคลและชุมชน ซึ่งหากไม่มีการถ่ายทอดจะมีการสูญหายไป ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาออกมาเป็นความรู้ หรือการจัดการความรู้นั่นเอง เพื่อจัดเก็บอย่างเป็นระบบการนำมาประยุกต์ใช้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งประกอบ ใจมั่น (2539) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การทำให้สมาชิกอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข สร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ปรับตัวเท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก ดังนั้น ความสำคัญของภูมิปัญญา ได้แก่ สร้างความภาคภูมิใจและเกียรติภูมิแก่คนไทย ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนา

ใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม การสร้างความสงบร่มเย็นให้เกิดขึ้นในหมู่สังคมและหน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการ สามารถทำงานร่วมกับชุมชนท้องถิ่นได้อย่างกลมกลืน ดังนั้น การจัดการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งส่วนกระบวนการจัดการความรู้ นั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536 : 3) กล่าวถึงความสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) ความรู้และระบบความรู้ภูมิปัญญา ที่มองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างไร 2) การสั่งสมและการกระจายความรู้ มีกระบวนการนี้เป็นอย่างไร 3) การถ่ายทอดความรู้ ซึ่งต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่ง ไปสู่รุ่นหนึ่ง และ 4) การสร้างสรรค์และการปรับปรุง ระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดอยู่กับที่ แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอด ซึ่งปัจจุบันมีการนำเอาความรู้และเทคโนโลยีต่างชาติเข้ามาอย่างมากมาย ส่งผลกระทบเชิงลบ ทำให้เราต้องตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาที่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันเช่นกัน ขณะเดียวกัน จารุวรรณ ธรรมวัตร (2540) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา เป็นผลงานทางศิลปวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ แทรกอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน อันมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ แม้ยุคสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลงก็ตาม จึงกล่าวได้ว่า ความสำคัญและประโยชน์ของภูมิปัญญา ถูกพัฒนาขึ้นเป็นนวัตกรรมที่เกิดจากการคิดค้น เพื่อนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นเทคนิควิธี ที่เกิดจากองค์ความรู้ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ สอดคล้องกับสถานการณ์เพื่อให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาจึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดกันมา ส่งผลต่อความเข้าใจโลก วิถีปฏิบัติ และการให้คุณค่าของกลุ่มชน สะท้อนปรากฏการณ์ในบริบทพื้นที่ศึกษา ที่ตระหนักการให้ความสำคัญและประโยชน์ของภูมิปัญญาสู่การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่าทุนทางวัฒนธรรม หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนั่นเอง

จากการศึกษาความหมาย ระดับและลักษณะประเภท ความสำคัญและประโยชน์ของแนวคิด จึงสามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ทักษะหรือความสามารถต่าง ๆ ของบุคคลหรือกลุ่มคน ที่เป็นผลมาจากการใช้สติปัญญาและการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้หรือการศึกษา (สังเกต คติวิเคราะห์) โดยการลองผิดลองถูก เลือกสรร ประยุกต์พัฒนา จนตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิต การแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัยอย่างเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ท้องถิ่น และสังคม แบ่งออกเป็นหลายประเภทมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันเกิดการปรับตัวจากสิ่งแวดล้อมที่ได้มีการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งสภาวะปัจจุบันที่โลกต้องเผชิญกับความท้าทายของยุคที่ต้องเสี่ยงต่อการสูญหายจากชุมชนท้องถิ่น เป็นทุนทางวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่แทรกอยู่ในวิถีชีวิตแม้ยุคสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลงก็ตาม ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตสืบทอดกันมา ดังนั้น การศึกษาปรากฏการณ์ในบริบทพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ ใช้แนวคิดเพื่อทำความเข้าใจและวิเคราะห์ถึงความหลากหลายของภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ ความรู้ ความคิด เรื่องเล่า ตำนาน คติความเชื่อ ที่สะท้อนองค์ความรู้ ทักษะความสามารถและภูมิปัญญาของบุคคล หรือ

กลุ่มคน หรือชุมชนท้องถิ่น และการนำภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการประกอบสร้างเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือศาสนสถาน ตลอดทั้งเพื่อเชื่อมโยงสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับ ชุมชน

2.1.2 แนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

การศึกษาแนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Areas) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ สามารถที่จะวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความหมายและลักษณะของคำว่า “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” และ “ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่” ซึ่งเป็นองค์ประกอบของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นอาณาบริเวณที่สะท้อนการให้คุณค่าและวิถีการปฏิบัติของชุมชนในพื้นที่ศึกษา จากการศึกษา ผู้วิจัยขอ อธิบายเกี่ยวกับ 2 คำดังกล่าว ซึ่งได้มีการรวบรวมงานวิชาการด้านมานุษยวิทยา สังคมวิทยา และ ศาสนา ไว้ในแง่มุมที่หลากหลายไว้ ดังนี้

ความหมายและลักษณะของคำว่า “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” มีลักษณะและความหมายที่น่าสนใจ ศรีศกร วลลิโกดม (2542ก) ได้อธิบายพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถสังเกตได้จาก 3 ลักษณะสำคัญ คือ 1) ลักษณะเชิงพื้นที่ ซึ่งมักอยู่ในตำแหน่งภูมิประเทศที่เด่น เช่น เนินเขา หรือเป็นสถานที่ที่มีร่องรอยที่ไม่สามารถอธิบายได้ ศาสนสถานของบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้ว หรือมีลักษณะทางธรรมชาติที่แปลกประหลาด 2) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่า ตำนานของชุมชน ที่ผูกโยงความเป็นตัวตนของคนในชุมชนกับพลังเหนือธรรมชาติ มากกว่ามนุษย์กับธรรมชาติ โดยชุมชนได้สร้างความหมายให้แก่พื้นที่ เป็นเรื่องราวเล่าขานจนกลายเป็นความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จนถึงปัจจุบัน ผูกโยงความเป็นตัวตนของคนเข้ากับพลังอำนาจบางอย่างที่อธิบายไม่ได้ระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ และ 3) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะมีร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา หรือสัญลักษณ์ที่ถูกทำให้เชื่อว่าเป็นร่องรอยศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏอยู่ โดยมีความเกี่ยวข้องกับตำนานในพื้นที่ และศรีศกร วลลิโกดม ได้กล่าวถึง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ว่า เป็นแผ่นดินเกิด แผ่นดินอยู่ แผ่นดินตาม เป็นพื้นที่ที่คนเกิดการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ ก่อให้เกิดเรื่องราวของคนในชุมชนหรือชีวิตวัฒนธรรม สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายแหล่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ถูกยกระดับให้มีความหมายและระบบความเชื่อที่ซับซ้อนขึ้นเกิดความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ (supernaturalism) ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งคนทั่วไปมักเรียกว่า ผี เจ้าพ่อ เจ้าแม่ จึงเกิดการปรุงแต่ง แหล่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติมีการพัฒนาด้านโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมให้เป็นศาล วิหาร รูปเคารพ สิ่งก่อสร้างและสัญลักษณ์ตามความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย จนถึงสมัยประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ลงมาได้รับอิทธิพลของศาสนา ความเชื่อและอารยธรรมอินเดีย จึงได้รับการเปลี่ยนแปลงตามอารยธรรมอินเดีย เช่น บรรดาผีถูกปรับให้เป็นเทพ หรือพระ หรือพรหมมากขึ้น (ศรีศกร วลลิโกดม, 2560 : 23)

ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ การแบ่งพื้นที่ จากงานของ เบเรตตัน (Bereton, 1995) ได้ให้ความหมายว่า คือ สถานที่ ที่ตั้ง อาณาเขต ปริณพท ถิ่นที่อยู่แตกต่างจากพื้นที่ในชีวิตประจำวัน ส่วนใหญ่มักใช้ในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา อำนาจเหนือธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพบูชาของผู้คนในสังคมขึ้นอยู่กับโนทัศน์ของกลุ่มคนที่สร้างให้มีลักษณะแตกต่างกัน มีกิจกรรมทางศาสนาและถูกแบ่งจากพื้นที่ในโลกแห่งความเป็นจริงหรือโลกสามัญ นอกจากความแตกต่างเชิงพื้นที่แล้ว มนุษย์ประจักษ์มากกว่าสิ่งที่มองเห็นหรือสามารถรับรู้ได้ หรือประสาทสัมผัสของมนุษย์แต่ละวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงความสามารถติดต่อกับโลกหน้า โลกของเทพผี วิญญาณ พระผู้เป็นเจ้า หรือสัจธรรม และจากงาน ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (2546 : 136) ให้ความหมาย “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือโลกศักดิ์สิทธิ์” ว่าเป็น เหตุการณ์ ปริณพท พื้นที่และเวลาที่แตกต่างจากโลกของชีวิตประจำวันครอบคลุมทั้งโลกหน้า ว่าเป็นโลกที่มองเห็นและสัมผัสได้บันทึกผ่าน เรื่องเล่า ตำนาน ในอดีตผูกโยงเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของชุมชน ทั้งนี้เรื่องราวความเชื่อผ่านการบันทึกรูปแบบต่าง ๆ และตัวตนจะถูกเก็บรักษาไว้ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของบริบทชุมชน โดยสร้างความเชื่อเกี่ยวกับพลังเหนือธรรมชาติและโลกหลังความตาย ซึ่งเป็นโลกที่พระเจ้าและวิญญาณมนุษย์สิงสถิตอยู่ เรียกว่า โลกศักดิ์สิทธิ์ (Sacred World) และสอดคล้องกับ เอมีล ดุร์กายม์ (Emile Durkheim, 1951) ได้กล่าวว่า โลกศักดิ์สิทธิ์และโลกสามัญ เป็นมโนทัศน์อย่างหนึ่งในการพิจารณาระบบความเชื่อและศาสนาเพื่อสัมผัสหรือเข้าถึงโลกศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์จึงสร้างพื้นที่เฉพาะสำหรับประกอบพิธีกรรม เชื่อมต่อระหว่างโลกสามัญของผู้คนกับโลกทางความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติหรือวิญญาณเรียกว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Place) มืองค์ประกอบ 2 ด้านคือ โลกสามัญ (Profane World) และโลกศักดิ์สิทธิ์ (Sacred World) การศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนที่อาศัยอยู่ในโลกสามัญ มนุษย์จึงสร้างพื้นที่เฉพาะสำหรับประกอบพิธีกรรมที่เชื่อมโยงระหว่าง 2 พื้นที่ ขณะเดียวกันได้มีการนำความเห็นของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber, 1970) มาใช้อธิบายว่า โลกศักดิ์สิทธิ์ เข้ามาอยู่ในธรรมชาติและวิถีชีวิตตามคติความเชื่อของคนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยสิงสถิตตามธรรมชาติและถูกผูกติดพื้นที่ นิยามให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาก็เต็มไปด้วยโลกศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ดั้งเดิมหรือศาสนาหลัก ต่างเลือกที่จะสร้างวัตถุและสถานที่เชื่อมโลกสามัญกับโลกศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลต่อแนวทางปฏิบัติทางสังคมและการจัดการเชิงพื้นที่ นำไปสู่การปฏิบัติตามข้อห้ามถ่ายทอดความคิด ความเชื่อที่ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

สิ่งเหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อของแต่ละบริบทที่แตกต่างกัน การศึกษาโลกศักดิ์สิทธิ์จะมาพร้อมกับการศึกษาพิธีกรรมความเชื่อของสิ่งเหล่านั้นด้วย ซึ่ง อภิญา เพ็ญพสุกุล (2551 : 47) ได้มีทัศนะที่สอดคล้องกันว่า พิธีกรรมบางครั้งกลายเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กำหนดให้มนุษย์ปฏิบัติตาม

ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นพื้นที่สาธารณะ นอกจากพิธีกรรมจะเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมแล้วยังสะท้อนค่านิยมทางสังคม ดังนั้น มนุษย์จึงแสดงออกทางความเชื่อผ่านพิธีกรรมในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสังคม ค่านิยม ศาสนาและวิถีชีวิตของกลุ่มคนสอดคล้องกับเรื่องพื้นที่ (space) ของ อองรี เลอเฟบ (lefebrve,h.1991) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ในงานของ กิตติยา คุณารักษ์ (2563 : 7) ซึ่งรับอิทธิพลส่วนใหญ่จากแนวคิดของ Marx ในกลุ่มนักวิชาการ Neo-Marxist ที่ให้ความสำคัญกับการอธิบายเรื่องพื้นที่และเวลาไว้ อองรี เลอเฟบ ได้แบ่งความหมายของพื้นที่เป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) พื้นที่ทางกายภาพ (physical space) ได้แก่ พื้นที่ธรรมชาติ บ้านเรือนและวิถีชีวิตผู้คนปรากฏทั้งพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ พื้นที่ทำกินและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ 2) พื้นที่จินตนาการหรือพื้นที่ทางความรู้สึกนึกคิด (mental space) เป็นการรับรู้พื้นที่ทางจิตใจ เช่น ประเพณีพิธีกรรม ความรู้สึกผูกพันกับพื้นที่ ความรู้ถึงความสะดวกสบาย ปลอดภัย และ 3) พื้นที่ทางสังคม (social space) คือพื้นที่ที่ถูกประกอบขึ้นด้วยกิจกรรม ปฏิบัติการ การใช้สัญลักษณ์ การสร้างอุดมคติ จึงมีความหมายครอบคลุมกว้างขวางทุกแห่งหนของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานของ (ศุภมณฑา สุภานันท์, 2554 : 187) ความหมายของคำว่า “พื้นที่” ที่นักสังคมศาสตร์นิยมใช้ 3 ลักษณะคือ 1) ลักษณะความหมายของพื้นที่ในเชิงภูมิศาสตร์ (space) เป็นที่ตั้ง (setting, locale) และบริบทของการกระทำและปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ 2) ลักษณะความหมายของสนาม ส่วนใหญ่เป็นนักมานุษยวิทยา มักใช้พื้นที่ในความหมายของ “สนาม” พิจารณาจากทัศนะของ “ผู้ที่อยู่ในพื้นที่” หรือ “คนใน” เป็นหลัก เมื่อผู้คนมีความทรงจำและความผูกพันกับพื้นที่ จึงให้ความหมายและสร้างตำนานเรื่องราว และกำหนดขอบเขตพื้นที่ขึ้นมา นอกจากนี้ยังรวมถึงจิตวิญญาณและภูมิปัญญา ซึ่งมีการสร้างขึ้นและสืบทอดให้กับคนรุ่นหลัง และ 3) ลักษณะความหมายของ “พื้นที่ที่สาม” (third space) ที่ ฟูโก Foucault และ Lefebvre พัฒนาขึ้น โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ประเภท คือ พื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางความคิด และพื้นที่ทางสังคม จากปฏิสัมพันธ์ที่ว่าพื้นที่ทางความคิดเกิดจากการตีความหรือให้ความหมายพื้นที่ทางกายภาพที่มองเห็นสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมที่เป็นความจริงและจินตนาการที่สลับซับซ้อนมีการช่วงชิงอย่างต่อเนื่อง ต่อมาได้มีผู้นำแนวคิดเรื่องพื้นที่ไปวิเคราะห์ปรากฏการณ์อีกหลายลักษณะ เช่น พื้นที่ทางการเมือง (political space) พื้นที่ทางวัฒนธรรม (cultural space) และพื้นที่ทางจิตวิญญาณ (spiritual space) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากพื้นที่ทั่วไป ทั้งในเชิงกายภาพและเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อที่หลากหลายทั้งทางศาสนา สิ่งเหนือธรรมชาติและวิถีชีวิตผู้คน ส่งผลต่อวิถีการปฏิบัติหรือการจัดการต่อพื้นที่นั้นด้วย

ส่วนความหมายและลักษณะของคำว่า “ความศักดิ์สิทธิ์” ของพื้นที่ จากการศึกษาพบว่าราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายถึง ความเชื่อถือว่ามีอำนาจอาจบันดาลให้สำเร็จได้ดังประสงค์, ขลัง, เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัตถุมงคลศักดิ์สิทธิ์ และมีกลุ่มนักวิชาการไทย ได้ให้ความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ไว้ 2 ลักษณะ คือ ความศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ในมิติต่าง ๆ ได้แก่ อานันท์ กาญ

จนพันธ์ (2548 : 130-136) ได้กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์นั้นคนไทยไม่ได้มองพื้นที่ คือ ความว่างเปล่า แต่คิดว่าพื้นที่นั้น ๆ มีผี มีเจ้าที่ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ครอบครองหรือสิงสถิตอยู่แล้ว สิ่งที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ จึงมีเจ้าของ เช่น เจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา หรืออารักษ์บ้าน เป็นต้น หากมีการกระทำใด ๆ ในพื้นที่ต้องมีการบอกกล่าว ซึ่งเป็นการมองพื้นที่ว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ครอบครอง ตั้งอยู่บนแนวคิดทางศีลธรรม เป็นการสร้างระเบียบทางศีลธรรมเพื่อให้คนในท้องถิ่นได้ยึดปฏิบัติในแต่ละพื้นที่ ซึ่งมีกฎเกณฑ์ให้คนต้องปฏิบัติตามและมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วน ๆ ตามคติไทย เช่น พื้นที่ป่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น เชื่อว่าทุกพื้นที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ครอบครองอยู่ และนิธิ เอียวศรีวงศ์ และคณะ (2543) ที่มองพื้นที่ในวัฒนธรรมไทยว่า เป็นพื้นที่ที่มีเจ้าของ ไม่ได้เป็นสิ่งที่ว่างเปล่า ตามความเชื่อของชาวบ้านที่ว่าที่มีผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเจ้าของพื้นที่ หรือครอบครองพื้นที่มาเป็นเวลานาน และขวัญชัย เชื้อเมืองพาน (2552 : 10-11) ในงานเขียน “พื้นที่ในคติไทย” เพื่อเข้าใจการให้ความหมายพื้นที่ของคนไทยว่า มีคติความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ของตนเอง ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น การสร้างความหมายและกระบวนการให้ความหมายสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นโดยฝีมือและความเข้าใจของมนุษย์ที่สร้างขึ้นมารวมถึงความหมายของพื้นที่ และความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่งงานของ แสง จันทร์งาม (2531 : 93-185) ได้กล่าวถึง ความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาว่า เป็นสิ่งที่ไม่ประจักษ์ เช่น เชื่อว่ามีพระเจ้า หรือมีวิญญาณ เป็นความเชื่อในลักษณะของความศรัทธา กล่าวได้ว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของศาสนา มีลักษณะความสำคัญคือ คุณภาพดี ตำแหน่งสูงสุด และเป็นสิ่งที่เชื่อว่าเหนือธรรมชาติ ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) พื้นที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Holy grounds) หมายถึง อาณาบริเวณที่มีความสัมพันธ์กับประวัติหรือเหตุการณ์ที่สำคัญทางศาสนา โดยนัยยะหมายถึง บริเวณนั้น ๆ ได้รับการยอมรับว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ 2) อาคารศักดิ์สิทธิ์ (Holy building) หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งอย่างใดในศาสนา ซึ่งมีหลายชนิดขึ้นอยู่กับลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น หอผี ศาลเจ้า เทวาลัย พระอุโบสถ และหอพระไตรปิฎก เป็นต้น

ดังนั้น ความสำคัญของความศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นลักษณะของกระบวนการควบคุมทางสังคมอย่างหนึ่งและเกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่งจากงานศึกษาของ พรหมปพร นวลแสง และไพศาล เทพวงศ์ศิริรัตน์ (2558 : 34-52) ได้กล่าวว่า ความศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่ห้ามหรือล่วงเกิน ถ้ามีการฝ่าฝืนข้อห้ามจะมีการลงโทษ ความศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางศาสนามีการใช้ควบคู่ไปกับความเชื่อ (belief) ศรัทธา (faith) ความขลัง (ritual) พิธีกรรม (rites) กฎเกณฑ์ ข้อห้าม และศาสตาที่เป็นผู้นำสอดคล้องกับงานของ ยศ สันตสมบัติ (2533) เรื่องบทลงโทษ ที่ได้กล่าวถึง สิทธิธรรมแห่งอำนาจวางอยู่บนพื้นฐานของความศักดิ์สิทธิ์ ได้รับประโยชน์หรือลงโทษความศักดิ์สิทธิ์นั้น จึงเป็นรูปแบบเหนือมาตรการหนึ่งในการจัดระเบียบทางสังคม อำนาจที่อยู่เหนือสาระวัตถุ ผ่านการร่ายคาถา พิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนมีความศักดิ์สิทธิ์แฝงเร้นอยู่ในตัวเอง หรือถูกสร้างให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระพุทธรูป เครื่องราง ที่อาจก่อให้เกิดอิทธิฤทธิ์แก่ผู้ครอบครองได้ และ สุวัฒน์ จันทร์จำนงค์ (2540) กล่าวว่า

ทางศาสนามีการใช้คำว่า “ความศักดิ์สิทธิ์” เป็นองค์ประกอบหนึ่งของศาสนาที่ทำให้เกิดความศรัทธา ความเลื่อมใส แตกต่างกันไปตามลักษณะของความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน โดยความหมายของคำว่า ความศักดิ์สิทธิ์ (sacred) ในภาษาละติน แปลว่า “ผู้มีความยิ่งใหญ่หรือผู้มีความศักดิ์สิทธิ์” สอดคล้องกับแนวความคิดของ เมินร์ตัน นวบาศย์ (2544) ที่กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ พลังอำนาจเหนือธรรมชาติและการสัมผัสที่เชื่อว่าสามารถบันดาลคุณและโทษได้ต่อผู้ที่เชื่อถือศรัทธา แสดงให้เห็นถึงอำนาจที่มีอยู่ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ๆ ฉะนั้นความศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่ห้ามล่วงเกิน ถ้ามีการฝ่าฝืนข้อห้ามจะมีการลงโทษ

ความศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นองค์ประกอบทางศาสนาและความสัมพันธ์ของความศักดิ์สิทธิ์นั้นสามารถแสดงออกได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) การแสดงออกทางพิธีกรรม เป็นการสื่อสารอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กำหนดให้มนุษย์ปฏิบัติตนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ กฎเกณฑ์ทางสังคม สะท้อนถึงค่านิยมทางสังคม มนุษย์แสดงออกผ่านพิธีกรรมตามลักษณะของสังคม ค่านิยม ศาสนา และวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่มีแสดงออกสืบทอดกันมา ซึ่งเป็นเรื่องนามธรรม ไม่สามารถมองเห็นได้ เช่น การบรวงสรวง การบูชา เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ สัมพันธภาพอันดีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ผ่านบุคคลที่ทำหน้าที่สื่อสาร ได้แก่ นักบวช หมอผี คนทรงเจ้า ที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมและถ่ายทอดคำสั่งจากสิ่งเหนือธรรมชาติ 2) การแสดงออกทางกายภาพ นอกจากบริบททางกายภาพทั่วไป ความศักดิ์สิทธิ์ยังแสดงถึงความสัมพันธ์ในมุมมองของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เช่น การเลือกทำเลที่ตั้ง การแบ่งพื้นที่อยู่อาศัย แหล่งทำมาหากิน ซึ่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นที่ที่ต้องห้าม เช่น ชุนน้ำ ถ้า พื้นที่ศาสนสถานและพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ผ่านสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมของพื้นที่นั้น สิ่งเหล่านี้สร้างกายภาพที่เป็นสภาพแวดล้อมทางภูมิทัศน์ส่งผลทำให้เกิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่ในชุมชน และเกิดการกระจายไปยังพื้นที่ข้างเคียงที่เกิดการซ้อนทับ อาณาเขตที่เกิดจากปัจจัยของสภาพภูมิศาสตร์ ดังนั้นความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ที่สามารถสรุปความสำคัญได้ 3 ประการ ได้แก่ กระบวนการทางสังคม (Social process) องค์ประกอบของศาสนา สะท้อนความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ของผู้คนภายในหรือวัฒนธรรมเดียวกัน ให้ชัดเจน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์ ของพื้นที่ จึงเป็นสัมพันธ์กันในเชิงความหมายและการให้คุณค่าจัดได้ว่าเป็นพื้นที่หรืออาณาบริเวณเดียวกันต้องมีควบคู่กัน มีความเกี่ยวข้องทั้งผู้คน ระบบความเชื่อ ประเพณีหรือพิธีกรรม สถาปัตยกรรม ซึ่งอาจเป็นทรัพย์สินทางวัฒนธรรมดั้งเดิมมีรากฐานมาจากประวัติศาสตร์ชุมชนและการบำรุงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง มีการให้ความหมาย คุณค่าที่แตกต่างกันทั้งลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมของกลุ่มคน เช่น พื้นที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพุทธ อาจจะไม่ได้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาอื่น ส่งผลต่อการปฏิบัติตนต่อพื้นที่และการเข้าสู่พื้นที่ไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม การยอมรับในวัฒนธรรม ฯลฯ และฐานขององค์ประกอบทาง

ศาสนา ผ่านระบบความคิด ความเชื่อและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอันหนึ่งอันเดียวกัน สามารถที่จะกำหนดพฤติกรรมทางสังคมนั้น ๆ ได้

จากการศึกษาถึงลักษณะและความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของแนวคิด จึงสามารถสรุปได้ว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จากลักษณะพื้นที่เดิม และพื้นที่ที่ผ่านกระบวนการหรือการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เชื่อมโยงความเป็นตัวตนของชุมชนกับพลังเหนือธรรมชาติและร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของบริบทชุมชนหรือมโนทัศน์อย่างหนึ่งในการพิจารณาระบบความเชื่อและศาสนา สามารถสัมผัสและเข้าถึงโลกศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น มนุษย์จึงมีการสร้างพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างสองพื้นที่คือ อำนาจเหนือธรรมชาติหรือวิญญาณเรียกว่า “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ส่งผลต่อแนวทางปฏิบัติและการจัดการพื้นที่ทางสังคม จึงมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่เป็นอันเดียวกัน การอนุรักษ์พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นเสมือนการรักษาจิตวิญญาณของชุมชนให้คงอยู่ ดังนั้นการศึกษาแนวคิดนี้เพื่อเป็นแนวทางศึกษาปรากฏการณ์บริบทพื้นที่ศึกษาที่มีการกันพื้นที่สำหรับการอนุรักษ์ และการธำรงรักษาไว้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในมิติของศาสนาหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หมายถึง วัดถ้าเสี่ยงของ บ้านหลุบเลา นานาจน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร เป็นศาสนสถานโบราณหรืออาณาเขตที่ตั้ง ที่มีลักษณะเด่นทางภูมิศาสตร์บนภูเขาสูงและล้อมรอบด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนมีการกันพื้นที่จากเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์และคติความเชื่อที่หลากหลาย สะท้อนความเป็นตัวตน มีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาและอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ ขณะเดียวกันมีการกันพื้นที่บางส่วนเพื่อการใช้ประโยชน์หรือป่าชุมชนเพื่อการดำรงชีพอย่างระมัดระวัง สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมควบคู่กัน ชุมชนมีการอนุรักษ์และเกิดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้นของชุมชน เพื่อการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของกฎระเบียบหรือเงื่อนไขข้อตกลงร่วมกัน

2.1.3 แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก

การศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ สามารถที่จะวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาหาย่อย ได้แก่ ปรัชญาและจุดเริ่มต้นของแนวคิด และความสำคัญของแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก ดังนำเสนอเนื้อหาตามลำดับดังนี้

2.1.3.1 ปรัชญาและจุดเริ่มต้นของแนวคิดเชิงลึก

จุดเริ่มต้นของแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก โดยนักปรัชญาและนักกิจกรรมชาวนอร์เวย์ชื่อ อาร์เนส แนส (Arne Naess, 1912) ได้อธิบายถึงเรื่องของจิตวิญญาณที่มีอยู่ในธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทั่วไป ซึ่งมีทัศนะว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงการมองโลกและชีวิต โดยการตระหนักว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและมองธรรมชาติมีค่าในตัวเอง มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก โดยเริ่มยกตัวอย่างงานเขียนของ อัลโด โด ลีโอ โพลด์ (Aldo

Leopold) เรื่อง “The Land Ethics” และราเชล คาร์สัน (Rachel Carson) ที่แสดงถึงการยอมรับหรือเรียกร้องสิทธิของสิ่งแวดล้อมในปี ค.ศ. 1970 ในศตวรรษที่ 20 ได้เสนอจริยศาสตร์ซึ่งครอบคลุมทั้งมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ คือ จริยศาสตร์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ ระหว่างมนุษย์ต่อสังคม และมนุษย์ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งยังไม่ได้พัฒนาและขาดหายไปหรือถูกละเลย มีความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงวิธีการแก้ไขหรือจัดการกับปัญหาทางสังคมและระบบนิเวศที่อาศัยอยู่แบบผิวเผิน การสังเกตว่าเราใช้ชีวิตอย่างไรถามตัวเองว่า “ใช้ชีวิตให้ดีขึ้นเพื่อตัวเอง เพื่อผู้อื่น และเพื่อโลกของเรา”

แนวคิดนี้ได้มีนักคิดและนักวิชาการต่าง ๆ ได้ให้นัยยะของความหมายและสาระสำคัญ จากงานศึกษาของ ยูยง ทักคร และมารศรี สอทิพย์ (2561 : 94-103) กล่าวว่า การหวนคืนสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาตินี้ นับได้ว่าเป็นเป้าหมายในระดับจิตวิญญาณที่เป็นหัวใจสำคัญของการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม มนุษย์ได้เดินทางมาถึงวันที่มีการปรับเปลี่ยนทัศนคติในระดับสำนึก (a shift in consciousness) ให้หลุดพ้นจากการโลกทัศน์แบบทวินิยมไปสู่การมองแบบองค์รวม โดยปราศจากการแบ่งแยกอย่างสิ้นเชิง (radical non-duality) มุ่งเน้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงการมองโลกและชีวิต โดยตระหนักว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ และมองธรรมชาติมีค่าในตัวเอง เน้นการปฏิบัติหรือแก้ไขกระบวนการทัศน์ของมนุษย์ในฐานะปัจเจกชนนั้นคือ มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก มนุษย์ไม่ควรไปรุกรานและทำลายธรรมชาติ ควรอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน และมนุษย์นั้นไม่มีสิทธิลดทอนความมั่งคั่งของสรรพสิ่งไว้เพื่อความอยู่รอด การแทรกแซงธรรมชาติทำให้โลกธรรมชาติเกิดวิกฤติ การแก้ไขปัญหาด้วยการปกป้องธรรมชาติคงไม่เพียงพอ ต้องแก้ที่สำนึกอันเป็นจุดเริ่มต้นของการมองเห็นธรรมชาติอย่างเป็นมิตรและเห็นคุณค่าของสรรพสิ่งเพื่อสรรพสิ่งมากกว่าเห็นคุณค่าของสรรพสิ่งเพื่อมนุษย์เท่านั้น แต่มีคุณค่าต่อตนเองและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวหรือในระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งเรียกว่าสำนึกแบบองค์รวม เป็นวิธีหนึ่งที่สามารถช่วยแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังถูกคุกคามโดยมนุษย์

นอกจากนั้นยังเสนอหลักการประจักษ์แจ้งในตัวตนเพื่อให้สามารถเข้าถึงธรรมชาติอย่างลึกซึ้งไว้ 3 ประการ ได้แก่ ประจักษ์แจ้งในระดับอัตตา (Eco-realization) การประจักษ์แจ้งในระดับตัวตนชั้นกลาง (self-realization) และการประจักษ์แจ้งในตัวตนที่แท้จริง (authentic self-realization) ขณะเดียวกัน ประเวศ อินทองปาน (2553ก) กล่าวว่า นิเวศวิทยาเชิงลึก มีแนวคิดที่อธิบายอย่างลึกซึ้งในเรื่องของจิตวิญญาณที่อยู่ในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั่วไป หลักนิเวศวิทยาเชิงลึกที่สำคัญคือ การปฏิเสธทัศนะทวินิยมของมนุษย์กับธรรมชาติว่าแยกส่วนและแตกต่างกัน มองว่าธรรมชาติไม่ได้มีไว้เพื่อให้มนุษย์ใช้ประโยชน์ หากแต่ดำรงอยู่และมีค่าในตัวเอง มองโลกทัศน์แบบองค์รวมและมนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของจักรวาล มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่มีสิทธิ์ทำลายธรรมชาติและโลกสรรพสิ่งมีความเท่าเทียมกันมีสิทธิในการดำรงอยู่และมีคุณค่าในตัวเอง ซึ่งมีหลักการ 8 อย่างได้แก่

1) ความเจริญงอกงามและความอยู่ดีมีสุขของสังคมมนุษย์และสรรพสิ่งเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง ไม่ขึ้นต่อประโยชน์ใช้สอยของมนุษย์ 2) ความหลากหลายและความมั่งคั่งของรูปแบบชีวิตและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเอง และเป็นสิ่งช่วยเกื้อหนุนให้มนุษย์และสรรพสิ่งชีวิตบรรลุถึงความเจริญงอกงาม 3) มนุษย์ไม่มีสิทธิ์ลิดรอนหรือทำลายความหลากหลายของชีวิตนี้โดยปราศจากความจำเป็นที่แท้จริง 4) สังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์จะเจริญงอกงามได้นั้นขึ้นอยู่กับ การลดและควบคุมจำนวนประชากรของมนุษย์ 5) การที่มนุษย์เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อย่างเกินขีดจำกัด สร้างให้สถานการณ์เลวร้ายอย่างรุนแรงและรวดเร็ว 6) ต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การผลิตและเทคโนโลยีรวมถึงอุดมการณ์และวัฒนธรรมพื้นฐานต้องเปลี่ยนแปลงจากระดับรากฐาน 7) สิ่งสำคัญในการเปลี่ยนแปลงมนานึกคือ การสร้างความเข้าใจต่อการเข้าถึงและชื่นชมคุณค่าแท้จริงภายในของชีวิตในฐานะคุณภาพชีวิตที่แท้จริง 8) ผู้เห็นด้วยต่อหลักการข้างต้น มีพันธกิจในการสร้างการเปลี่ยนแปลง

ดังนั้น มนุษย์ย่อมมีการประจักษ์แจ้งตัวตน เห็นตัวเองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ เมื่อประจักษ์แล้วถึงตัวตนที่แท้จริงของสรรพสิ่ง การคิดหวังประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะลดน้อยลง และเปลี่ยนไปเป็นความห่วงหาและความต้องการอนุรักษ์หรือปกป้องธรรมชาติ และธรรมชาติเป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสิ่งเป็นประโยชน์กับทุกชีวิต โดยมองที่ระบบนิเวศเป็นตัวตั้งมองภาพในระยะยาวเพื่อใช้ทรัพยากรแบบส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นขั้วโยที่สัมพันธ์กันระหว่างชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ดังตัวอย่างงานของ ยุพยง ทัศคร และมารศรี สอทิพย์ ได้ให้มุมมองว่า ปัจจุบันปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น ทวีความรุนแรงเกินกว่าจะเยียวยา ได้สะท้อนภาพสภาวะวิกฤติของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ผ่านมุมมองวรรณกรรมที่มุ่งเปลี่ยนแปลงการมองโลกว่าธรรมชาติมีคุณค่าในตัวเอง มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กัน โดยไม่สามารถแยกสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกจากกันได้ มนุษย์จึงไม่ควรทำลายธรรมชาติ ควรอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน ในระยะแรกการศึกษานิเวศวิทยาเชิงลึกเน้นใช้เป็นฐานคิด การทำความเข้าใจมนทัศน์เกี่ยวกับนิเวศวิทยา และเป็นแนวทางในการอธิบายและตีความ ต่อมาเน้นการเคลื่อนไหวเพื่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนะนำให้มนุษย์มองเห็นคุณค่าของสิ่งมีชีวิตที่หลากหลาย มนุษย์ไม่มีสิทธิ์แทรกแซงหรือลดทอนคุณค่าของสิ่งมีชีวิตอื่นเกินความจำเป็นขั้นพื้นฐาน และยังเน้นย้ำให้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ ที่เป็นมิตรกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่าการแสวงหาผลประโยชน์เพื่อความก้าวหน้าของมนุษย์เท่านั้น การศึกษานิเวศวิทยาเชิงลึกจากเดิมเน้นการใช้ทฤษฎีในการทำความเข้าใจผ่านมนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ระยะหลังเริ่มคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเริ่มตอกย้ำเรียกร้องให้มนุษย์เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น และประเวศ อินทองปาน (2560ข) ได้อธิบายความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียิ่งเจริญทรัพยากรธรรมชาติยิ่งถูกตักตวง เป็นช่วงเวลา

ที่มนุษย์เข้าครอบครองและพิชิตธรรมชาติ มนุษย์มองตัวเองเป็นนาย มีอำนาจและสิทธิที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเสรีเพื่อความอยู่รอด ส่งผลต่อภัยพิบัติทางสิ่งแวดล้อมทวีเพิ่มขึ้นอย่างไม่สิ้นสุด トラบโดที่มนุษย์ยังไม่แสวงหาทางออก ดังนั้นเป็นการสนับสนุนแนวคิดที่ยึดนิเวศเป็นจุดศูนย์กลาง (Eco centrism) เช่นเดียวกับนักชีววิทยา จอห์น เบนเน็ต (John Bennett) ยืนยันหลักทางนิเวศวิทยาว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับหลักคำสอนในพุทธศาสนาและกลุ่มนักนิเวศวิทยาที่ศึกษาความสัมพันธ์ทางจิตนิยมและธรรมชาติที่เรียกตนเองว่า “Deep Ecology” (John Bennett, 1976 : 156) ดังนั้นทางออกปัญหาสิ่งแวดล้อมของ พาสมอร์ (Passmore) ควรมองไปที่ความเชื่อของศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาหรือวัฒนธรรมทางเอเชียที่ปรากฏอยู่แล้ว พาสมอร์ (Passmore, 1974)

ดังนั้น แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก สร้างการเชื่อมโยงระหว่างความรู้สึก ความคิด จิตวิญญาณ และการกระทำ พยายามที่จะย้ายจากลัทธิปัจเจกนิยมที่ครอบงำวัฒนธรรมตะวันตกไปสู่ความคิดที่มองว่า เราเป็นส่วนหนึ่งของโลก ซึ่งช่วยให้เราเชื่อมโยงกับชีวิตและธรรมชาติได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น คำว่านิเวศวิทยาเชิงลึก ยังถือเป็นวิธีหนึ่งในการตั้งคำถามพื้นฐานของสังคมการเจริญเติบโตทางอุตสาหกรรมในปัจจุบันทำให้เรามีแนวคิดใหม่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์การเมือง การดูแลสุขภาพ หรือการศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกนี้ เป็นการเคลื่อนไหวระยะยาวที่มีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางสังคมทั้งระบบอย่างถอนรากถอนโคนมากกว่าที่จะแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าเป็นครั้งคราว เช่น ปัญหามลภาวะ การทำลายป่าไม้ เป็นต้น ซึ่งต่างจากแนวคิดนิเวศทั่วไปที่มุ่งส่งเสริมและรักษาสีเขียวที่ปรากฏขึ้นเฉพาะด้าน เนื่องจากการศึกษาประเภทของแนวทางนิเวศวิทยาจะแบ่งออกเป็น 2 วิธีหลัก คือ นิเวศวิทยาวิทยาศาสตร์ ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสปีชีส์กับสิ่งแวดล้อม มีวิธีการทางวิทยาศาสตร์และวัตถุประสงค์ทำโดยผู้เชี่ยวชาญที่รู้เรื่องอย่างละเอียด ส่วนนิเวศวิทยาเชิงลึก วิธีการนี้ถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่อาศัยอยู่จึงมีหน้าที่ในการดูแลวิธีนี้มนุษย์เป็นผู้มีส่วนร่วมของธรรมชาติและรู้สึกเชื่อมโยงกัน ไม่เฉพาะสำหรับผู้เชี่ยวชาญและนิเวศวิทยาพยายามหาทางแก้ปัญหาทางเทคนิค ขณะที่นิเวศวิทยาเชิงลึกจะสำรวจวิธีการแก้ปัญหาทางเทคนิคและการเมือง แสวงหาความยุติธรรมทางสังคมและจริยธรรมในระบบนิเวศ และการตั้งคำถามเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของสังคม นิเวศวิทยาเชิงลึกพิจารณาว่าปัญหาไม่ได้เป็นเพียงแค่สิ่งแวดล้อมเท่านั้นยังรวมถึงวัฒนธรรมของสังคมปัจจุบัน และหลักการของความร่วมมือทางชีวภาพและความสามารถในการอยู่ร่วมกันและร่วมมือกัน

2.1.3.2 ความสำคัญของแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก

แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก เป็นแนวคิดเชิงปรัชญาธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการมองเห็นปัญหา เนื่องจากการที่มนุษย์มองตัวเองเป็นจุดศูนย์กลางของระบบนิเวศ ก่อให้เกิดสถานการณ์ปัญหาในระดับพื้นที่อย่างต่อเนื่อง จึงมีการปรับเปลี่ยนเพื่อรักษาความสมดุลของ

ระบบนิเวศไว้โดยยึดนิเวศเป็นจุดศูนย์กลาง สำนึกู้ ผ่านกระบวนการคิดร่วมกัน และปรัชญาธรรมชาติที่เชื่อในความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง ธรรมชาติไม่ได้เกิดขึ้นมาเพื่อรับใช้มนุษย์ แต่มีคุณค่าในตัวเอง และมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศและมีชีวิตอยู่ได้เพราะส่วนอื่น ๆ เมื่อมนุษย์มีการยึดเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางเหนือสิ่งอื่น ๆ จึงนำมาซึ่งวิกฤติการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม เพราะ “ความรู้” เชิงวิทยาศาสตร์ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตามแนวคิดของ เดสการ์ด ที่เคยกล่าวว่า “มนุษย์ควรแสวงหาเทคโนโลยีที่จะครอบครองธรรมชาติ หากเรามีความรู้ก็จะมีอะไรในโลกที่เราไม่อาจถือเอาประโยชน์ได้” เพราะแนวคิดที่ยึดเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง (Ego-centrism) มองระบบนิเวศเป็นลำดับขั้น มนุษย์คิดว่าตัวเองอยู่บนยอดสุดของพีระมิด สามารถควบคุมสิ่งมีชีวิตและสรรพสิ่งอื่น ๆ ได้ โลกทัศน์แบบวัตถุนิยมและยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentrism) ทุกอย่างที่มนุษย์ทำเป็นไปเพื่อตัวเอง แม้แต่การแก้ไขปัญหาสีเขียวก็มีความสำคัญต่อธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของตัวเอง แนวคิดสิ่งแวดล้อมแบบเก่าจึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน

ฉะนั้น ทางออกต้องกลับไปเชื่อมโยงและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติในระดับจิตวิญญาณ ไม่ใช่แค่ในระดับความคิด (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2564) ดังนั้นการปรับเปลี่ยนแนวคิดเชื่อว่าความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์มีความสำคัญเท่าเทียมกัน ไม่เฉพาะประโยชน์ต่อมนุษย์ นักนิเวศวิทยาเชิงลึกมีความเชื่อแบบชีวภาพเป็นศูนย์กลาง และเรียกร้องให้มนุษย์ลดจำนวนประชากรรวมถึงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อไม่ให้เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม โดยนักคิดกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและความเชื่อทางเลิกดั้งเดิม โดยเฉพาะปรัชญาและศาสนาตะวันออกที่มุ่งเน้นจิตวิญญาณ ได้แก่ ลัทธิเต๋า ศาสนาพุทธ หรือความเชื่อของชาวอเมริกันพื้นถิ่น (พชรวรรณ บุญพร้อมกุล, 2562 : 394-395) ปัจจุบันมีหลายวิธีที่สามารถรักษาระบบนิเวศวิทยาไว้ได้ หนึ่งในนั้นคือนิเวศวิทยาเชิงลึกสามารถนิยามได้ว่าเป็น วิธีการแบบองค์รวม มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหรือยึดนิเวศเป็นจุดศูนย์กลาง (Ecocentrism) คือโลกทัศน์ใหม่การมองระบบนิเวศเป็นองค์รวม มนุษย์จำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีมองและวิธีรู้สึกต่อธรรมชาติ เป้าหมายอย่างหนึ่งของนิเวศวิทยาแนวลึก คือพัฒนาตัวตนเชิงนิเวศ (Ecological Sense of Self) ต้องใช้ความพยายาม การลงมือปฏิบัติ และการมีวินัย เราต้องก้าวออกมาจากความคิดแบบเดิมและตระหนักมากขึ้น ซึ่งลงมือปฏิบัติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับจิตวิญญาณ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก

2.1.3.2 หลักการนิเวศวิทยาเชิงลึก

อาร์เน แนนส์ นำเสนอข้อเสนอหลักการที่สอดคล้องกับขบวนการนิเวศวิทยาแนวลึก 8 ประการ โดยหลักการพื้นฐานนี้ได้รับการพิจารณาในกลุ่มคนที่หลากหลาย ทั้งมีความแตกต่างทางศาสนา ความเชื่อ สมาชิกกลุ่มการเมืองและสำนักคิดต่าง ๆ เพื่อปกป้องความสมดุลของระบบนิเวศและมองเห็นคุณค่าที่ธรรมชาติมีอยู่ในตัวเอง ดังนั้นหลักการนิเวศวิทยาเชิงลึก มี 8 ประการ ได้แก่ การเกิดและความเป็นอยู่ที่ดีของชีวิตทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมรอบตัว ความหลากหลายทาง

ชีวภาพที่มีคุณค่าในตัวเอง การกำเนิดรูปแบบของมนุษย์ มนุษย์ไม่มีสิทธิ์ที่จะใช้ประโยชน์จากความ ร่ำรวยและความหลากหลายทางชีวภาพยกเว้นเพื่อสนองความต้องการที่สำคัญอย่างยิ่ง ลดการ รบกวนธรรมชาติ นโยบายต้องมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเร่งด่วนเชิงเศรษฐกิจเทคโนโลยีและอุดมการณ์ เพื่อให้ทันเวลา ดังนั้นกระบวนการแสวงหาความรู้แบบนิเวศวิทยาแนวลึกโดยทั่วไปนิเวศวิทยาจะ กล่าวถึงข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม แต่ Arne Naess เห็นว่าแค่นั้นยังไม่พอที่จะช่วยหาคำตอบได้ว่า “เราควรจะอยู่กันอย่างไร” เขาจึงเสนอแนวทางแสวงหาปัญญาเชิง นิเวศด้วยกระบวนการประสบการณ์เชิงลึก (Deep Experience) การตั้งคำถามเชิงลึก (Deep Questioning) และความมุ่งมั่นระดับลึก (Deep Commitment) หรือที่แนสเรียกว่า นิเวศปรัชญา (Ecosophy) เพื่อให้เราเกิดความรู้แจ้งและเปลี่ยนแปลงจากข้างใน จนตัดสินใจเริ่มต้นเดินทางสาย นิเวศวิทยาแนวลึก เมื่อประสบการณ์นี้เกิดขึ้นจะเข้าใจและกรุณาต่อสรรพสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์มากขึ้น ทุก สิ่งล้วนมีคุณค่าในตัวมันเองและไม่ได้มีคุณค่าเพื่อรับใช้มนุษย์ การตั้งคำถามเชิงลึกนำไปสู่การตั้ง คำถามที่นำไปสู่การตัดสินใจลงมือทำ จะพัฒนาโลกทัศน์แบบนิเวศวิทยาขึ้นมาและส่งผลให้เรา พยายามเปลี่ยนแปลงการกระทำ เพื่อมีส่วนในการเยียวยาโลกมากขึ้น กระบวนการที่นำคนกลับไป เชื่อมกับธรรมชาติ โจอันนา เมซี (Joanna Macy)

นักกิจกรรมสายนิเวศวิทยาเชิงลึกออกแบบเครื่องมือที่เรียกว่า กระบวนการที่นำคนกลับไป เชื่อมโยงกับธรรมชาติ (The WorkThat Reconnects : WTR) เพื่อช่วยให้มนุษย์ฟื้นฟูความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองและระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติให้มนุษย์ มี 4 ชั้น ได้แก่ สำนึกขอบคุณ (Gratitude) เพื่อไตร่ตรองสิ่งที่เกิดขึ้น การเคารพความเจ็บปวด (Honoring our pain) เปลี่ยน ประสบการณ์ความเจ็บปวดด้วยการตอบคำถาม ทำให้รับรู้ถึงความเจ็บปวด ความทุกข์ที่เกิดจาก น้ำมือมนุษย์ที่โลกกำลังแบกรับอยู่ เป็นพลังสำคัญที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง มองด้วยสายตา ใหม่ (See withnew eyes) คือ การจินตนาการว่าตนเป็นสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์หรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว ทำ ให้รู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ และก้าวไปข้างหน้า (Goforth) การเปลี่ยนแปลง ครั้งยิ่งใหญ่กำลังเกิดขึ้น (the GreatTurning) แนวคิดนี้เห็นตัวอย่าง ได้แก่ ชุมชนทางเลือก การศึกษา ทางเลือก ขบวนการสิ่งแวดล้อม ขบวนการนิเวศวิทยาแนวลึก ฯลฯ จะช่วยให้จิตวิญญาณเติบโตและ ขยายพื้นที่การเปลี่ยนแปลงมากขึ้นไปอีก

หลักการและกระบวนการ จึงเป็นวิธีการทางปรัชญาที่สามารถนำไปสู่ความเข้าใจ และการลง มือปฏิบัติกับทุกเรื่องเพื่อที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งระดับตัวเองและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการปรับ ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึกในกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อม คือ 1) การยกเลิกแนวคิดการแก้ไข ปัญหาสิ่งแวดล้อมแบบเดิมหรือวิธีคิดแบบเก่าๆ ได้แก่ การยึดติดว่ามนุษย์คือ ศูนย์กลางของระบบ นิเวศ (Ego-centrism) การพัฒนาตามแนวทางตะวันตกหรือเน้นวัตถุนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์ และการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าอย่างถอนรากถอนโคน 2) สร้างแนวทางหรือวิธีการทำงานใหม่ ได้แก่

วิธีการแบบองค์รวมหรือบูรณาการให้มากยิ่งขึ้น การทำความเข้าใจระดับจิตวิญญาณและกระบวนการคิดหรือวิธีคิดให้เกิดขึ้นกับมนุษย์ เช่น การประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์เพื่อสร้างความเคารพหรือยำเกรงต่อธรรมชาติและบรรพบุรุษ ในการสร้างวิถีชีวิตที่ยังสอดคล้องกับวิถีธรรมชาติสู่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ให้สำนึกสู่การปรับตัวเพื่อสร้างความสมดุล และการสร้างกิจกรรมเพื่อเป็นการฟื้นฟูอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป้าหมายแนวคิดเบื้องต้นเป็นการศึกษาปรัชญาธรรมชาติที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ของทุกสรรพสิ่ง มุ่งเน้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงการมองโลกและชีวิต และเน้นการปฏิบัติ หรือแก้ไขกระบวนการทัศน์ของมนุษย์ในฐานะปัจเจกชน นั่นคือ มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์ไม่ควรไปรุกรานและทำลายธรรมชาติ ควรอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน เพื่อให้ลดทอนอำนาจในการใช้ประโยชน์และการควบคุมน้อยลง ตลอดทั้งการปรับตัวเพื่อนำไปสู่การสร้างสมดุลระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศอย่างเกื้อกูล ดังนั้นต้องการเพื่อให้เปลี่ยนวิธีมองและรู้สึกต่อธรรมชาติในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ หรือแนวคิดที่ยึดนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco centrist) สร้างกระบวนการทัศน์แบบองค์รวม (Holistic) ที่มนุษย์รับรู้ถึงคุณค่าและความต้องการที่จะอนุรักษ์ปกป้องธรรมชาติ

2.1.3.3 กรณีศึกษาพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม

จากสถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาป่าไม้ มลพิษต่าง ๆ โรคระบาด เป็นต้น จากสาเหตุหลักเกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม มีการนำทฤษฎีทางศาสนาและปรัชญาด้านสิ่งแวดล้อมมาอธิบายปรากฏการณ์ เช่น มนุษย์เป็นศูนย์กลาง นิเวศเป็นศูนย์กลาง เป็นต้น ในสังคม หรือชุมชนที่นับถือพระพุทธศาสนา มีการเอาแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา มาวิเคราะห์ปัญหาการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศที่เกิดขึ้นตามทฤษฎีและพระพุทธศาสนา สิ่งแวดล้อม เนื่องจากมนุษย์ขาดจริยธรรมต่อธรรมชาติ จึงได้มีการเสนอจริยศาสตร์ (ว่าด้วยความดี-ชั่ว ถูก-ผิด) ที่ขึ้นอยู่กับประโยชน์ หรือกฎเกณฑ์หรือความรู้สึก ซึ่งครอบคลุมทั้งมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดังที่ได้กล่าวเบื้องต้น Anthropocentric แบบที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ทัศนที่มองมนุษย์เป็นศูนย์กลางและมีค่าในตัวเองหรือมนุษย์เป็นนาย ธรรมชาติเป็นทาส ซึ่งไม่มีค่าในตัวเอง ถ้าหากว่าธรรมชาตินั้นไม่ถูกนำมาใช้มนุษย์และมนุษย์มีสิทธิ์ครอบครองเพื่อพิชิตและศึกษาได้อย่างเสรีภาพ วิทยาศาสตร์เช่นกัน คือ การหาความรู้และนำความรู้มาพิชิตโลกธรรมชาติ เพื่อนำมาใช้มนุษย์ กลับมามองนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Ecocentric) เน้นการมององค์รวมโดยมองธรรมชาติในลักษณะของระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งทั้งหลาย ระบบคือองค์รวมที่ผสมผสานกันเป็นหนึ่งเดียว แนวคิดนี้จะอาศัยศาสตร์ทางนิเวศวิทยาอธิบายคือ แทนที่จะวิเคราะห์แยกแยะปัญหาออกเป็นองค์ประกอบย่อย แล้วแก้เพียงบางส่วน เปลี่ยนเป็นมองส่วนรวมหรือโลกชีวะมีความสำคัญว่าส่วนย่อย เช่น เป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อาหาร และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ ดังนั้น จึงเป็นที่มาของแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก ที่มีเป้าหมายมุ่งเน้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงการมองโลกและ

ชีวิตโดยตระหนักว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ และมองธรรมชาติมีค่าในตัวเอง เน้นการปฏิบัติ หรือแก้ไขกระบวนการทัศน์ของมนุษย์ใน ฐานะปัจเจกชนนั้น คือ มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กัน อย่างแยกไม่ออก มนุษย์ไม่ควรไปรุกรานและทำลายธรรมชาติควรอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน ตามแนวทางพุทธศาสนาเพื่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (ประเวศ อินทองปาน, 2562 : 2-48)

ดังนั้น จากสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวเบื้องต้น จึงมีความน่าสนใจสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ศึกษามีการกันพื้นที่เพื่อเป็นศาสนสถานและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยแนวทางนี้มีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งมวลชน ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติที่ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วอันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภและการขาดต่อการเคารพต่อโลก ทัศนะแบบพุทธนี้สอดคล้องกับความจริงทางนิเวศวิทยา คือ ทัศนะที่เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งทั้งหลาย ดังนั้นทั้งมนุษย์ สัตว์ พืช และธรรมชาติ ต่างมีอิสระ ไม่ต้องการให้ใครล่วงเกิน มนุษย์จึงไม่มีสิทธิ์ทำลาย เพื่อสนองความต้องการของตน เพราะในที่สุดมนุษย์จะกลับมาทำลายมนุษย์กันเอง ซึ่งพระพุทธศาสนาครอบคลุมองค์ 5 ได้แก่ ศาสนธรรม ศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และสัญญาลักษณ์ พระพุทธศาสนาไม่ได้แสวงหาความรู้เพื่อรู้ แต่ให้หาความรู้เพื่อดับทุกข์ในชีวิตประจำวัน

จากการศึกษา แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก สามารถสรุปได้ว่า คุณลักษณะที่โดดเด่นของวิถีคิดของแนวคิด คือ การมองเห็นธรรมชาตินั้น ทุกสรรพสิ่งล้วนมีคุณค่าในตัวเองโดยไม่ขึ้นกับเงื่อนไขว่าจะมีประโยชน์ต่อการใช้งานของมนุษย์หรือไม่ และพยายามนำเอาวิถีคิดนี้ไปสู่การขับเคลื่อนและปรับเปลี่ยนระดับนโยบายเพื่อมีผลต่อการกำกับทิศทางของสังคม เนื่องจากสังคมไม่สามารถที่จะพัฒนาตามแนวอุตสาหกรรมการนิยมในวิถีทางเดิมอีกต่อไป เพราะความหลากหลายทางนิเวศวิทยาก็จะถูกทำลายลงในที่สุด ดังนั้น ผู้วิจัยใช้แนวคิดนี้เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายถึงวิถีคิดในระดับบุคคล และชุมชนท้องถิ่น ที่เชื่อมโยงมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ วิถีคิด การให้ความสำคัญ และกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตลอดจนการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนั้น ฐานะเป็นส่วนหนึ่งและมีความความสัมพันธ์แบบแยกไม่ออกจากระบบนิเวศ สิ่งเหล่านี้ให้มุมมองในกระบวนการศึกษาของผู้วิจัยเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในพื้นที่ศึกษา สถานการณ์พื้นที่ นอกจากเป็นศาสนสถานที่อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ ซึ่งนับยะส่วนหนึ่งเป็นการกันพื้นที่ไว้จากการรุกรานจากบุคคลเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวจากทรัพยากรธรรมชาติ ที่ชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ในบริบทร่วมสมัยที่ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการวิเคราะห์ถึงวิถีในการนำมาซึ่งการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นได้

2.1.4 ทฤษฎีการประกอบสร้าง

การศึกษาทฤษฎีการประกอบสร้าง (Theory of Construction) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถที่จะวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นเนื้อหาย่อยเพื่อให้เข้าใจฐานคิดของทฤษฎี ได้แก่ แนวคิด ความหมายและองค์ประกอบ และความสำคัญของทฤษฎี สามารถนำเสนอเนื้อหาตามลำดับดังนี้

2.1.4.1 แนวคิด ความหมายและองค์ประกอบ

การประกอบสร้างนิยม (Constructivism) เป็นแนวคิดเริ่มต้นของทฤษฎีการประกอบสร้าง (Theory of Construction) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เน้นการตั้งคำถามและพยายามโต้แย้งต่อสิ่งดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ในฐานะสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นภายในมิติของสังคม (Social World) แนวคิดแบบ Constructivism ตั้งอยู่บนคำอธิบายที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างภายในสังคมของมนุษย์หรือรัฐนั้น เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้น (Socially-Constructed) เป็น “มายาคติ” (Mythologies) หรือสิ่งจำลอง (Artificial) และกระบวนการก่อตัวของ “สัญลักษณ์และการสร้างความหมายให้แก่สรรพสิ่ง” (Signified) ล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสมมติขึ้น “กลุ่มบรรทัดฐาน” หรือ “ชุดความคิด” ต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้น อันหมายรวมถึง ค่านิยม ภาษา สัญลักษณ์ สัญลักษณ์ วาทกรรม การรับรู้ อัตลักษณ์ รวมถึงวัฒนธรรม ทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวมนุษย์ในสังคมนั้นเป็นเพียงเรื่องเล่า (Narratives) ที่ถูกสร้างขึ้นและส่งทอดต่อกันมา เพื่อบรรจุชุดความคิดเหล่านั้นเข้าไปในกระบวนการรับรู้และสำนึกของมนุษย์ และการประกอบสร้างนิยม เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนถูกประกอบสร้างขึ้นผ่านบรรทัดฐานเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของคนในสังคม อันมีองค์ประกอบร่วมของวิถีประจําจารีต กฎหมาย เพื่อกำหนดหรือประกอบสร้างกติกาอันจะนำไปสู่การสร้างชุดความคิดทางสังคม (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2565)

สจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall) มีมุมมองว่า ความจริงนั้นไม่มีอยู่อย่างแท้จริง สิ่งที่ปรากฏขึ้นนั้นเกิดจากการประกอบสร้าง (construct) โดยมีกระบวนการของการสื่อสารเข้ามามีส่วนในการประกอบสร้างความเป็นจริง ขณะเดียวกันสามารถผลิตซ้ำ หรือสร้างความหมายใหม่เพื่อประกอบสร้างความจริงชุดใหม่ได้ (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2548) หมายความว่า ชุดความจริงชุดใหม่สามารถสร้างขึ้นมาเพื่อลบเลือนภาพจำหรือชุดความจริงเดิมได้ ขณะเดียวกันสามารถผลิตซ้ำชุดความจริงได้ตลอดเวลา ผ่านการสร้างเงื่อนไข บรรทัดฐานและกติกาเพื่อสร้างการยอมรับ ในขณะที่มนุษย์สร้างโลกทางสังคมขึ้นมานั้นก็ได้สร้างชุดความคิดเพื่อการอธิบายการกระทำทางสังคม ดังนั้นความเป็นจริงจึงถูกประกอบสร้างขึ้นมาโดยสำนึก ของบุคคลที่เชื่อมโยงกับความคิดและการกระทำ และอัลเฟรด ชูตส์ (Alfred Schutz) (อ้างถึงใน สุภากร จันทวานิช, 2552) เสนอว่าความคิดและการกระทำของมนุษย์เป็นผลมาจากปทัสถานทางสังคมและค่านิยมส่วนการสร้างความเป็นจริงทางสังคมนั้นเป็นผลจากความสัมพันธ์ของจิตสำนึก ความคิดและการกระทำของตัวเอง ขณะเดียวกัน ฮอลล์

(Stuart Hall) กล่าวว่าความจริงนั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นชุดความจริงเดียวกัน (Hall, 1997 อ้างใน สิทธิพงษ์ บุญทอง, 2561 : 8) และเป็นความรู้ที่ไม่ได้รับรู้โดยตรง แต่เป็นการรับรู้จากการให้ความหมายจากผู้อื่น ความรู้เหล่านั้นจึงประกอบสร้างขึ้นมาจากการสร้างความจริงทางสังคมผ่านการสร้างความหมายให้แก่การกระทำ ผ่านจิตสำนึกของบุคคล โดยนักคิดสำนักปรากฏการณ์นิยมนำเสนอว่าความคิดและการกระทำของมนุษย์เป็นผลมาจากความสัมพันธ์ของจิตสำนึกกับความคิดและการกระทำของตนเองเช่นกัน (สิทธิพงษ์ บุญทอง, 2561 : 9)

ส่วนองค์ประกอบของระบบคิด หรือรูปแบบชุดความคิด Constructivism จึงเป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นมาใหม่ภายใต้ระบบคิด การกระทำ และการให้ความหมายของมนุษย์ โดยผ่านกระบวนการสื่อสาร สร้างสัญลักษณ์ สถาปนา บันทึก และส่งต่อชุดความคิดเหล่านั้น เพื่อต่อยอดชุดคิดที่สร้างขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องในวิถีชีวิตจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ อย่างไรก็ตามการประกอบสร้างทางสังคมตั้งอยู่บนพื้นฐานของปทัศฐานทางสังคม ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมและระบบคิดของมนุษย์ สิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นจึงมีองค์ประกอบของระบบคิดหลายแบบ ชุดความคิดเหล่านี้ประกอบสร้างขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมเพื่อถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ได้แก่

1) วาทกรรม (Discourse) คือ ระบบและกระบวนการผลิตเอกลักษณ์และความหมายให้แก่สิ่งต่าง ๆ ได้แก่ ความรู้ ตัวตนของมนุษย์ เป็นต้น เป็นกฎเกณฑ์ในการกำหนดสิ่งดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลงหรือการหายไปของสิ่งต่าง ๆ ในแง่ของความจริงนั้น วาทกรรมสร้างกฎเกณฑ์ที่สร้างความหมายและความเป็นไปได้ การผลิตความหมายเกี่ยวกับความเป็นจริง ชุดองค์ความรู้ กฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติทางสังคม อันหมายรวมถึง การมีสถาบันทางสังคมและปฏิบัติการทางสังคมที่ต่อเนื่องจากชุดความรู้เหล่านั้น การวิเคราะห์วาทกรรมจึงเป็นกระบวนการสืบค้นถึงกระบวนการ ขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้างอัตลักษณ์ และความหมายให้กับสรรพสิ่ง (สุภาวค์ จันทวานิช, 2555 : 283-284)

2) มายาคติ (Myth) คือ ระบบของการสร้างความหมายเป็นส่วนหนึ่งของสัญวิทยา (Semiology) กล่าวคือ ศึกษาความหมายโดยไม่ให้ความสำคัญต่อเนื้อหาสาระของสิ่งนั้น เป็นลักษณะคล้ายกับความหมายสัญลักษณ์ของภาษาศาสตร์ มายาคติเป็นกระบวนการต่อยอดจากระบบภาษา หรือที่บาร์ทส์ เรียกว่า “ระบบความหมายชุดที่สอง คือ ความหมายแฝงของภาษาที่พูดถึงสรรพสิ่งที่ภาษาพูด แต่ให้ความหมายอีกแบบหนึ่งและมายาคติใช้ภาษาในการสื่อความหมาย ด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมที่ถูกทำให้รับรู้เสมือนว่าเป็นไปตามธรรมชาติ หรือการสร้างให้เชื่อว่าเป็นเช่นนั้น มายาคติสร้างความหมายเชิงสากลอิงกับกลุ่มใหญ่ทางวัฒนธรรม ครอบคลุมความเป็นจริง ทำตัวเองให้เป็นกลาง กระบวนการประกอบสร้างคือ การเลือกสรรแล้วนำมาประกอบเข้าด้วยกัน ผ่านกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปกปิด อำพราง บิดเบือน แล้วนำเสนอราวกับว่าเป็นไปตามธรรมชาติ

ส่งผลให้เกิดเป็นมายาคติทางสังคมที่ผู้คนไม่ตั้งคำถามกับความคิดความเชื่อเหล่านั้น มายาคติจึงมีหน้าที่หลัก 2 ประการคือ หนึ่งการชี้ให้เห็นเรื่องราวและสองการกำหนดความคิดของปัจเจก โดยบทบาทหน้าที่หลักของมายาคติจึงเป็นเรื่องของการบิดเบือนให้เห็นและเชื่อตามที่มายาคติเจตนาให้เห็น (สิริกานต์ สุวรรณผุ, มปป. : 15-20)

3) สัญญะและการสร้างความหมาย ให้แก่ สรรพสิ่ง (Signified) สัญญะประกอบด้วย รูปสัญญะ (Signifier) และความหมายของสัญญะ (Signified) รูปสัญญะ ได้แก่ ภาพหรือเสียงที่กระตุ้นให้เกิดการรับรู้บางอย่าง ส่วนการรับรู้จากการกระตุ้นของรูปสัญญะคือความหมายของสัญญะ โดยความสัมพันธ์ระหว่างกันถูกกำหนดโดยระบบภาษา อย่างไรก็ตามสัญญะไม่หยุดนิ่งหากแต่สามารถสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นได้นั้นหมายถึง สัญญะสามารถทำหน้าที่เป็นรูปสัญญะได้ไม่รู้จบ การปรากฏของสัญญะบางรูปแบบคือการ “ไม่ปรากฏ” นั้นหมายถึง การไม่ปรากฏรูปสัญญะไม่ใช่ความว่างเปล่า หากแต่มีความหมายแอบแฝงซ่อนอยู่ในนั้น ช่วยให้เห็นความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554 : 28-35) สัญญะเป็นตัวเชื่อมความคิดเข้ากับภาพ ดังนั้นสัญญะจึงเป็นการสื่อความหมายทางภาษาในสังคมสมัยใหม่ มนุษย์สร้างสัญญะขึ้นมาเพื่อสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (สุภางค์ จันทวนิช, 2555 : 218-219) สัญญะที่ใช้ในวัฒนธรรมมี 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างสัญญะได้แก่ คำและภาพต่าง ๆ ที่สื่อถึงความจริง 2) สัญญะเริ่มบิดเบือนหรือตกแต่งความจริงให้สวยงามขึ้นแต่ยังคงสื่อถึงความจริง 3) และ 4) สัญญะและภาพจำลอง แยกตัวจากความเป็นจริง ทำให้สังคมกลายเป็นสังคมแห่งสัญลักษณ์ที่มีเพียงภาพเสมือนจริง (สุภางค์ จันทวนิช, 2555: 304-305)

4) สัญลักษณ์ (Symbolic) ในทัศนะของเกียร์ซ สัญลักษณ์คืออะไรก็ตาม (การกระทำ เหตุการณ์ คุณลักษณะ หรือความสัมพันธ์) ที่ใช้สื่อแทนความคิด (conception) มีลักษณะเป็นของส่วนรวมหรือเป็นสาธารณะ กลุ่มผู้ใช้สัญลักษณ์นั้นเข้าใจความหมายและใช้สื่อสารระหว่างกัน โดยชุดของสัญลักษณ์เป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อให้ทำความเข้าใจ รู้จัก กับสิ่งที่ป็นจริง โดยแบบแผนทางวัฒนธรรมเป็นการให้ความหมายแก่สิ่งที่ป็นจริงทางสังคมและกายภาพ โดยปรับรูปร่างของตัวแบบให้เป็นสิ่งเสมือนจริง ขณะเดียวกันก็ยังปรับรูปร่างของสิ่งที่ป็นจริงให้เหมือนตัวแบบ ดังนั้นความสามารถในการมองเห็นและเข้าใจถึงกระบวนการ กิจกรรมความสัมพันธ์และสิ่งอื่น ๆ มีโครงสร้างที่สอดคล้องกันจนกระทั่งสร้างเป็นแบบจำลอง คือสัญลักษณ์นั้นได้ เป็นแก่นกลางของความคิดมนุษย์ (อคิน รพีพัฒน์, 2551 : 77-81)

5) ภาษา (Language) ในทัศนะของ เดอ โซซูร์ คือระบบของสัญญะรูปแบบหนึ่งในโครงสร้างทางภาษาแบ่งแยกออกเป็นภาษา (Langue) และคำพูด (Parole) ถ้อยคำทั้งหลายมีสัญลักษณ์ในตัวเอง ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เรียกว่า คำ กับสิ่งที่เรียกว่า ความหมายนั้น ไม่ตายตัว

คำเดิมอาจแปลความหมายใหม่ได้ เนื่องจากช่วงเวลาและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (สุภากร จันทวนิช, 2555 : 146-148)

6) อัตลักษณ์ (Identity) อัตลักษณ์มิใช่เป็นสิ่งที่มียู่แล้วในตัวของมันเองหรือกำเนิดขึ้นมาพร้อมคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคม ครั้นเมื่อตกผลึกแล้ว อาจมีความคงที่ ปรับเปลี่ยนหรือแม้กระทั่ง เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลัก และมีลักษณะความเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา อัตลักษณ์ยังมีนัยยะของความเข้าใจและการรับรู้ความเป็นเจ้าของ อันมีกระบวนการทางสังคมทำหน้าที่สืบทอดอัตลักษณ์ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อกันของแต่ละกลุ่มชน (ประสิทธิ์ ลิขิตา, 2547) อัตลักษณ์ คือความเชื่อมต่อและสัมพันธ์กับสังคม เพราะการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ต่าง ๆ กระทำผ่านระบบสัญลักษณ์หลายแบบ รวมมิติภายในของบุคคลและการให้ความหมายที่สัมพันธ์กับโลกและสังคมเข้าไว้ด้วยกัน (อภิญา เพื่องฟูสกุล, 2543ก) โดยอัตลักษณ์แบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ ระดับปัจเจกและระดับกลุ่มสังคม โดยพลังของพิธีกรรมหรือการร่วมสร้างการผลิตซ้ำทางสังคมของปัจเจกเข้ากับอัตลักษณ์ทางสังคม (อภิญา เพื่องฟูสกุล, 2561ข) ในทัศนะของฮออล อัตลักษณ์บุคคลซ้อนทับกันอยู่ความ “เป็นตัวเรา” เหมือนรอยตะเข็บที่เย็บแผลให้สมานเป็นเนื้อเดียวกับสิ่งที่ถูกเย็บเข้าด้วยกัน ด้านหนึ่งคืออัตลักษณ์หรือตำแหน่งแห่งที่ อีกด้านหนึ่งคือกระบวนการทำให้ปฏิบัติที่ตัวเรามีต่อวาทกรรมนั้น

7) บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) คือ แบบแผนพฤติกรรมมาตรฐานที่สมาชิกของสังคมปฏิบัติตาม หน้าที่ของบรรทัดฐานคือ การลดความจำเป็นที่จะต้องตัดสินใจสภาพการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญและมีส่วนร่วม ทำให้สมาชิกของสังคมสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ จนเคยชินและเป็นวิถีปฏิบัติปกติและบางสิ่งอย่างพัฒนามาสู่ประเพณี บรรทัดฐานทางสังคมเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งมี 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับกลุ่มและระดับสังคม ซึ่งระเบียบ แบบแผน กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับสำหรับเป็นกรอบการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคมเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันโดยปกติ โดยบรรทัดฐานทางสังคมจะเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกในสังคมมีความคิดเห็นและยอมรับร่วมกันมี 3 ประเภท ได้แก่ 1) วิถีประชา (Flock way) หรือวิถีชาวบ้านหรือชนมประเพณี อันเป็นแนวปฏิบัติที่ทุกคนยอมรับและปฏิบัติร่วมกันจนเป็นปรกติวิสัย 2) จารีต (Mores) หรือกฎแห่งศีลธรรม หรือวินัยแห่งจรรยา ที่อิงอยู่กับศีลธรรมทางศาสนาและค่านิยมทางสังคม ส่งผลต่อสวัสดิภาพของคนจำนวนมาก จึงมักมีกติกากฎหรือข้อห้ามในการกระทำบางอย่างที่จะส่งผลกระทบต่อผู้อื่นในสังคมโดยรวม 3) กฎหมาย (Law) คือสิ่งที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรถึงข้อห้ามไม่ให้กระทำ หรือข้อบังคับให้ทำตามและมีบทลงโทษสำหรับการฝ่าฝืนกฎหมาย เป็นคำสั่ง ข้อห้ามที่กำหนดโดยรัฐเพื่อการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมโดยมีอำนาจรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ควบคุมและบังคับใช้ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2528)

8) ค่านิยม (Value) หมายถึง สิ่งที่บุคคลยอมรับร่วมกันเพื่อใช้เป็นเครื่องกำหนดการกระทำของปัจเจกหรือเป็นมาตรฐานในการตัดสินใจ เป็นวิธีการในการจัดรูปแบบความประพฤติสำหรับยึดถือในการปฏิบัติทางสังคม ระบบค่านิยมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นพื้นฐานในการสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามค่านิยมบางประการยึดโยงอยู่กับระบบอื่นทางสังคม เช่น ระบบศาสนาความเชื่อ ระบบสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจ ระบบการผลิต ดังนั้นเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลต่อการแปรเปลี่ยนของค่านิยม (พระครูปริยัติกิตติธำรง, 2555 : 14-15) ในทางสังคมศาสตร์ค่านิยมใช้ในกรณีที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความต้องการความปรารถนา และเจตคติและมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ ส่วนทางสังคมวิทยา ค่านิยมมีความหมายในแง่ของวัฒนธรรมที่แสดงออก ได้แก่ ศีลธรรม ความงามและความรู้ความเข้าใจ อันเป็นหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจต่อความปรารถนาหรือเจตคติของมนุษย์ (สุรพงษ์ ลือทองจักร, 2552 : 265-267)

9) วัฒนธรรม (Cultural) หรืออารยธรรม คือ องค์รวมที่ซับซ้อน รวมถึงความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลปกรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถและนิสัยอื่น ๆ ที่ได้รับมาในฐานะสมาชิกของสังคม โดย ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ เอฟ คาย ได้แยกความหมายที่ปรากฏมีใช้อยู่ในปัจจุบันออกมาเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสำนักพฤติกรรมศาสตร์มองว่าวัฒนธรรมคือ รูปแบบของปรากฏการณ์และเหตุการณ์ที่ได้สังเกตเห็น กลุ่มที่สองนักมานุษยวิทยาสำนักรั้ววัฒนธรรมและบุคลิกภาพรวมถึงนักจิตวิทยาให้ความหมายว่า วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นบุคลิกภาพ กลุ่มที่สาม สำนักการรับรู้ให้ความหมายว่า การรับรู้ กลุ่มที่สี่ วัฒนธรรมคือโครงสร้างพื้นฐานของจิตใจมนุษย์ ซึ่งเลวี สโตรส ใช้นิยามความหมายนี้ และกลุ่มที่ห้า วัฒนธรรมคือความหมายโดยเกิร์ชและเทอร์เนอร์ และนักมานุษยวิทยาหลายคนใช้ความหมายนี้ จากการจัดกลุ่มเหล่านี้จะเห็นได้ว่าในการวิเคราะห์วัฒนธรรมนั้นเป็นการเสาะหาความหมายและการตีความความหมายที่ซ่อนอยู่ในสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เราจะเข้าใจวัฒนธรรมและตีความหมาย แปล หรือดึงเอาความหมายที่ซ่อนอยู่ในสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นมาสื่อสาร สร้างความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่มีต่อชีวิต (อศิน รพีพัฒน์, 2551 : 72-76)

การประกอบสร้างความหมาย คือ แนวทางในการทำความเข้าใจความหมายตามความเชื่อของกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาที่ว่า “ความเป็นจริงนั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น” แนวคิดหลักของกลุ่มทฤษฎีวัฒนธรรมคือ แนวคิดที่เรียกว่า “ความเป็นจริง” (reality) นั้น เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (construct) ซึ่งเป็นแนวคิดหนึ่งในการศึกษาเรื่องการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของ Hall ได้กล่าวว่า ความจริงเป็นเรื่องของความหมายหรือที่เรียกว่า “การเมืองของการสร้างความหมาย” คือ การเมืองแบบการเมืองและใครเป็นผู้สร้างความหมายขึ้นมาและบางครั้งมีการปะทะสังสรรค์ระหว่างความจริงแต่ละชุด ดังนั้นการประกอบสร้างจำเป็นต้องอาศัยสิ่งที่เป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์เพื่อให้เกิดการอ่านความหมายของสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นมาได้ผ่านตัวแทน ส่วนภาษาและความจริง ไม่ใช่สิ่งที่ถูก

ถ่ายทอดตรงไปตรงมา แต่เกิดจากการประกอบสร้างขึ้นมา โดยใช้ระบบสัญลักษณ์และภาษาเป็นเครื่องมือ ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถรับรู้ความจริงภายนอกได้โดยตรงต้องกระทำผ่าน “ตัวกลาง” คือ ประสาทสัมผัสและกระบวนการรับรู้ทางจิตของมนุษย์ ซึ่งหล่อหลอมโดยกระบวนการทางสังคมมาก่อนแล้ว ดังนั้นโลกทางกายภาพจะมีความข้อเท็จจริงอย่างไร สามารถที่จะสร้างความเป็นจริงให้เกิดขึ้นได้ ทฤษฎีหรือแนวคิดนี้สามารถที่จะเชื่อมโยงหลากหลายมิติดังที่กล่าวไว้เบื้องต้น ได้แก่ การประกอบสร้างความหมาย การประกอบสร้างเชิงสัญลักษณ์ การประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม โดยมีรูปแบบการประกอบสร้างด้วยวิธีการเล่าเรื่อง ที่นำไปสู่การสร้างความหมายในการสร้างพื้นที่รูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะกระบวนการหรือขั้นตอนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายนั้น ๆ

ดังนั้น แนวทางการศึกษาด้านประกอบสร้าง เช่น ประกอบสร้างความจริงทางสังคม ประกอบสร้างอัตลักษณ์ ประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ประกอบสร้างตัวตน วัฒนธรรมศึกษาตามแนวทางของฮอลล์ เลือกเดินตามโครงสร้างนิยามเสนอว่า “จะต้องเข้าใจวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นระบบจัดจำแนกประเภทและโครงสร้างทางความคิดและภาษาที่ทุกสังคมจำเป็นต้องมีเพื่อดำรงอยู่ของตน” ทั้งนี้เนื่องจากฮอลล์ ได้ชี้โครงสร้างนิยามในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมมีการนำแนวคิดโครงสร้างนิยามอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม เช่น ระบบเครือญาติ อาหาร นิทานปรัมปรา วรรณกรรม (นันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย, 2558 : 147-148) วัฒนธรรมสำหรับสายวัฒนธรรมศึกษามุ่งสู่การศึกษานิยามความหมายของวัฒนธรรมแบบใหม่ที่เปิดกว้างบนฐานของความเท่าเทียมและเคารพซึ่งกันและกัน คือ วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตรวมถึงมองว่าวัฒนธรรมเป็นสนามของการเมืองที่มุ่งเปิดเผยให้เห็นกลไกของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ฝังลึกในสังคม (นันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย, 2558 : 142)

โครงสร้างนิยาม แสดงให้เห็นว่า แท้จริงแล้วโลกของเรานั้นปราศจากความหมายที่แน่นอนตายตัว โลกของเรา “ถูกทำให้มีความหมาย” ผ่านภาษาและกระบวนการทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์ และมี “อุดมการณ์” เข้ามามีบทบาทในการอธิบายการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ ในทัศนคติของฮอลล์ นั้น อุดมการณ์เปรียบเสมือนกฎเกณฑ์ของภาษาที่เปิดช่องไว้สำหรับการตรวจสอบหรือการวิเคราะห์ไม่ว่าจะด้วยการตีความและการรื้อสร้าง ซึ่งจะช่วยให้เห็นไปถึงรากฐานว่าอุดมการณ์เหล่านั้นถูกสร้างขึ้นอย่างไร (นันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย, 2558 : 151) เมื่อการประกอบสร้างนิยาม เป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นมาใหม่แล้วนั้นก่อเกิดเพื่อยืนยันตัวตน อัตลักษณ์ ชุดความคิดใหม่ๆ ในสังคม โดยใช้กระบวนการประกอบสร้างหรือการรื้อสร้าง เพื่ออธิบายชุดความคิด ทั้งการประกอบสร้างความจริงทางสังคมในมิติต่าง ๆ การประกอบสร้างอัตลักษณ์ทั้งที่เป็นอัตลักษณ์ส่วนบุคคล อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หรือองค์กร การประกอบสร้างตัวตนของปัจเจกโดยใช้อำนาจประกอบของพื้นฐานความเชื่อ ความเข้าใจทางสังคมไม่ว่าจะเป็นจารีต ประเพณี บรรทัดฐาน เพื่อสร้างความจริงชุดใหม่ให้ปัจเจกเข้าใจจนเกิดเป็นความเชื่อภายใต้กระบวนการ “สร้างให้เชื่อ” และยึดถือปฏิบัติจนเป็นกฎเกณฑ์ หรือกติกาใหม่ทางสังคมที่ส่งต่อและสืบทอดเพื่อธำรงสิ่งที่เรียกกันว่า “วัฒนธรรม” ดังนั้นเพื่อให้งานวิจัย

สามารถที่จะศึกษาการประกอบสร้างในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา ควรทำความเข้าใจในมิติสิ่งประกอบสร้างทางสังคมร่วมด้วย

2.1.4.2 สิ่งประกอบสร้างทางสังคม หรือ Social Construction

คือ แนวคิดทางสังคมวิทยาที่พยายามอธิบายว่ามนุษย์ไม่ได้เข้าใจหรือรับรู้สิ่งต่าง ๆ ว่า มันมีอยู่จริงตามธรรมชาติอย่างนั้น แต่กลับกันเรารับรู้การมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ผ่านปฏิสัมพันธ์กับสังคม ไม่ว่าจะผ่านภาษา สื่อ และสถาบันต่าง ๆ เช่น รัฐหรือแม้แต่ครอบครัว จนทำให้เราเชื่อมั่นว่ามีจริง ซึ่งแนวคิดนี้เริ่มจากข้อเสนอที่ว่า โลกที่แวดล้อมรอบตัวบุคคลนั้นมีอยู่ 2 โลก โลกแรกเป็นโลกทางกายภาพ ได้แก่ วัตถุ สิ่งของ บุคคล บรรยากาศด้านกายภาพทั้งหลายที่แวดล้อมบุคคล โลกนี้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ส่วนอีกโลกหนึ่งมีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น โลกทางสังคม (social world) สิ่งแวดล้อมเชิงสัญลักษณ์ (symbolic environment) หรือความเป็นจริงทางสังคม (social reality) โลกนี้เกิดจากการทำงานของสถาบันต่าง ๆ ในสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน ศาสนา ที่ทำงาน รัฐ และสื่อมวลชน (กาญจนา แก้วเทพ, 2544 : 238)

โครงสร้างทางสังคมที่แข็งแกร่งในฐานะแนวทางปรัชญาบนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า "โลกธรรมชาติมีบทบาทเพียงเล็กน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับ การสร้างความรู้ทางวิทยาศาสตร์" ซึ่งจิตวิเคราะห์ของ Freudian เป็นตัวอย่างที่ดีของแนวทางปฏิบัติ (Boudry, M & Buekens, F.2011) อย่างไรก็ตาม Boudry และ Buekens ไม่ได้ยืนยันว่าความจริงที่เป็นวิทยาศาสตร์เชื่อถือ ได้รับการยกเว้นจากการขัดเถลาทางสังคมและกระบวนทัศน์ทั้งหมด เพียงแต่ว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทั้งหมดถูกสร้างขึ้นโดยไม่สนใจความเป็นจริงของความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์ สะท้อนสภาวะการณ์พลวัตรของชุดความจริงที่เกิดขึ้น

ดังนั้น การทำความเข้าใจสังคมหนึ่ง ๆ จึงจำเป็นต้องตระหนักว่า ทุกศาสตร์ ทุกชุดความรู้ ทุกความเป็นจริงล้วนแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น มีการคัดสรร ปกปิด บิดเบือนหรือหยิบขึ้นมาปรากฏต่อสังคม ผ่านการยอมรับของสถาบัน ทำให้เกิดการพูด การปฏิบัติและการแสดงออกซ้ำ ๆ แล้วชุดความจริงนั้นถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ รวมทั้งการให้ความหมายว่าเป็นคุณค่าร่วมของสังคม

2.1.4.3 ความสำคัญของทฤษฎีการประกอบสร้าง

จากงานของ กาญจนา แก้วเทพ (2548) ที่อธิบายตามแนวคิดของ Stuart Hall ว่า แท้จริงแล้วไม่เคยมีสิ่งที่เรียกว่าความเป็นจริงเกิดขึ้น จนกว่าจะมีผู้ที่ประกอบสร้าง (construct) ความเป็นจริงนั้นขึ้นมาและการสื่อสารเป็นกระบวนการที่มนุษย์แต่ละคนใช้เพื่อประกอบสร้างความเป็นจริงขึ้นมานั่นเองและไม่จำเป็นต้องเป็นความจริงชุดเดียวกัน เช่น เมื่อมีการสร้างโบราณสถานผู้ที่สร้างเหล่านั้นต่างมีการสถาปนาความจริงไว้แล้วเพื่อสร้างสิ่งเคารพบูชาและมีพิธีกรรมในการบวงสรวงโบราณสถาน โบราณวัตถุเหล่านั้น ดังนั้นเมื่อเวลาผ่านไปละเลยพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว ผู้คนอาณา

บริเวณนั้นได้กลับมารื้อฟื้นโบราณสถานสิ่งสำคัญให้กลับคืนมาให้มีชีวิตอีกครั้งด้วยการประกอบสร้างความจริงขึ้นใหม่ หรืออาจผลิตซ้ำความหมายเดิม แต่มีบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ มีมุมมองว่า แท้จริงแล้วไม่เคยมีสิ่งที่เรียกว่า “ความเป็นจริง” เกิดขึ้น จนกว่าจะมีผู้ที่ประกอบสร้าง (construct) และการสื่อสารความจริงโดยใช้ระบบสัญลักษณ์เพื่ออ้างอิงและภาษาเป็นเครื่องมือ ถูกหล่อหลอมสร้างขึ้นภายใต้กระบวนการทางสังคม (Stuart Hall, 1997) และตามทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม การประกอบสร้างความเป็นจริงเชื่อว่า มนุษย์ควรรับรู้โลกและสังคมด้วยตนเองและสะท้อนถึงประสบการณ์ผ่านคนอื่น และเมื่อมนุษย์มีประสบการณ์ตรงแล้วมนุษย์ก็จะให้ความหมายแก่สิ่งเหล่านั้นตามการรับรู้ของตน ดังนั้นพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์จึงเป็นผลจากวิธีการที่มนุษย์ให้ความหมาย ความเป็นจริงจึงเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นโดยสำนึก (consciousness) ของบุคคลแตกต่างหรือการรับรู้ด้วยตัวเองจากจุดเริ่มต้นผ่านประสบการณ์ของคนอื่นนั่นเอง ตามแนวคิดของ Alfred Schutz และสนใจคำถามหลัก 3 คำถาม คือ 1) คนเราสร้างความหมาย (make sense) กับโลกรอบตัวอย่างไร เช่น ทำไมเราจึงรู้ว่าศักดิ์ศรีสำคัญกว่าเงิน 2) คนเราก่อสร้าง ดัดแปลง สร้างใหม่ และรื้อซ่อม (construct, reconstruct, deconstruct) ชีวิตประจำวันของตัวเองได้อย่างไร 3) คนเราสามารถทำอะไรไปได้โดยปริยายโดยไม่ต้องหยุดคิดหรือหยุดตั้งคำถามได้อย่างไร ที่เรียกว่า taken for granted คำถามทั้ง 3 ข้อนี้ สำนักปรากฏการณ์นิยมตอบว่า ที่เราทำได้ทั้งหมดเพราะแต่ละคนมี “คลังแห่งความรู้ทางสังคม” (stock of social knowledge) เอาไว้เป็นคู่มือเมื่อเราเผชิญกับโลก เราจึงสามารถเปิดคลังแห่งความรู้ของเราออกมาใช้ภายในบริบทจนดูคล้ายทำได้โดยอัตโนมัติในการประกอบสร้างความจริงดังกล่าว จึงมีการนำตำนาน เรื่องเล่า และพิธีกรรมมารวมกันเพื่อให้สถานที่สำคัญกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แทรกซึมในชีวิตประจำวันของผู้คนที่อยู่ในชุมชน กล่าวคือ สามารถที่จะนำมาอธิบายตามทฤษฎีปรากฏการณ์นิยมเชื่อว่าความรู้ที่มนุษย์จากการได้สัมผัสโดยตรงกับสิ่งต่าง ๆ แล้วมนุษย์ก็จะให้ความหมายแก่สิ่งเหล่านั้นสู่การยอมรับและปฏิบัติตามความเชื่อนั้น ๆ ได้

แนวคิดการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม สามารถที่จะอธิบายถึงแนวคิดความเป็นจริงที่มีความสัมพันธ์กัน (reality) 3 ประเด็น ได้แก่ 1) การสร้างความจริงตามการอธิบายของภาษาศาสตร์ โดยวิธีการตั้งชื่อสิ่งต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้อ้างอิง การสื่อสารและการขยายผล 2) การสร้างความจริงตามการอธิบายทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม โดยวิธีการให้บุคคลอธิบายเรื่องราวและประสบการณ์ที่ผ่านมา มีความเชื่อว่ามนุษย์จะรู้ดีในเรื่องที่ตนเองมีประสบการณ์มาก่อน ขณะที่สัมผัสสัมผัสและสร้างโลกทางสังคมด้วยการสร้างความหมายให้แก่การกระทำของตนเองและผู้อื่น และ 3) การสร้างความเป็นจริงตามการอธิบายแบบทฤษฎีสื่อสารมวลชน ความจริงจะถูกนำเสนอผ่านภาษาในกระบวนการสื่อสาร สามารถทำให้มนุษย์จัดระบบเพื่อเป็นเครื่องมือให้มนุษย์สามารถเข้าสู่ความเป็นจริงได้หรือไม่มีสิ่งที่เรียกว่าความเป็นจริงจนกว่าจะมีผู้สร้างเข้ามา เริ่มต้นจะเป็นการสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social Construct of reality) ของกลุ่มขึ้นมา จากนั้นจะมี

การเผยแพร่ การถ่ายทอดความเป็นจริงนั้นแก่ผู้รับสารต่อไป ซึ่งจากงานศึกษาของ ฉลอง พันธุ์จันทร์ (2560 : 17) ได้ให้ทัศนะว่า แม้สื่อหรือการสื่อสารจะนำเสนอเนื้อหาที่สังคมเห็นด้วย แต่ฝ่ายผู้รับสารมีสิทธิ์ที่จะเลือกตีความ หรือเลือกเอาแต่เฉพาะเนื้อหาส่วนที่ต่อต้านมาสร้างโลกที่แวดล้อมตัวเองได้ ซึ่งบางอย่างอาจถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ แต่ก็ไม่ได้อำพรางแต่อย่างใด หากแต่เราค้นเคยจนไม่ทันได้สังเกตว่ามันเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคมหรือวัฒนธรรมไปแล้ว

ในการศึกษาทฤษฎีการประกอบสร้าง ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ 2 ประเด็นหลักคือ ประเด็นที่ 1 องค์ประกอบของการประกอบสร้าง ได้แก่ 1) ผู้ประกอบสร้าง หมายถึงผู้คนในอาณาบริเวณ อาจเป็นผู้นำหรือสมาชิกในชุมชน ซึ่งจะต้องมีการสร้างชุดความจริงขึ้นมาผ่านการให้คุณค่า และความหมาย 2) ชุดความรู้หรือความจริง ได้แก่ ตำนาน เรื่องเล่า นิทาน 3) การสื่อสารหรือกระบวนการที่เกิดขึ้น หมายถึงรูปแบบกิจกรรมที่จัดขึ้น การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมได้แก่ ประเพณี พิธีกรรม 4) การรับรู้ด้วยตัวเองโดยตรงด้วยจิตสำนึก ความคิดและการกระทำ ผ่านคลังความรู้ของแต่ละคน 5) สถานที่ ได้แก่ โบราณสถาน วัดถ้ำมุงคลต่าง ๆ องค์ประกอบที่ 2 การประกอบสร้างมีลักษณะพลวัตรหรือการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์แต่ละยุคสมัย แต่ละสังคมมนุษย์จะมีชุดความจริงที่แตกต่างกันออกไป เช่น การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ให้ดูน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น แต่ละช่วงยุคสมัยจะมีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างคุณค่าและการยอมรับอย่างต่อเนื่อง

จากการศึกษาทฤษฎี ความหมายและองค์ประกอบ สิ่งประกอบสร้างทางสังคม และความสำคัญของทฤษฎีการประกอบสร้าง สามารถสรุปได้ว่า ทฤษฎีอยู่บนพื้นฐานแนวคิดเชิงปรัชญาการมองเรื่องชุดความจริงในแต่ละสังคม ที่ปรากฏขึ้นจากการสื่อสารความจริง โดยมีองค์ประกอบที่หลากหลาย เช่น การใช้ระบบสัญลักษณ์เพื่ออ้างอิงและภาษาเป็นเครื่องมือ มีการหล่อหลอมขึ้นมาภายใต้กระบวนการทางสังคม โดยการสื่อสารเป็นกระบวนการที่มนุษย์แต่ละคนใช้เพื่อประกอบสร้างความจริงขึ้นมาหลายชุด เมื่อเวลาผ่านไปช่วงหนึ่งผู้คนในอาณาบริเวณนั้นอาจกลับมา รื้อฟื้นให้มีชีวิตด้วยการประกอบสร้างความจริงขึ้นใหม่หรืออาจผลิตซ้ำความหมายเดิม ส่งผลต่อความเชื่อจากการได้สัมผัสโดยตรงและการให้ความหมายแก่สิ่งเหล่านั้น สู่การยอมรับและปฏิบัติตาม ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาทฤษฎีการประกอบ มีทิศทางด้านสังคมและวัฒนธรรมเพื่อกันพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในการแสดงความเป็นตัวตนของพื้นที่ พฤติกรรมร่วมและปฏิสัมพันธ์ของผู้คน ผ่านความคิด ตำนาน คติความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถสื่อสารความหมายและเกิดการยอมรับร่วมกัน ส่งผลต่อแนวทางปฏิบัติและการจัดการพื้นที่ในพื้นที่ของรัฐ นอกจากเป็นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเพื่อจัดตั้งเป็นศาสนสถาน ขณะเดียวกันมีการเสริมพลังอำนาจชุมชนเพื่อการบริหารจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในบริบทสังคมร่วมสมัยในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและศูนย์รวมจิตใจของชุมชนท้องถิ่นควบคู่กัน

2.2 เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาหลักของการทบทวนเอกสารและงานที่เกี่ยวข้องเป็น 2 ส่วน ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวข้องและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประเด็นย่อย ได้แก่ การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน

2.2.1.1 การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นวัฒนธรรมชุมชนอย่างหนึ่งเพื่อสะท้อนคุณค่าทางจิตใจและวิถีชีวิตของผู้คน มีลักษณะหรือรูปแบบการสร้างพื้นที่ที่แตกต่างกัน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บางแห่งมีประวัติศาสตร์มายาวนาน และบางแห่งมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีการประดิษฐ์สร้างขึ้นมาภายหลังที่มีการก่อสร้างชุมชนหรืออาณาบริเวณ ซึ่งเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งสร้างคุณค่าทางใจและศูนย์รวมทางจิตใจของชุมชนท้องถิ่น และสำคัญความศักดิ์สิทธิ์นั้นเกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นนามธรรม ได้แก่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาและระบบความเชื่อ จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีนักวิชาการได้ให้ความหมายและแนวคิดไว้ดังนี้

นิธิ เอียวศรีวงศ์และคณะ (2543 :23-26) ได้กล่าวถึงลักษณะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไว้ 3 ประเด็น ได้แก่

- 1) ความเชื่อทางไสยศาสตร์ มีบทบาทแสดงออกจนล้ำหน้าความเชื่อทางศาสนา ถูกลดทอนความศักดิ์สิทธิ์เช่น การทำบุญถวายเป็นการพบปะสังสรรค์ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา มีกำหนดเวลาที่ปรากฏแน่นอน ขณะที่พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ไม่ได้กำหนดในการใช้ห้วงเวลาที่ชัดเจน
- 2) พิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมไสยศาสตร์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นร่วมกัน โดยมนุษย์เป็นผู้ปฏิบัติและมองเห็นอำนาจเหนือธรรมชาติ
- 3) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้กำหนดขอบเขตของความศักดิ์สิทธิ์ไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะพื้นที่วัด การปฏิบัติตัวภายในวัดระหว่างพระภิกษุและฆราวาส ตลอดทั้งแนวเขตของการจัดพิธีกรรมในพื้นที่อื่นศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนั้นมีการกำหนดอาณาเขตที่ห้ามสุภาพสตรีผ่านเขตธรณีสงฆ์ เพื่อให้เป็นไปตามความเชื่อในความเป็นสิริมงคลที่ไม่อาจหาความหมายและความจริงได้

2.2.1.2 การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นมีขอบเขตที่กว้างขวาง เพราะเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ แบ่งได้เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรดินและการใช้ที่ดิน

ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรแร่ ทรัพยากรพลังงาน ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและชายฝั่ง กับอีกส่วนหนึ่ง คือ สิ่งแวดล้อมที่จะเป็นประเด็นเกี่ยวกับมลพิษต่าง ๆ ได้แก่ มลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศและของเสีย มลพิษจากขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล มลพิษจากสารเคมีและของเสียอันตราย (โสภารัตน์ จารุสมบัติ, 2551 : 18-42) สำหรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยนั้น ได้มีการรับรองในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 แต่อย่างไรก็ตามพัฒนาการต่าง ๆ ของกฎหมายไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ดินและป่าไม้ จากเกิดจากปัญหาต่อสู้และดิ้นรน โดยเฉพาะผู้ได้รับผลกระทบต้องถูกขับไล่ออกจากพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ ในขณะที่รัฐให้สัมปทานบริษัทยักษ์ใหญ่หรือบริษัทข้ามชาติกระทำการตัดไม้ทำลายป่าได้ แต่ประชาชนเพียงตัดไม้มาปลูกบ้านเรือนถูกจับกุมดำเนินคดี การต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน โดยเฉพาะชุมชนในเขตป่า ในการการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ยอมรับว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดทำมากที่สุด ผลักดันเข้าไปมีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ จนมาถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ทำให้มีความชัดเจนและสมบูรณ์มากขึ้น ซึ่งไม่พูดถึงสิทธิชุมชนเรื่องอื่นเพราะอาจจะมีความกว้าง แต่เราพูดถึงชีวิตของชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ศิลปะต่าง ๆ ดิดยึดกับวิถีทำมาหากินที่มีการใช้ที่ดินและทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก ที่ผ่านมามีปัญหาสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยภาพรวมมีลักษณะดังนี้

1) สิทธิของชุมชนยังคงขาดกฎหมายเฉพาะ ทำให้การตีความ ขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมคลุมเครือ เพราะจะเกิดปัญหาว่าชุมชนจะสามารถใช้การบริหารจัดการ บำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นได้มากน้อยเพียงใด (กิตติศักดิ์ ปกติ, 2550 : 181)

2) ภาครัฐมีบทบาทแทนที่ชุมชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ชุมชนไม่มีอำนาจในการบริหารจัดการ ขณะที่ภาครัฐไม่อาจบริหารจัดการได้ทั่วถึง ยิ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการลักลอบใช้ทรัพยากรซึ่งควบคุมได้ยาก หรือในอีกกรณีหนึ่งคือ ภาครัฐออกกฎระเบียบห้ามคนในชุมชนที่อยู่มาก่อนใช้ทรัพยากรป่าไม้ แต่กลับให้สัมปทานกับนายทุน ทำให้ชาวบ้านบางส่วนลักลอบตัดไม้บ้าง เพราะเห็นว่าตนมีสิทธิได้รับประโยชน์จากป่าไม้เช่นกัน เมื่อการบริหารจัดการและรักษาทรัพยากรในชุมชนโดยยึดถือตามหลักประเพณีและความเชื่อของชุมชนแต่ยังไม่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐเท่าที่ควร ชุมชนจึงมีการปรับวิธีการที่เป็นทางการหรือแนวทางที่ชัดเจนมากขึ้น เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน เครือข่ายลุ่มน้ำ การออกกฎระเบียบข้อบังคับ เป็นต้น เพื่อให้ชุมชนมีสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง (ยศ สันตสมบัติ, 2546 : 86-87)

3) การเอื้อประโยชน์ให้เฉพาะคนบางกลุ่มเริ่มจากรัฐชาติที่เกิดขึ้นตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 5 ได้เบียดให้ชุมชนออกห่างจากการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ตนเองมากขึ้น เช่น การปลูกบ้านเรือนที่ปากเสาธงทะเล เมื่อรัฐประกาศพื้นที่อุทยานชาวบ้านก็ไม่สามารถลงเสาเรือนและ ต้องอพยพออกไป หรือกรณีการตัดไม้เพื่อประโยชน์ใช้สอยเมื่อประกาศอุทยานทำให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้อีก และความเป็นเจ้าของของชุมชนถูกเปลี่ยนมือเป็นการให้สิทธิ เต็ดขาดแก่นายทุนและกลุ่มผลประโยชน์ ที่เข้ามาเพราะภาครัฐเปิดทางให้ด้วยเหตุผลเรื่องความเจริญ และการพัฒนา แต่กลับกลายเป็นว่าการพัฒนาที่วุ่นวายไม่ได้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง มีหน้าซ้ำยังทำให้ ทรัพยากรทางธรรมชาติลดน้อยลงและสิ่งแวดล้อมก็เสื่อมโทรมลงทุกขณะ (เลิศชาย ศิริชัย, 2546 : 406-407)

ดังนั้น จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นเพิ่มเติมเนื้อหาให้เห็นมิติที่กว้างมากขึ้น พบว่า เห็นการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีความคุณค่าและความสำคัญกับผู้คนในท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมจิตใจ ระบบความเชื่อและวิถีปฏิบัติร่วมกันของชุมชน ดังนั้นเป็นการคงอยู่ตามวิถีดั้งเดิมและการพัฒนาร่วม สมัยมากยิ่งขึ้น ส่วนเอกสารเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวกับวิถี ชีวิตของผู้คนทั้งทางตรงและทางอ้อม สะท้อนความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม อำนาจการ จัดการไม่ควรผูกขาดไว้ที่ส่วนกลางหรือเอื้อต่อระบบทุนนิยมขนาดใหญ่ที่มาดักดวงสิทธิ์ในการจัดการ ฝ่ายเดียว ชุมชนท้องถิ่นในฐานะหน่วยทางสังคมที่มีความใกล้ชิดและเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศมาก ที่สุด ควรได้รับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการร่วมกันตามศักยภาพที่เป็นอยู่ เนื่องจาก ชุมชนที่ได้ให้คุณค่าและความสำคัญในการจัดการพื้นที่ในรูปแบบต่าง ๆ สอดคล้องกับบริบทหรือ วัฒนธรรมชุมชน เช่น การจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่สะท้อนความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านประเพณี พิธีกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เมื่อเกิดปัญหาต้องมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่และกำหนดทิศทางการ พัฒนาทั้งระดับนโยบายและพื้นที่

2.2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐบาลใต้บริบทสังคมร่วมสมัย โดยผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถ แบ่งข้อค้นพบออกเป็น 2 กลุ่มเรื่อง ได้แก่ 1) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา ที่ถูกนำมาใช้เพื่อการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน 2) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในมิติของการสร้าง “ความ ศักดิ์สิทธิ์” “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” และ “ประกอบสร้าง” พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม จากนักวิจัย หรือนักวิชาการต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา โดยผู้วิจัยจะ นำเสนอรายละเอียดตามลำดับดังนี้

2.2.2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาที่ถูกนำมาใช้เพื่อการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

งานศึกษาของ เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ (2539 : 3) ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย ในโครงการกิตติเมธีสาขาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พบว่า ภูมิปัญญา มี 4 ลักษณะ คือ 1) ความเชื่อโลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติและระหว่างมนุษย์ด้วยกัน 2) วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา และการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม 3) ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรมในรูปเครื่องมือของใช้ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค 4) กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์การให้การศึกษาอบรมและแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน ขณะเดียวกันมีงานศึกษาที่มีการนำภูมิปัญญามาใช้เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น งานศึกษาของ สหทัยา วิเศษ (2540 : 12-14) ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา พบว่า การจัดการพื้นที่ของกลุ่มมีพัฒนาการมาจากการร่วมคิดคำนึงการสัมปทานทำไม้ และการประสบกับภัยแล้งที่เกิดขึ้นจากการตัดไม้ทำลายป่า ส่งผลทำให้เกิดกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าจากความรู้ ประสบการณ์ และการประยุกต์ประเพณีทางพุทธศาสนา มีแนวคิดการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมและระบบนิเวศของชุมชน โดยการกระตุ้นหรือชี้แนะให้ชาวบ้านตระหนักให้มีความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นระบบความรู้ หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำที่แบ่งออกเป็น 3 มิติ คือ ส่วนที่ 1 ภูมิปัญญาชาวบ้านที่แสดงความสัมพันธ์ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มีการกำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์เพื่อเป็นแนวทางให้คนในชุมชนปฏิบัติและสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน 2) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์กับธรรมชาติ ผ่านระบบการใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพเป็นหลักและระบบการผลิตเพื่อขายที่พึ่งพาและรักษาสมดุลของธรรมชาติ 3) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ผ่านความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนา ส่วนที่ 2 ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน มี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) ลักษณะที่เป็นความรู้ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา 2) ลักษณะที่เป็นระบบความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ส่วนที่ 3 กระบวนการเกิดของภูมิปัญญาชาวบ้าน จากการเรียนรู้ด้วยตนเอง การนับถือศาสนาพุทธ และการผสมผสานกับความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอก การปรับบทบาทหน้าที่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ และถ่ายทอดผ่านความเชื่อเรื่องผีและการนับถือพุทธศาสนาโดยการบอกเล่า การประกอบพิธีกรรม และผ่านกฎระเบียบที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และงานศึกษาที่มีการนำภูมิปัญญาจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวมของชุมชน เช่น ทะนงศักดิ์ ปัดสินธุ์ (2560 :

29-34) ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองโก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ดิน มีการดัดแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้สอดคล้องตามลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านจากแหล่งที่มา 3 แหล่ง คือ การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ประสบการณ์ของตนเองและการส่งเสริมและฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์น้ำ มีการผสมผสานกับเทคโนโลยีท้องถิ่น เทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อการอนุรักษ์และการจัดการน้ำจากแหล่งน้ำและน้ำฝน มาใช้บริโภคอุปโภคและการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ธุรกิจครัวเรือน 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่า ได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนใน 2 กรณีคือ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านพิธีกรรมและในชีวิตประจำวัน 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร เพราะเป็นอาชีพที่ชาวบ้านคุ้นเคยและความผูกพันกับอาชีพคือ การทำนาข้าว การทำสวน การปลูกพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษ การเลี้ยงสัตว์และการแปรรูปผลิตทางการเกษตร 5) ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม มีความรู้ความชำนาญในการจักสาน โดยเลือกใช้พืชที่มีอยู่ตามธรรมชาติในหมู่บ้าน เพื่อให้มีคุณภาพและสามารถใช้งานได้ยาวนาน เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะใช้สอยต่าง ๆ สำหรับการใช้สอยทั่วไปในครัวเรือน 6) ภูมิปัญญาด้านประเพณีท้องถิ่น พบว่า มีประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อที่เชื่อมโยงระหว่างความคิดกับพฤติกรรม บนพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับระบบการผลิตความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชาวบ้าน ยังมีความเชื่อเรื่องผีที่สามารถตอบสนองความต้องการของคน ได้รวดเร็วกว่าคำสอนในทางพุทธศาสนา

จากงานวิจัยที่กล่าวมาแล้ว สามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาามีลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องมนต์เสน่ห์ที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์หลายระดับ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สิ่งเหนือธรรมชาติและระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เพื่อให้เข้าใจถึงวิถีคิดถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการจัดการความรู้ผสมผสานภูมิปัญญาที่เป็นความรู้ดั้งเดิมและความรู้สมัยใหม่ผ่านกระบวนการจัดการความรู้เป็นองค์ความรู้ที่เหมาะสม เพื่อให้มีการนำมาใช้ประโยชน์ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ดิน น้ำ ป่า การเกษตร หัตถกรรม ประเพณีท้องถิ่น

2.2.2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่เชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

งานวิจัยพบประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ และการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ งานศึกษาที่สะท้อนปรากฏการณ์ความศักดิ์สิทธิ์และกลยุทธ์หรือการประกอบสร้างเพื่อการจัดการพื้นที่ของชุมชน จากงานศึกษาของสุภาพร นาคบัลลังก์และสุรพงษ์ เลิศทัศนีย์ (2541 : 13) บทความเรื่อง ฝ่าดงหมอก ซอกแซกหาผี

แมน เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีแมนในคืนเดือนเพ็ญ ชาวบ้านจะเห็นลูกไฟลอยไปมา ชาวบ้านรำลึกกันว่าเป็นดวงวิญญาณของผีแมน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพิเศษและความลึกลับที่มีอยู่ในถ้ำนั้น เสมือนเป็นการปราชญ์ที่เกิดจากความกลัวของผู้คน จึงส่งผลให้ชาวบ้านไม่กล้ารุกเข้าไปในถ้ำหรือเป็นการปราชญ์ที่เกิดจากความกลัวของมนุษย์เอง ส่งผลทำให้บริเวณถ้ำดังกล่าวยังไม่ถูกรบกวน และงานศึกษาของ สมร สังฆะสร (2545 : 32-35) ศึกษาเรื่อง คนอยู่กับป่า พบว่า ปัญญาจากการใช้อำนาจจากกรมป่าไม้ หรือจากบุคคลที่ได้เข้ามารุกกล้าพื้นที่ จึงได้มีการรื้อฟื้น พิธีกรรม ความเชื่อของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเพื่อเป็นเครื่องมือต่อสู้กับอำนาจ ตามวิถีความเชื่อและพิธีกรรมเป็นเครื่องมือที่จูงใจคนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติเกิดความร่วมมือเพื่อปกป้อง รักษาพื้นที่เพื่อให้สามารถประกาศเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันได้ และงานศึกษาที่ได้กล่าวถึงการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บนพื้นฐานภูมิปัญญาของ เขียวชาย อักษรดิษฐ์ (2545 : 29-35) ศึกษาเรื่อง ชูธาตุ: บทบาทและความหมายของพระธาตุในอนุภูมิภาคอุษาคเนย์ กรณีศึกษาความเชื่อเรื่องธาตุปีเกิด พบว่า นิทานปรัมปราที่เล่าสืบทอดกันมาในรูปแบบของตำนานบอกเล่า มักจะไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยจะมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น เช่น บ่อแม่น้ำ ป่า ถ้ำ หรือภูเขา รวมถึงสิ่งที่บุคคลได้สร้างขึ้น เช่น พระพุทธรูป พระพุทธรูป พระธาตุและวัดที่ถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขณะเดียวกันยังมีการพัฒนาเครื่องมือร่วมสมัยในการจัดการร่วมกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น งานศึกษาของ พรหมปพร นวลแสง และไพศาล เทพวงศ์ศิริรัตน์ (2558 : 34-42) จากงานศึกษาเรื่องเรื่องภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์แห่งพื้นที่ต้นน้ำกับการจัดการเครื่องมือจัดการสิ่งแวดล้อมสร้างสรรค์ กรณีถ้ำใหญ่น้ำหนาวจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า การทำให้เห็นถึงการคงอยู่ของความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ถ้ำใหญ่น้ำหนาว แสดงออกทางนามธรรมและรูปธรรม ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมและการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของที่อยู่อาศัย การวางผังของสถานที่นอกจากองค์ประกอบดังกล่าว ยังพบว่า สิ่งสำคัญในการคงอยู่ของความศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ คือ การกำหนดกฎระเบียบที่เป็นข้อตกลงร่วมกันทางสังคมในการดำรงชีวิตและกำหนดบทบาทและหน้าที่ของความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นองค์ประกอบที่ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการให้ความหมาย และคุณค่าของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่ามี 2 ลักษณะ คือ การให้ความหมายพื้นที่และการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาจากงานของ ขวัญชัย เชื้อเมืองพาน (2552 : 12-13) งานวิจัยศึกษาเรื่อง แนวทางเพื่อสร้างการอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญของวัดพระธาตุดอยสุเทพวรวิหารและชุมชน หมู่บ้านดอยสุเทพ หมู่ 9 พบว่า ปัจจุบันมีลักษณะ “ชุมชนพึ่งวัด” ในการประกอบอาชีพเพื่อค้าขายและการบริการ ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ส่วนใหญ่เกิดจาก “การให้ความหมาย” ซ่อนทับหรือคู่ขนานตามเทศกาลของการให้ความหมายและการใช้พื้นที่

ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของโครงสร้างเกิดจากอิทธิพลของกระแสพุทธพาณิชย์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิวัตถุนิยมและบริโภคนิยม การส่งเสริมการท่องเที่ยวและวิถีการปฏิบัติของวัดเอง ซึ่งมีปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญคือ การให้ความหมายที่ตรงกันต่อพื้นที่ส่งผลต่อการใช้พื้นที่นั้นในทิศทางเดียวกัน สู่การกำหนดแนวทางในการสร้างกฎและการใช้พื้นที่ร่วมกัน ดังนั้นแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงให้เกิดความสัมพันธ์แบบอยู่ร่วมกัน คือ การสร้างและปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีของคนในชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกัน เปิดโอกาสให้สามารถกำหนดความหมายและการใช้พื้นที่อย่างมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การเกิดขึ้นของการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนต่อไป งานศึกษาของ กิตยา คุณารักษ์, 2560 : 26-27) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในนวนิยายแนวสัจนิยมมหัศจรรย์ของ ตริ อภิรุณ : ความหมายและการประกอบสร้าง ได้อธิบายเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในยุคแรกของสยามประเทศ “วัด” ซึ่งเป็นจุดกำเนิดของชุมชนกล่าวคือ วัดคือรูปแบบหนึ่งของสถาบันทางสังคมของมนุษย์ เป็นพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และการประกอบพิธีกรรมทั้งศาสนาและไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้คนมีความสัมพันธ์กันทางสังคมและสำนึกถึงความเป็นพวกเดียวกันอยู่ในชุมชนเดียวกัน ความเป็นชุมชนไม่มีทางเกิดขึ้นได้หากไม่มีสถาบันทางสังคมดังกล่าว ในขณะที่พื้นที่วัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในฐานะพุทธสถาน พื้นที่วัดจึงมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาล ประเพณีพิธีกรรม อำนาจเหนือธรรมชาติที่มีจิตวิญญาณอย่างต่อเนื่อง ไสยศาสตร์กับศาสนาจึงมีความเชื่อมโยงในการปฏิบัติในวิถีชีวิตและพื้นที่ทางวัฒนธรรมของคนไทย ตลอดทั้งได้ถูกเปลี่ยนแปลงตามการรับทัศนะแบบตะวันตก ขณะเดียวกัน ยศ สันตสมบัติ (2558 : 1) จากงานศึกษาเรื่อง “ชนชายแดนกับความหลากหลายของระบบความเชื่อ : การช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และการครอบงำเชิงสัญลักษณ์” พบว่า การบวงสรวงบูชาหรือพิธีกรรมเป็นการ “เปิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” (Sacred space) แยกออกจากพื้นที่ธรรมดาสามัญหรือโลกียะ (profane/secular) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นที่แห่งการครอบงำเชิงสัญลักษณ์ มีผลิดำความเชื่อทางศาสนาและทำให้องค์กรทางศาสนากลายเป็นสถาบันทางสังคมที่ผูกขาดสิทธิอำนาจในการตีความศีลธรรมและมีความใกล้ชิดกับสถาบันการเมือง ซึ่งการสร้างขอบเขตในการปกครองเหนือราษฎร ศาสนาและความเชื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างผู้มีศรัทธาเดียวกันและกีดกันคนนอกออกจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาจึงเป็นบ่อเกิดของการจัดระเบียบทางสังคม และเป็นสาเหตุของความขัดแย้งไปพร้อมกัน

ส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการหรือการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จากงานของ จุฬามาต สุวิมลเจริญ (2555 : 59-64) จากงานศึกษาเรื่อง การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่และวิเคราะห์ปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยชุมชน พบว่า กระบวนการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์

ระหว่างเรื่องเล่า ตำนาน ความเชื่อของชุมชน ลักษณะทางกายภาพอันเป็นสัญลักษณ์และปรากฏการณ์ของพื้นที่ และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา รากฐานบริบทภายในชุมชน ได้แก่ วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม (ผู้นำชุมชน-ผู้นำทางศาสนา) วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้น กล่าวคือ การหล่อหลอมทุนทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกันเป็นอาณาบริเวณเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ควรแก่การรักษา บูชาและพัฒนา โดยไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและเป็นพื้นฐานของทัศนคติของชุมชนที่มีสัมพันธ์ภาพอันเป็นทุนทางสังคมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเชิงอนุรักษ์ในปริณิถยอันเป็นป่าชุมชน โดยมีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผู้นำทางศาสนา ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจหลัก ส่งผลต่อระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์และมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นแก่ชุมชนที่เพิ่มขึ้นจากการผลิตซ้ำของพื้นที่ที่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ปัจจัยเอื้อภายใน ได้แก่ ความร่วมมือจากกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชน ลักษณะทางกายภาพและโครงสร้างพื้นฐานที่มีความเหมาะสม ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องและการประชาสัมพันธ์ในพื้นที่ ทำให้มีการผลิตซ้ำความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน และมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีลักษณะคล้ายกัน นิมิตรชัย ชูบุ และคณะ (2559 : 59) จากงานศึกษาเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดเขียนบางแก้วและพิธีกรรมของชุมชน ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง พบว่า การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นสถานที่เคารพบูชาภายในและนอกชุมชน ผ่านตำนาน เรื่องเล่าที่ประกอบสร้างความรู้ความจริงของแต่ละชุด ที่มีการช่วงชิง ความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ประกอบสร้างว่าชุดความจริงดังกล่าวเป็นของชาวบ้านหรือของรัฐ ซึ่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านประกอบสร้างขึ้น ได้แก่ พระบรมธาตุเจดีย์บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ โบสถ์ พรหมมณเฑียรถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระแก้วจุลาคศรีมหาโพธิ์ โคกเมืองเก่าพัทลุง (เสาหลักเมือง) พระพุทธรูปสองพี่น้อง และพระนางเลือดขาว ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นโบราณสถานที่มีอายุเก่าแก่ และจัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ไม่เฉพาะชุมชนที่อยู่ในบริเวณวัดเขียนบางแก้วเท่านั้นรวมผู้คนจังหวัดพัทลุง และพิธีกรรมวัดเขียนบางแก้วมีการทำพิธีห่มผ้าพระธาตุ แสดงมนตราโรงครู และ มโนราห์ประชันโรง และการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านตำนาน และเรื่องเล่า ซึ่งเป็นความจริงที่ถูกประกอบสร้างขึ้นชุดหนึ่ง มีการสื่อสารเพื่อประกอบสร้างความเป็นจริงขึ้นมา นั่นเอง เห็นได้จากพระบรมธาตุเจดีย์เป็นสถาปัตยกรรมโบราณ ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ไม่ว่าจะเป็นตำนานพื้นบ้าน จากบันทึกแผ่นทองคำ (เพลาวัด) หรือว่าข้อมูลหรือหลักฐานจากกรมศิลปากรสามารถสรุปได้ว่าพระนางเลือดขาวและพระยา कुमार เป็นผู้สร้างตามความเชื่อของชาวบ้านและมีการนำพิธีกรรมมาทำให้พื้นที่โบราณสถานในวัดเขียนบางแก้วกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น เช่น การรำมโนราห์โรงครู การรำมโนราห์ประชันโรง การแห่ผ้าขึ้นธาตุ เป็นการปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่กระทำในโอกาสต่าง ๆ หรือหมายถึงพฤติกรรมทางสังคม อัน

ละเอียดอ่อนที่ถูกกำหนดขึ้นโดยขนบธรรมเนียม กฎหมายหรือระเบียบของสังคม ซึ่งแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของค่านิยมหรือความเชื่อ พิธีกรรมเป็นรูปแบบของพิธีการนั้น ๆ

จากงานวิจัยที่ผ่านมา สามารถสรุปได้ว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีจุดกำเนิดของความเชื่อและการอนุรักษ์ของชุมชนท้องถิ่น จากกระบวนการสื่อสารเพื่อประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ผ่านตำนานเรื่องเล่า ที่กล่าวถึงสิ่งเหนือธรรมชาติหรือสิ่งลึกลับ เพื่อให้เกิดความกลัวไม่ให้มีการรุกร้าพื้นที่ที่เป็นองค์ประกอบนามธรรมและรูปธรรม ได้แก่ การรื้อฟื้นพิธีกรรมพิธีกรรมตามความเชื่อ การสร้างอัตลักษณ์ กำหนดบรรทัดฐานทางสังคมร่วมกันเพื่อเป็นเครื่องมือร่วมสมัย ทำให้เกิดความคงอยู่ของพื้นที่ความศักดิ์สิทธิ์ กลายเป็นภาพสะท้อน “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” คือปริณิชนที่ประวัติศาสตร์ชุมชนมีการให้ความหมายผูกโยงกับเรื่องราวเหตุการณ์ สถานที่หรือบุคคล และสิ่งเหนือธรรมชาติ ทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติหรือสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือศาสนสถาน ที่ผู้คนในสังคมให้ความสำคัญยาวนาน อาจมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ศาสนา สิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในพื้นที่ และการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เชื่อมโยงหลายปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชน เช่น ตำนานเรื่องเล่า ปรากฏการณ์ระดับพื้นที่ การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดทั้งการประกอบสร้างผ่านวัตถุโบราณและศาสนสถาน ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งโดยภาพรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นแยกส่วน เช่น ทรัพยากรป่าไม้ และการให้ความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ หรือ “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” แต่ในลักษณะการจัดการพื้นที่องค์รวมและเป็นพื้นที่ของรัฐยังไม่ปรากฏ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจเพื่อการศึกษาเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ซึ่งนับได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของชุมชนที่มีความพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมชุมชนโดยเฉพาะพื้นที่ของรัฐ เพื่อให้เกิดการจัดพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างรอบด้าน จากแนวทางที่เอื้อประโยชน์และเป็นข้อจำกัดทั้งเงื่อนไขของนโยบาย กฎหมายที่เกี่ยวข้อง แต่อย่างไรก็ตามชุมชนพยายามใช้ทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดการจัดการพื้นที่แบบร่วมสมัยอย่างบูรณาการ นอกจากคุณประโยชน์โดยภาพรวมด้านความยั่งยืนแล้ว ยังเป็นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเนื่องจากเป็นศาสนสถาน และเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คน สามารถสร้างรูปธรรมในพื้นที่และพัฒนาองค์ความรู้เป็นชุมชนต้นแบบให้กับพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

2.3 สรุป

สำหรับแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถที่จะสรุปได้ว่า ส่วนที่ 1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ได้แก่ แนวคิดภูมิปัญญา เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การให้ความหมายของภูมิปัญญา ระดับและลักษณะประเภทของภูมิปัญญา ความสำคัญและประโยชน์ ที่ชุมชนจะนำมาอธิบายภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนแนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อศึกษาความหมายและลักษณะของความศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นองค์ประกอบสะท้อนคุณค่าและวิถีปฏิบัติของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ถึงลักษณะและการให้ความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ที่สะท้อนความเป็นตัวตนระหว่างผู้คนในพื้นที่และสิ่งแวดล้อมล้อมรอบชุมชน ส่วนแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก เพื่อทำความเข้าใจปรัชญาและจุดเริ่มต้นของแนวคิด ความสำคัญของแนวคิดและหลักการนิเวศวิทยาเชิงลึก เพื่อศึกษาวิถีคิดการให้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปฏิสัมพันธ์กับผู้คนเพื่อการใช้ประโยชน์ และพฤติกรรมในการจัดการพื้นที่เพื่อสร้างรูปธรรมในพื้นที่ในรูปแบบต่าง ๆ และทฤษฎีการประกอบสร้าง เพื่อศึกษาแนวคิด ความหมายและองค์ประกอบ สิ่งประกอบสร้างทางสังคมและความสำคัญของทฤษฎี เพื่อวิเคราะห์มิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรมเพื่อกันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และสามารถสื่อสาร การยอมรับและส่งผลต่อแนวปฏิบัติเพื่อการจัดการพื้นที่ ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสอดคล้องกับบริบทร่วมสมัยบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและศูนย์รวมจิตใจในฐานะที่เป็นศาสนสถานร่วมด้วย

ส่วนที่ 2 เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ ระบบความเชื่อและวิถีปฏิบัติร่วมกันของชุมชน ดังนั้นเพื่อทำความเข้าใจการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งตามวิถีดั้งเดิมและมีพัฒนาการร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนเป็นความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จุดเริ่มต้นจากสภาพปัญหาในการจัดการและทิศทางการพัฒนาที่ผิดพลาดที่เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดแนวทางการจัดการร่วมกันทั้งระดับนโยบายและพื้นที่ และในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งประเด็นเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา ที่ถูกนำมาใช้เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน 2) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในมิติของการสร้าง “ความศักดิ์สิทธิ์” “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” และ “ประกอบสร้าง” พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ชุดความรู้และสามารถอธิบายถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในมิติต่าง ๆ ที่หลากหลาย เช่น การให้คุณค่าหรือความหมาย ระบบ

ความเชื่อ การใช้ประโยชน์และการกันพื้นที่ ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตลอดทั้งสภาวะที่เกิดขึ้นสู่การปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้นจากการศึกษาสถานภาพองค์ความรู้ทั้งหมดของ เนื้อหาประจำบทนี้ ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอย่างเชื่อมโยง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดใน การศึกษา การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การสังเคราะห์และการอภิปรายผล ซึ่งบทถัดไปจะได้ กล่าวถึงบริบทพื้นที่ศึกษา เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เชื่อมโยงสู่ประเด็นคำถามการวิจัยหรือ วัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อเป็นผลการศึกษาลำดับถัดไป

บทที่ 3

บริบทพื้นที่ศึกษา

การศึกษาเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ศึกษา เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ในระดับต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันทั้งระดับภูมิภาคสู่พื้นที่ศึกษาที่มีความหลากหลายทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลายที่เชื่อมโยงกันแล้ว วิถีชีวิตของผู้คนที่มีปฏิสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ เนื้อหาประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ส่วนที่ 1 แหล่งอารยธรรมและตำนานที่เกี่ยวข้องกับเมืองสกลนคร ส่วนที่ 2 พื้นที่จังหวัดสกลนคร ส่วนที่ 3 พื้นที่ศึกษา และส่วนที่ 4 สรุป ดึงนำเสนอรายละเอียดตามลำดับดังนี้

3.1 แหล่งอารยธรรมและตำนานที่เกี่ยวข้องกับเมืองสกลนคร

จังหวัดสกลนคร มีประวัติศาสตร์การเกิดของเมืองที่ยาวนาน สะท้อนอารยธรรมที่โดดเด่นเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดในเชิงพื้นที่ ควบคู่กับเรื่องเล่าผ่านตำนานที่สะท้อนวิถีชีวิต การตั้งถิ่นฐาน ระบบความเชื่อของผู้คนจากอดีตถึงปัจจุบัน

3.1.1 ลักษณะทางกายภาพและแหล่งอารยธรรม

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งอยู่ในอาณาบริเวณพื้นที่เรียกว่า “ที่ราบสูงโคราช” และมีการกระจายตัวของชุมชน 2 แห่งที่สำคัญใหญ่ ได้แก่ แอ่งโคราช (Khorat basin) อยู่ทางตอนใต้ และแอ่งสกลนคร (Sakon nakhon basin) อยู่ทางตอนเหนือ และจากลักษณะแอ่งโคราช ที่ราบสูงโคราชถูกแบ่งออกด้วยเทือกเขาภูพานที่เกิดจากโครงสร้างชั้นหินโค้งรูปประทุนลูกฟูก (anticlinorium) ที่มีแกนวางตัวอยู่ในแนวทิศตะวันตกเฉียงเหนือ-ตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ส่วนทางด้านเหนือ เกิดแอ่งย่อยอุดร-สกลนคร และทางด้านใต้ เกิดแอ่งย่อยโคราช-อุบล แอ่งทั้ง 2 มีพื้นที่เอียงเทไปยังทิศตะวันออก และมีพื้นที่ราบเรียบ ซึ่งประกอบด้วยที่ราบน้ำท่วมถึง และที่ราบน้ำท่วมไม่ถึง (non-floodplain) อยู่กลางแอ่ง นอกจากนี้ในบริเวณกลางแอ่ง มีการแทรกดันของเกลือหินกระจายอยู่ทั่วไป ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดพื้นที่ดินเค็มและน้ำเค็มในบริเวณที่ราบสูงโคราช ลักษณะภูมิประเทศและภูมิสัณฐานของแอ่งย่อยทั้งสอง (กรมทรัพยากรธรณี, 2565)

แอ่งอุดร-สกลนคร มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่บริเวณจังหวัดหนองคาย อุดรธานี สกลนคร นครพนม มุกดาหาร และบางส่วนของประเทศลาว พื้นที่แอ่งเฉพาะในประเทศไทยมีประมาณ 17,000 ตารางกิโลเมตร แม่น้ำในบริเวณนี้มีขนาดเล็กและสายสั้นๆ เกิดจากเทือกเขาภูพาน ได้แก่

แม่น้ำสงคราม แม่น้ำพุง ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขงทางทิศตะวันออก เป็นต้น นอกจากนี้บริเวณที่มีการหลุดตัวของแผ่นดิน จนทำให้เกิดพื้นที่ลุ่ม มีน้ำขังตลอดปีและกลายเป็นหนองบึงกระจายอยู่ทั่วไปที่สำคัญ ได้แก่ หนองหาน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี หนองญาติ จังหวัดนครพนม และหนองหาน จังหวัดสกลนคร เป็นต้น

แอ่งโคราช-อุบล มีพื้นที่ประมาณ 33,000 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่บริเวณจังหวัด นครราชสีมา ชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ กาฬสินธุ์ โยธยา สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และอำนาจเจริญ แม่น้ำในบริเวณนี้ส่วนใหญ่มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาที่เป็นขอบแอ่งทาง ทิศเหนือและทิศตะวันตก ที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำมูล มีต้นกำเนิดจากเขาวงและเขาสมิงของเทือกเขาสัน กำแพง บริเวณอำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา แม่น้ำชี มีต้นกำเนิดจากสันปันน้ำของเทือกเขา เพชรบูรณ์ ในเขตจังหวัดชัยภูมิ แม่น้ำทั้งสองสายไหลผ่านที่ราบตอนกลางของแอ่งและบรรจบรวมกัน เป็นแม่น้ำขนาดใหญ่ก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำโขงทางทิศตะวันออกบริเวณอำเภอโขงเจียม จังหวัด อุบลราชธานี เป็นต้น

การตั้งถิ่นฐานและการปกครอง ชุมชนหมู่บ้านอีสาน มีการกระจายตัวตามลุ่มน้ำสำคัญ บริเวณอีสานเหนือ คือ แอ่งสกลนคร หมายถึง ลุ่มน้ำสงคราม เช่น บ้านเชียง และบริเวณอีสานใต้ คือ แอ่งโคราช หมายถึง ต้นน้ำชี-มูล ซึ่งจากศึกษาของ สุจิตต์ วงษ์เทศ ระบุว่าบ้านเมืองในอีสานไม่ใช่ อาณาจักรเดียวกัน แต่แยกกันเป็นแคว้นอิสระที่มีความสัมพันธ์กันฉันเครือญาติพี่น้อง กลุ่มสองฝั่งโขง เขตเวียงจันทน์ หนองคาย สกลนคร นครพนม มีชื่อในตำนานว่า “ศรีโคตรบูรณ” เมืองสกลนคร เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของแอ่งสกลนคร มีพื้นที่แอ่งขนาดใหญ่ ตั้งแต่เทือกเขาภูพานเป็นต้นมา มีความ ลาดเอียงที่ละน้อยเข้าสู่พื้นที่เขตติดต่อกับนครพนมและมุกดาหารจรดแม่น้ำโขง ดินแดนสองฝั่งโขงมี สายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมร่วม (Genetic Culture) คือ ความเป็นไทย-ลาว มีชุมชนเก่าแก่หลายแห่ง รอบหนองหาร จังหวัดสกลนคร เช่น บ้านท่าวัด พบหลักฐานการรับพระพุทธศาสนามาแต่อดีตกาล ได้แก่ ใบเสมาและพระพุทธรูปทวารวดี เครื่องประดับลูกปัดหิน ระยะเริ่มแรกการก่อตั้งถิ่นฐานเป็น ชุมชนขึ้นในบริเวณบ้านธาตุเชิงชุม เพราะเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ มีการ แบ่งแนวเขตแดนสำคัญ ๆ บางแห่งจรดแหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำสงครามแบ่งแนวเขตแดนระหว่างเมือง สกลนครกับเมืองหนองหารเป็นแนวยาว ปัจจุบัน ได้แก่ ท้องที่เขตอำเภอสว่างแดนดิน อำเภอดอน นาเวส และอำเภออากาศอำนวย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2543)

เนื่องจากมีนักวิชาการที่สะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนในภาคอีสานพิจารณาได้จาก หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ภาคอีสานเป็นบริเวณที่มีผู้คนเข้ามาอาศัยตั้งหลักแหล่ง บ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในวัฒนธรรมแบบ ทวารวดี วัฒนธรรมแบบเขมร จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมแบบล้านช้างที่มีอายุร่วมสมัยกับ สมัยกรุงศรีอยุธยา และต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2558) จังหวัด

สกลนครมีความคล้ายกับลักษณะดังกล่าว จากสภาพพื้นที่ที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ทำให้เกิดการอพยพเข้ามาของผู้คนที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ด้วยเหตุสำคัญนี้ทำให้สกลนครกลายเป็น “เขตสะสมทางวัฒนธรรม” นับตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ และการได้รับอิทธิพลทางความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม ในสมัยทวารวดี เขมร ล้านช้าง และรัตนโกสินทร์ตามลำดับจนถึงปัจจุบัน (สพสันต์ เพชรคำ, 2560 : 57) การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดสกลนคร พบหลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์ในกลุ่มวัฒนธรรมบ้านเชียง ที่มีอายุราว 3000-4000 ปี มีการค้นพบแหล่งโบราณคดีและเศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ตะกรันจากการถลุงเหล็กบริเวณพื้นที่ของอำเภอสว่างแดนดินและอำเภอฟังโคน การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตามรายเส้นทางถนนหลวงตัดผ่านภูพาน และบริเวณลุ่มริมฝั่งหนองหารมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสมัยก่อนประวัติศาสตร์จากหลักฐานแหล่งโบราณคดีพบว่า มีการตั้งถิ่นฐาน การกระจายตัวบริเวณใกล้ ๆ กับแม่น้ำสงครามและแม่น้ำยามในเขตพื้นที่อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอฟังโคน อำเภอวานรนิวาส อำเภวาริชภูมิและอำเภอกุสุมาลย์ เป็นรูปแบบของวิถีสังคมเกษตรกรรม ประเภทเครื่องปั้นดินเผา เซียนสี และเครื่องมือโลหะ ยุคเดียวกันกับวัฒนธรรมบ้านเชียง และศิลปะถ้ำบริเวณเทือกเขาภูพานสะท้อนวิถีชีวิตผู้คน ขณะเดียวกันมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เริ่มแรกตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสภาพดิน ฟ้า อากาศเป็นสำคัญ ทำให้มีการรวมตัวกันเป็นชุมชนกระจายตัวตามแหล่งต่าง ๆ ตามลักษณะในอาณาบริเวณต่าง ๆ ดังนี้

ภาพจำหลัก เป็นภาพสลักรูปรอยลงเนื้อหิน พื้นที่เป็นหน้าผาหินทราย เช่น ภาพคน ภาพมือ ภาพสัตว์ ภาพสิ่งของเครื่องใช้และภาพลวดลายเรขาคณิต ซึ่งเป็นภาพที่มีคุณค่าต่อการทำความเข้าใจถึงปัจจัยการเลือกที่อยู่อาศัยและสภาพของชุมชน “ถ้ำผาลาย” ตั้งอยู่บนหน้าผาทางด้านทิศตะวันตกของภูผายล บ้านนาผาง ตำบลกกปลาซิว อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร พบภาพประมาณ 21 ภาพ ได้แก่ ลายมือ เครื่องใช้คล้ายส่วนเฉพาะหัวของโลนาที่เรียกว่า “ผาล” หรือ “หัวหมู” และภาพลักษณะคล้ายบ้าน นอกจากนั้นเป็นลวดลายเรขาคณิตอยู่เป็นจำนวนมาก ห่างออกไปทางด้านทิศตะวันออกอีกประมาณ 20 กิโลเมตร ยังมีอีก 2 แห่งคือ “ถ้ำพระด่านแร้ง” และ “ถ้ำม่วง” ในเขตตำบลจันทร์เพ็ญ อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร เป็นกลุ่มภาพส่วนประกอบของร่างกายคน ภาพสัตว์ ต้นไม้ กิ่งไม้และกลุ่มภาพเครื่องหมายและสัญลักษณ์ ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าภาพจากทั้ง 3 แห่ง น่าจะมาจากศิลปะร่วมสมัยและแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญของแอ่งสกลนคร

ภาพเขียนสีบริเวณเทือกเขาภูพาน ที่แสดงถึงแหล่งที่ตั้งของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ที่เชื่อมโยงกับกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ติดต่อกัน มีพัฒนาการเขียนสีที่ละน้อย ๆ เริ่มจากเขียนสีแดงเฉพาะบริเวณไหล่ภาชนะ แล้วเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงยุคปลายจึงเขียนสีเต็มใบ

แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงสมัยก่อนประวัติศาสตร์แบบบ้านเชียง กระจุกกระจายอยู่ในบริเวณตอนใต้ของแอ่งสกลนคร บริเวณที่พบมักตั้งอยู่บนที่สูงในบริเวณที่แวดล้อมไปด้วยที่ราบลุ่ม ลำน้ำไหล

ผ่านในบริเวณลำน้ำสาขาตอนต้นของลำน้ำห้วยหลวง ลำน้ำสงคราม ลำน้ำยาม ลำน้ำปลาหาง และลำน้ำอุ้น ซึ่งบริเวณแหล่งที่พบเป็นลักษณะเนินดินที่สูงผิดปกติกว่าพื้นที่ธรรมดาและที่สำคัญคือ การพบเศษภาชนะดินเผา ที่มีลายเขียนสีกระจายอยู่ให้เห็นตามผิวดิน จากงานวิเคราะห์ของ ศรีสักดิ์ วัลลิโกดม (2538 : 37-58) แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มบ้านเชียง กลุ่มบ้านสร้างตุ้ กลุ่มหนองหาร สกลนคร และหนองหารอำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

จากหลักฐานสำคัญทางโบราณคดี ได้แก่ เทคโนโลยีเกี่ยวกับโลหะ เสาหิน ศิลปกรรมในถ้ำ และภาชนะดินเผา นับได้ว่าเป็น “เขตที่สะสม” ซึ่งหมายถึง บริเวณที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยให้มีคนหลายกลุ่ม หลายเผ่ามาตั้งหลักแหล่งที่อยู่ใกล้กันหรือปะปนกัน สามารถเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าบริเวณแอ่งสกลนครเป็น “แอ่งอารยธรรม” ที่เก่าแก่และยิ่งใหญ่มาก่อนมีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกอย่างกว้างขวาง แม้ว่าประวัติศาสตร์ขอมโบราณอยู่ที่ลุ่มน้ำมูนและน้ำชีตอนล่าง ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งของเจนละคือ ประวัติศาสตร์ของอีสาน พื้นที่สกลนครหรือพื้นที่ข้างเคียงมีลักษณะใกล้เคียงกัน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา ศาสนาฮินดู (เทวาลัยในศาสนาฮินดูช่วงที่มีการสร้างพระธาตุ) และความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิมผสมผสานกันอยู่ โดยมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแต่ละยุคสมัยดังนี้

1) ยุคอาณาจักรทวารวดี ด้วยการรับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาสมัยวัฒนธรรมทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 14-16 พบมีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมและรูปเคารพ ได้แก่ ใบเสมาหินพระพุทธรูป ซึ่งพบพระพุทธรูปหินทรายปรางสมาธิ เป็นศิลปทวารวดีปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่วัดมหาพรหมโพธิราช บ้านท่าวัดและภายในคูหาองค์พระธาตุเชิงชุม ซึ่งใบเสมาจากงาน ศรีสักดิ์ วัลลิโกดม ได้ศึกษาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การสร้างใบเสมาหลายประการ ได้แก่ สำหรับเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ในบริเวณสถานที่สักการบูชา ทำหน้าที่เช่นเดียวกับปูชนียสถานอื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา โดยจะปักล้อมรอบบริเวณเหล่านั้นเป็นระเบียบแบบแผนหรือภาพเล่าเรื่องพระพุทธรูป ใบเสมาสำหรับบุญกุศลของผู้สร้างและผู้ถวายชนม์ในพิธีที่เกี่ยวข้องกับประเพณีปลงศพ และใบเสมาสำหรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สมบูรณในตัว เช่น พระสฤงเจติย์ อาคารประดิษฐานพระพุทธรูป อุโบสถ เป็นต้น ซึ่งเป็นศาสนสถานหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณค่าในตัว (รุ่งโรจน์ ธรรมารุ่งเรือง, 2558 : 193-210)

ภาพประกอบที่ 2 พระพุทธรูปหินทรายปรางสมาธิ

ภาพจาก https://sakonnakhon.mots.go.th/news_view.php?nid=347 (2565: ออนไลน์)

ภาพประกอบที่ 3 จารึกพระมหาพรหมเทโวโพธิสัตว์ (จารึกวัดบ้านริมท่าวัด)

บ้านริมท่าวัด ตำบลตงชน อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ภาพจาก <https://db.sac.or.th/inscriptions> (2565: ออนไลน์)

2) ยุคอาณาจักรขอม วัฒนธรรมขอม ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16-18 อิทธิพลขอมเริ่มแพร่กระจายเข้ามาในภาคอีสานโดยเฉพาะบริเวณอีสานตอนล่าง หรือบริเวณแอ่งโคราช ทางทิศใต้เทือกเขาภูพานและแพร่กระจายสู่พื้นที่เมืองสกลนคร ผ่านทางลำน้ำโขง มีการพบโบราณสถานปราสาทหิน ซึ่งเป็นลักษณะสถาปัตยกรรม วัฒนธรรมขอม ได้แก่ ปราสาทองค์ในพระธาตุเชิงชุม ปราสาทดุม ปราสาทภูเพ็ก ปราสาทหินบ้านพันนา และประสาทรายนายณ์เจงเวง โดยฐานล่างสุดก่อด้วยหินศิลาแลง องค์ปราสาทก่อด้วยหินทราย ไม่มี สลักลวดลายตามหน้าบันและทับหลัง นอกจากนี้ยังพบ สะพานขอม เป็นสะพานโบราณแห่งเดียวในประเทศไทย ก่อด้วยหินศิลาแลง สะพานแห่งนี้คงใช้ประโยชน์สำหรับข้ามลำน้ำสาขาห้วยโมง ที่ไหลลงหนองหาร ดังนั้นสกลนครจึงได้ชื่อว่าเป็นเมืองขอม มาตั้งแต่อดีตมีการสร้างคูคันดินล้อมรอบ แสดงให้เห็นพัฒนาการเรื่องการจัดการระบบน้ำในอดีตเพื่อหล่อเลี้ยงชุมชน และป้องกันเมือง มีช่องทางน้ำเชื่อมต่อกับหนองหาน แสดงให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์ การคมนาคม ระบบชลประทานเพื่อหล่อเลี้ยงชุมชน ภายในกำแพงคูเมืองโบราณ มีบารายหรือสระน้ำโบราณขนาดใหญ่สี่เหลี่ยมผืนผ้า ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า สระพังทอง มีลักษณะเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ เพื่อใช้การสาธารณูปโภค แก่ชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง จากการศึกษาคติความเชื่อและองค์ประกอบของเมืองสกลนครในยุควัฒนธรรมเขมรพบว่า ถูกให้ความหมายเป็นเขตมณฑลศักดิ์สิทธิ์ โดยมีเทวสถานเป็นตัวแทนของพระสุเมรุที่ตั้งอยู่ศูนย์กลางจักรวาลและเป็นที่พักของเทพสูงสุด ในความเชื่อของศาสนาฮินดูและพุทธนิกายมหายาน ตำแหน่งที่ตั้งของเทวสถาน แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่เป็นเมืองศูนย์กลางหลักเขตตอนเหนือของอาณาจักรเขมร ทำให้เกิดการก่อสร้างตามธรรมเนียมปฏิบัติของวัฒนธรรมเขมร เช่น การสร้างบาราย คูเมือง ศาสนสถาน ระบบชลประทาน และพื้นที่เกษตรกรรม (อนุวัฒน์ การถักและทรงยศ วีระทวีมาศ, 2559 : 48) สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิรักเมืองสกลนครมาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น อารยธรรมและสถาปัตยกรรมโบราณ จากสันนิษฐานเบื้องต้นตั้งขึ้นในสมัยขอมรุ่งเรืองเป็นอาณาจักรขอมโบราณในจังหวัดสกลนคร และสถาปัตยกรรมโบราณหรือโบราณสถาน กระจายตัวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 นับว่าเป็นยุคขอมที่มีความเจริญรุ่งเรืองค่อนข้างมาก พบแหล่งโบราณสถานตามพื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดสกลนคร อดีตในคำว่าเรียกนำหน้าว่า “ปราสาท” ปัจจุบันเปลี่ยนคำนำหน้าเรียกเป็น “พระธาตุ” ซึ่งผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารอ้างอิง และนำเสนอชุดข้อมูลตามลำดับแต่ละยุคสมัยที่มีการก่อสร้างดังนี้

สะพานขอม สร้างขึ้นช่วงสมัยพุทธศตวรรษที่ 16 สะพานขอมหรือสะพานหินเป็น "สะพานขอม" แห่งเดียวในประเทศไทย ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเมืองสกลนคร (ข้อมูลจากกรมศิลปากร) ก่อด้วยศิลาแลง กว้าง 4 เมตร ยาว 16 เมตร เดิมมีความสูงจากพื้นล่างประมาณ 2-3 เมตร ด้านบนของตัวสะพานทำเป็นพื้นเรียบ ยกขอบศิลาแลงเป็นคันขึ้นมาทั้งสองข้าง ฐานสะพานก่อศิลาแลงเป็นช่อง 11 ช่อง เพื่อรับน้ำหนักด้านบนและเป็นช่องให้น้ำไหลผ่านได้ แต่เดิมเชื่อว่าเป็นสะพาน

ข้ามลำน้ำห้วยโงงที่ไหลมาจากทางทิศตะวันตกไปสู่หนองหาร โดยสะพานนี้เป็นส่วนหนึ่งของคันดินถนนโบราณ ที่เป็นเส้นทางสัญจรระหว่างชุมชนในเมืองกับนอกเมืองคือไปสู่ชุมชนบ้านนาเวง ที่อยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันตกประมาณ 5 กิโลเมตร โดยมีหลักฐานปรากฏเมื่อครั้งปี พ.ศ. 2449 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระองค์ได้เสด็จตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑลอุดรอีสาน ได้นิพนธ์ไว้ในหนังสือเรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ ภาคที่ 4 เกี่ยวกับเมืองสกลนครไว้ว่า วันที่ 15 มกราคม ข้ามาที่บ้านนาเวง ระยะทาง 15 เส้น ไปตามถนนขอมสร้างไว้แต่ดึกดำบรรพ์ มีสะพานหินเป็นสะพานศิลาแลง ฝีมือขอมทำดีน่าดูอยู่แห่ง 1 เป็นของสมัยเดียวกันกับเทวสถาน ที่ตำบลนาเวงมีเทวสถานเรียกว่า “อรติมายานารายณ์ เจงเวง” ตั้งอยู่บนเนินซึ่งมีซุ้มไม้ร่มรื่นดี...” คันดินถนนโบราณ ตลอดจนถึงลำห้วย ได้ถูกแปลงสภาพไปหมดแล้ว จึงทำให้ไม่สามารถมองเห็นหน้าที่ดั้งเดิมของสะพานแห่งนี้ได้

ภาพประกอบที่ 4 ด้านข้างสะพานขอมโบราณ จังหวัดสกลนคร

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

พูน ปณ ทิโต ชีเว

ภาพประกอบที่ 5 ด้านหน้าสะพานขอมโบราณ จังหวัดสกลนคร

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

สะพานหินในยุคขอมที่เชื่อมโยงเรื่องราวของจังหวัดสกลนครตั้งแต่เป็นเมืองหนองหารหลวง สกลทวาปี และสกลนครในปัจจุบัน ดังนั้นสะพานแห่งนี้จึงมีอิทธิพลมาจากยุคขอมโบราณเมื่อกว่า 1,600 ปีก่อน เพราะเป็นอารยธรรมเดียวกัน ปราสาทพระธาตุนารายณ์เจงเวง บ้านธาตุนาเวง เทศบาลนครสกลนคร และปราสาทพระธาตุภูเพ็ก บ้านนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นโบราณสถานควรค่าอนุรักษ์ ที่คนรุ่นใหม่แทบจะไม่รู้จัก ซึ่งควรส่งเสริมให้ศึกษาประวัติศาสตร์ เดิมถนนยังไม่มีทางขยายช่องจราจร จะสามารถมองเห็นสะพานหินได้ชัดเจน แต่ทุกวันนี้หากไม่สังเกต จะมองไม่เห็นเนื่องจากอยู่ต่ำกว่าถนน จึงไม่ทราบว่าโบราณสถานตั้งอยู่ ระดับพื้นที่จึงเสนอหรือขออนุญาตกรมศิลปากร เช่น อาจมีการยกฐานสะพานสูงขึ้นอีกเพราะฐานเดิมยังแข็งแรงอยู่ แต่ถ้าหากปล่อยไว้ในมุมต่ำแบบนี้ เข้าหน้าฝนน้ำจะท่วมขังทุกปี

พระธาตุดุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ตั้งอยู่ที่บริเวณตัวเมืองจังหวัด วัดพระธาตุดุม โบราณสถานแห่งนี้โดยลักษณะดั้งเดิมเป็นพระปรางค์ก่ออิฐ 3 หลังตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีร่องรอยของคูน้ำล้อมรอบเห็นได้ชัด ซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ ปัจจุบันลักษณะคงเหลือเพียงพระปรางค์องค์เดียว สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นสมัยเดียวกับพระธาตุนารายณ์เจงเวง แต่องค์ปราสาทเล็กกว่าพบทับหลังทั้ง 4 ด้าน ด้านทิศเหนือเป็นภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์ นอกจากนี้ยังมีภาพเทวดาทรงพาหนะเหนือหน้ากาลประกอบด้วยสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง สิงห์ และลายใบไม้ม้วน การกำหนดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 16-17 ศิลปะเขมรแบบบาปวน

ภาพประกอบที่ 6 พระธาตุคูม

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

พระธาตุนารายณ์เจงเวง สถานที่ตั้งพระธาตุนารายณ์เจงเวง ห่างจากตัวเมืองประมาณ 6 กิโลเมตร บริเวณตำบลธาตุนาเวง อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร จากข้อมูลของกรมศิลปากร ระบุว่าสร้างในสมัย “ศิลปะขอมปาปวน” ตรงกับแผ่นดินของพระเจ้าอู่ไทยาติธยวรมัน ที่ 2 ระหว่าง ค.ศ. 1050-1066 (พ.ศ. 1593-1609) หรือช่วงต่อระหว่างพุทธศตวรรษ ที่ 16-17 เป็นพระธาตุสร้างด้วยหินทราย มีลักษณะปรากฏแบบขอม ส่วนฐานก่อด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่ องค์เจดีย์รูปทรงสี่เหลี่ยมมีซุ้มประตูแต่ละด้าน ภายใต้อุ้งมือซุ้มข้างบนสลักรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ ประดับด้วยกนกด้านขดมุมทั้งสี่ด้านขององค์พระธาตุ เป็นรูปนาคห้าเศียร ตามตำนานอุรังคธาตุกล่าวถึงโบราณสถานแห่งนี้ว่า เมื่อพระมหากัสสปะและบริวารเดินทางมาถึงเมืองหนองหานหลวง กลุ่มสตรีชาวเมืองหนองหานได้ทูลขอแบ่งอัฐิธาตุ (กระดูกหน้าอก) ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่พระมหาเถระผู้ใหญ่มิได้ทรงอนุญาตด้วยพิศวัตฤประสงค์ที่พระพุทธองค์ที่ตรัสไว้ให้นำอัฐิธาตุไปประดิษฐานบรรจุเจดีย์ที่ภูเก้าหรือภูผาก้าง (พระธาตุพนม) แต่มิให้เสียศรัทธา พระมหากัสสปะเถระผู้ใหญ่จึงมอบให้พระอรหันต์รูปหนึ่งไปนำพระอังคารธาตุจากที่ถวายเป็นเพลิงพระศพสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์แห่งนี้ จึงนับว่าพระธาตุนารายณ์เจงเวงเป็นโบราณสถานที่สำคัญของเมืองสกลนคร

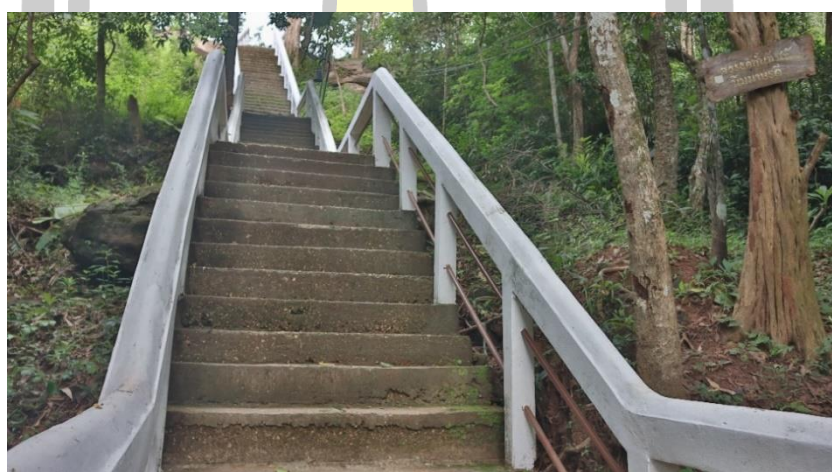
ภาพประกอบที่ 7 พระธาตุนารายณ์เจงเวง

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

พระธาตุนารายณ์เจงเวง หรือ ปราสาทนารายณ์เจงเวง จัดเป็นโบราณสถานขนาดใหญ่บนภูเขา ประดิษฐานบนเทือกเขาภูพาน ที่วัดพระธาตุนารายณ์เจงเวง ตำบลนาหว้า อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร สร้างช่วงต่อระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-17 เป็นปราสาทขอมขนาดใหญ่ก่อสร้างด้วยหินทรายเรียงธาตุตั้งอยู่บนฐานยกสูง ตอนหน้าของปราสาทมีฐานหินเป็นก้อนเรียงซ้อน ๆ กัน ยื่นออกคล้ายกากบาท เรียกว่า โคปุระ สูงกว่าฐานของเรือนฐานเล็กน้อย ตัวเรือนธาตุทั้งสี่ด้านย่อมุม ๆ ละ 5 เหลี่ยม รวมเป็น 20 เหลี่ยม ความกว้างของปราสาทโดยรอบกว้างด้านละ 11 เมตร มีฐานเป็นพื้นที่กว้างพอสมควร ความสูงจากพื้นดินถึงฐานชั้นที่ 1 สูง 1.58 เมตร จากฐานชั้นที่ 1 ถึงฐานชั้นที่ 2 สูง 0.70 เมตร ตัวเรือนปราสาททั้ง 3 ด้าน คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก บริเวณโดยรอบพบสระน้ำโบราณและแหล่งสกัดหินในการสร้างปราสาท หน้าอาคารปราสาทหันไปทางทิศตะวันออกและมีบันไดหินก่อปูนขึ้นบนยอดเขาประมาณ 491 ขั้น ตามตำนานสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นสมัยเดียวกับพระธาตุนารายณ์เจงเวง

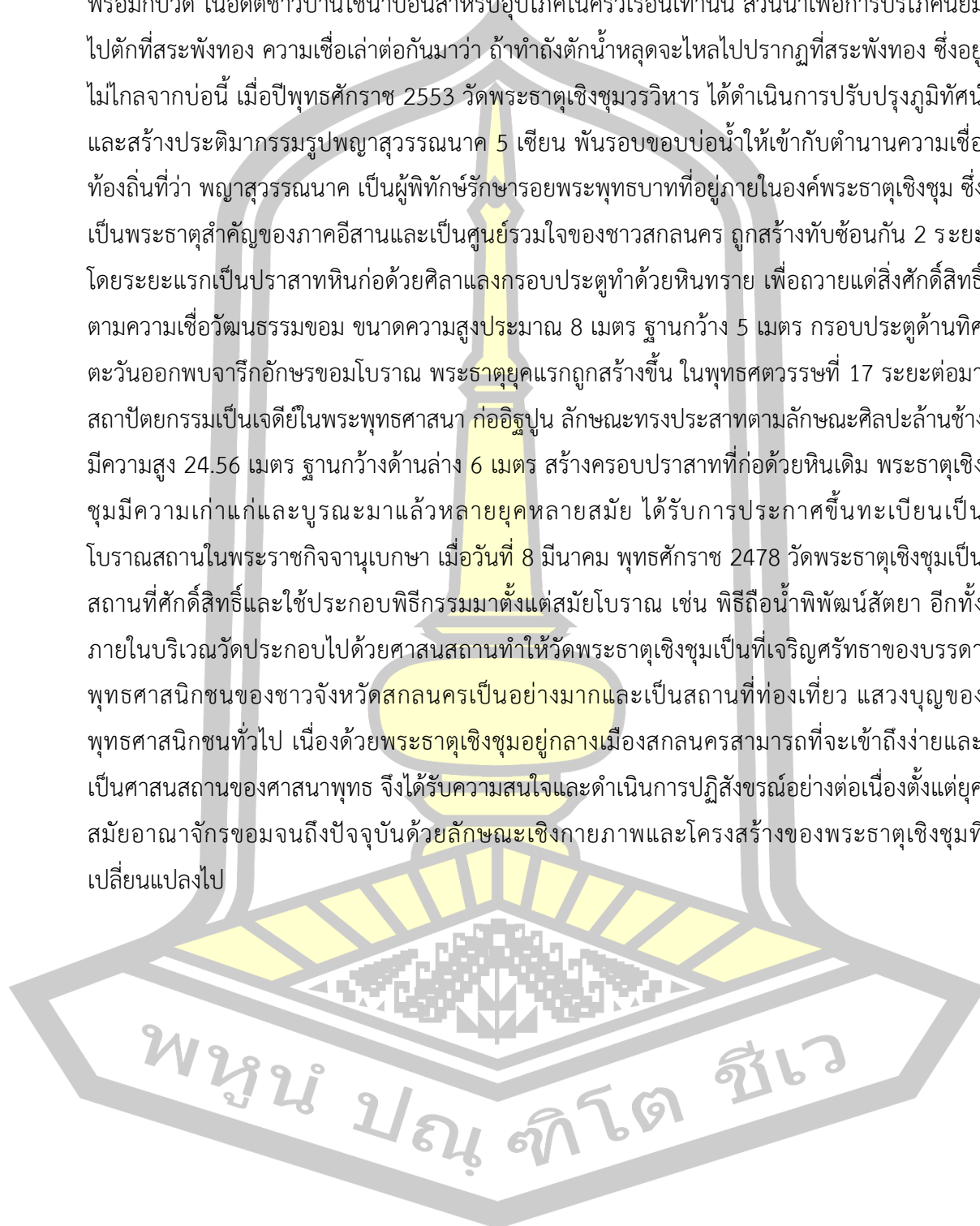
ภาพประกอบที่ 8 พระธาตุฤๅไธสง
ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

ภาพประกอบที่ 9 บันไดขึ้น-ลงพระธาตุฤๅไธสง
ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

พระธาตุเชิงชุมวรวิหาร วัดพระธาตุเชิงชุมตั้งอยู่บนพื้นที่เนินสูงใจกลางเมืองสกลนคร เป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง เดิมทีเป็นประสาทแบบขอม เมื่ออาณาจักรล้านช้างเจริญรุ่งเรืองแผ่มา ได้สร้างพระธาตุครอบตามคติล้านช้าง รวมทั้งประสาทอื่นที่อยู่รายล้อมเมืองโบราณ (สุกรี เจริญสุข , 2565 : 22) ตามตำนานอรัญคันทาน เรียกบริเวณสถานที่ตั้งขององค์พระธาตุเชิงชุม และบริเวณวัดว่า “ภูน้ำรอดเชิงชุม” ซึ่งเชื่อกันว่า ตำนานอันเกิดจากการน้ำใต้ดินที่ตั้งเมืองสกลนคร และไหลมาจากภูพานผ่านเมืองสกลนครลงสู่สระพังทองและหนองหารตามลำดับ บ่อน้ำโบราณหรือภูน้ำรอด ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือขององค์พระธาตุเชิงชุม กล่าวกันว่าเป็นตาน้ำที่ไหลมาจากเทือกเขาภูพาน สมัยก่อนขอบ

บ่อกรุด้วยไม้เนื้อแข็ง ได้รับการปรับปรุงขอบบ่อด้วยซีเมนต์ แล้วทำหลังคาคลุมเอาไว้ บ่อน้ำนี้เกิดมาพร้อมกับวัด ในอดีตชาวบ้านใช้น้ำบ่อนี้สำหรับอุปโภคในครัวเรือนเท่านั้น ส่วนน้ำเพื่อการบริโภคนิยมไปตักที่สระพังทอง ความเชื่อเล่าต่อกันมาว่า ถ้าทำถึงตักน้ำหลุดจะไหลไปปรากฏที่สระพังทอง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ่อนี้ เมื่อปีพุทธศักราช 2553 วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร ได้ดำเนินการปรับปรุงภูมิทัศน์ และสร้างประติมากรรมรูปพญาสุวรรณาค 5 เศียร พันรอบขอบบ่อน้ำให้เข้ากับตำนานความเชื่อท้องถิ่นที่ว่า พญาสุวรรณาค เป็นผู้พิทักษ์รักษารอยพระพุทธรูปที่อยู๋ภายในองค์พระธาตุเชิงชุม ซึ่งเป็นพระธาตุสำคัญของภาคอีสานและเป็นศูนย์รวมใจของชาวสกลนคร ถูกสร้างทับซ้อนกัน 2 ระยะ โดยระยะแรกเป็นปราสาทหินก่อด้วยศิลาแลงกรอบประตูทำด้วยหินทราย เพื่อถวายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อวัฒนธรรมขอม ขนาดความสูงประมาณ 8 เมตร ฐานกว้าง 5 เมตร กรอบประตูด้านทิศตะวันออกพบจารึกอักษรขอมโบราณ พระธาตุยุคแรกถูกสร้างขึ้น ในพุทธศตวรรษที่ 17 ระยะต่อมาสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ในพระพุทธศาสนา ก่ออิฐปูน ลักษณะทรงประสาทตามลักษณะศิลปะล้านช้าง มีความสูง 24.56 เมตร ฐานกว้างด้านล่าง 6 เมตร สร้างครอบปราสาทที่ก่อด้วยหินเดิม พระธาตุเชิงชุมมีความเก่าแก่และบูรณะมาแล้วหลายยุคหลายสมัย ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในพระราชกฤษฎีกา เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พุทธศักราช 2478 วัดพระธาตุเชิงชุมเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และใช้ประกอบพิธีกรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา อีกทั้งภายในบริเวณวัดประกอบไปด้วยศาสนสถานทำให้วัดพระธาตุเชิงชุมเป็นที่เจริญศรัทธาของบรรดาพุทธศาสนิกชนของชาวจังหวัดสกลนครเป็นอย่างมากและเป็นสถานที่ท่องเที่ยว แสวงบุญของพุทธศาสนิกชนทั่วไป เนื่องด้วยพระธาตุเชิงชุมอยู่กลางเมืองสกลนครสามารถที่จะเข้าถึงง่ายและเป็นศาสนสถานของศาสนาพุทธ จึงได้รับความสนใจและดำเนินการปฏิสังขรณ์อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ยุคสมัยอาณาจักรขอมจนถึงปัจจุบันด้วยลักษณะเชิงกายภาพและโครงสร้างของพระธาตุเชิงชุมที่เปลี่ยนแปลงไป

ภาพประกอบที่ 10 พระธาตุเชิงชุม

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

ปราสาทหินบ้านพันนา ตั้งอยู่ ณ บ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร สร้างขึ้นเพื่อเป็นศาสนาสถานประจำโรคยาศาล (โรงพยาบาล) ถูกสร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 สมัยพระเจ้าไชยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอม สำหรับตัวปราสาทขอมบ้านพันนาจะมีตัวปราสาทประธานทรงสี่เหลี่ยมมียอดเดี่ยวก่อด้วยศิลาแลงตั้งอยู่ทางด้านหน้า ตัวประสาทยกก่อด้วยหินศิลาแลงเป็นวัสดุหลัก หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปี พ.ศ. 2542 ได้มีการขุดแต่งโบราณสถานค้นพบโบราณวัตถุอันสำคัญหลายอย่าง เช่น เศียรพระวัชรธร ชิ้นส่วนพระโพธิสัตว์วัชรปาณีทรงครุฑ และวัตถุโบราณอื่น ๆ อีกมากมายซึ่งเป็นศิลปะเขมรแบบบายน

ภาพประกอบที่ 11 ประสาทหินบ้านพันนา (ด้านนอก) และบารายนอกปราสาท
ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

ภาพประกอบที่ 12 ประสาทหินบ้านพันนา (ด้านใน)
ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

โบราณสถานเหล่านี้ จะพบว่าการก่อสร้างบารายหรือสระน้ำ ตามแนวสถาปัตยกรรมของ
ขอม และจะมีการสร้างสัญลักษณ์ของพระยานาคไว้กำกับทุกพื้นที่ เนื่องจากวิถีชีวิตของคน
สกลนครมีความผูกพันกับแหล่งน้ำคือ หนองหาร และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติคือ พยา
นาครได้เมืองบาดาล ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มภัย ปกปัดรักษาผู้คนในจังหวัดเป็นอย่างดี
สะท้อนพิธีกรรมบรวงสรวงพระยานาคในแต่ละท้องถิ่น

การขยายอำนาจการปกครองของขอม ส่งผ่านยังเจ้าเมืองพิมายและเจ้าเมืองอื่นเป็นช่วง ๆ
จนถึงหนองหารหลวง กษัตริย์ขอมส่งนายทหารโอรสเข้าปกครองชนพื้นเมือง อาจเป็นกลุ่มชาติพันธุ์

เขมร-มอญ สืบทอดต่อเนื่องในพุทธศตวรรษที่ 16-18 โดยการใช้วิธีกลปนาคือการอุทิศบริจาคที่ดิน สิ่งของ ผู้คนให้เป็นของวัดหรือศาสนสถานควบคู่ไปกับการสร้างเมืองเล็ก ๆ ขึ้นในบริเวณศาสนสถาน ด้วยวิธีเช่นนี้พื้นที่ป่าหลายแห่งจึงเกิดชุมชนขึ้น โดยมีศาสนสถานเป็นศูนย์กลางและสิ่งแวดล้อม ด้วยสระน้ำที่มีความจำเป็นต่อเศรษฐกิจของประชาชน และการขยายอำนาจของขอมเข้ามาในแอ่ง สกนนคร เป็นการอพยพและกวาดต้อนผู้คนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาในดินแดนสยามและอีสาน มีสาเหตุของการอพยพโยกย้ายจากกรณีต่าง ๆ คือ ความขัดแย้งทางการเมืองในหมู่ชนชั้นนำของฝ่ายลาวเอง และการกวาดต้อนผู้คนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงครั้งสำคัญ 3 ช่วงด้วยกัน ได้แก่ ช่วงพระยาจักรีกรีไปตีเวียงจันทน์เมื่อปี พ.ศ. 2321 กวาดต้อนผู้คนมาไว้บริเวณหัวเมืองชั้นใน เช่น สระบุรี ลพบุรี และครั้งนั้นเชิญพระแก้วมรกตมาด้วย ช่วงปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เมื่อปี พ.ศ. 2369-2371 เจ้าอนุวงศ์เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ถูกจับส่งตัวมาที่กรุงเทพฯ กองทัพสยามได้เผาเมืองเวียงจันทน์กวาดทรัพย์สินหรือต้อนผู้คนมาจากเวียงจันทน์และลาวมาตั้งถิ่นฐานใน สยามและดินแดนอีสานจำนวนมาก และช่วงปี พ.ศ. 2385 ราชวงศ์อิน ชาวเมืองมหาชัยกองแก้ว ซึ่งเป็นน้องชายพระยาประเทศธานี เจ้าเมืองสกนนครคนแรกที่สวามิภักดิ์ต่อกองทัพสยาม ค้นเคยกับ กลุ่มเผ่าต่าง ๆ ทางฝั่งซ้ายได้ใช้วาทะหลอกลวงเพื่อเข้ามาตั้งรกรากทำกิน เกิดการอพยพผู้คนเข้ามาสู่ เมืองสกนนครเป็นอันมาก เช่น กลุ่มภูไทกระป๋องที่วาริช กลุ่มโส้ที่กุสุมาลย์ กลุ่มโย้ยที่อากาศอำนวย เป็นต้น

3) ยุคอาณาจักรล้านช้าง ยุควัฒนธรรมล้านช้างเกิดขึ้นภายหลัง เมื่ออาณาจักรขอมเสื่อม อำนาจ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ทำให้ญวณวัฒนธรรมล้านช้างขึ้นมาสวมทับแทน การขยาย ดินแดน ครอบคลุมภาคอีสานในแถบแม่น้ำโขง ช่วงสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ย้ายเมืองหลวงจาก เมืองหลวงพระบางมายังกรุงเวียงจันทน์ โปรดเกล้าให้มีการบำรุงพระพุทธศาสนาและเจริญรุ่งเรือง เป็นอย่างมาก หลักฐานสำคัญในเมืองสกนนครคือศิลาจารึกบ้านท่าวัด ซึ่งได้มีการปรากฏชื่อเมืองว่า เมืองเชียงใหม่หนองหารขึ้นมหลายแห่ง มีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมสร้างเจดีย์ครอบทับปราสาทหิน ที่องค์พระธาตุเชิงชุม รวมทั้งการปรับเปลี่ยนชื่อปราสาทเป็นพระธาตุ เช่นพระธาตุคุดม พระธาตุ นารายณ์เจงเวง เป็นต้น

4) ยุคอาณาจักรรัตนโกสินทร์ ยุคธนบุรีรัตนโกสินทร์ ราวปลายพุทธศตวรรษ ที่ 23 เมื่อ อาณาจักรล้านช้างเริ่มอ่อนแอลง โดยเฉพาะในสมัยธนบุรีสยามเกิดความขัดแย้งกับเวียงจันทน์ ด้วย เหตุผลหลายประการ จึงส่งกองทัพขึ้นมาปราบในพุทธศักราช 2322 ทำให้นครเวียงจันทน์ตกเป็น ประเทศราชของสยาม และได้มีการกวาดต้อนผู้คน เข้ามายังดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง เมื่อสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์มาเป็นข้า พระธาตุ และหมู่บ้านอื่น ๆ บริเวณใกล้เคียงอยู่หลายตำบล ต่อมาพบว่า ผู้คนอยู่หนาแน่นเป็นเมือง ใหญ่เหมาะแก่การปกครอง จึงโปรดเกล้าให้ยกบ้านธาตุเชิงชุมเป็นเมืองสกลทวาปี เมื่อพุทธศักราช

2329 โดยเป็นพระธานีเมืองสกลทวาปีคนแรก จนกระทั่งในแผ่นดินรัชกาลที่ 3 พุทธศักราช 2364 เกิดสงครามสยามกับเวียงจันทน์ มีการอพยพผู้คนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาอยู่ฝั่งขวาเป็นจำนวนมาก ต่อมาในรัชกาลที่ 4 มีการจัดตั้งเมืองต่าง ๆ ในช่วงระหว่างพุทธศักราช 2400-2406 ทรงโปรดเกล้ายกบ้านกุดลิงเป็นเมืองวานรนิวาส ยกบ้านม่วงริมยวมเป็นอากาศอำนวย ในสมัยรัชกาลที่ 5 พญาประเทศธานีถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าให้ราชวงศ์ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองที่ว่างลงในพุทธศักราช 2433 เป็นต้นมา เมืองสกลนครและหัวเมืองต่าง ๆ มีการปรับปรุงด้านการปกครองเศรษฐกิจ และสังคมอย่างมาก และยกเลิกตำแหน่งการปกครองแบบอาญา 4 และโปรดเกล้าจัดระบบการปกครองเทศาภิบาลขึ้นมีข้าหลวงกำกับประจำหัวเมืองนั้น ๆ ในพุทธศักราช 2439 มาเป็นข้าหลวงเมืองนครคนแรก ทำหน้าที่ให้คำแนะนำในการปกครองหัวเมืองให้พระยาประจันตประเทศธานี และดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองตั้งแต่นั้นมา เมืองสกลนครจึงมีผู้ว่าราชการเมืองและผู้ว่าราชการจังหวัด ทำการปกครองสืบต่อมา ในยุคช่วงปลายสมัยรัตนโกสินทร์ 11 พฤศจิกายน 2498 พระราชกฤษฎีกาเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ระหว่างวันที่ 2-20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2498 ซึ่งจังหวัดสกลนครทรงประทับรอยพระบาทบนแผ่นดินจังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน 2498 ทรงเยี่ยมพสกนิกรในท้องที่อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอพรรณานิคม และเมืองสกลนครตามลำดับ และทรงประทับแรม ณ เรือนประทับแรมที่ทำการประมงหนองหารจังหวัดสกลนคร รวมระยะเวลา 1 วัน กับอีก 1 คืน โดยเสด็จเพื่อให้ราษฎรได้ชื่นชมบารมี ณ ศาลากลางจังหวัดสกลนคร (สนามมิ่งเมืองสกลนคร) และนมัสการพระธาตุเชิงชุม ก่อนที่จะพระราชดำเนินกลับยังประทับแรมครั้งนั้น (พจนานุกรมฯ เขจรเนตร, 2563 : 17) การเสด็จครั้งนั้นเริ่มต้นก่อให้เกิดโครงการพระราชดำริ เพื่อช่วยเหลือราษฎรทุกข์ยาก และพสกนิกรยังความปลื้มปิติในพระมหากรุณาธิคุณและความประทับใจในพระราชจริยวัตรอันงดงามทั้งสองพระองค์ตราบนานเท่านาน

3.1.2 ตำนานที่เกี่ยวข้องกับเมืองสกลนคร

ส่วนนี้จะมีการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับตำนานที่เกี่ยวข้องกับเมืองสกลนคร ทั้งมิติของการกำเนิดเมือง หรือการสร้างบ้านแปงเมือง ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบความเชื่อทางศาสนาหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ตำนานอูร์วงศ์ธาตุ หนองหารหล่มกะฮอกด่อน ซึ่งเป็นตำนานนิทานพื้นบ้าน เล่าสืบกันมาจนทุกวันนี้ ปรากฏอยู่ในหนังสืออุรังคินทานอธิบายสาเหตุที่เมืองเก่าซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณท่านางอาบ บ้านท่าศาลา บ้านน้ำพุ ริมหนองหารลุ่มลุ่มลงในหนองหาร และมีการสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่บริเวณธาตุเชิงชุมอีกฝั่งหนึ่งของหนองหาร โดยพระยาสุวรรณภิงคารโอรสพญาขอมตำนานเรื่องนี้ ยังมีความสอดคล้องกับชื่อหมู่บ้านอีกหลายแห่งริมหนองหาร จึงทำให้ผู้คนเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงจนถือกันว่า เมื่ออยู่ในหนองหารไม่ควรพูดถึงเรื่องนี้จะได้รับ

อันตราย เรือจะล่ม ถูกเรือทำร้าย หรือหาปลาไม่ได้ผล ตำนานกะฮอกด่อนแม้ว่าจะเป็นกรอธิบาย การเกิดหนองน้ำขนาดใหญ่ทั่วไปก็ตาม แต่ชาวสกลนครก็เชื่อว่านิทานเรื่องนี้เป็นที่มาของการถล่ม ทลายหนองหารที่เกิดการกระทำของพญานาค ดังจะนำเสนอ ดังนี้

ตำนานอุรังคนิทาน หรือตำนานพระธาตุพนม เมืองสกลนครยังปรากฏอยู่ในตำนาน พงศาวดารเมืองสกลนคร ฉบับพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) ตอนที่ 1 แยกวงศ์ตระกูลมาจาก เมืองอินทปัฐนคร นำมาจากตำนานอุรังคธาตุนิทาน หรือตำนานพระธาตุพนมกล่าวว่า ขุนขอมพระ ราชันดาดาแห่งเมืองอินทปัฐนครและอพยพราษฎรของตนมาสร้างบ้านเมืองริมหนองหารหลวง บริเวณ ท่านางอาบหรือพื้นที่ดินหนองหาน บ้านท่าศาลา และบ้านน้ำพุ ตำบลบ้านแป้น อำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร ขนานนามเมืองว่า “หนองหานหลวง” โดยขุนขอมเป็นเจ้าเมืองอินทปัฐนคร ต่อมา มี ราชบุตรหนึ่งคนชื่อ “สุรอุทกกุมาร” ตอนประสูติมีสิ่งมหัศจรรย์ 2 ประการ คือ ถืพระขรรค์กำเนิด ออกมาด้วย และกำเนิดน้ำพุขึ้นใกล้บริเวณที่ตั้งเมือง เมื่อพระชนมายุ 15 พรรษา ผู้เป็นบิดาถึงแก่ ทิวงคต เหล่าข้าราชการเสนาอำมาตย์อัญเชิญขึ้นครองบ้านเมืองแทนบิดาเป็นพระยาสุรอุทก ต่อมา มี โอรส 2 องค์คือ “เจ้าภิงคาร” และ “เจ้าคำแดง” วันหนึ่งพระยาสุรอุทกออกตรวจเขตแดนจนถึง ปากน้ำมูลนที ต่อเขตแดนกับเมืองอินทปัฐนคร เสนาข้าราชการทูลว่า ดินแดนนี้ผู้เป็นบิดา และเจ้า เมืองอินทปัฐนคร มอบให้ “ธนมุลนาค” เป็นผู้ปกครองรักษาไว้ พระยาสุรอุทกทราบดังนั้น ทรงกริ้วว่า เหตุใดจึงมอบให้เด็กจวนดูแลจึงประสงค์แสดงอำนาจและอิทธิฤทธิ์โดยชักพระขรรค์ไต่ไปบนพื้นน้ำ ธนมุลนาคเห็นดังนั้นจึงโกรธเป็นกำลังจึงแสดงฤทธิ์บ้าง ทั้งสองได้แสดงฤทธิ์แล้วก็แยกย้ายจากกัน แต่ ธนมุลนาคผูกใจเจ็บจึงพาบริวารออกติดตามพระยาสุรอุทกไปจนถึงเมืองหนองหารหลวง เนรมิตตน และเหล่าบริวารเป็นพานด่อน ชาวบริสุทธิ์เดินทางผ่านเมืองไปทางทุ่งโพธิ์สามต้น ชาวเมืองจึงกราบ ทูลให้ทรงทราบ พระยาสุรอุทกจึงรับสั่งให้นายพรานจับมาถวายรับคำสั่งแล้วจึงออกติดตาม ทำให้ธ นมุลนาคถูกยิงแต่เห็นว่าสู้กับมนุษย์ไม่มีฤทธิ์จึงรู้สึกเสียเกียรติ จึงถอดดวงจิตออกจากร่างพานด่อน แล้ว ทำให้ตัวโตเท่าช้างสารทำให้นายพรานไม่สามารถแบกหามไปได้หมดกำลังชักลาก จึงไปกราบทูลพระ ยาสุรอุทก แล้วป่าวประกาศให้ราษฎรไปล่าเนื้อมาบริโภค ฝ่ายธนมุลนาคยังไม่หายโกรธ จึงรวมพลทำ ฤทธิ์มืดได้นำหนองหารหลวงในช่วงตึกกุดแผ่นดินเมืองให้ถล่มลงเป็นน้ำอันเดียวกันกับหนองหาร หลวง แล้วตรงเข้าจับพระยาสุรอุทกผูกบ่วงบาศลากลงไปในแม่น้ำโขง เมื่อพระยาสุรอุทกสิ้นใจแล้ว ธนมุลนาคจึงนำศพถวายเจ้าเมืองอินทปัฐซึ่งเป็นเชื้อสายวงศ์เดิม ส่วนเมืองหนองหารหลวงพญา ภิงคารและเจ้าขับแดงและชาวเมืองที่รู้สึกตัวก่อน จึงพาบริวารมาสร้างเมืองใหม่ที่บริเวณ “ภูน้ำลอด เชิงชุม” เพราะเป็นชัยภูมิที่ดีและยังเป็นสถานที่ชุมนุมรอยพระพุทธรบาท ต่อมาพระเจ้าภิงคารผู้ที่เป็น ที่ขึ้นครองเมืองนามว่า “พระยาสุวรรณภิงคาร” ต่อมาได้อภิเษกสมรสกับ “นางนารายณ์เจงเวง” พระธิดาเจ้ากรุงอินทปัฐนคร ส่วนเจ้าคำแดงผู้เป็นน้องไปครองเมืองหนองหานน้อยนามว่า “พระยาคำ แดง” ซึ่งในสมัยนี้มีการสร้างพระธาตุเชิงชุม ครอบทับสถานที่ประทับชุมนุมรอยพระพุทธรบาท และ

สร้างปราสาทผูกเพ็ก ปราสาทนารายณ์เจงเวง นอกจากนี้พระยาสุพรรณภิงคาร ยังมีส่วนร่วมสร้างพระธาตุพนมเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปร่างคราตุ ร่วมกับพญาคำแดงเมืองหนองหานน้อย พระยาจากเมืองศรีโคตรบูรณ์เมืองอินทปัฐนคร และพระยาเมืองจูลนิพรหมทัตอีกด้วย เมื่อสิ้นพระยาสุพรรณภิงคาร เกิดทุพภิกขภัย ฝนแล้งติดต่อกัน 7 ปี ราษฎรไม่สามารถอยู่ได้จึงพากันอพยพกลับไปยังเมืองอินทปัฐนครหมดจนไม่เหลืออยู่ทำให้เมืองหนองหานหลวงกลายเป็นเมืองร้าง

จากบทความของ Michael ตำนานอุรังคราตุอยู่ในช่วงอาณาจักรล้านช้างเป็นการสร้างวาทกรรมผ่านตำนานสู่การแปลความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมผู้คน ได้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการพุทธะพยากรณ์และเหตุการณ์บ้านเมือง ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง แสดงให้เห็น ถึงโลกทัศน์และความเชื่อของผู้คนสมัยนั้น ตำนานอุรังคราตุในบทที่ว่าด้วยพุทธประวัติได้มีการเสด็จโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้าในแถบลุ่มน้ำโขงตามสถานที่ต่าง ๆ กลายเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา สำหรับเมืองสกลนครได้ปรากฏอยู่ในตำนานเช่นกัน กล่าวคือเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาถึงเมืองหนองหานหลวงพระยาสุพรรณภิงคาร ได้ออกมาทูลอาราธนาเข้าไปฉันในปราสาทเมื่อภัตตกิจ แล้วเสร็จได้ทรงประทับรอยพระบาทที่พื้นศิลาและปรากฏรูปแก้วลอยขึ้นมา 4 ลูกซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้าทั้ง 3 พระองค์ที่เคยมาประทับรอยพระบาท อันได้แก่ พระพุทธเจ้า ด้วย และ ความหมายเชิงพื้นที่ได้อ้างถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแต่ก่อนพุทธกาลซึ่งหมายถึงบริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่ยาวนานต่อเนื่อง และการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าหมายถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนา และสถานที่ที่พระองค์เสด็จไปประทับเปรียบเสมือนโชติกเจติย ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในภายหน้า และหมายถึงชมพูทวีป เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ผู้คนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม พระพุทธศาสนามีความบริสุทธิ์เจริญงอกงามและกษัตริย์เป็นผู้มีธรรมะอยู่ในทศพิธราชธรรม (Aung Thwin, 1976 : 51-52)

ส่วนตำนานกะฮอกด่อนและหนองหานหล่ม กะฮอกด่อน คือกระรอกสีขาวยellow ดวงตาสีแดง คำว่า “ด่อน” หมายถึง ขาวหรือเหลือง, ขาวแดง (หอสมุดแห่งชาติ, 2554 : 144) แต่มีสีที่แตกต่างออกไปผิดจากสีขาวธรรมดา ดังนั้นด่อนกับขาวจึงไม่เหมือนกัน ด่อนจึงอาจเป็นสีขาวแบบประหลาด ที่ไม่มีอยู่หรือสามารถเห็นอย่างคุ้นเคยตามปกติ ตามความเชื่อแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีตำนานนิทานที่บอกเล่าสืบทอดต่อกันมาเกี่ยวกับกะฮอกด่อน โดยมีที่มาของเรื่องจากตำนาน “ผาแดง-นางไอ่” เริ่มแรกกล่าวถึงเมืองเอกชะอีตา (บางตำนานเรียก เอกอีตา) มีพระยาขอมเป็นกษัตริย์ และมีบุตรธิดารูปโฉมงดงามชื่อ นางไอ่คำ ความงามของนางเลื่องลือไปถึงท้าวผาแดงแห่งเมืองผาโพง ท้าวผาแดงจึงขี่ม้าจอมมาหานางและได้พูดคุยกันจนเกิดเป็นความรัก จึงให้สัญญากันว่าจะมาสู่ขอตามประเพณี ตามความเชื่อแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีตำนานนิทานที่บอกเล่าสืบทอดต่อกันมาเกี่ยวกับกะฮอกด่อน โดยมีที่มาของเรื่องจากตำนาน “ผาแดง-นางไอ่” เริ่มแรกกล่าวถึงเมืองเอกชะอีตา (บางตำนานเรียก เอกอีตา) มีพระยาขอมเป็นกษัตริย์ และมีบุตรธิดารูปโฉมงดงามชื่อ นางไอ่คำ ความงามของนางเลื่องลือไปถึงท้าวผาแดงแห่งเมืองผาโพง ท้าวผาแดงจึงขี่

มาจอบมาหานางและได้พูดคุยกันจนเกิดเป็นความรัก จึงให้สัญญากันว่าจะมาสู่ขอตามประเพณีจนถึงกลางเดือนหก พระยาขอมจัดงานบุญบั้งไฟขอฝนจากพญาแลน มีการบอกบุญไปยังเมืองต่าง ๆ ให้เข้าร่วม ท้าวผาแดงก็นำบั้งไฟจำนวนนับหมื่นไปร่วมจุดด้วยแม้ไม่ได้รับใบบอกบุญ ท่ามกลางงานบุญบั้งไฟที่จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่นั้น ท้าวภักดี พญานาคผู้เป็นลูกชายของสุทโธนาคแห่งเมืองศรีสัตตนาคนหุตได้แปลงกายมาร่วมงานและหลงรักในความงามของนางไอ่คำเช่นกัน จึงกลับลงบาดาลไปด้วยความรักและความปรารถนาครั้นกลับมาเมืองเอกชะอีตาอีกครั้ง ท้าวภักดีได้แปลงกายเป็นกะฮอกดอนแฉวนกระดิ่งไว้ที่ค่อ และป็นปายกระโดดไปมาใกล้ ๆ ปราสาทของนางไอ่คำ เมื่อนางเห็นกะฮอกดอนก็เกิดอยากได้ จึงสั่งให้นายพรานมาจับ นายพรานได้ยิงกะฮอกดอนด้วยหน้าไม้ ซึ่งก่อนจะสิ้นใจท้าวภักดีได้อธิษฐานว่า “ขอให้ร่างกายของข้านี้ได้เป็นอาหารให้คนกินได้ทั้งเมือง แจกจ่ายอย่างไรก็ไม่วันหมด” เมื่อกะฮอกดอนตาย ชาวเมืองจึงนำเนื้อมาประกอบอาหารแจกจ่ายกันอย่างทั่วถึง ยกเว้นแต่พวกแม่หม้ายที่ถูกรังเกียจจึงไม่ได้รับจากเนื้อกระรอกให้รับประทาน เป็นขณะเดียวกับที่ท้าวผาแดงได้มาที่เมืองเอกชะอีตา เมื่อทราบข่าวอาหารที่นำมาต้อนรับทำจากเนื้อกะฮอกดอนก็เกิดความแคลงใจคิดว่ากะฮอกดอนนี้ไม่น่าจะเป็นกระรอกธรรมดา ถ้าเสียเข้าไปอาจเป็นภัยต่อบ้านเมืองได้ เมื่อท้าวสุทโธนาคทราบเรื่องที่ลูกชายถูกสังหาร จึงยกกองทัพมาจากบาดาลขึ้นมาไล่ฆ่าทุกคนที่กินเนื้อกะฮอกดอน ท้าวผาแดงพานางไอ่คำขึ้นมาหนีพญานาคก็ไล่ตาม จนในที่สุดพญานาคก็ได้ตัวนางไอ่คำและปล่อยท้าวผาแดงกับพวกแม่หม้ายไปเพราะไม่ได้กินเนื้อกะฮอกดอน เมืองขอมทั้งเมืองได้จมนลุ่มสู่บาดาลกลายเป็นเมืองหนองหาน มาจนถึงปัจจุบันนี้ (หนองหาน เป็นชื่อหนองน้ำที่ปรากฏ 2 จังหวัด คืออุดรธานีและสกลนคร)

นอกจากนี้ในแถบอีสานยังมีการจำลองเอากะรอกเผือกมาเป็นสิ่งบูชา โดยมีสรรพคุณความหลังต่าง ๆ ว่า ใครใช้จะเป็นผู้ยอดแห่งความสำเร็จ สมหวัง ไม่พลาดพลั้งหรือล้มเหลว ผู้ใดครอบครองจะเป็นมงคลยิ่งใหญ่อีกด้วย ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อความศรัทธาของแต่ละบุคคล แต่ตำนานที่มีบันทึกไว้ในตำนานพื้นบ้านของภาคอีสานของกะฮอกดอนในเรื่องผาแดง-นางไอ่ก็ยังคงมีการเล่าสืบต่อ ๆ มาจนถึงทุกวันนี้ (วิณา วิสเพ็ญและคณะ, 2555) เรื่องของตำนานชายหนุ่มชื่อ ผาแดง และสาวสวยชื่อ นางไอ่ เกิดจากความรักที่ไม่ลงตัวประกอบกับชาวเมืองเผอิญไปฆ่าบุตรชายของพระยานาคที่ปลอมตัวเป็นกระรอก เพื่อเข้ามายลโฉมของนางไอ่อย่างใกล้ชิด ทำให้พระยานาคโกรธแค้นอาละวาดพังทะลายบ้านเมืองจนยุบกลายเป็นหนองหารหลวง

แหล่งอารยธรรมและตำนานที่เกี่ยวข้องกับเมืองสกลนคร นอกจากให้ความหมายและคุณค่าทางประวัติศาสตร์การตั้งเมืองสกลนครแล้ว ยังสะท้อนความเป็นวัฒนธรรมร่วมในระดับภูมิภาคและชุมชน เช่น องค์พระธาตุพนม ศูนย์รวมจิตใจของพระพุทธศาสนิกชน ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของผู้คนที่เกิดขึ้นตั้งแต่การสร้างองค์พระธาตุและปฏิสังขรณ์ เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่เชื่อมโยงกับบริบทพื้นที่ศึกษาที่เชื่อมโยงกัน เนื่องจากเป็นเส้นทางสัญจรของผู้คนหลายจังหวัดได้แก่ กาฬสินธุ์ อุดรธานี

ขอนแก่น นครราชสีมา ที่เดินทางผ่านชุมชนหลุมเสา หรือวัดถ้ำเสี่ยงของ เพื่อลำเลียงสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ไปบรรจุองค์พระธาตุพนมในช่วงที่มีการสร้างองค์พระธาตุพนม และได้มีการซ่อนสิ่งของมีค่าไว้ที่วัดดังจะนำเสนอข้อมูลในประวัติวัดถ้ำเสี่ยงของในหัวข้อถัดไป

3.2 พื้นที่จังหวัดสกลนคร

พื้นที่แอ่งสกลนครและเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำโขงตอนล่างอยู่ในเขตนิเวศสังคมป่าเขตร้อน (Tropical forest biome) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงในพื้นที่แห่งนี้ พบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของผู้คนตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ บริเวณริมฝั่งหนองหานพบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีการเคลื่อนย้ายระหว่างเมืองสกลนครกับอาณาจักรศรีโคตรบูรสองฝั่งโขง ซึ่งไม่อาจจะระบุได้ว่าเป็นกลุ่มเดียวกัน ชนชาติเดียวกันแต่มีความหลากหลาย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546) สอดคล้องกับหลักพื้นฐานทางนิเวศของพื้นที่ป่าฝนเมืองร้อนที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายของชนชาติมนุษย์เช่นกัน บริเวณแอ่งสกลนคร เป็นบริเวณที่ราบอยู่ระหว่างทางด้านเหนือของเทือกเขาภูพานกับแม่น้ำโขง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “อีสานเหนือ” ลำน้ำสาขาย่อยส่วนใหญ่ไหลจากที่สูงเทือกเขาภูพานไปยังด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ไหลลงสู่แม่น้ำโขง เช่น ลำน้ำโง ลำน้ำพุง ลำน้ำเหือง เป็นต้น ที่รายล้อมหนองหารเป็นบริเวณที่ราบต่ำบริเวณกันแอ่งสกลนคร ที่ราบจึงเป็นท้องนา หุ้งข้าว และพื้นที่เกษตรกรรม ภูมิประเทศทั่วไปของแอ่งสกลนคร มีทั้งบริเวณที่เป็นเทือกเขา ลุ่มแม่น้ำและบริเวณพื้นที่ราบ สามารถจำแนกออกเป็น 4 เขตพื้นที่ใหญ่ ได้แก่ เทือกเขาภูพาน ลุ่มหนองหาร แม่น้ำสงคราม และขอบลุ่มแม่น้ำโขง (สพสันต์ เพชรคำ, 2560) (ภัชราภรณ์ สาคำ และกิตติมา ขุนทอง, 2558) ได้แก่ บริเวณเทือกเขาภูพาน เป็นเทือกเขาหินทรายเตี้ย แยกออกจากกันเป็นตอน ๆ ไม่ต่อเนื่อง เกิดจากการบีบรัดและโค้งตัวของเปลือกโลกนูนเป็นสันหลายแนว เริ่มจากทิศตะวันออกเฉียงใต้ในเขตอำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร และเป็นแนวโค้งไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ผ่านจังหวัดนครพนม สกลนคร อุดรธานี และสิ้นสุดที่อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู ระยะทางทั้งสิ้นประมาณ 400 กิโลเมตร ความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 300-500 เมตรจากระดับน้ำทะเล สันเขาแบ่งลำน้ำสาขาลงสู่แม่น้ำชีทางทิศใต้และไหลลงสู่แม่น้ำโขงกับหนองหาร จังหวัดสกลนครอยู่ทางทิศเหนือของเทือกเขาภูพานมีความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้เนื่องจากยังคงสภาพหลากหลายของพันธุ์ไม้ในประเทศ ส่วนบริเวณลุ่มหนองหาร ในแอ่งสกลนครมีอยู่ 2 แห่ง คือ หนองหาร อำเภอมือง จังหวัดสกลนคร และอีกที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกคือ หนองหาร อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี หรือที่เรียกกันในอดีต “หนองหารน้อย” จังหวัดสกลนครเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีน้ำตลอดทั้งปี มีเนื้อที่ประมาณ 123 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 77,014 ไร่ อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 157.50 เมตร มีความลึกเฉลี่ย

2.50 เมตร มีลำน้ำหลักที่สำคัญคือ ลำน้ำพุง ที่มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาภูพาน ลาดชันในช่วงต้นน้ำ ไหลผ่านอำเภอกุสุมาลย์ อำเภอเต่างอย อำเภอโคกศรีสุพรรณ และอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร มีความยาวประมาณ 90 กิโลเมตร ลำน้ำพุงช่วยรักษาระบบนิเวศข้างเคียงหลายระดับตามเส้นทางไหลของลำน้ำ สร้างความสมดุลหล่อเลี้ยงระบบนิเวศต่าง ๆ เพื่อเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญให้กับชุมชน นอกจากนี้ยังมีลำน้ำก่ำ ที่มีต้นกำเนิดจากหนองหาร ไหลไปทางทิศตะวันออก ผ่านอำเภอโพนนาแก้ว อำเภอเมือง อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร ผ่านสู่อำเภอนาแก และไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม มีความยาวประมาณ 80 กิโลเมตร

ลุ่มน้ำหนองหารเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางการเกษตรเหมาะแก่การเพาะปลูกและแหล่งอาหารของชุมชนอย่างดี ส่วนแม่น้ำสงคราม มีขนาดรองลงมาจากแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีในแอ่งโคราช มีเนื้อที่ประมาณ 12,700 ตารางกิโลเมตร และครอบคลุมพื้นที่หลายจังหวัด ได้แก่ อุตรดิตถ์ หนองคาย นครพนมและสกลนคร ต้นกำเนิดจากภูผาทักและภูผาเหล็กในอำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนครกับเขตอำเภอหนองหาร จังหวัดอุตรดิตถ์ ทำให้ผ่านพื้นที่บางส่วนของจังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดสกลนคร ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำโขงที่ปากน้ำไชยบุรี อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม มีความยาวทั้งสิ้น 420 กิโลเมตร ลุ่มแม่น้ำสงครามมีความสำคัญทางด้านการเกษตร การคมนาคม และการประมงโดยเฉพาะตอนล่าง เมื่อฤดูฝนจะมีพื้นที่ป่าบุงป่าทาม จะท่วมกลายเป็นทะเลสาบน้ำจืดขนาดใหญ่ ทำให้มีปลานานาชนิดจากแม่น้ำโขงขึ้นมาวางไข่ หรือเจริญพันธุ์ในเขตนี้ ทำให้หลายชุมชนในลุ่มน้ำสงครามตอนล่างยังชีพด้วยการจับปลา จนกลายเป็น “วัฒนธรรมปลาแดก” ที่สร้างความมั่นคงให้ชุมชนมานานนับร้อยปี และขอบลุ่มแม่น้ำโขง เริ่มจากทิวเขาเพชรบูรณ์ 1 ทางด้านตะวันออกของแม่น้ำป่าสักในเขตอำเภอด่านซ้าย อำเภอท่าลี่ และบรรจบอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ซึ่งเป็นแนวพรมแดนระหว่างไทยและลาว แม่น้ำโขงผ่านพื้นที่จังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย จังหวัดนครพนม จนถึงอำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร ระยะทางประมาณ 500 กิโลเมตร ซึ่งเดิมทีบริเวณนี้ของจังหวัดสกลนครคือ ปากน้ำก่ำ ก่อนที่จะมีการสร้างประตูน้ำก่ำ ปลาแม่น้ำโขงจะว่ายทวนน้ำขึ้นมาวางไข่ ส่งผลทำให้หนองหารมีความหลากหลายของพันธุ์ปลาน้ำจืด และผู้คนสกลนครมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี จาก 4 เขตพื้นที่ดังกล่าว สะท้อนระบบนิเวศที่หลากหลายที่มีอยู่ในเมืองสกลนครด้วย มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเพราะเป็นเขตพื้นที่รอยต่อระหว่างจังหวัด ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งเป็นแหล่งอาหาร แหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ แหล่งสันตนาการและผลิตกระแสไฟฟ้าจากเขื่อนน้ำพุง

จังหวัดสกลนครเป็นหนึ่งในแอ่งสกลนคร ลักษณะทางธรณีวิทยา เป็นลักษณะประกอบไปด้วย ที่ราบ และแนวภูเขาเป็นเขตแดนระหว่างจังหวัดเช่น เทือกเขาภูพาน นอกจากนั้นเป็นพื้นที่ทุ่งหญ้าและหนองน้ำ มีแม่น้ำหลายสายที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตผู้คน ได้แก่ ลำน้ำสงคราม ลำน้ำพุง ลำน้ำอุบ ที่ไหลลงสู่หนองหารและแม่น้ำโขงอย่างต่อเนื่อง จังหวัดสกลนครอยู่ในพื้นที่อีสานตอนบนหรือแอ่ง

3.2.1 ประวัติศาสตร์และภูมิวัฒนธรรม

เมืองสกลนครมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการกำเนิดภูมิทัศน์และธรรมชาติ สามารถแสดงให้เห็นนัยที่มีความหมายทางวัฒนธรรมของผู้คนในจังหวัดสกลนคร วิธีความเชื่อดั้งเดิม และการผสมผสานเกิดระบบความเชื่อที่หลากหลาย ได้แก่ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งบ่งบอกการกำเนิดเมืองสกลนคร มีตำนานที่เกี่ยวข้องดังนี้

จากตำนานเมืองสกลนครนี้ พบว่า เมืองสกลนครเคยเป็นเมืองโบราณมาก่อน สันนิษฐานว่าตั้งขึ้นสมัยขอมเรืองอำนาจและเป็นเมืองหนึ่งในอาณาจักรโคตรบูรณ (เป็นอาณาจักรหนึ่งของขอมในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมทั้งประเทศลาว หลักฐานของอาณาจักรโคตรบูรณคือ พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม) เนื่องจากมีโบราณสถานอยู่จำนวนมาก มีชื่อว่า “หนองหารหลวง” ขุนขอมได้เป็นเจ้าเมืองซึ่งขึ้นกับกรุงอินทปัฐนคร มีพระนามว่า “พระยาสุระอุทก” มีพระโอรส 2 องค์ พระนามว่า พระภิงคาระและเจ้าคำแดง ซึ่งพระยาสุระอุทกได้มีความขัดแย้งกับพระญานาคชื่อ “ธนมูล” ที่เป็นผู้รักษาอาณาเขตต่อกัน ทำให้มีการชู้อาฆาต พยาบาทอย่างต่อเนื่องทำให้บ้านเมืองถล่มจนพระยาสุระอุทกลิ้นพระชนม์ ส่วนพระภิงคาระและเจ้าคำแดง ราชบุตรกับพระญาติวงศ์และราษฎรที่รอดตายมาตั้งกำลังพลอยู่ที่โพ้นเมืองริมหนองหารหลวงทางทิศใต้ และมีการสร้างเมืองใหม่บริเวณภูน้ำรอดเชิงชุมและมีพิธีอภิเษกเจ้าภิงคาระเป็นเจ้าเมืองหนองหารหลวง ถวายพระนามว่า “พระยาสุวรรณภิงคาระ” เสวยราชย์มาโดยราบรื่น บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขสืบมา ฝ่ายทางเมืองหลวงน้อย (บริเวณที่ตั้งอำเภอกุมภวาปีในปัจจุบัน) เวลานั้นไม่มีผู้ปกครองบ้านเมือง เสนาอำมาตย์จึงแต่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการมาอัญเชิญ “เจ้าคำแดง” ไปเป็นเจ้าเมืองหนองหารน้อย ครองราชย์สมบัติเป็นเจ้าเมืองหนองหารน้อย เมืองหนองหารหลวงกับเมืองหนองหารน้อยจึงเป็นเมืองพี่เมืองน้อง ต่อมาเมืองหนองหารหลวงในกล่าววว่า พระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จโปรดสัตว์ถึงเมืองศรีโคตรบูรณหลวงได้มาประชุมรอยพระพุทธบาทที่ภูน้ำรอดเชิงชุม เนื่องด้วยทรงส่งด้วยทิพยจักขุทรงเห็นว่าพระองค์จวนจะเข้าสู่ปรินิพานประทานรอยพระพุทธบาท ขณะนั้นแผ่นดินศิลาอันบรรจอรอบพระพุทธบาทซึ่งท้าวสุวรรณนาครักษาอยู่ได้พื้นพสุธา ผุดขึ้นมารองรับฝ่าพระบาทพระพุทธองค์จึงทรงเหยียบส้นพระบาทซ้อนลงในแผ่นดินนั้น (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 2557)

ในความนิมิตหมายที่ดีในการจัดตั้งเมืองจากอดีต ประวัติศาสตร์การตั้งชุมชนตามหลักฐานโบราณคดีเชื่อกันว่าได้มีผู้คนเข้ามาอาศัยตามบริเวณพื้นที่โคกสูง ไม่ไกลจากแหล่งน้ำที่เป็นลำห้วยต่าง ๆ เช่น ลำน้ำอูน ลำน้ำยาม ลำน้ำปลาหาง ซึ่งมีต้นน้ำจากเทือกเขาภูพาน นักโบราณคดีได้พบหลักฐานภาชนะเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องประดับ อาวุธที่มีอายุระหว่างปลายยุคหินใหม่กับยุคโลหะสำริด ภาชนะต่าง ๆ มีความเก่าแก่ร่วมสมัยกับที่ขุดพบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้อาจมีการแลกเปลี่ยนเทคนิคการผลิตและการประกอบโลหะต่าง ๆ เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตสำริดมีหลักแหล่งอยู่ตามเทือกเขาภูพานทำให้

โคกเนินระหว่างห้วยยามและห้วยปลาหางกลายเป็นแหล่งชุมชนสำคัญ และสามารถต่อแพเป็นพาหนะขึ้นสู่เชิงเขาภูพานได้โดยไม่ยากนักและระยะทางไม่ไกลจนเกินไป ตลอดทั้งบริเวณบ้านสร้างคูบ้านโนนเรือ บ้านแวง บ้านดอนเชียง ซึ่งอยู่ระหว่างห้วยน้ำยามและห้วยปลาหางมีภาชนะเครื่องใช้ที่มีอายุร่วมสมัยบ้านเชียง จึงทำให้เชื่อว่าบริเวณนี้เป็นแหล่งที่มีชุมชนเกิดครั้งแรก และจังหวัดสกลนครเป็นจังหวัดที่มีอารยธรรมมายาวนาน จากปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี หลายพันปีตามปรากฏหลักฐาน ได้แก่ พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุคุดม สะพานขอม เป็นต้น

ปัจจุบันจังหวัดสกลนคร มีเอกลักษณ์ขนานนามว่า “เมือง 3 ธรรม” ได้แก่ เมืองแห่งธรรมะ คือ เป็นเมืองอริยสงฆ์และเกจิอาจารย์ชื่อดัง ที่มาปฏิบัติกรรมฐาน ได้แก่ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่ฝั้น อาจาโร หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี และมีวัดเก่าแก่ที่วิจิตรงดงาม ได้แก่ วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร วัดป่าสุทธาวาส และวัดถ้ำผาแด่น ที่ตั้งตระหง่านบนเทือกเขาภูพาน เมืองธรรมชาติ สกลนครมีความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางธรรมชาติ เนื่องจากมีเทือกเขาภูพานโอบล้อมและแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ คือ หนองหาร รวมทั้งหาดสวนหิน สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของนักท่องเที่ยวในบริเวณเขื่อนน้ำอูนที่ทอดยาวไปจรดเทือกเขาภูพาน และเมืองวัฒนธรรม มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นที่หลากหลาย ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ ผ้าพื้นเมือง (ผ้าฝ้ายย้อมครามและผ้าไหมย้อมคราม) ดังนั้น ทิศทางการพัฒนาหรือการจัดทำโครงการต่าง ๆ ของหน่วยงานระดับพื้นที่จะให้ความสำคัญกับเอกลักษณ์ของจังหวัดดังกล่าว

รายนามเมืองสกลนครจากอดีตถึงปัจจุบัน เมืองสกลนครมีพัฒนาการของชื่อ ซึ่งปรากฏอยู่ในตำนาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่เป็นลายลักษณ์อักษรในยุคสมัยต่าง ๆ จึงมีความสัมพันธ์กับหนองหาร อันเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงชาวสกลนครมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล โดยมี 4 ชื่อด้วยกัน (สพสันต์ เพชรคำและคณะ, 2559 : 19) ได้แก่ 1) เมืองหนองหารหลวง ปรากฏอยู่ในตำนานอุรังคนิทาน ว่าเป็นเมืองขอมเดิม อยู่ใต้ผืนน้ำหนองหาน ด้วยฤทธิ์ของธรมูลนาถ ต่อมาตั้งชื่อใหม่บริเวณที่ตั้งเมือง เมืองสกลนครในปัจจุบันนามว่า “หนองหารหลวง” หมายถึง เมืองแห่งหนองน้ำใหญ่อันอุดมสมบูรณ์ 2) เมืองเชียงใหม่หนองหาร ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกพระมหากษัตริย์พญาลอโหฬาร สมัยอาณาจักรล้านช้าง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 มีการค้นพบในบริเวณบ้านท่าวัด ตำบลเหล่าปอแดง อำเภอเมืองสกลนคร นามเมืองว่า “เชียงใหม่หนองหาร” หมายถึง เมืองใหม่อันมีนาเขตแห่งเมืองหนองหาร 3) เมืองสกลทวาปี ปรากฏอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ยุครัตนโกสินทร์ เมื่อสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงโปรดเกล้ายกบ้านธาตุเชิงชุมเป็นเมืองสกลทวาปี เมื่อปี พ.ศ. 2323-2329 นามเมืองว่า “สกลทวาปี” หมายถึง เมืองแห่งหนองน้ำ อันหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตทั้งมวล 4) เมืองสกลนคร ปรากฏอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยุครัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 3 ทรงโปรดเกล้าเปลี่ยนนามเมืองใหม่ เป็น “เมืองสกลนคร” เมื่อ พ.ศ. 2381 จากหลักฐานเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2381 สกลนครปรากฏในชื่อเดิมเอกสารของทางราชการและท้องถิ่น เรียกว่า “บ้านเชียงชุม” ต่อมาได้รับพระกรุณาโปรดเกล้า ยกขึ้นเป็นเมืองสกลนคร ซึ่งคำว่า “เชียง” หมายถึง เมือง และคำว่า “ชุม”

หมายถึงทั้งหมด ด้วยยุคนั้นมีการกวาดต้อนผู้คนทางฝั่งซ้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานจำนวนมากได้ และมีการยกชุมชนเป็นเมืองในสมัยต่อมาหลายเมืองด้วยกัน โดยให้ขึ้นกับเมืองสกลนคร นามเมือง “สกลนคร” หมายถึง เมืองแห่งเมืองทั้งมวล

ปัจจุบันเมืองสกลนครยังพบร่องรอยที่แสดงถึงความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ เช่น รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบอารยธรรมขอม หนองหานผูกติดกับตำนานและการดำรงชีวิต วิถีชีวิต ชุมชน ที่ยังคงความสัมพันธ์กับประเพณีและวัฒนธรรมอย่างแนบแน่น สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชนที่ผ่านการให้และสื่อความหมาย รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย การสร้างขึ้นจากคนในท้องถิ่นผ่านทางตำนานหรือเรื่องเล่าต่าง ๆ ซึ่งเป็นระบบสัญลักษณ์ การนับเวลาเปลี่ยนแปลงไป การแปลความหมายแตกต่างกันออกไปด้วยเช่นกัน ซึ่งการแปลความหมายตามความคิดและจินตนาการในอดีตกาล หรือจากความคิดของคนในท้องถิ่น ซึ่งคติและความเชื่อทางศาสนา ฮินดูและพุทธนิกายมหายาน ได้ส่งผลต่อแนวคิดการสร้างเมืองในยุควัฒนธรรมเขมรที่เข้าครอบครองดินแดนในพื้นที่แอ่งสกลนคร และภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองสกลนคร และบริเวณโดยรอบอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างยาวนาน ยังเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้จะเป็นพื้นที่ห่างไกล ทุรกันดาน ยังเป็นหนึ่งพื้นที่ที่มีการเสด็จประพาสของพระบรมวงศานุวงศ์อย่างต่อเนื่อง และเมืองสกลนครถูกเลือกใช้ เป็นสถานที่จัดงานพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของมหาวิทยาลัยราชภัฏเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือจนถึงปัจจุบัน (อนุวัฒน์ การถักและทรงยศ วีระทวีมาศ, 2559) มีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของเมืองมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อการขยายลักษณะทางกายภาพของความเป็นเมือง และความหลากหลายของผู้คนอย่างต่อเนื่อง

3.2.2 กลุ่มสังคม หรือกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร

คำว่า “ชาติพันธุ์” (Ethnic) มีความหมายคล้ายกับกลุ่มคำได้แก่ เชื้อชาติ ชนชาติ เผ่า เผ่าพันธุ์ ซึ่งมีความหมายกว้างคือ กลุ่มคนที่มีชีวิตอยู่ในพื้นที่บริเวณหนึ่ง มีภาษา วิถีชีวิต ประเพณีที่คล้ายคลึงกัน รวมถึงอาจมีสำนึกสายโลหิตและวัฒนธรรมอันเดียวกัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ใช้คำว่า กลุ่มชาติพันธุ์ จากเอกสารประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับผู้คนในจังหวัดสกลนคร พบว่า มีการกวาดต้อนผู้คนในปี พ.ศ. 2384 ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งกองทัพมหาสงครามพร้อมเจ้าอุปราช เพื่อกวาดต้อนผู้คนจากเมืองต่าง ๆ ได้แก่ เมืองวังอ่างคำ เมืองกระบอง เมืองผาบ้ง ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2385 ราชวงศ์อินเป็นเจ้าเมืองมหาชัยกองแก้ว ซึ่งเป็นน้องชายพระยาประเทศธานีเจ้าเมืองสกลนครคนแรก เข้าสวามิภักดิ์ต่อกองทัพไทย ซึ่งคุ้นเคยกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทางฝั่งซ้ายรับรองว่าจะได้ที่ดินทำกินตั้งเป็นบ้านเมือง จึงทำให้มีการอพยพผู้คนจากเมืองต่าง ๆ เข้าสู่สกลนครเป็นอันมาก มีภาษาพูดแตกต่างกันออกไปเข้ามาตั้งเป็นหมู่บ้าน

ในเวลาต่อมาได้รับการยกขึ้นเป็นเมืองตามลำดับ โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมจำนวน 6 ชนเผ่า และกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาภายหลัง ได้แก่ จีนและเวียดนาม รวมทั้งสิ้นจำนวน 8 กลุ่มคนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ (พงษ์ศักดิ์ ฐานสินพล และภัชราภรณ์ สาคำ, 2562) ซึ่งมีเอกลักษณ์และวิถีชีวิตแตกต่างกัน โดยมี 5 กลุ่มชาติพันธุ์แรก อยู่ในกลุ่มภาษาไท-กะได (Tai-Kadai) และที่มาของการอพยพเคลื่อนย้าย วิถีชีวิต วัฒนธรรมที่ต่างกันไป ส่วนสองกลุ่มชาติพันธุ์มีอัตลักษณ์เฉพาะ ได้แก่ 1) กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง ถิ่นฐานเดิมอยู่ที่ภาคกลางของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และใกล้ชายแดนเวียดนามในแขวงคำม่วนและแขวงสุวรรณเขต มีการอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองสกลนคร ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในบริเวณริมหนองหารและเทือกเขาภูพาน มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือผีบรรพบุรุษ และมีความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาด้วยวิธีเหยา 2) กลุ่มชาติพันธุ์ไทลาว ที่ตั้งถิ่นฐานเดิมคือสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทางตอนบนของลุ่มแม่น้ำโขง แล้วเคลื่อนย้ายลงมาทางตอนใต้ เข้ามาอาศัยอยู่ตามเขตพื้นที่ ที่เป็นเนินสูงโนนและมีลุ่มน้ำไหลผ่าน ดำรงเลี้ยงชีพด้วยการปลูกข้าวและหากินกับแม่น้ำ มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แอ่งสกลนครมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 ช่วงสมัยอาณาจักรล้านช้าง กระจายกระจายทุกเขตอำเภอของสกลนคร มีความสามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและนับถือผีบรรพบุรุษหรือ “ผีปู่ตา” ดังนั้นแต่ละชุมชนจะมีดอนปู่ตา 3) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยย้อ หรือญ้อ เดิมอยู่ในแคว้นสิบสองปันนาหรือยูนาน ต่อมาได้อพยพลงมาตามลำน้ำโขง ครั้นเมื่อเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อปี พ.ศ. 2369 ถูกกองทัพเจ้าอนุวงศ์กวาดต้อนให้กลับมาตั้งเมืองใหม่ เป็นเมืองท่าอุเทน และเมื่อปี พ.ศ. 2373 อพยพมาจากเมืองมหาชัยทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ตั้งอยู่ริมหนองหาร มีภาษาพูดเหมือนภาษาไทยลาว อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองสกลนคร อำเภอโพนนาแก้ว อำเภอโคกศรีสุพรรณ อำเภอเต่างอย และบริเวณชุมชนต่าง ๆ รอบหนองหาร ส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนาควบคู่กับการนับถือผีบรรพบุรุษมีความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยวิธีการเหยาคล้ายกลุ่มภูไท ไทโส้ และกะเลิง 4) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยย้อ มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 2 ที่เมืองอากาศอำนวยบริเวณบ้านม่วงริมห้วยยามยกเป็นเมืองอากาศอำนวยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และบางส่วนของเมืองวานรนิวาส ที่บ้านกุดแอะชมภู หรือปัจจุบันตำบลแร่ อำเภอพังโคน และย้ายไปที่บ้านชุมแสงห้วยนา ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองวานรนิวาสในปัจจุบัน และจากงานศึกษาของ ฟองจันทร์ อรุณกมล (2541) กล่าวในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยย้อยบ้านอากาศ ตำบลอากาศ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร พบว่าชาวไทยย้อยได้ให้ความสำคัญกับแม่น้ำอย่างมาก ผูกพันกับลำน้ำทำให้เกิดประเพณีและการละเล่นที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีการไหลห่านบูชาไฟ และการละเล่นกองเลงอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน 5) กลุ่มชาติพันธุ์ภูไท เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุดรองลงมาจากกลุ่มไทลาว อาศัยอยู่แถบเทือกเขาภูพานหลายจังหวัด รากฐานเดิมภูไทมาจากเมืองวัง ตั้งอยู่ที่บ้านปะขาวและอยู่ที่เมืองวาริช

ภูมิในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พัฒนาได้เร็วกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่น เนื่องจากมีความรู้ความเข้าใจและความเข้มแข็งในการปกครอง มีหน้าที่ส่วย ผิดพรรณดี กริยามารยาทแช่มช้อย มีอธยาศัยไมตรีในการต้อนรับแขกแปลกถิ่นจนเป็นที่กล่าวขวัญถึง และมีเอกลักษณ์เฉพาะชาติพันธุ์ตน คือ การพูดโดยใช้ภาษาภูไทเป็นเอกลักษณ์จนถึงปัจจุบัน(ตั้งคำขวัญจังหวัด) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือ “เจ้าพ่อมเหศักดิ์หลักเมือง” การนับถือผีบรรพบุรุษผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ และอีก 3 กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมทางภาษาเฉพาะคือ 6) กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ/ไทโซ่/กะโซ่ จัดอยู่ในกลุ่มภาษามอญ-เขมร (Mon-khmer) เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองมหาชัย ผังซ้ายของแม่น้ำโขง เป็นกลุ่มที่มีความเชื่อด้านไสยศาสตร์มากโดยเฉพาะกลัวเรื่องผีบอบ ถึงแม้ปัจจุบันจะนับถือพุทธแล้วก็ตาม รักสงบ มีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเอง ใช้ชีวิตเรียบง่าย เชื่อฟังผู้นำ มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของผีบรรพบุรุษ ปัจจุบันอาศัยอยู่ค่อนข้างเยอะที่อำเภอกุสุมาลย์ 7) กลุ่มชาวไทจีน หรือชาวไทยเชื้อสายจีน ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมา ระยะเวลาเข้ามาติดต่อกับค้าขายตามเส้นทางรถไฟสายอีสาน ประกอบไปด้วย ชาวจีนแต้จิ๋ว ชาวจีนกวางตุ้ง ชาวจีนไหหลำ และชาวจีนแคะ ประกอบอาชีพค้าขายและนิยมตั้งถิ่นฐานตามชุมชนใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาเป็นหลักควบคู่กับการนับถือบรรพบุรุษและความเชื่อในลัทธิขงจื้อ ประเพณีพิธีกรรมแต่ละปี ได้แก่ เทศกาลตรุษจีน เทศกาลเซ็งเม้ง เทศกาลไหว้บ๊ะจ่าง เทศกาลไหว้พระจันทร์ เทศกาลกินเจ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีงานฉลองเจ้าปู่-ย่า ณ ศาลเจ้าปู่ย่า (ศาลเจ้าพ่อเสือ) โดยจัดเป็นงานประจำปีในช่วงเดือนธันวาคมของทุกปี 8) กลุ่มชาวไทยญวน หรือชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มได้แก่ กลุ่มแรกที่ถูกกวาดต้อนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ แถวมหาชัยกองแก้ว กลุ่มที่สองสมัยรัชกาลที่ 5 ช่วงศึกอพยพเข้ามาเป็นกลุ่มใหญ่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกไปตั้งชุมชนที่บ้านท่าแร่อยู่ทางทิศเหนือของหนองหารเมื่อปี พ.ศ. 2427 เป็นต้นมา กลุ่มที่สาม เมื่อ พ.ศ. 2488 ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ฝรั่งเศสเข้ายึดครองอินโดจีน ชาวเวียดนามจึงอพยพหนีสงครามเข้าสู่ภาคอีสานโดยเฉพาะจังหวัดสกลนครเป็นจำนวนมาก ระยะเวลาที่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อปลูกพืชเลี้ยงสัตว์และรับจ้างทั่วไป และรับเหมาก่อสร้างกระจัดกระจายตั้งถิ่นฐานในหลายอำเภอของจังหวัดสกลนคร เช่น อำเภอพังโคน และอำเภอสว่างแดนดิน นับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักควบคู่กับการนับถือบรรพบุรุษและนิยมทำพิธีกรรมต่าง ๆ คล้ายชาวจีน ซึ่งสองกลุ่มสุดท้ายนี้ มีการอพยพเข้ามาทีหลัง

โดยภาพรวมเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร มีการอพยพมาจากประเทศเพื่อนบ้าน คือ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ถูกกวาดต้อนเข้ามาช่วงเปลี่ยนผ่านทางการเมืองและสงคราม สงครามเวียดนามเพื่อยกเป็นเมืองในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-4 ต่อมาปี พ.ศ. 2376-2388 ประเทศไทยและเวียดนามเกิดสงครามเพื่อแย่งชิงและขยายอิทธิพลในดินแดนเขมร ช่วงนี้เกิดขึ้นบ่อยครั้งจึงมีการกระจุกตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ตามหัวเมืองหรืออำเภอใหญ่เช่น เมืองสกลนคร อำเภออากาศอำนวย อำเภวาริชภูมิ โดยการเลือกตั้งถิ่นฐานเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของ

ทรัพยากรธรรมชาติเช่น ภูพาน และริมฝั่งหนองหาร ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธและสิ่งเหนือธรรมชาติ หมายถึง ผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษ ระบบความเชื่อนี้สะท้อนผ่านพิธีกรรมและงานประเพณีต่าง ๆ ที่มีอัตลักษณ์ของตัวเอง ดังนั้นเมืองสกลนครจึงเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ สะท้อนศิลปะทางวัฒนธรรม ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีในปัจจุบัน ซึ่งในพื้นที่การศึกษา มีการผสมผสานของผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไทยลาวหรือภูไท แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้ เพราะมีการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ผู้นำชุมชนและการนับถือพระพุทธศาสนานั้นเอง

3.2.3 ระบบความเชื่อและศาสนา

จังหวัดสกลนคร มีการผสมผสานระบบความเชื่อที่หลากหลายทั้งด้านศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติ สะท้อนผ่านการจัดการแสดงช่วงเทศกาลต่าง ๆ การประกอบพิธีกรรมและจัดประเพณีตามความเชื่อดังนี้

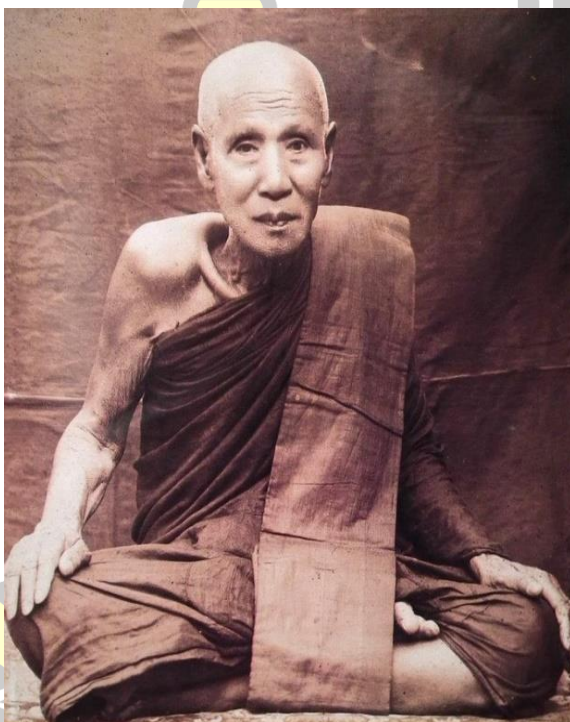
3.2.3.1 ศาสนาและความเชื่อ มีหลากหลายของศาสนา ได้แก่

ศาสนาพราหมณ์ -ฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาธรรมชาติที่ให้การเคารพนับถือเทพเจ้าที่หลากหลาย รวมทั้งอำนาจเหนือสิ่งธรรมชาติเพราะเป็นศาสนาแบบพหุเทวนิยม ความเชื่อนี้เข้ามาช่วงเขมรเข้ามาปกครองดินแดน ได้นำความเชื่อเกี่ยวกับพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาเผยแพร่ มีวัฒนธรรมที่อันโดดเด่นเรื่องการสร้างศาสนสถานหรือ เทวาลัยทรงปราสาท ปัจจุบันร่องรอยความเชื่อและการปฏิบัติตามธรรมเนียมยังคงปรากฏสืบมาและเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีชาวบ้านในแอ่งสกลนคร เช่น การบูชาเทวาลัย การสะเดาะเคราะห์ การสู่ขวัญ ความเชื่อถือในฤกษ์ยาม การเจิมสิ่งต่างๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล ปรากฏการณ์ตามความเชื่อและการปฏิบัติดังกล่าวพบได้ทั่วไปในสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในสกลนคร (พระครูปริยัติสารการ, 2551 : 4)

พระพุทธศาสนา ถือเป็นวัฒนธรรมศาสนาหลักในแอ่งสกลนครปรากฏวัฒนธรรมที่ยึดถือปฏิบัติตามวิถีพุทธจากงานบุญประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวอีสานที่จัดขึ้นตามแต่ละเดือนหรือภาษาอีสานเรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ตลอดทั้งศาสนสถานโบราณมากมายตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน การนับถือพระพุทธศาสนาในสถานการณ์ปัจจุบันของผู้คนเมืองสกลนคร นับได้ว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่หล่อหลอมจิตใจของผู้คน ความเชื่อมั่นในพระอริยสงฆ์ หรือพระผู้ใหญ่หลายรูปที่มีวิถีปฏิบัติที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีให้พุทธศาสนิกชนยึดเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ได้แก่ หลวงปู่มั่น หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่เทศก์ หลวงปู่เสาร์ และมีวัดอารามเก่าแก่ที่วิจิตรงดงาม ได้แก่ วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร วัดป่าสุทธาวาสและวัดถ้ำผาแด่น ที่ตั้งตระหง่านบนเทือกเขาภูพาน โดยมีสถานวัดที่เป็นของสำนักสงฆ์ฝ่ายนิคายเถรวาทและสายปฏิบัติกรรมฐานหรือธรรมยุติกนิกาย ซึ่งพระสงฆ์ที่มีบทบาทในพื้นที่จังหวัดสกลนครในช่วงต้นนั้นคือ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโตและหลวงปู่เสาร์ กันตสีโล ทั้ง 2

รูปถือว่าเป็นอาจารย์และศิษย์ที่มีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสายธรรมยุติกนิกายในจังหวัดสกลนคร

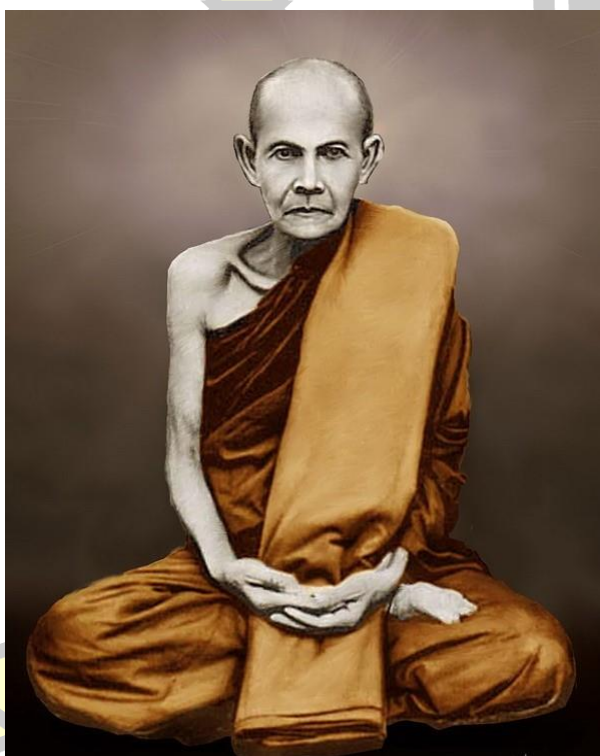
พระครูวิเวกพุทธกิจ นามเดิม เสาร์ ฉายา กนตสีโล เป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ชาวจังหวัดอุบลราชธานี ผู้เป็นบูรพาจารย์สายพระป่าในประเทศไทย ท่านเป็นอาจารย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พระครูวิเวกพุทธกิจ (เสาร์ กนตสีโล) มรณภาพในอิริยาบถนั่งกราบพระประธานครั้งที่ 3 ในพระอุโบสถวัดอามตยาราม อำเภอวรรณไวทยากร จังหวัดนครจำปาศักดิ์ ประเทศไทย ในขณะที่ (ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของแขวงจำปาศักดิ์ ประเทศลาว) เมื่อวันอังคาร แรม 3 ค่ำ เดือน 3 ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2485 สิริอายุ 82 ปี พรรษา 62 คณะศิษย์ได้เชิญศพของท่านกลับมา ณ วัดบูรพาาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และได้ทำการฌาปนกิจในวันที่ 15 - 16 เมษายน พ.ศ. 2486 (ดังภาพประกอบที่ 14)

ภาพประกอบที่ 14 พระครูวิเวกพุทธกิจ (เสาร์ กนตสีโล)
ภาพจาก <http://www.dhammajak.net> (2565 : ออนไลน์)

หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต (มั่น แก่นแก้ว) เป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ชาวจังหวัดอุบลราชธานี ผู้เป็นบูรพาจารย์สายพระป่าในประเทศไทย พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ปฏิบัติตนตามแนวทางคำสอนพระศาสดาอย่างเคร่งครัด และยึดถืออุตุงควัตรด้วยจริยวัตรปฏิบัติทางงาม จนได้รับการยกย่องจากผู้ศรัทธาทั้งหลายว่าเป็นพระผู้เลิศทางอุตุงควัตร ท่านวางแนวทางในการปฏิบัติสมณะ

และวิปัสสนาตามหลักธรรมคำสอนพระพุทธเจ้าให้แก่สมณะประชาชนอย่างกว้างขวาง จนมีพระสงฆ์ และฆราวาสเป็นลูกศิษย์จำนวนมาก แนวคำสอนของท่านเป็นที่รู้จักกันดีในนามว่า คำสอนพระป่า (สายพระอาจารย์มั่น) ละสังขารเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2492 อายุ 79 ปี 56 พรรษา ณ วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ซึ่งต่อมาอัฐิของท่านได้แปรสภาพกลายเป็นพระธาตุ ในหลายที่ได้มีการแจกตามจังหวัดต่าง ๆ หลังจากท่านมรณภาพลง ในปี พ.ศ. 2492 ยังคงมีพระสงฆ์ที่เป็นลูกศิษย์ของท่านสืบต่อแนวปฏิบัติธรรมปฏิบัติของท่านสืบมา โดยลูกศิษย์เรียกว่า พระกรรมฐานสายวัดป่า หรือ พระกรรมฐานสายหลวงปู่มั่น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ท่านได้รับยกย่องจากผู้ศรัทธาให้เป็นพระอาจารย์ใหญ่สายวัดป่าหรือพระอาจารย์ใหญ่แห่งวงศ์พระกรรมฐานวัดป่าสืบมาจนปัจจุบัน (ดังภาพประกอบที่ 15)

ภาพประกอบที่ 15 หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต (มั่น แก่นแก้ว)

ภาพจาก <http://www.dhammajak.net> (2565: ออนไลน์)

ความสัมพันธ์ระหว่างหลวงปู่มั่นกับหลวงปู่เสาร์ เมื่อท่านอายุได้ 15 ปี ได้เข้าบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดบ้านคำบง บวชได้ 2 ปี บิดาขอร้องให้ลาสิกขาเพื่อช่วยการงานทางบ้าน จิตท่านยังหวนคิดถึงร่มผ้ากาสาวพัสตร์อยู่เนืองนิจ เพราะติดใจในคำสั่งของยายว่า “เจ้าต้องบวชให้ยาย เพราะยายก็ได้เลี้ยงเจ้ายากนัก” ต่อมาหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ได้เดินธุดงค์มาปักกลดอยู่ที่ บ้านคำบง พระ

อาจารย์มั่น ในขณะที่เป็นฆราวาสจึงเข้าถวายการรับใช้และมีจิตศรัทธาในข้อวัตรปฏิบัติของหลวงปู่เสาร์ ต่อมาได้ถวายตัวเป็นศิษย์ติดตามเดินทางเข้าเมืองอุบลราชธานี

จากวิถีปฏิบัติพอสังเขป แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างของศาสนาที่สัมพันธ์กับ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะป่าไม้ ในท้องถิ่นหรือที่เรียกว่า “วัดป่า” เพื่อแสวงหา ความสงบในการปฏิบัติธรรม และสะท้อนความเรียบง่ายตามวิถีชีวิตผู้คนในจังหวัดสกลนคร แนวสาย ปฏิบัติกรรมฐานหรือธรรมยุติกนิกายของพระอริยสงฆ์จึงเป็นที่นิยมของพระพุทธรูปศาสนิกชนทั้งภายใน และนอกจังหวัดสกลนครอย่างต่อเนื่อง ซึ่งพื้นที่ศึกษาชุมชนมีการกันพื้นที่เพื่อเป็นศาสนสถานของ พระพุทธรูปศาสนา คือ วัดถ้ำเสียงของ เป็นสถานที่หนึ่งที่มีพระลูกศิษย์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ได้ไปพำนัก ในสถานที่ดังกล่าว เพื่อเป็นสถานปฏิบัติธรรมและพัฒนาพื้นที่เป็นที่สำนักสงฆ์อย่างต่อเนื่อง เช่น หลวงปู่แบน หลวงปู่ลาด เป็นต้น

นอกจากพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีศาสนาคริสต์ที่มีบทบาทในพื้นที่จังหวัดสกลนคร มีการ กระจายตัวของชุมชนทั่วไปและหนาแน่นที่อำเภอท่าแร่ ซึ่งเป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เวียดนามที่นับถือ ศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะมีหมู่บ้านท่าแร่ ตำบลท่าแร่ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เป็นชุมชนคริสต์ เก่าแก่มากกว่า 138 ปี ตั้งอยู่ริมหนองหาร บนทางหลวงหมายเลข 22 (สกลนคร-นครพนม) ห่างจากตัวเมืองสกลนคร ประมาณ 21 กิโลเมตร ในอดีตประมาณปี พ.ศ. 2427 ประชากรชาวท่าแร่ เป็นชาวคริสต์ อพยพมาจากประเทศเวียดนามประมาณ 40 คน อาศัยอยู่ในตัวเมืองสกลนคร แต่ เนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น จึงได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ บ้านท่าแร่ ที่นี่ยังเป็นที่ตั้งของ “โบสถ์ อาสนวิหารอัครเทวดามีคาแอล” ซึ่งเป็นโบสถ์ขนาดใหญ่รูปทรงคล้ายเรือ เพื่อระลึกถึงการอพยพมา ตั้งถิ่นฐานของคริสตชนในหมู่บ้านนี้ เป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรนับถือศาสนาคริสต์ มากที่สุดในประเทศไทย ความโดดเด่นของหมู่บ้านท่าแร่ นอกจากจะได้พบกับบรรยากาศเงียบสงบ และวิถีชุมชนชาวคาทอลิกที่เรียบง่ายแล้ว ยังได้ชมบ้านเรือนและตึกโบราณสไตล์โคโรเนียลแบบ ฝรั่งเศสสวยงามแปลกตา เป็นอาคารทอดยาวที่เป็นเอกลักษณ์ ตามแบบฉบับของฝีมือช่างท้องถิ่นที่ไม่ เหมือนที่ใด นอกจากนี้ยังมีการกระจายตัวของผู้นับถือศาสนาคริสต์ตามชุมชนอื่นแบบประปราย

3.2.3.2 อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและศรัทธา ได้แก่ ความเชื่อเรื่อง ผีป่วน หรือวิญญาณผิบรรพบุรุษ มีการตั้งศาลหรืออาคารขนาดต่าง ๆ ตามความเชื่อและมีชื่อเรียก แตกต่างกันไปเช่น ศาลปู่ตาตามชุมชนต่าง ๆ เจ้าพ่อมเหศักดิ์ตามหัวเมืองใหญ่เดิม หรือบางอำเภอที่มีความ หนาแน่นของกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดใหญ่ เช่น อำเภอวาริชภูมิและอำเภอเมือง สิ่งเหล่านี้สะท้อน เรื่องความเชื่อความเคารพผ่านประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในฮีตครองแต่ละเดือน ตลอด ทั้งการไหว้หรือบนบานศาลกล่าวของลูกหลานหรือสมาชิกในชุมชนเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่าง สงบสุข

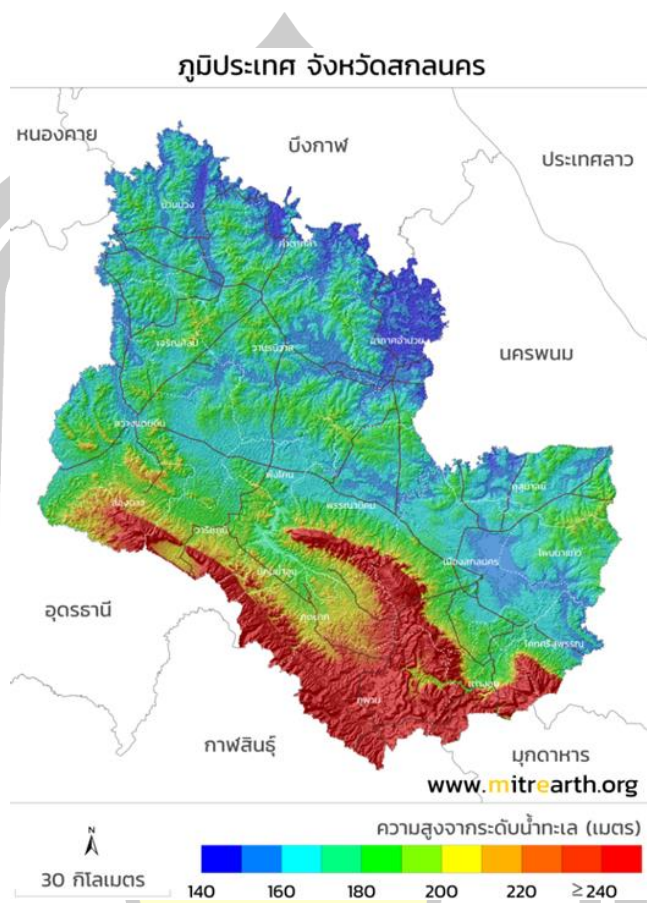
3.2.3.3 ตำนาน เรื่องเล่า ความเชื่อ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกับหนองหาร ได้แก่ พระยานาค ที่มีความเชื่อมาแต่ครั้งอาณาจักรโครตบุรณ เมื่อ 2000 ปีก่อน ซึ่งผู้นำนับถือบูชานาค ซึ่งพระพุทธศาสนาเข้ามาทีหลัง กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควบคู่กันกับพระพุทธศาสนา ปัจจุบันนาคเป็น สัญลักษณ์ของการพัฒนาแหล่งน้ำและการใช้น้ำ เช่น ตราของกรมชลประทาน ตำนานผ้าแดง-นาง ไ้อ่ กะฮอกด่อน เป็นต้น รายละเอียดดังที่กล่าวมา

3.2.3.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความหลากหลาย โดยเฉพาะวิถีเกษตรกรรม งานจักสาน สมุนไพรพื้นบ้าน และผลิตภัณฑ์ผ้าครามจากวัตถุดิบที่เป็นผ้าฝ้าย เนื่องจากการย้อมน้ำครามสะท้อน ศิลปะและองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการย้อมครามและกระบวนการผลิตเส้นใยฝ้าย แล้วมีการนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ สามารถที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของผู้คน การเสริมสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนและ ชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานระดับท้องถิ่น จังหวัดและภูมิภาค

3.2.3.5 ประเพณีวัฒนธรรม ได้แก่ งานแห่ประสาทมั่ง ประเพณีแห่ดาว ซึ่งในแต่ละปี สามารถที่จะจัดงานได้ยิ่งใหญ่อลังการ มีนักท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกเข้ามาเยี่ยมชมและ ทำบุญร่วมกันอย่างมากมาย เป็นงานประเพณีที่สะท้อนวิถีชีวิตผ่านความเชื่อทางศาสนาหลักคือ พระพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นศาสนาหลักของผู้คนในจังหวัดสกลนครได้เป็นอย่างดี

จากระบบความเชื่อและศาสนาที่หลากหลายในระดับจังหวัด ซึ่งจะมีส่วนคล้ายกันในพื้นที่ ศึกษาโดยเฉพาะความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ การให้ความเคารพ ต่อวิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อเป็นการคุ้มครองปกป้องรักษาลูกหลานหรือสมาชิกในชุมชน ส่วนการเกิด ของพระพุทธศาสนาจากคำกล่าวของ ศรีศักร วัลลิโภดม ที่ว่าบ้าน วัดและชุมชนเป็นของคู่กัน ซึ่งเป็น ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแล้วอีสานส่วนใหญ่ ชุมชนไม่ได้เกิดขึ้นเพราะกษัตริย์ แต่เกิดจาก พระสงฆ์หรือนักพรต เพราะเป็นผู้ที่มีศีลธรรมจึงถูกยกให้เป็นผู้นำ เช่นเดียวกันกับการเกิด พระพุทธศาสนาจึงมีการสร้างวัดและชุมชนควบคู่ พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำที่ชุมชนให้ความเคารพมากที่สุด ผู้คนจึงนิยมให้มีการบวชเรียนหรือก่อนที่จะมีการสร้างครอบครัวเพื่อเป็นการขัดเกลาจิตใจของบุตร หลาน (สยามเทศะ โดยมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2565) ตามระบบความเชื่อและศาสนาจึงมีการ ประกอบพิธีกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่องในรอบปี ดังจะนำเสนอกรณีพื้นที่ศึกษาในหัวข้อถัดไป

3.2.4 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภาพประกอบที่ 16 ลักษณะภูมิประเทศ จังหวัดสกลนคร

ภาพจาก www.mitrearth.org (2566:ออนไลน์)

จังหวัดสกลนคร มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติของระบบนิเวศขนาดใหญ่ 2 ส่วน สำคัญคือ ระบบนิเวศป่าไม้บนเทือกเขาภูพาน และระบบนิเวศแหล่งน้ำขนาดใหญ่ คือ หนองหาร รวมถึงลำน้ำสาขาย่อยอื่น ๆ ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพหลายแห่ง การฟื้นฟูระบบนิเวศที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตและตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน โดยมีแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ ได้แก่ ส่วนที่ 1 อุทยานแห่งชาติภูพาน ปัจจุบันมีพื้นที่ครอบคลุมท้องที่อำเภอพรรณานิคม อำเภอเมือง อำเภอกุดบาก อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร และอำเภอสมเด็จ อำเภอห้วยผึ้ง จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย ป่าที่อุดมสมบูรณ์และมีธรรมชาติที่สวยงาม เช่น น้ำตก ถ้ำ หน้าผาทิวทัศน์ตามธรรมชาติ ตลอดจนป่าแห่งนี้ในอดีตได้ชื่อว่าเป็นปัญหาทางด้านการเมือง และในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ยังเป็นแหล่งสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ใช้สำหรับต่อต้านทหารกองทัพญี่ปุ่น ซึ่งนับเป็นประวัติศาสตร์ทางการเมืองมีเนื้อที่ประมาณ 415,439 ไร่ หรือ 664.70 ตารางกิโลเมตร เทือกเขาภูพานเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัด

สกลนคร มีพื้นที่ป่าหลายประเภททั้งเขตพื้นที่อนุรักษ์ คือ อุทยานแห่งชาติภูพาน และเขตป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 13,083-0-9 ไร่ พื้นที่ป่าตาม พรบ. 2484 จำนวน 19,771-0-47 ไร่ และพื้นที่สาธารณะประโยชน์ (นสล.) จำนวน 12,425-3-41 ไร่ (สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร, 2563) ส่วนที่ 2 แหล่งน้ำ เนื่องจากพื้นที่จังหวัดสกลนครเป็นที่ราบลุ่มสลับภูเขาสูง ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นกลายเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตผู้คน ทั้งเพื่อความมั่นคงทางอาหารและวิถีเกษตรกรรม ได้แก่ หนองหาร แม่น้ำสงคราม แหล่งทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดนี้สร้างคุณประโยชน์นอกจากเพื่อการดำรงชีวิตแล้วยังเพื่อสันถนาการหรือการท่องเที่ยว โดยมีหนองหารเป็นทะเลสาบน้ำจืดที่ใหญ่รองอันดับที่ 2 รองจากบึงบอระเพ็ด หนองหารจะมีเกาะแก่งมากมายแต่ใหญ่ที่สุดคือ ดอนสวรรค์ มีเนื้อที่ประมาณ 1,250 ไร่ หนองหารระบายน้ำเชื่อมสู่ประตูน้ำก่ำไหลลงสู่แม่น้ำโขงมีการก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2484 แต่เผชิญสร้างในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองทำให้เกิดล่าช้าและสร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2486 น้ำในหนองหารเกิดจากการไหลของน้ำจากลำห้วยธรรมชาติต่าง ๆ มาบรรจบกัน เช่น น้ำพุ ห้วยเดียก ห้วยโสมง ห้วยสมอ เป็นต้น ซึ่งสภาพปัจจุบันถูกทำลายลงอย่างมากถึงขั้นวิกฤติทั้งในเชิงปริมาณน้ำและคุณภาพของน้ำมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 ถูกจัดอันดับให้อยู่แถวหน้าเรื่องมลภาวะ แม้จะมีการแก้ไขปัญหาดูแลและการจัดการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามสถานการณ์ปัจจุบันในจังหวัดสกลนคร หลายชุมชนท้องถิ่นและหลายครัวเรือนมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างยาวนาน และการให้ความสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระดับท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ เช่น การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ของรัฐประเภทต่าง ๆ ทั้งรูปแบบการจัดการโดยชุมชน หรือการจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน และการเพิ่มพื้นที่ป่าในการจัดทำป่าเศรษฐกิจครอบครัวที่มีการปลูกไม้เศรษฐกิจหรือพันธุ์ไม้ที่สร้างมูลค่าไว้ในพื้นที่เอกชนหรือพื้นที่ส่วนบุคคลเพื่อการใช้สอยหรือการค้า และการทำโครงการโคกหนองนาโมเดล ที่มีการกันพื้นที่เป็นสัดส่วนและหนึ่งในนั้นคือการกันเขตเป็นพื้นที่ป่าเพื่อสร้างความชุ่มชื้นสำหรับการผลิตอาหารธรรมชาติให้กับครัวเรือน ซึ่งชุมชนหลุมเลาเป็นพื้นที่กรณีศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากที่ตั้งชุมชนอยู่ในเขตพื้นที่ของรัฐคือ เขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงชมภูพาน-ป่าดงกะเมือ ชุมชนสะท้อนความพยายามที่จะเข้ามาจัดการพื้นที่ในบริบทร่วมสมัย คือ การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายและการบูรณาการเชิงบูรณาการ ขณะเดียวกันมีหลายหน่วยงานที่ดำเนินงานพัฒนาระดับพื้นที่ ทั้งสถาบันวิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ยังมีหลายหน่วยงานที่รับผิดชอบ กำกับดูแลและเข้ามาจัดการพื้นที่ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้แก่ กรมป่าไม้ สำนักงานปฎิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ซึ่งจะได้นำเสนอข้อมูลผลการศึกษาในลำดับถัดไป

3.3 พื้นที่ศึกษา

ส่วนนี้เนื้อหาจะมีการนำเสนอข้อมูล เพื่อให้เห็นบริบทพื้นที่การศึกษาหรือชุมชนหูลบเลา ประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน ภาพรวมเนื้อหาตั้งแต่ในระดับอำเภอ ตำบล และชุมชนหูลบเลา และเชื่อมโยงสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเป้าหมายสำคัญของการวิจัย ประกอบด้วยเนื้อหาย่อย ได้แก่ พัฒนาการและประวัติศาสตร์ของอำเภอภูพาน ระบบเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คติความเชื่อ ศาสนา และภูมิปัญญา และวัดถ้ำเสี่ยงของ รายละเอียดเนื้อหาจะนำเสนอตามลำดับดังนี้

3.3.1 พัฒนาการและประวัติศาสตร์อำเภอภูพานและตำบลหูลบเลา

อำเภอภูพาน เป็นอำเภอในลำดับที่ 18 ในจำนวนทั้งหมด 18 อำเภอของจังหวัด สกลนคร ได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอ เมื่อวันที่ 30 เดือนเมษายน พ.ศ. 2537 โดยแยกออกจากอำเภอกุดบาก ต่อมาได้ประกาศจัดตั้งขึ้นเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 11 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2540 โดยมีตำบลที่อยู่ในเขตปกครอง รวมทั้งหมดจำนวน 4 ตำบล คือ ตำบลโคกภู ตำบลสร้างค้อ ตำบลหูลบเลา และตำบลกกปลาซิว อำเภอภูพาน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัด สกลนคร อยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ 33 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 758 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 415,000 ไร่ (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร, 2565) โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อเขตอำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร
ทิศตะวันออก	ติดต่อเขตอำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร
ทิศใต้	ติดต่อเขตอำเภอนาคู อำเภอเขาวง และอำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อเขตอำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

อำเภอภูพาน นอกจากอาศัยน้ำฝนในการอุปโภคบริโภคและใช้ในการทำเกษตรกรรมแล้ว ยังมีแหล่งน้ำที่สำคัญ คือ ลำน้ำพุ เป็นลำน้ำที่เกิดจากเทือกเขาภูพาน และมีการก่อสร้างเขื่อนน้ำพุ กันลำน้ำพุไว้สำหรับผลิตกระแสไฟฟ้า และปล่อยน้ำไหลผ่านท้องที่ของตำบลกกปลาซิว และในทางประวัติศาสตร์เทือกเขาภูพานเป็นที่หลบซ่อนของเหล่าเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เคยเป็นฐานพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและแหล่งชุมนุมผู้ก่อการร้ายในอดีต

ส่วนตำบลหูลบเลา อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลหูลบเลา แบ่งส่วนการปกครองมาจากตำบลสร้างค้อและตำบลโคกภู เมื่อปี พ.ศ. 2539 เป็นเขตการปกครองของอำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ตำบลหูลบเลามีจำนวน 15 หมู่บ้าน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,980

คน หรือ 2,148 ครัวเรือน ลักษณะภูมิประเทศ สภาพพื้นที่โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบสูง สลับ เทือกเขา และเนินเขาซึ่งอยู่ในเขตเทือกเขาภูพาน อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลโดยเฉลี่ยประมาณ 272 เมตร มีสภาพป่าเป็นป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดง ชมภูพาน -ดงกะเมือ และมีอ่างเก็บน้ำที่สำคัญ 3 แห่ง ได้แก่ อ่างเก็บน้ำห้วยคำภา อยู่ในท้องที่ หมู่ที่ 1 ตำบลหลุบเลา อ่างเก็บน้ำห้วยชลประทาน อยู่ในท้องที่หมู่ที่ 13 ตำบลหลุบเลา และอ่างเก็บ น้ำห้วยฝิ่บอบ อยู่ในท้องที่หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา เนื่องจากเป็นที่ลาดชัน ทำต้องมีอ่างเก็บน้ำเพื่อ การเกษตรสำหรับพื้นที่ชลประทานบริเวณใกล้เคียงให้แก่ชุมชนต่าง ๆ ล้อมรอบ

สำหรับภูมิประเทศ ภูมิประเทศของตำบลมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มภูเขา (เทือกเขาภูพาน) ตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเป็นพื้นที่สำหรับที่อยู่อาศัยประมาณ 40% เป็นพื้นที่ สำหรับการเกษตร 50 % และมีพื้นที่ส่วนอื่น 10% มี 3 ดูกาล (ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว) พื้นที่ใน ความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลหลุบเลา มีพื้นที่โดยประมาณ 96 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 60,000 ไร่ องค์การบริหารส่วนตำบลตั้งอยู่ที่ทิศใต้ของอำเภอภูพาน มีอาณาเขตติดกับ อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร ห่างจากจังหวัดสกลนคร 40 กิโลเมตร อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอภู พาน ประมาณ 13 กิโลเมตร มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มภูเขา บางส่วนของพื้นที่เป็นพื้นที่เขตป่า สงวนแห่งชาติดงชมภูพาน-ป่าดงกะเมือ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลหลุบเลา ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 บ้านหล่ม ตำบลหลุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลหลุบเลาเป็นที่ราบลุ่มภูเขา (เทือกเขาภูพาน) จึงทำให้มีพื้นที่ป่า ค่อนข้างมาก แต่ต้นไม้ใหญ่ก็ได้ถูกทำลายจึงเหลือน้อยในปัจจุบัน สาเหตุหลักที่ป่าไม่ถูกทำลาย เนื่องจาก การบุกรุกเพื่อทำการเกษตร เช่น ปลูกยาพารา มันสำปะหลัง ฯลฯ แต่ในช่วงปีที่ผ่านมา คสช. ก็ให้หน่วยงานราชการยึดคืนผืนป่าที่ทำการบุกรุกกลับคืนมาและปลูกป่าทดแทน

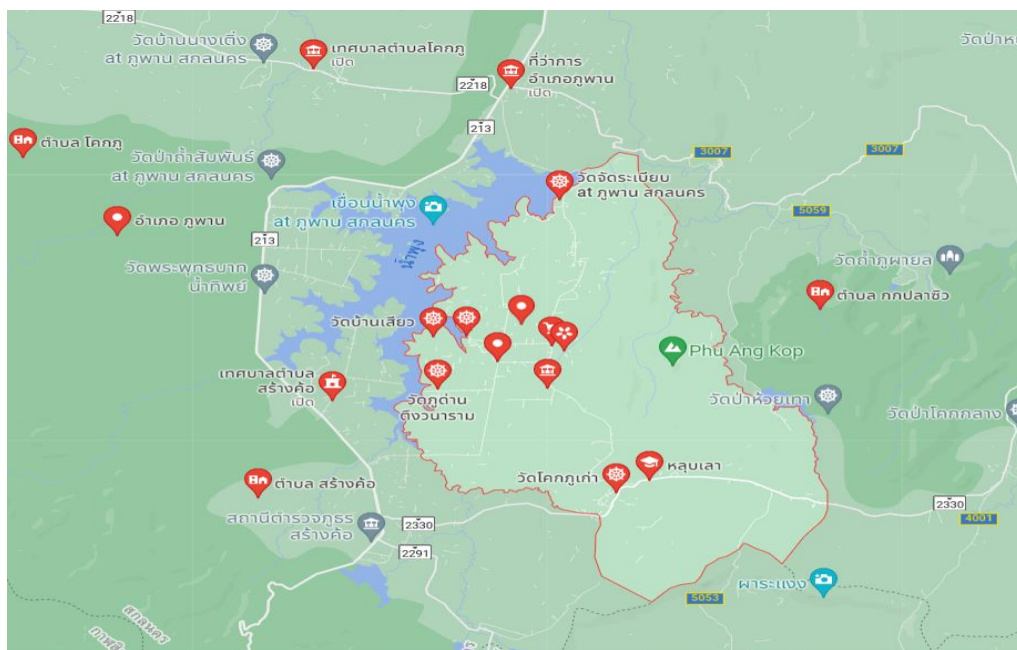
ทิศเหนือ ติดต่อกับ เทศบาลตำบลโคกภู อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลกกปลาซิว อำเภอภูพาน
จังหวัดสกลนคร

ทิศใต้ ติดต่อกับ เขตอำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ เทศบาลตำบลสร้างค้อ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

พ.บ. บ.บ. จ.บ. ส.บ.

ภาพประกอบที่ 17 แสดงอาณาเขตตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

ภาพจาก [https://www.google.com/maps/place/ตำบลหลุบเลา+\(2565:ออนไลน์\)](https://www.google.com/maps/place/ตำบลหลุบเลา+(2565:ออนไลน์))

คุณลักษณะที่เด่นของพื้นที่ ผ่านคำขวัญของตำบลหุบเสลา ที่กล่าวว่า
 “ตำบลคนดี มั่งมีผลิต เศรษฐกิจพอเพียง สำเนียงชวนฟัง
 ผึ้งร้อยรังชวนมอง ถ้าเสี่ยงของแหล่งตำนาน”

จากคำขวัญของตำบลหุบเลาดังกล่าว ทำให้ทราบว่าวัดถ้ำเสี่ยงของเป็นสัญลักษณ์หรือศาสนสถานแห่งหนึ่งที่สำคัญของตำบลหุบเลา ซึ่งสอดคล้องจากการสัมภาษณ์ เนื่องจากเป็นศูนย์รวมจิตใจทางพระพุทธศาสนาแล้วยังซ้อนทับกับระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับตำนาน เรื่องเล่าเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่หลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอให้หัวข้อถัดไป

3.3.2 ชุมชนหลุบเลา

ประวัติชุมชนหุบเลา

ชุมชนหลุมเลาก่อตั้งมายาวนานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2350 เป็นต้นมา รวมระยะเวลาประมาณ 215 ปี (ณ ปัจจุบันปี พ.ศ. 2565) ปัจจุบันแบ่งออกเป็น 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหลุมเลา หมู่ที่ 1 บ้านหลุมเลาน้อย หมู่ที่ 2 บ้านหลุมเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 บ้านหลุมเลา (น้อยตาจิ) หมู่ที่ 11 และบ้านหลุมเลานาจาน หมู่ที่ 15 (แยกออกมาเป็นหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา วิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชุมชน

ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ ประชาชนตั้งบ้านเรือน 785 ครัวเรือน และมีประชากรจำนวน 2,494 คน (ดังตารางที่ 2)

ลักษณะทางกายภาพ การตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนตามไหล่ทางเป็นที่ราบลุ่มเป็นภูเขาสลับกัน และอยู่บนพื้นที่สูงลาดชันตามลำห้วยธรรมชาติ และพื้นที่ส่วนใหญ่ซึ่งเป็นพื้นที่การเกษตร แต่ระดับอยู่เหนือกว่าจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ทำให้มีอุปสรรคในการใช้น้ำเพื่อเกษตรกรรม จำเป็นต้องมีการขุดเจาะน้ำบาดาลเพื่อการเกษตร หรือการปลูกพืชไร่ที่ต้องการน้ำน้อย เช่น มันสำปะหลัง อ้อย เพื่อเป็นการปลูกทดแทน ซึ่งสะท้อนวิธีการปลูกพืชตามความจำเป็นที่ไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน

สังคมวัฒนธรรม ชุมชนหลุบเลาประกอบไปด้วยหลายหมู่บ้าน มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องตามจำนวนประชากร ด้วยลักษณะดังกล่าวผู้คนจึงมาจากหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์และเป็นไทลาวจากพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ ภูไท กะเลิง ญ้อ ภูไท ที่มีการย้ายถิ่นฐานเข้ามา แต่ฐานรากเดิมของชุมชนเกิดจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ คือ ไทลาว ที่มีแนวคิดทางการเมืองที่เข้มข้นและร่วมเคลื่อนไหวทางการเมือง ดังนั้นผู้คนที่ย้ายเข้ามาใหม่ต้องยอมรับในวิถีทางการเมืองหรือแนวคิดของผู้นำชุมชนแต่ละยุคของการปกครองเป็นหลัก (เหล่าไท นิลนวล, 2565 : สัมภาษณ์) ส่วนวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ โดยมีจำนวนประชากรและครัวเรือน ดังนี้

ตารางที่ 2 หมู่บ้านในชุมชนหลุบเลา จำนวน 5 หมู่บ้าน

หมู่บ้าน	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม
หมู่ที่ 1 บ้านหลุบเลา	210	293	281	574
หมู่ที่ 2 บ้านหลุบเลาน้อย	149	182	232	414
หมู่ที่ 10 บ้านหลุบเลาพัฒนา	133	187	218	405
หมู่ที่ 11 บ้านหลุบเลา (น้อยตาจี)	154	279	264	543
หมู่ที่ 15 บ้านหลุบเลานาจาน	164	311	253	564
รวมทั้งสิ้น	810	1,252	1,248	2,494

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลหลุบเลา, สถิติประชากรตำบลหลุบเลา ณ เดือนมีนาคม 2564 : 4

เดิมที่ชุมชนเหล่านี้เป็นหมู่บ้านเดียวกันแต่ได้มีการขยายตัวและการอพยพเข้ามาของผู้คนอย่างต่อเนื่อง จึงแยกออกเป็นหลายหมู่บ้านดังกล่าว มีการผสมกลมกลืนทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมกันโดยเฉพาะวัดเป็นสถานที่ศูนย์รวมจิตใจทั้งวัดบ้านและวัดป่า คือ วัดถ้ำเสี่ยงของ แต่อยู่ในพื้นที่

การปกครอง คือ บ้านหลุมลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุมเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสุพรรณบุรี มีจำนวน 164 ครัวเรือน ชาย 311 คน และหญิง 253 คน รวมประชากรทั้งสิ้น 564 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ (มันสำปะหลัง) ทำสวนผัก สวนยางพารา สวนผลไม้ คิดเป็นร้อยละ 90 นอกนั้นมีอาชีพนอกภาคการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 10 ราคาและปริมาณผลผลิตขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้า อากาศและกลไกราคาพืชผลทางการเกษตรของแต่ละปี (องค์การบริหารส่วนตำบลหลุมเลา, 2564)

ประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน ชุมชนหลุมเลานับถือศาสนาพุทธ ผูกพันและสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นจากบรรพบุรุษมาอย่างยาวนาน คุณลักษณะรักสันติ รักสงบ มีจิตเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งมีความคล้ายกับลักษณะของคนอีสานทั่วไป มีขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งวิถีทางศาสนาพุทธและสิ่งเหนือธรรมชาติมาแต่โบราณมาหลายร้อยปี การประกอบพิธีกรรมงานบุญประเพณีนั้น สะท้อนความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คน เพื่อเป็นสิริมงคลให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างความสุขสงบ สร้างพลังสามัคคีภายในชุมชน สนับสนุนแหล่งอาหารให้ชาวปละมีความอุดมสมบูรณ์ แสดงความเคารพต่อวิญญาณบรรพบุรุษ การแสดงความเคารพต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้มีการพึ่งพาและการใช้ประโยชน์ การเสี่ยงทาย การอุทิศส่วนกุศลถึงผู้ตาย และฟ้าฝนให้ตกปกติ เป็นแนวปฏิบัติวนอย่างต่อเนื่องในรอบปีหนึ่ง ๆ จากการสัมภาษณ์เบื้องต้นผู้วิจัยสามารถแบ่งประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน ออกเป็น 2 ลักษณะได้แก่ ประเพณี 12 เดือน (เดือนจันทรคติ) หรือที่เรียกว่า “ฮิตสิบสอง” ฮิต ที่เป็นภาษาอีสาน แปลว่า จาริต ประเพณีแบบแผนหรือความประพฤติที่ต้งาม ฮิตสิบสอง หรือประเพณีทำบุญสิบสองเดือนตามหลักความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรมหรือเป็นจาริตที่เกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติควบคู่กัน ที่เป็นแนวปฏิบัติร่วมกันของผู้คนในชุมชนหลุมเลา 5 หมู่บ้านทำกันเอง บางกิจกรรมหรืองานประเพณีทำร่วมกับพระภิกษุ ซึ่งบพทาวัดที่เป็นศูนย์รวมในการจัดงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรมนั้น จะมีทั้งในส่วนของวัดบ้านหลุมเลาและวัดป่า (วัดถ้ำเสียงของ) (ทรงเดช ธรรมวิริโย (โพธิ์โน), แทน ผงตะโน, ทองไสย กิ่งพรมภู, วร วงศ์สีดา, ไสว ชีแพง, 2564 : สัมภาษณ์) แต่โดยส่วนมากวัดบ้านหลุมเลาจะเป็นสถานที่หลัก ส่วนวัดป่าจะเน้นการปฏิบัติธรรมหรือวิปัสสนาเป็นส่วนใหญ่ จากการสนทนากลุ่มย่อยชุมชนหลุมเลามีงานประเพณีและวัฒนธรรมร่วมกัน ตามรายละเอียดดังนี้

1. บุญขึ้นปีใหม่ (บุญเดือนอ้าย)

เนื่องจากเทศกาลขึ้นปีใหม่จะมีการรวมตัวของเครือญาติเพื่อทำบุญ สังสรรค์อย่างพร้อมหน้าพร้อมตาทั้งที่บ้าน และที่วัดเพื่อร่วมกันถวายภัตตาหาร สิ่งของเครื่องใช้ จตุปัจจัย ไทยทาน รักษาศีล ฟังธรรม โดยกำหนดเอาเดือนอ้ายเป็นเดือนที่เริ่มต้นสำหรับการใช้ชีวิตใหม่ๆ เริ่มต้นการพิจารณาตัวเองเพื่อทำความดี หรือบุญเดือนอ้าย ซึ่งในช่วงกลางคืนจะมีการสวดมนต์ข้ามปีเข้ามาทำบุญตักบาตรอย่างพร้อมเพรียงกันทั้งชุมชน

2. บุญกองข้าวหรือพะทายข้าวเปลือก (บุญเดือนยี่)

กองข้าว หรือพะทายข้าวเปลือก คือ มีการโหมข้าวที่วัด มีการทำบุญตักบาตร และมีงานมหรสพเวลากลางคืน ข้าวที่ได้มาจะแบ่งไว้ที่วัด 50% และอีกส่วนหนึ่งขายเพื่อพัฒนาหรือบูรณะวัด การทำบุญนี้แต่ละครั้งจะได้ข้าวประมาณ 300-400 กระสอบ หรือประมาณ 6,000 กิโลกรัม ซึ่งมีการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการวัด ตลอดทั้งสมาชิกในชุมชนจะร่วมกันถวายปัจจัยหรือเงินร่วม เพื่อสมทบในการพัฒนาวัดและเก็บไว้เพื่อใช้จ่ายในส่วนของการค่าน้ำ ค่าไฟของวัด ซึ่งงานบุญนี้มีความเชื่อเพื่อป้องกันความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตร เพื่อไม่ขาดแคลน เป็นมงคลของแต่ละครัวเรือน

3. บุญเดือนสาม ไม่มีการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือสิ่งเหนือธรรมชาติภายในชุมชนแต่อย่างใด

4. บุญกองบวช (บุญเดือนสี่)

การทำบุญกองบวช หรือทำบุญหาบรรพบุรุษ มีการรวมกองบุญ อาทิเช่น หมอน เสื่อ และปัจจัยต่าง ๆ เพื่อถวายวัด ซึ่งแต่ละปีต้องหาเจ้าภาพสำหรับการจัดทำกองบุญ ตอนกลางคืนมีมหรสพที่สำคัญคือ หมอลำซึ่ง ในช่วงเวลากลางวัน และตอนกลางคืนมีพิธีกรรมการสวดมนต์และฟังเทศน์เพื่อให้ชาวบ้านได้ภาวนาจิตร่วมกัน

การเลี้ยงผี เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเฉพาะกลุ่มคนที่นับถือผี ซึ่งจะต้องมีหมอเหยา หรือผ้าม หรือกระเท็บ หรือเต็นท์ เพื่อทำพิธีล่า และหมอแคนเพื่อบรรเลงการพ้อนรำ ให้สมาชิกในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข อยู่ดีมีสุข คนที่มีปัญหาเรื่องสุขภาพจากการรักษาแผนปัจจุบันแล้วไม่หาย หรือหายแล้วก็สามารถมาร่วมในพิธีกรรมการเลี้ยงผีได้เพื่อแสดงถึงความเคารพบูชา โดยมีเครื่องบูชา เช่น เหล้าขาว เทียน ข้าวตอก ดอกไม้หรือดอกจำปาพวงมาลัย เครื่องเช่นไหว้ เชือกฟาง ผ้ายแดง-ดำ ในการไหว้รำ มีการนำเอาของขลังที่อยู่บนหิ้งลงมาบูชาในช่วงเดือน 4 ซึ่งพิธีกรรมนี้สื่อถึงการที่ชุมชนอยู่ท่ามกลางหุบเขา จะได้รับปกป้องดูแลรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยมีผีฟ้าซึ่งเป็นสื่อกลางระหว่างผีเขา (เขากู๊ดแก้ว) และผีต่าง ๆ จะมีการทำพิธีเสี่ยงทายจากชาวบ้านที่มีเรื่องต้องการอยากรู้โดยใช้สวิงตักซอนดูเพื่อเสี่ยงทายดู หลังจากนั้นชาวบ้านจะต้องมีการนำเครื่องไหว้ต่าง ๆ ไปไหว้ที่ศาลผีปู่ตา ซึ่งจะมีพ่อจ่าเป็นสื่อกลางร่วมด้วย จะถือว่าเป็นการเลี้ยงผีต่าง ๆ ในระดับชุมชนที่ให้ความเคารพนับถืออย่างต่อเนื่องทุกปี

5. บุญสงฆ์ (บุญเดือนห้า)

การสงฆ์ คือ การรดน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้สูงอายุผู้เฒ่าผู้แก่ที่เราเคารพนับถือการกระทำกันในเดือนห้า หรือเรียกว่า ตรุษสงกรานต์ ซึ่งมีกระทำในช่วงวันที่ 13-15 เมษายนของทุกปี ตามวิธีโบราณเมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 5 เวลาบ่าย 3 โมงพระสงฆ์จะตักโคลนโหม (รวม) ชาวบ้านนำน้ำหอมออกมาวัด พระสงฆ์จะขัดสีทำความสะอาดพระพุทธรูปน้อยใหญ่เจริญพระพุทธ

มนต์ ทำพิธีสู่ขวัญพระพุทธรูป แล้วนำน้ำอบน้ำหอมทรงพระพุทธรูป รุ่งขึ้นทำบุญมีของค้ำคูณเช่น เครื่องรางของขลังเขาก็จะนำเอามาส่งด้วยเพื่อให้เจ้าของมีความสุขความเจริญ หลังจากนั้นจะมีการ ก่อพระทราย หรือ กองพระทราย ชาวบ้านก็จะไปทำพิธีก่อทราย ปักธง ถวายเพลแด่พระสงฆ์ สรงน้ำ พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ หนุ่มสาวเล่นสาดน้ำกันสนุกสนาน การปล่อยสัตว์ นิยมทำกันในวันตรุษสงกรานต์ ถือว่าเป็นการไถ่ถอนชีวิตของตน เป็นการแสดงความเมตตาต่อสัตว์

ศาลหลักบ้าน และศาลปู่ตา มีการแสดงเพื่อความอยู่ดีมีสุขก็จะมีการถวายข้าวตอก ดอกไม้ ร่วมด้วยเช่นกัน

6. บุญเดือนหก

การเลี้ยงผีปู่ตา จะจัดพิธีกรรมให้ตรงกับวันพุธ ตามความเชื่อเพื่อให้แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ก่อนที่จะถึงฤดูกาลเพาะปลูกเพื่อเป็นสิริมงคลให้ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ ฟ้าฝนตกปกติ โดยมีเครื่องเซ่นไหว้คือ ไก่ เหล้าขาว ก่อนที่จะลงนา เพื่อไปรวมข้าวที่บ้านเจ้าจำจากชุมชนทั้ง 5 หมู่บ้าน แต่ตอนไปเลี้ยงมีพ่อเจ้าไปเพื่อขอให้ช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาสมาชิกในชุมชน

7. บุญข้าชะหรือชำระบ้าน (บุญเดือนเจ็ด)

ข้าชะ แปลว่า ชำระล้าง คือ ชำระล้างสิ่งสกปรก มลทินโทษ ความเศร้าหมอง ความเป็นเสนียดจัญไร ความอับมงคลทั้งหลาย ออกไปให้สะอาดหมดจด ไร้มลทิน ความสกปรกมี 2 ทาง คือ ทางกาย และทางใจ เนื่องจากถ้าคนในหมู่บ้านมีความไม่ปกติสุข เจ็บไข้ได้ป่วย ประสบอุบัติเหตุ ไฟไหม้ วัวควาย สัตว์เลี้ยงล้มตาย ถือว่าบ้านเมืองเดือดร้อน หรือชะตาบ้านเมืองอาจขาด และต้องทำพิธีชำระ ให้หายเสนียดจัญไร ซึ่งพิธีกรรมนี้เมื่อถึงเดือนเจ็ด ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะเตรียม ดอกไม้ธูปเทียน ชันน้ำ ฝ่ายผูกแขน หินแห่กรวดทรายมารวมกันที่ปะรำพิธีหรือโครงสี่มุม (หมู่บ้าน) กลางคันทอนหัวค้ำ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ รุ่งเช้าถวายภัตตาหาร พระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ทุกคนเอาขันน้ำมนต์ หินขวดทราย ฝ่ายผูกแขนกลับบ้าน เอาน้ำมนต์ไปรดให้ลูกหลาน บ้านเรือน วัวควาย เอาฝ่ายผูกแขนให้ลูกหลาน หินแห่กรวดทรายหว่านรอบบ้านเรือน ทั้งนี้เพื่อให้เกิด ความเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้านตลอดทั้งปี

8. บุญเข้าพรรษา (บุญเดือนแปด)

ช่วงฤดูฝนพระภิกษุสามเณรจะอยู่ประจำในอาวาสแห่งเดียวตลอดระยะเวลา 3 เดือนเรียกว่าเข้าพรรษา ปกติกำหนดวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 เป็นวันเข้าพรรษาตลอดไตรมาสเป็นเวลา ที่พระสงฆ์จะต้องบำเพ็ญเพียรไตรสิกขาให้บริบูรณ์ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ส่วนคฤหัสถ์ก็ต้องบำเพ็ญ กิริยาวัตร คือ ทาน ศีล ภาวนา ให้เต็มเปี่ยม ตอนเข้าญาติโยมนำอาหารบิณฑบาตมาอังคาสพระสงฆ์ ตอนบ่ายนำดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวสาร สบงจีวร ผ้าอาบน้ำฝน มารวมกัน ตอนเย็นญาติโยมทำวัตรค้ำ สมานทานศีล ฟังเทศน์ ต่อจากนั้นพระสงฆ์จะทำวัตรสวดมนต์ ทำวัตรพระพุทธรูป โดยจัดเครื่องสักการะให้พร้อม เจ้าอาวาสเป็นตัวแทนพระพุทธรูปให้อาวาธแก่พระสงฆ์

9. บุญเดือนเก้า

บุญข้าวประดับดิน (ห่อข้าวน้อย) เป็นความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อให้ได้กิน และเอาห่อข้าวสาकไปห้อยไว้ตามท้องไร่ท้องนา ให้เจ้าไร่ เจ้านาเพื่อเป็นสิริมงคลของครัวเรือน โดยการทำห่ออาหารและของขบเคี้ยวเป็นห่อ ๆ แล้วนำไปถวายทานบางส่วน แขนตามต้นไม้ตามกำแพงวัดบ้าง เรียกว่า ข้าวประดับดิน วันแรม 13 ค่ำเดือน 9 ชาวบ้านจะเตรียมอาหารหวานคาว และหมากพลู บุหรี่ โดยจัดเป็นส่วน ๆ ไว้ เช่น เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงญาติพี่น้องและถวายพระสงฆ์ เพื่ออุทิศถึงญาติผู้ตาย ซึ่งในส่วนอุทิศถึงผู้ตายเขาจะห่อด้วยใบตองกล้วย มีของคาวของหวาน หมากพลู บุหรี่ เย็บติดกันเป็นห่อใหญ่ ในระหว่างตี 4-5 ของวันรุ่งขึ้น ก็นำไปวางไว้ตามต้นไม้กำแพงวัด โดยถือว่าญาติผู้ตายจะมารับของนั้นอยู่ เสร็จแล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ รุ่งเช้าจัดเตรียมอาหารไปวัด ถวายภัตตาหารเช้าเพลแด่พระสงฆ์ จะมีเทศน์แสดงธรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้บางวัดก็นำนิทานมาเทศน์ทั้งวัน เสร็จแล้วอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย

10. บุญเดือนสิบ

บุญข้าวสาก การเขียนชื่อลงในภาข้าว (สำหรับอาหาร) เรียกข้าวสาก (สลาก) หรือห่อข้าวใหญ่ พอถึงวันขึ้น 14 ค่ำเดือน 10 ชาวบ้านจะเตรียมอาหารหวานคาว หมากพลู บุหรี่ไว้ วันรุ่งขึ้นนำอาหารไปใส่บาตรประมาณสี่โมงเช้า พระจะตีกองโสม (รวมชาวบ้าน) จัดสำหรับกับข้าวมาร่วมกันที่ศาลาโรงธรรมเขียนชื่อเจ้าภาพลงในกระดาษ ม้วนใส่ในบาตร กล่าวคำถวายสลากภัต เสร็จแล้วยกบาตรสลากไปให้พระสงฆ์ท่านจับ ใครถูกรูปใดก็นำไปถวายรูปนั้น

11. บุญออกพรรษา (บุญเดือนสิบเอ็ด)

พระสงฆ์ออกจากอาวาสในเขตที่จำกัดไปพักแรมที่อื่นได้ เรียกว่า ออกพรรษา วันออกพรรษาคือ วันเพ็ญเดือน 11 การทำบุญ มีให้ทาน สมาทานศีล ฟังเทศน์ เป็นต้น ตอนเช้าตรู่พระสงฆ์จะทำพิธีที่โบสถ์ แสดงอาบัติ ทำวัตรเช้า ทำปวารณา เจ้าอาวาสให้อโวาท ตอนเช้าชาวบ้านจะนำอาหารมาตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้า ตอนหัวค่ำจุดไฟประทีป (เรือไฟบก) ที่หน้าโบสถ์ มีการจุดพลุ ตะไล ไฟพะเนียง

12. บุญกฐิน (บุญเดือนสิบสอง)

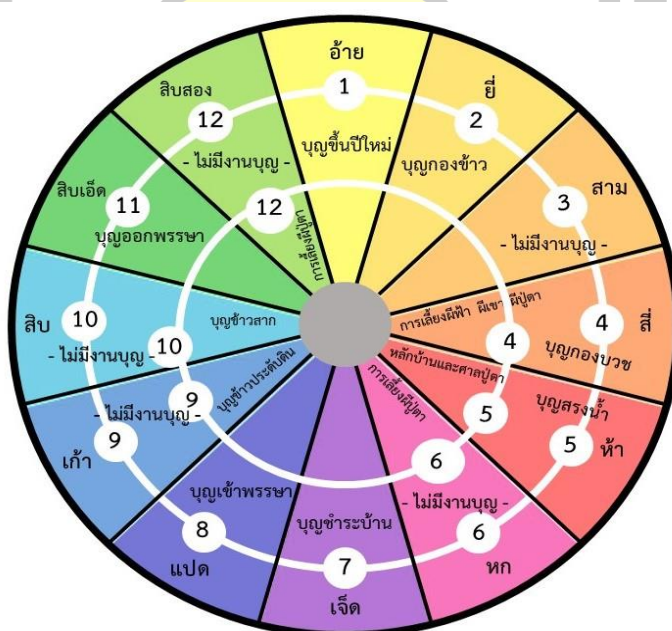
ผ้ากฐิน คือ ผ้าที่ใช้สะตังซึ่งเย็บเป็นจีวร บุญกฐินเป็นกาลทาน กำหนดถวายเพียงเดือนเดียว คือระหว่างวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ผู้มีจิตศรัทธาปรารถนาจะถวายกฐินวัดใด จะเขียนสลาก (ใบจอง) ไปปักไว้ที่หน้าโบสถ์ เพื่อให้คนรู้ทั่วไปได้ไม่จองซ้ำกัน พอถึงวันงานเจ้าภาพก็จะเชิญญาติพี่น้องมาร่วมทำบุญ จัดเลี้ยง ข้าวปลาอาหาร ตอนเย็นนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์และฟังเทศน์ ตอนกลางคืนอาจจะมีการสวดมนต์ด้วย รุ่งเช้าถวายอาหารบิณฑบาตแล้วแห่กฐินไปวัด เวียนรอบศาลาการเปรียญ 3 รอบ จึงขึ้นบนศาลา ให้อำมาตย์รับศีล

กล่าวคำถวายกฐิน ถ้าผ้าสำเร็จรูปแล้ว พระสงฆ์ก็จะทำการอุปโลกน์ให้พระรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้รับต่อ จากนั้นก็ยกผ้าบริวารไปถวาย พระสงฆ์อนุโมทนา

การเลี้ยงผีปู้ตา จะมีพิธีกรรมเลี้ยงด้วยข้าวเฒ่าจากแต่ครัวเรือน ต้องมีการคว่ำและตำข้าว ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีจะต้องมีการซื้อข้าวเฒ่าเข้ามา ซึ่งข้าวเฒ่าเป็นสัญลักษณ์ของความอร่อยและความหอมที่มาพร้อมกับความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิต คือ แปลงนา เพื่อที่จะให้วิญญาณผีบรรพบุรุษได้กินของที่อร่อย พร้อมข้าวตอกดอกไม้ ซึ่งบ้านหลุมเลามีศาลปู้ตา จำนวน 3 หลัง ได้แก่ ศาลหลังคือ หัวหน้า ศาลรองคือ ลูกน้องฝ่ายซ้าย-ฝ่ายขวา

ประเพณีลอยกระทง เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ แต่จะเป็นลักษณะต่างคน ต่างทำ ซึ่งเป็นที่นิยมของคนยุคนี้ ลำห้วยที่นิยมไปลอยกระทงกันคือ ห้วยผีปอบ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านเส้นสูบ้านโคกกลาง

ปัจจุบันชุมชนหลุมเลามีการประกอบพิธีกรรมอย่างต่อเนื่อง บางเดือนมีประเพณีและพิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติอยู่บางอย่างก็เลือนหายไป เช่น บุญคุณลาน บุญข้าวจี บางเดือนมีพิธีกรรมเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานำเสนอผ่านวงปีที่สอง บางเดือนมีเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติและวิญญาณบรรพบุรุษเท่านั้นนำเสนอผ่านวงปีที่สามหรือในสุด ซึ่งสามารถสรุปเป็นปฏิทินวงปีได้ ดังนี้

ภาพประกอบที่ 18 ปฏิทินวงปีประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนหลุมเลา

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

ชุมชนหุบเขาเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีการขยายตัวตามไหล่ถนน กระจายตัวอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการคมนาคมสะดวกสบาย การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มีมากยิ่งขึ้น แต่ก็มีข้อจำกัดด้านพื้นที่ตั้งของชุมชน ทำให้มีการขยายพื้นที่อยู่อาศัยตามหัวไร่ปลายนา ผู้คนมาจากหลากหลายพื้นที่เพื่อมาตั้งถิ่นฐาน หลายกลุ่มชาติพันธุ์ ส่งผลต่อแนวปฏิบัติที่สะท้อนระบบความเชื่อมีการผสมผสานพระพุทธศาสนา พราหมณ์และผี หรือสิ่งเหนือธรรมชาติเหมือนกับชุมชนทั่วไป หรือในตัวเมืองสกลนครผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ที่แสดงไว้เบื้องต้น ซึ่งส่วนหนึ่งสะท้อนการเคารพต่อธรรมชาติของชุมชนที่อยู่รายล้อมชุมชน เนื่องจากการพึ่งพิงและการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง

3.3.2.1 ระบบเศรษฐกิจ

วิถีการดำรงชีวิตของชุมชน พึ่งพาระบบเกษตรกรรมเป็นหลัก ทั้งในส่วนของที่นา พืชไร่ พืชสวนและการปศุสัตว์ เพื่อสร้างรายได้หลากหลายช่องทางและหมุนเวียนการผลิตตลอดทั้งปี เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนมีปัญหาในข้อจำกัดที่ดินหรือการครอบครองที่ดินและปริมาณน้ำที่ไม่เพียงพอ ขณะเดียวกันชุมชนมีองค์ความรู้ด้านการเกษตรที่หลากหลายและปรับตัวตามสถานการณ์อย่างเท่าทันทั้งมิติการแข่งขันทางเศรษฐกิจและการดูแลสุขภาพ ได้แก่ เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เป็นต้น ทั้งผู้คนที่มีการใช้ชีวิตในชุมชนและย้ายถิ่นฐานหรือการขยายสมาชิกสู่ภายนอก ตามลักษณะการประกอบอาชีพของกลุ่มคนดังนี้

3.3.2.1.1 พืชเศรษฐกิจหลัก

ชุมชนมีการปลูกพืชที่สำคัญ คือ ข้าว เพื่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น เนื่องจากพื้นที่ราบสำหรับการปลูกข้าวค่อนข้างจำกัด ส่วนพืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญคือยางพาราที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี อันดับต่อมาคือมันสำปะหลัง เป็นพืชระยะสั้นใช้ระยะเวลาการปลูก 3 เดือน เป็นที่นิยมกันมากเนื่องจากให้ผลผลิตที่ค่อนข้างเร็ว โดยมีตลาดที่สำคัญคือจังหวัดกาฬสินธุ์และที่อำเภอเต่างอย อย่างไรก็ตามชุมชนตระหนักรู้และตื่นตัวด้านสิ่งแวดล้อมเนื่องจากสภาวะโลกร้อนก่อให้เกิดผลผลิตทางการเกษตรที่ไม่แน่นอนจึงให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ และสนใจพัฒนารูปแบบการเกษตรที่หลากหลายเนื่องจากข้อจำกัดเรื่องของการใช้พื้นที่ เช่น เกษตรอินทรีย์ และเกษตรปลอดสารพิษ เพื่อให้ผลผลิตที่เด่นและสร้างรายได้เพิ่มมากขึ้นทั้งด้านเกษตรกรรมและปศุสัตว์ โดยแบ่งออก 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มสวนผลไม้ ปัจจุบันเน้นไม้เศรษฐกิจที่ให้มูลค่าค่อนข้างสูง โดยเฉพาะการทดลองปลูกทุเรียน ประมาณ 12 ครัวเรือน มีจำนวน 5 ครัวเรือนที่สามารถขายผลผลิตได้แล้วและมีจำนวน 7 ครัวเรือน (ประมาณ 30 กว่าต้นขึ้นไป/ครัวเรือน)ที่กำลังดำเนินการทดลองปลูก เนื่องจากทุเรียนเป็นพืชที่ค่อนข้างปลูกและดูแลรักษายาก พอสมควรเพราะต้องมีการสร้างระบบเพื่อรองรับหลายอย่างโดยเฉพาะเรื่องน้ำและต้นกล้าตายระหว่างทาง แต่เป็นพืชที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนพอสมควร ผลผลิตปี พ.ศ. 2564 ล่าสุดได้มีรายได้ประมาณ 70,000-80,000 บาท/รอบการผลิต จึงทำให้เป็นที่สนใจของสมาชิกจำนวนมาก

ส่วนผลไม้อื่น ๆ ที่ได้ส่งขายภายนอกชุมชน ได้แก่ เงาะ ลำไย กระท้อน เป็นต้น (ทองสังข์ อัครชาติศรี, 2565:สัมภาษณ์) กลุ่มพืชผักสวนครัว เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญหลากหลายชนิดเช่น ต้นหอม ผักชีลาว ผักกาดแก้ว ถั่วฝักยาว พริก กะเจียวพันธุ์สายน้ำผึ้ง สู้สังคมเมืองสกลนครและจังหวัดข้างเคียงคือ จังหวัดกาฬสินธุ์ ปัจจุบันได้มีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมเรื่องการใช้พลังงานทางเลือก เช่น Solar cells ในพื้นที่แปลงเกษตรจึงนับว่าเป็นแนวทางที่ดีเพราะพื้นที่การเกษตรอยู่ห่างไกลชุมชน และฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไป จึงเหมาะทั้งเรื่องการผลิตกระแสไฟฟ้าและการถนอมในอนาคตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและเชิงพาณิชย์ (อมรรัตน์ บัวกลม, 2565 : สัมภาษณ์) และกลุ่มการเลี้ยงสัตว์หรือปศุสัตว์ คือ หมู วัวและควาย นับว่าเป็นธนาคารชั้นดีของแต่ละครัวเรือนที่สะสมทุนไว้ในรูปของจำนวนสัตว์เลี้ยง เมื่อต้องการใช้เงินสามารถนำมาขายหรือจำหน่ายได้ จะมีการเลี้ยงแบบปล่อยในพื้นที่ป่าชุมชน และเลี้ยงไว้พื้นที่ของตัวเอง มีการปลูกหญ้าไว้ให้วัวหลายสายพันธุ์ ได้แก่ เนียเปีย อีสราเอล จักรพรรดิ ซึ่งมีอายุของหญ้าครบจำนวนอายุประมาณ 1 เดือน 15 วัน ก็สามารถที่จะตัดให้กับสัตว์เลี้ยงได้

เนื่องจากการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมยังมีข้อจำกัดเรื่องสภาพดินฟ้าอากาศและกลไกราคา ทำให้ที่ส่งผลต่อรูปแบบการผลิต ราคาผลผลิตทางการเกษตรขึ้นลงอยู่ตลอดเวลา สภาพภูมิประเทศของชุมชนเป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับพื้นที่ภูเขาเนินสูง มีลำห้วยธรรมชาติไหลผ่านเพราะเป็นแหล่งต้นน้ำพุ ลักษณะการใช้ประโยชน์ของพื้นที่จึงมีทั้งที่นา ทำสวน ทำไร่ ตามสภาพภูมิประเทศ ดังนั้น ในครัวเรือนหนึ่ง ๆ จึงมีการปลูกพืชหลายชนิดเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ ได้แก่ ยางพารา มันสำปะหลัง สวนผลไม้ และพืชผักสวนครัวที่สามารถให้รายได้ครัวเรือนตลอดทั้งปี

ภาพประกอบที่ 19 การปลูกพืชผักสวนครัวบนแปลงเกษตรผสมผสาน

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

วิถีเกษตรกรรมของชุมชน นอกจากข้อกีดเรื่องสิทธิ์ที่ทำกินแล้ว ยังมีปัญหาเรื่องแหล่งน้ำ แม้จะมีแหล่งน้ำธรรมชาติค่อนข้างเยอะก็จริง แต่ระดับพื้นดินอยู่สูงกว่าแหล่งน้ำ เมื่อต้องทำการเกษตรจะต้องมีการสูบน้ำขึ้นมาใช้หรือบางครั้งเรือยนต์จำเป็นต้องขุดเจาะน้ำบาดาลเพื่อการเกษตรไว้ใช้ ส่งผลต่อต้นทุนค่อนข้างสูง ได้แก่ เครื่องจักรกล ค่าน้ำมัน และระบบท่อต่าง ๆ ตลอดทั้งการดูแลรักษาตลอดการใช้งานอย่างต่อเนื่อง โดยทีมบริหารใช้เป็นนโยบายในการหาเสียงในปี พ.ศ. 2563 ได้แก่ เส้นทางคมนาคมที่สะดวกสบาย กระจายเรื่องไฟฟ้าเพื่อรองรับชุมชนขยายอยู่ตามหัวไร่ปลายนา และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่ต้องการพัฒนาพื้นที่ของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น หรือองค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลาที่ต้องการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง (โสรัธน์ ลาวัลย์, 2564: สัมภาษณ์)

3.3.2.1.2 การพึ่งพาข้างนอกชุมชน

ชุมชนหุบเลาเหมือนชุมชนทั่วไปที่มีพัฒนาการระหว่างช่วงอายุคนจากอดีตถึงปัจจุบัน ส่งผลต่อเส้นทางคมนาคมที่สะดวกสบายเพิ่มมากขึ้น การศึกษามีทางเลือกมากยิ่งขึ้น ทำให้หลายครัวเรือนมีศักยภาพในการส่งลูกหลานออกไปศึกษาต่อหรือทำงานที่อื่น รุ่นลูกหลานบางส่วนเป็นครอบครัวขยายออกไปตั้งถิ่นฐานหรือสร้างบ้านเรือนที่อื่น ผู้คนในชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตในชุมชนยังคงมีการติดต่อสื่อสารเพื่อขายผลผลิตทางการเกษตรและการนำเทคโนโลยีตามกระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาช่วยในการประกอบอาชีพเพื่ออำนวยความสะดวกสบายและเร่งจำนวนการผลิต เช่น การใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร และสารเคมีเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน

3.3.2.2 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ชุมชนหุบเลาเป็นชุมชนเก่าแก่มาก่อนก่อตั้งมากกว่า 215 ปี มีการย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานหรือขยายชุมชนอย่างต่อเนื่อง ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถพึ่งพาได้ในแง่ของการใช้ประโยชน์โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ ที่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันในมิติของแหล่งอาหาร น้ำเพื่อการเกษตรหรือปศุสัตว์ ซึ่งนอกจากการเลี้ยงชีพคือ การปลูกพืชเศรษฐกิจต่าง ๆ เพื่อค้าขายทั้งภายในและนอกชุมชนได้หมุนเวียนตลอดทั้งปี ดังนั้น ด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีความเด่นในเชิงพื้นที่ (บุญรอด อ่อนภูเข, 2564 : สัมภาษณ์) ได้แก่

1) แหล่งน้ำ

น้ำเพื่อการอุปโภค-บริโภค ปริมาณน้ำได้จากน้ำฝน น้ำใต้ดินและเขื่อนน้ำพุง (บางส่วน) เป็นโรงไฟฟ้าพลังน้ำ ที่มีกำลังการผลิตกระแสไฟฟ้าอยู่ที่ 6 MW. หรือ 6,000,000 วัตต์ เพื่อเสริมในระบบส่งไปที่อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดสกลนครและรองรับน้ำเป็นการอุปโภคบริโภค ระบบเกษตร ดูแลชุมชนรอบๆ เขื่อนและพื้นที่ชลประทานตามเส้นทางสิ้นสุดที่หนองหาร อ.เมือง

สกลนคร เนื่องจากชุมชนหลุมเลาอยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำพุ สมาชิกในชุมชนคำนึงฐานะพลเมืองหนึ่งในสำคัญในระบบนิเวศใหญ่ของพื้นที่ จึงมีให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์แหล่งน้ำและพัฒนาระบบเกษตรลดการใช้สารเคมี ปรับวิถีเกษตรทางเลือกมากยิ่งขึ้น เพื่อไม่ให้มีการกระจายตามแหล่งน้ำต่าง ๆ จากพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำสังคมเมือง โดยชุมชนหลุมเลามีลำห้วยธรรมชาติอยู่ 4 แห่ง ได้แก่ ลำห้วยพันและลำห้วยไผ่ สองลำห้วยนี้เป็นทางน้ำหรือแหล่งน้ำธรรมชาติที่เกิดจากตาน้ำบนภูเขาไหลผ่านชุมชน ส่วนมากชาวบ้านจะนำมาใช้เพื่อเกษตรกรรมช่วงหน้าแล้งจะสูบน้ำขึ้นมาใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ ปลูกมันสำปะหลัง พริก ปลูกอ้อย ข้าวโพด ส่วนลำห้วยสินชัยยังเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา และสิ่งมีชีวิตในน้ำต่าง ๆ นำมาใช้เป็นอาหารเพื่อเลี้ยงครอบครัวและขายเพื่อเป็นรายได้เสริม ห้วยธรรมชาติสุดท้าย คือ ลำห้วยช้างแท่ง เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่สามารถนำมาเพื่อการอุปโภคและบริโภคในครัวเรือน เพราะเป็นสายน้ำหลักที่ชุมชนใช้กัน โดยเฉพาะหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 11 ใช้กันทั้งหมู่บ้าน เพราะน้ำผ่านการตรวจและกรองน้ำขึ้นมาเป็นน้ำประปาหมู่บ้านและน้ำดื่ม เพราะมีการนำน้ำประปาผ่านเครื่องกรองอีกครั้ง ปัจจุบันได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในการติดตั้งเครื่องกรองน้ำหยอดเหรียญ ตลอดทั้งการใช้น้ำเพื่อการทำนาปลูก การเลี้ยงสัตว์และการปลูกพืช ได้แก่ มันสำปะหลัง พริก ปลูกอ้อย ข้าวโพด และยังเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและขายเพื่อเป็นรายได้เสริมของครัวเรือนอีกด้วย

2) ที่ดิน

ส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่ของรัฐทั้งหมด โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักคือ กรมป่าไม้ดูแลเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ ซึ่งพื้นที่บางส่วนได้ส่งต่อให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำหน้าที่ดูแล เพื่อจัดสรรที่ดินทำกินให้กับเกษตรกรโดยออกเอกสารสิทธิ์ประเภท สปก. ชุมชนมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 1,600 ไร่ จัดสรรลักษณะการใช้ประโยชน์ ได้แก่ ที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย ตลอดทั้งที่ดินสาธารณะประโยชน์เพื่อให้เป็นพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน ได้แก่ ป่าช้า และป่าปู่ตา และหนังสือรับรองสิทธิ์ในที่ดินทำกิน (สค.1) จากเหตุผลดังกล่าวส่งผลทำให้ชุมชน สามารถครอบครองพื้นที่ได้ค่อนข้างจำกัดเพราะที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ สลับพื้นที่ภูเขาสูงลาดชัน จึงทำให้เป็นอุปสรรคในการขยายพื้นที่เพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนด้านอื่น ๆ ยังมีอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะเศรษฐกิจฐานรากระดับชุมชน เพราะเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ นอกจากการผลิตเพื่อยังชีพภายในชุมชนแล้วยังผลิตเพื่อส่งออกไปยังเขตเมืองสกลนครและจังหวัดข้างเคียงตามกระแสการพัฒนาหลัก

3) พื้นที่ป่าไม้

สภาพและบริบทป่าของชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ของพรรณไม้นานาชนิดส่งผลทำให้ชุมชนมีการใช้ประโยชน์โดยเป็นแหล่งรวมอาหาร ทั้งพืชผักสมุนไพรที่ได้มีการเอามาใช้ประโยชน์ทั้ง

ทางตรงและทางอ้อมชุมชนหลุมเลามีพื้นที่ป่าจำนวน 5 แปลง รวมเนื้อที่ทั้งหมด 5,654 ไร่ (ตามตารางที่ 3) ซึ่งมีลักษณะการกระจายตัวล้อมรอบชุมชนและมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่หลากหลายทั้งพื้นที่ป่าชุมชน ป่าวัฒนธรรม ป่ายูคาลิปตัส และป่าสาธารณะประโยชน์ อยู่ในพื้นที่หลายประเภทในความรับผิดชอบของรัฐ ได้แก่ กรมป่าไม้ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) และกรมที่ดิน เนื่องจากที่ตั้งชุมชนอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติส่วนใหญ่ แต่มีการเกื้อกูลเรื่องของการใช้ประโยชน์ระหว่างรัฐกับชุมชนและมีการกันพื้นที่ให้เป็นสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์และการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ได้แก่ ป่าช้าหรือป่าช้า จัดตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของ พื้นที่ป่าทั้งหมดนี้สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและทรัพยากรธรรมชาติ ในมิติวิถีชีวิตหรือความมั่นคงทางอาหารและระบบความเชื่อที่หลากหลาย สร้างคุณค่าทางจิตใจของชุมชนได้ เนื่องจากชุมชนมีความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วม ตลอดจนความคาดหวังในการพัฒนาพื้นที่ในการพัฒนาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยเฉพาะในพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของ นอกจากนี้เป็นสถานปฏิบัติธรรมแล้ว ยังสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติและศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนได้ในอนาคต เนื่องจากมีความเด่นเชิงพื้นที่จากสภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าและการทดลองวนเกษตรหรือการปลูกผักหวานป่า เป็นต้น

ตารางที่ 3 พื้นที่ป่าชุมชนหลุมเลาจำนวน 5 แปลง

ป่าชุมชน/ลักษณะพื้นที่	จำนวน (ไร่)	เขตปกครอง/การใช้ประโยชน์จากพื้นที่
1. ป่าโคกมน - พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ - พื้นที่ป่ายูคาลิปตัสขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) - สปก.จัดสรรที่ดินทำกินให้เกษตรกรในพื้นที่	3,000	- พื้นที่หมู่ที่ 1,2,11 - เกือบหาของป่า - ทำเลเลี้ยงสัตว์
2. ป่าภูชี้แก้ว - พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ - พื้นที่ป่ายูคาลิปตัสขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) - พื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำห้วยเทา	2,000	- พื้นที่หมู่ที่ 15 - เกือบหาของป่า/ สมุนไพร - ทำเลเลี้ยงสัตว์
3. วัดป่าถ้ำเสี่ยงของ - พื้นที่ป่ายูคาลิปตัสขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้	574	- พื้นที่หมู่ที่ 15 - เกือบหาของป่า

ป่าชุมชน/ลักษณะพื้นที่	จำนวน (ไร่)	เขตปกครอง/การใช้ประโยชน์จากพื้นที่
(อป.)จำนวน 360 ไร่ - โครงการจัดตั้งป่าชุมชน		
4. ป่าช้า (ป่าวัฒนธรรม) - พื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ของชุมชน - โครงการจัดตั้งป่าชุมชน	60	- พื้นที่หมู่ที่ 15 - ประกอบพิธีกรรมเผาศพทั้ง 5 หมู่บ้าน - หาสมุนไพร/ใช้ไม้พื้น
5. ป่าดอนปู่ตา (ป่าวัฒนธรรม) - พื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ของชุมชน	20	- พื้นที่หมู่ที่ 10 - ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีฟ้า
รวม 5 แปลง	5,654	5 หมู่บ้าน

หมายเหตุ: พื้นที่ในความรับผิดชอบขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อป.) ที่มีการทำสวนป่าเศรษฐกิจส่วนมากพืชที่เลือกปลูกคือ ยูคาลิปตัส และกระถินเทพา เพราะเน้นพืชโตเร็ว และสามารถขายไม้เพื่อเป็นเชื้อเพลิงได้

แปลงพื้นที่ป่ายูคาลิปตัส เป็นพื้นที่รอยต่อกับวัดถ้ำเสี่ยงของ กรมป่าไม้ได้มอบหมายให้อุตสาหกรรมป่าไม้ (อป.) จำนวน 460 ไร่ ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติปี พ.ศ. 2507 และอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ส่งต่อให้สำนักงานสวนป่าอำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ดำเนินการตามภารกิจองค์กร โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ ปลูกป่าเศรษฐกิจประโยชน์เพื่อสร้างรายได้ให้กับประเทศหรือชุมชน คือ การปลูกป่าเศรษฐกิจ จำนวน 360 ไร่ และพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์มอบบ้านหล่มจัดทำป่าชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา รวมระยะเวลา 34 ปี จำนวนเนื้อที่ 100 ไร่ พื้นที่ความรับผิดชอบของชาวบ้านหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 10 ในส่วนของพื้นที่ป่าเศรษฐกิจได้เปิดให้บริษัททำการสัมปทานตัดไม้ไปแล้วเมื่อปี พ.ศ. 2562 ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2565) หลังจากนั้นปล่อยให้ดินรกร้างว่างเปล่ายังไม่ดำเนินการอย่างไร โดยจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน พบว่า ป่าแห่งนี้ดำเนินการปลูกประมาณปี พ.ศ. 2520 หรืออายุไม้ยูคาลิปตัสอายุ 45 ปี และก่อนที่จะมีการสัมปทานมีตัวแทนจากหน่วยงานประชุมชาวบ้านหล่มเพื่อชี้แจง เรื่องการปลูกป่าทดแทนและจะได้มีการจัดสรรที่ดินให้กับชาวบ้านครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินและต้องการที่ดิน จำนวนครัวเรือนละ 5 ไร่ เพื่อการดำรงชีพของครัวเรือนโดยทางอุตสาหกรรมป่าไม้ (อป.) จะสนับสนุนเรื่องการปลูกไม้พื้นถิ่นในพื้นที่ร่วมแปลงนั้นๆ (ป่าเบญจพรรณ) และรายได้จำนวน 20% ของรายได้ จะจัดสรรคืนให้กับชุมชนเพื่อจัดทำโครงการ

พัฒนาต่างๆ ส่วนอีก 80% ของรายได้จะจัดทำแผนเพื่อพัฒนาเรื่องการเพิ่มพื้นที่ป่าหรือการปลูกป่าทดแทนนั่นเอง (สนิท โวหารลิก, 2565 : สัมภาษณ์) และจากการสัมภาษณ์ตัวแทนของหน่วยงานสวนป่าสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าสุทนต์มณี จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า พื้นที่ดังกล่าวมีแผนการจัดการพื้นที่อย่างต่อเนื่อง หากแต่อยู่ระหว่างรอการจัดสรรงบประมาณเพื่อปลูกป่าทดแทน ดังนั้นปัจจุบันปล่อยให้พื้นที่ป่าฟื้นตัวตามธรรมชาติ (โสวัฒน์ ลาวลย์, 2565 : สัมภาษณ์) แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่รอยต่อของวัดถ้ำเสี่ยงของทางคณะกรรมการวัดจึงมีความสนใจ ที่จะเข้ามาจัดการหรือเช่าพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทางพระพุทธศาสนาในการประกอบพิธีกรรมและกันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คือ “วัดถ้ำเสี่ยงของ” ซึ่งเป็นศาสนสถานวัดป่าสายธรรมยุต มีการประกอบสร้าง ความศักดิ์สิทธิ์อย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมชุมชนตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติ จากการใช้เป็นสถานปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์สายวิปัสสนากรรมฐานและพุทธศาสนิกชนทั้งในและนอกชุมชนที่ได้เดินทางเข้าออกพื้นที่แม้ว่าพื้นที่นั้นจะอยู่ห่างไกลจากชุมชนและเส้นทางถนนหลวงเข้ามาในพื้นที่จะยากลำบากเพียงใดก็ตาม ประกอบกับตำนานเรื่องเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันมีการพัฒนาพื้นที่ตามกระบวนการทางราชการคือ การขอเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เพื่อจัดทำโครงการเพื่อของจัดตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยจะนำเสนอรายละเอียดลำดับถัดไป

ฤดูกาลเพาะปลูกเพื่อเป็นสิริมงคลให้ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ ฟาฝนตกตามปกติ โดยมีเครื่องเซ่นไหว้คือ ไก่ เหล้าขาว ก่อนที่จะลงนา เพื่อไปรวมข้าวที่บ้านเจ้าจำจากชุมชนทั้ง 5 หมู่บ้านและเดินทางไปทำพิธีที่ศาลปู่ตาเพื่อขอให้ช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาสมาชิกในชุมชนและในช่วงเดือน 12 จะมีการเลี้ยงผีปู่ตา อีกครั้งก่อนที่จะมีการเก็บเกี่ยวผลผลิตด้วยการทำพิธีกรรมเลี้ยงด้วยข้าวเม่า โดยแต่ครัวเรือน มีการนำมาคั่วและตำข้าวเพื่อให้เป็นข้าวเม่า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอร่อยและความหอมที่มาพร้อมกับความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตจากแปลงนา เพื่อที่จะให้วิญญาณผีบรรพบุรุษได้กินของที่อร่อย พร้อมข้าวตอกดอกไม้ ซึ่งชุมชนหลุมเลามีการตั้งศาลปู่ตาในพื้นที่ป่าดอนปู่ตา (ป่าวัฒนธรรม) ที่อยู่ใกล้บริเวณชุมชนจำนวน 20 ไร่ ได้มีการตั้งศาลปู่ตาจำนวน 3 หลัง ได้แก่ ศาลหลัก คือ หัวหน้า ส่วนศาลรอง คือ ลูกน้องฝ่ายซ้าย-ฝ่ายขวา และสถานที่ศูนย์รวมจิตใจของผู้คน คือ วัดถ้ำเสียงของ หลังจากมีมติชุมชนหลุมเลาร่วมกันเพื่อเข้าสู่กระบวนการขอจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2561 ชุมชนหรือผู้มีจิตศรัทธาบางส่วน มีมติร่วมกันในการประกอบพิธีบวงสรวงเทวดาหรือการชุมนุมเทวดาในบริเวณพื้นที่วัดถ้ำเสียงของหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นการประดิษฐ์สร้างวัฒนธรรมหรือเกิดเป็นประเพณีใหม่ของชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2564 เพื่อแสดงความนอบน้อม และให้มีการปกป้องรักษาพื้นที่ (ดังภาพประกอบที่ 21-22 ตามลำดับ) โดยบทชุมนุมเทวดาจะเป็นบทสวดที่พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์ เพื่อเป็นการเชิญเหล่าเทวดาให้มารับฟังธรรมในกาลเพื่อบอกกล่าวถึงเทวดาในสถานที่นั้นว่ากาลนี้เป็นเวลาฟังธรรมเสมือนเชิญให้มาฟังบทสวดต่าง ๆ เช่น สวดบทพระธรรมจักร เป็นต้น ซึ่งการสวดนี้นิยมใช้ในการสวดที่เป็นทางการหรือมีพิธีการทางศาสนา และต้องสวดอันเชิญมาและอันเชิญกลับ เพื่อป้องกันอันตรายให้แก่ตนและเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลด้วย ซึ่งมีความเชื่อว่า เหล่าเทพเทวดาจะชอบฟังเสียงสวดมนต์เป็นจำนวนมาก และเมื่อมีการสวดเชิญเชิญคาถาชุมนุมเทวดาทั้งจาก 16 ชั้นฟ้า 15 ชั้นดิน จากผู้มีศีล เทวดาจะมาชุมนุมฟังกันอย่างมากมาย และเมื่อเหล่าพรหมเทพได้เข้ามาห้อมล้อมรอบตัวผู้สวด มีความเชื่อว่าภัยและอันตรายจะไม่สามารถกล้ำกลายหรือรุกร้าแก่ผู้สวดมนต์และอาณาบริเวณนั้นได้ เปรียบเสมือนการมีเกราะป้องกันภัยจากเหล่าเทพเทวดาทั้งหลายที่มาปกป้องคุ้มครอง นอกจากนี้หลังการสวดมนต์แล้วจะมีการนั่งสมาธิ แผ่เมตตาและกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล ให้ตนเอง สัมภเวสี เจ้าที่เพื่อให้การสวดมนต์นั้นสัมฤทธิ์ผลในทันที

พูน ปณ จิตโต ชเว

ภาพประกอบที่ 21 ศาลปู่ตาบริเวณป่าดอนปู่ตา (ป่าวัฒนธรรม)
ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

ภาพประกอบที่ 22 พิธีสวดมนต์เจริญพระพุทธมนต์ชุมนุมเทวดา
ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

ภาพประกอบที่ 23 พิธีกรรมบรวงสรวงเทวดา เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2564

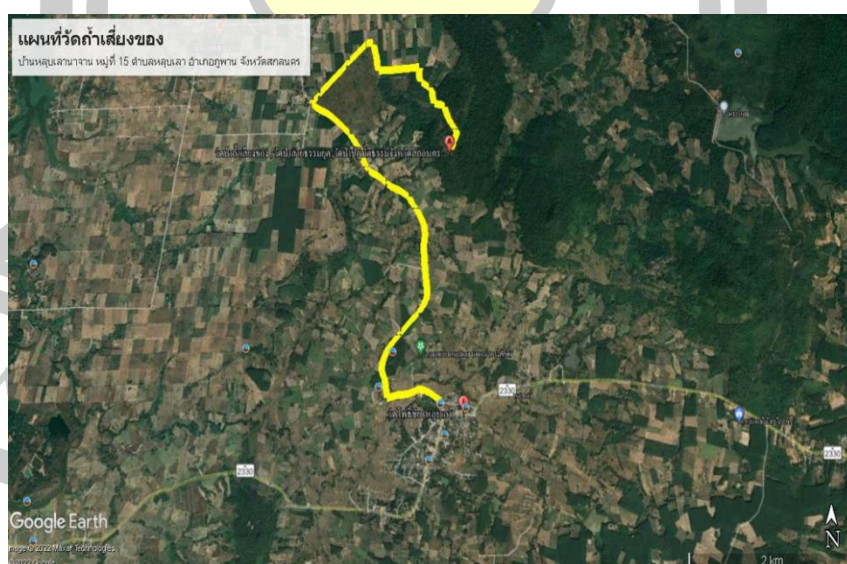
ภาพโดย ผู้วิจัย (2564)

ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำมกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ชุมชนสามารถที่จะปรับตัวหรือผสมผสานในแง่ของวิถีการดำรงชีวิตได้หลากหลายมิติทั้งที่เป็นองค์ความรู้เก่า และองค์ความรู้ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมร่วมสมัยโดยเฉพาะวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ป่าไม้และระบบนิเวศของชุมชน เบื้องต้นพบว่า ชุมชนมีลักษณะประเพณีภูมิปัญญาที่สำคัญหลัก ๆ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาด้านการเกษตร การทดลองปลูกทุเรียนบนพื้นที่สูงเมื่อปี พ.ศ. 2560 ซึ่งปัจจุบันสามารถที่จะให้ผลผลิตแล้ว 3 รุ่น (รอบการผลิต) ล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2565 สร้างรายได้ประมาณ 1000,000 บาท (ต้นทุนประมาณ 300,000-400,000 บาท) และการทำสวนผลไม้แบบผสมผสานหลากหลายชนิดมากยิ่งขึ้น มีการทดลองเรียนรู้ในการใช้พลังงานทางเลือกร่วมด้วย 2) ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการป่าชุมชน ขณะเดียวกันมีการการทำวนเกษตรไม้พื้นถิ่นหรือสวนผักหวานในพื้นที่วัดถ้าเสี่ยงของหรือป่าหัวไร่ปลายนาหรือที่ดินบ้านเรือนของตัวเอง เพื่อเป็นการอนุรักษ์พื้นที่ป่าและลดการเก็บหาหรือใช้ประโยชน์จากป่าให้น้อยลง สามารถที่จะจำแนกไม้พื้นถิ่นและคัดเลือกนำมาปลูกฟื้นฟูพื้นที่ป่าได้ วิธีการดูแลรักษาต้นไม้ให้อยู่ยืน ผลผลิตที่เป็นอาหารป่าบางส่วนมีการแปรรูปด้วย เช่น หน่อไม้ มีการทำหน่อไม้ดองและหน่อไม้ต้มเพื่อจำหน่ายหรือเป็นของฝากลูกหลาน ญาติมิตรช่วยเหลือเกื้อกูล และ 3) ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ชุมชนมีภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับป่าคือ เรื่องสมุนไพร ทั้งในแง่ของปราชญ์และสูตรยาในการรักษาโรค ปัจจุบันภายในชุมชนมีปราชญ์จำนวน 4 คน เนื่องจากในอดีตเส้นทางสัญจรเพื่อเดินทางมาหาหมอในเมืองค่อนข้าง

ลำบากและเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนที่มีฐานะค่อนข้างยากจน ยาสมุนไพรหรือหมอโบราณจึงเป็นทางเลือกหนึ่ง แม้ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์จะมีเพิ่มมากขึ้น แต่ยังเป็นการรักษาแบบคู่ขนาน เพื่อลดอาการแพ้ยาและแพทย์ปัจจุบันอาการบางอย่างแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถให้คำตอบหรือการรักษาได้ จึงกลับมารักษาตัวที่บ้านโดยใช้สมุนไพรร่วมหรือการรักษาแบบคู่ขนาน ส่งผลทำให้สุขภาพแข็งแรง ระยะเวลาในการใช้ชีวิตมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันปัญหาที่พบเจอในปัจจุบัน พื้นที่ป่าถูกคุกคามมากยิ่งขึ้น ทำให้พืชพันธุ์สมุนไพรต่าง ๆ ลดน้อยลงหรือบางอย่างสูญหายไป ชาวบ้านหรือหมอสมุนไพรมีการปรับตัวด้วยการนำสมุนไพรบางชนิดมาปลูกในพื้นที่บริเวณบ้าน หรือพื้นที่หัวไร่ปลายนาของตนเอง หรือนำเข้าจากภายนอกชุมชน เพราะวิธีการรักษาหรือสูตรยาบางอย่างต้องใช้สมุนไพรหลายรายการในการรักษา ขาดตัวยางบางรายการจะไม่รักษาอาการป่วยนั้นได้ ดังนั้นยังมีแผนงานพัฒนาเรื่องสมุนไพรไว้ในพื้นที่ส่วนกลางหรือภายในบริเวณวัดถ้าเสี่ยงของต่อไป เพื่อให้สามารถเข้าถึงหรือมีพื้นที่รองรับพืชสมุนไพรนานาชนิดได้อย่างยั่งยืน (บุญ เลานวดวัน, 2564: สัมภาษณ์)

3.3.3 วัดถ้าเสี่ยงของ

วัดถ้าเสี่ยงของ เบื้องต้นผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้อง 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ 1) ประวัติความเป็นมาวัดถ้าเสี่ยงของ 2) กระบวนการขอจัดตั้งวัดถ้าเสี่ยงของและอาณาบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และ 3) แผนการพัฒนาพื้นที่วัดถ้าเสี่ยงของ รายละเอียดเนื้อหาจะนำเสนอตามลำดับดังนี้

ภาพประกอบที่ 24 ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่ป่ารอบวัดถ้าเสี่ยงของ
ภาพจาก www.googleearth.com (2564: ออนไลน์)

มีใครกล้าที่จะเข้าไปรบกวนแต่อย่างใดและเป็นพื้นที่หวงห้าม จึงกลายเป็นที่เคารพสักการะของผู้คน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เกิดพัฒนาการของพื้นที่ในทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลทำให้พื้นที่ล้อมรอบวัดถ้ำเสี่ยงของอุดมสมบูรณ์ด้วยพื้นที่ป่าเป็นอย่างมาก

ขณะเดียวกันพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของตั้งอยู่บนพื้นที่สูง และอยู่ในพื้นที่ป่าไม้ของรัฐคือ เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมอ (พื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ Zone C) โดยกำหนดเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติกฎกระทรวงฉบับที่ 1213 (พ.ศ. 2530) อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 5 และมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ออกกฎกระทรวงไว้ให้ป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมอ เป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ในท้องที่ตำบลห้วยยาง ตำบลกกปลาซิว อำเภอเมืองสกลนคร และตำบลโคกภู ตำบลสร้างค้อ อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร วันที่ 22 พฤศจิกายน 2530 ปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่จำนวน 2 อำเภอ 5 ตำบล คือ อำเภอภูพาน ได้แก่ ตำบลโคกภู ตำบลกกปลาซิว ตำบลสร้างค้อและประกาศเพิ่มเติมที่ตำบลหุบเลา อำเภอเมืองสกลนคร ได้แก่ ตำบลห้วยยาง เป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 1 ในจำนวน 15 แห่งในพื้นที่จังหวัดสกลนคร ที่มีเนื้อที่มากที่สุดจำนวน 323.3 ตารางกิโลเมตร หรือ 202,063 ไร่ เนื่องด้วยความหลากหลายของพันธุ์ไม้หรือมีไม้ที่มีค่าจำนวนมาก และมีของป่ากับทรัพยากรธรรมชาติอื่นที่สำคัญสมควรกำหนดเขตพื้นที่ป่าสงวนเพื่อรักษาสภาพป่าไม้ของป่าและทรัพยากรธรรมชาติอื่นไว้ จึงจำเป็นต้องออกกฎกระทรวงนี้ (ข้อมูลสารสนเทศ กรมป่าไม้, 2565) อย่างไรก็ตามชุมชนให้ความร่วมมือและมีความพยายามในการอนุรักษ์พื้นที่พุทธอุทยานป่าไม้ ส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศพื้นที่ป่าไม้อย่างต่อเนื่อง

ภาพประกอบที่ 26 ป้ายโบราณและเส้นทางเดินสู่วัดถ้ำเสี่ยงของ เมื่อปี พ.ศ. 2508

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

ภาพประกอบที่ 27 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่
ภาพจาก <https://www.facebook.com/photo?fbid=641648996264753&set=pcb.641649016264751> (2564: ออนไลน์)

ภาพประกอบที่ 28 ลักษณะและหน้าผาทางด้านทิศตะวันออกวัดถ้ำเสียงของ
ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

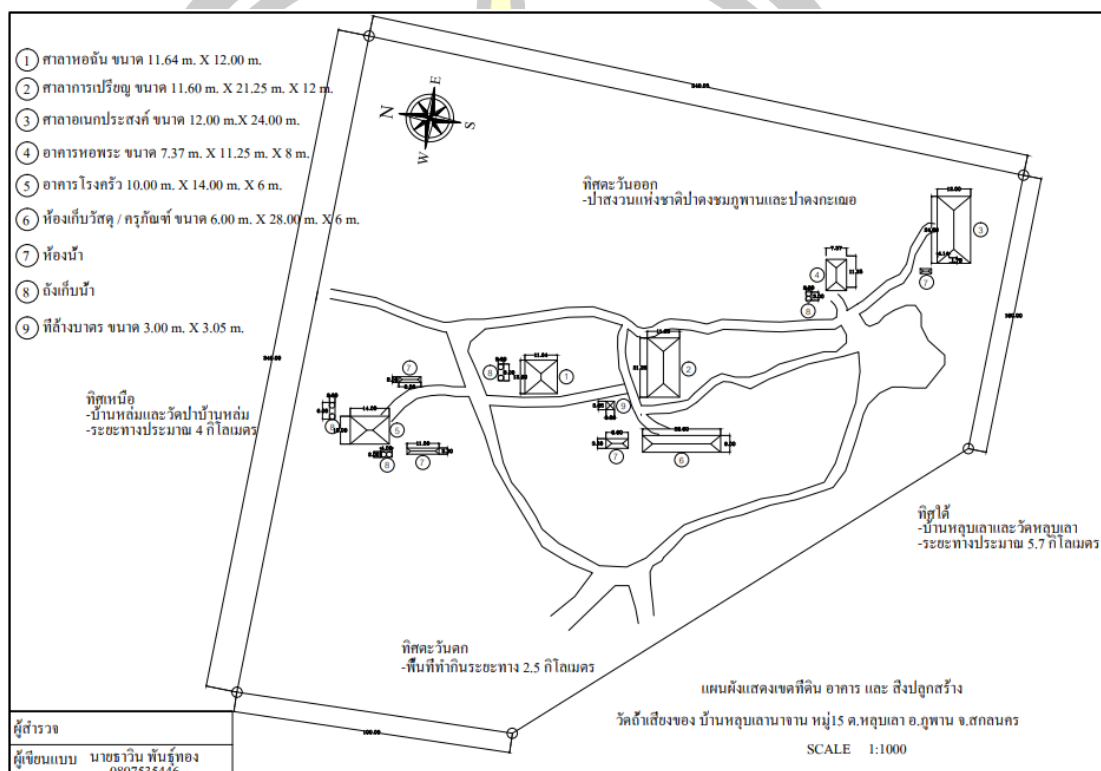
วัดถ้ำเสียงของ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร ตั้งอยู่ที่พิกัด UTM 48Q 392808E 1868752N ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 410 เมตร มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขา ชนิดดินเป็นดินลูกรัง และหินปนทราย ลักษณะทางกายภาพโดยรอบประกอบด้วย

ทิศเหนือ ยาว 240 เมตร จด ป่าสงวนแห่งชาติดงชมพูวน-ป่าดงกะเมอ

ทิศใต้ ยาว 240 เมตร จด ป่าสงวนแห่งชาติดงชมพูวน-ป่าดงกะเมอ

ทิศตะวันออก ยาว 100 เมตร จด ป่าสงวนแห่งชาติดงชมพูวน-ป่าดงกะเมอ

ทิศตะวันตก ยาว 100 เมตร จด ป่าสงวนแห่งชาติดงชมพูวน-ป่าดงกะเมอ

ภาพประกอบที่ 29 แสดงอาณาบริเวณพื้นที่ขออนุญาตจัดตั้งวัดถ้ำเสียงของ จำนวน 15 ไร่
 ที่มา : เอกสารประกอบเพื่อขอจัดตั้งวัดถ้ำเสียงของ, 2564

การลงภาคสนามและการสัมภาษณ์เบื้องต้น พบว่า ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ของวัดถ้ำเสียงของ จากการสัมภาษณ์ ชูชาติ เทพสุต หัวหน้าสำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร พบว่าพื้นที่วัดถ้ำเสียงของอยู่ในพื้นที่ป่าชุมชน บ้านหลุมเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 (อาจมีความคาบเกี่ยวกับหรือซ้อนทับกับบ้านหลุมเลาจาน หมู่ที่ 15) เดิมทีมีพื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 574 ไร่ (ระวางแผนที่ 5742 I) ซึ่งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมอ เป็นเขตพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมตามมติ ครม. เมื่อวันที่ 9 เดือนพฤษภาคม 2532 กำหนดให้อยู่ในพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ (Zone C) และอยู่ในเขตพื้นที่กำหนดคุณภาพลุ่มน้ำ ชั้น 2 ไม่มีลำห้วยไหลผ่านตามมติ ครม. เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2538 และอยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ตามมติ ครม.เมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม พ.ศ. 2535 ชุมชนจึงได้ยื่นจัดทำโครงการป่าชุมชน เนื่องจากราษฎรและคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้เล็งเห็นความสำคัญของ

ทรัพยากรป่าไม้ จึงได้มีมติร่วมกันในการจัดทำโครงการป่าชุมชนขึ้น เพื่อจะได้ช่วยดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านเอปประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด ทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร สร้างจิตสำนึกที่ดี ควบคุมการใช้สอยอย่างพอเพียง และเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ซึ่งทรัพยากรป่าไม้นี้ตั้งกล่าวอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีกฎหมายเกี่ยวข้องคือ พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2507 และชุมชนมีการยื่นคำขอจัดทำโครงการป่าชุมชน (ระยะอายุทะเบียนป่าชุมชน 5 ปี/ครั้ง) ซึ่งมีกระบวนการดำเนินงาน ได้แก่ ประชาสัมพันธ์ให้ราษฎรเพื่อทราบถึงวัตถุประสงค์โครงการ การคัดเลือกพื้นที่โดยผ่านความเห็นชอบจากราษฎรและคณะกรรมการหมู่บ้าน ดำเนินการปลูกซ่อมและบำรุงรักษา แต่งตั้งคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนขึ้นมารับผิดชอบโครงการ และติดตามประเมินผลการดำเนินงานปีละครั้ง ซึ่งป่าชุมชนในบริเวณแห่งนี้ทับซ้อนวัดถ้ำเสี่ยงของ

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ชุมชนได้ยื่นเพื่อดำเนินการจัดทำโครงการป่าชุมชนมาแล้วทั้งหมดจำนวน 4 ครั้ง ได้แก่ ครั้งที่ 1 ระหว่างปี พ.ศ. 2549-2553 (นายปรีชา เลาณามสิงห์ ผู้ใหญ่บ้าน) ครั้งที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ. 2554-2558 ครั้งที่ 3 ระหว่างปี พ.ศ. 2559-2563 และครั้งที่ 4 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2564 เป็นต้นไปจนกว่าคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนระดับจังหวัด ตามพรบ.ป่าชุมชน ปี 2562 จะถูกยกเลิก เนื่องจากไม่สามารถรับเงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชน เช่น ไม่ดำเนินการจัดทำแผนพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ไม่มีคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนระดับหมู่บ้าน ซึ่งปัจจุบันเหลือเนื้อที่จำนวน 499 ไร่ เนื้อที่ลดลงเนื่องจากมีการรุกป่าพื้นที่ของเกษตรกรและกันพื้นที่ไว้อย่างชัดเจน (ชูชาติ เทพสุต, 2564 : สัมภาษณ์) การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 โซน ได้แก่ พื้นที่เศรษฐกิจที่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่หรือเนื้อไม้ได้แต่ต้องได้รับการขออนุญาต และพื้นที่ป่าอนุรักษ์โดยมีวัดถ้ำเสี่ยงของตั้งอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ดังกล่าว สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ คือ เป็นที่ราบสูง หินลูกกรัง หินภูเขา มีลักษณะดินร่วนปนทราย ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ มีการกระจายกระจายของไม้พื้นถิ่น เช่น ไม้รัง ไม้พลวง ประดู่ เป็นต้น แต่ด้านการจัดการพื้นที่มีปัญหาและข้อจำกัดคือ ไม้มีงิบประมาณในการดูแลรักษาป่า ต่อมา มีการรุกป่าพื้นที่อย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นพื้นที่การเกษตรและการใช้ประโยชน์จากไม้ ทำให้มีการจัดเวทีพูดคุยเพื่อหาแนวทางสำหรับการผ่อนปรนระหว่างเกษตรกรที่ทำกินและสำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร เมื่อปี พ.ศ. 2557 หรือที่เรียกว่า คณะอนุกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ “คทช.” ทำให้มีการใช้ที่ดินบางส่วนเพื่อให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมดำเนินการจัดสรรให้กับเกษตรกรไร้ที่ดินทำกินเพิ่มเติม

สถานการณ์ปัจจุบันยังคงมีการรุกป่าพื้นที่ป่าไม้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างวัดถ้ำเสี่ยงของกับพื้นที่ป่าชุมชน หรือพื้นที่วัดเป็นส่วนหนึ่งของป่าชุมชนนั่นเอง มีการลักลอบตัดไม้ทั้งจากคนภายในและภายนอกชุมชน แต่ไม่ได้รับการแก้ไขปัญหามาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด ดังนั้น แนวทางการแก้ไขปัญหามาจากชุมชนเบื้องต้นได้มีการเจรจา

พูดคุยเพื่อเสียค่าปรับคนละ 5,000 บาท และการยึดไม้เพื่อเป็นของกลางและนำรายได้เป็นกองทุนหมู่บ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน ส่วนหนึ่งอยากมีแนวทางเพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์พื้นที่ป่าให้มีความเข้มงวดมากกว่านี้ และปัญหาหลักการทำงานของคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนและกฎระเบียบยังไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ และขาดความเข้าใจในหน้าที่ของตนเอง จึงอยากมีเวทีร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชน เพื่อทำความเข้าใจเรื่องกฎหมายและสิทธิในการดูแลและการใช้ประโยชน์จากจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง (พระครูพุทธปัญญาธรณ์ (ฐิติกรณ์ จิตธมโม), 2565 : สัมภาษณ์) ดังนั้นจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ได้แก่ แนวเขตที่ไม่ชัดเจน การรุกร้าพื้นที่ ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และขาดความเข้าใจในรูปแบบการจัดการป่าสมัยใหม่ เบื้องต้นจึงเป็นที่มาของกันพื้นที่เพื่อเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือศาสนาสถานทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ควบคู่กับการเข้ามามีส่วนร่วมในบริบทร่วมสมัยที่นโยบายและกฎหมายเอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภาพประกอบที่ 30 แสดงเส้นทางเดินวัดถ้ำเสียงของตามแนวสันเขา ช่วงที่ 1

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

พจนัน ปณฺ ทิโต ชีเว

ภาพประกอบที่ 31 แสดงเส้นทางเดินวัดถ้ำเสียงของตามแนวสันเขา ช่วงที่ 2

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

3.3.3.2 กระบวนการขอจัดตั้งวัดถ้ำเสียงของ และอาณาบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

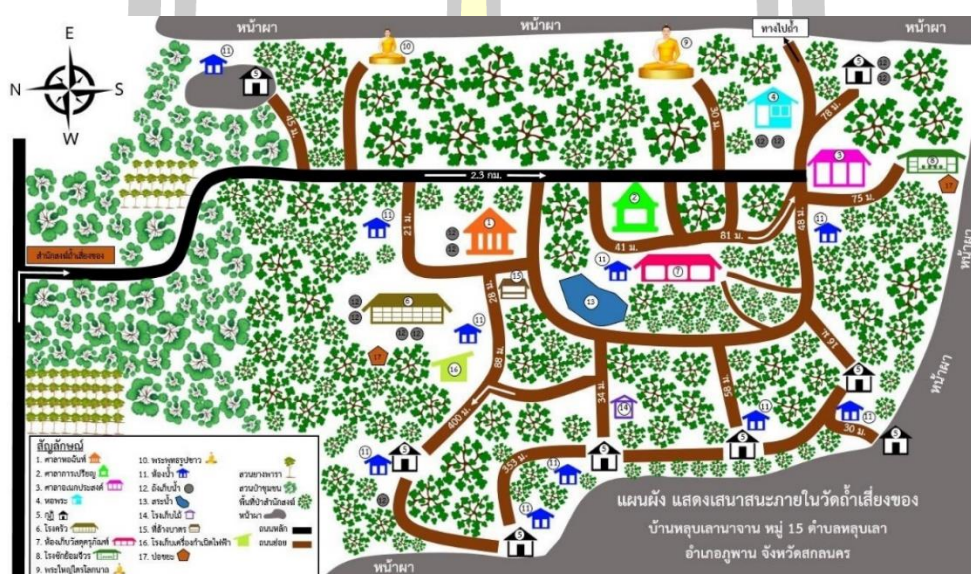
วัดถ้ำเสียงของเกิดจากความเชื่อและศรัทธาทางพระพุทธศาสนาของชุมชน หลุบเลาและหมู่บ้านใกล้เคียงตำบลกกปลาซิว ชุมชนมีจิตศรัทธาร่วมดำเนินการก่อสร้างเป็นสำนักสงฆ์ ถ้ำเสียงของขึ้นมามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 รวมระยะเวลาเป็นศาสนสถานกว่า 57 ปี (ณ ปี พ.ศ. 2565) มีการดำเนินการก่อสร้างหรือปฏิสังขรณ์บูรณะซ่อมแซม อาคารเสนาสนะต่าง ๆ ด้วยแรงศรัทธาและความร่วมไม้ร่วมมือของชุมชน สำหรับเป็นที่อยู่จำพรรษาและปฏิบัติธรรมอย่างมั่นคงถาวร มีพระภิกษุสามเณรอยู่จำพรรษาและพำนักอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันมีอุบาสกอุบาสิกาเดินทางเพื่อไปรักษาศีล และปฏิบัติธรรมประจำทุกวันพระหรือวันสำคัญต่าง ๆ ผู้นำชุมชนนำโดยนายเทิน เลานวदन ผู้ใหญ่บ้าน บ้านหลุบเลานาจานหมู่ที่ 15 ร่วมปรึกษาหารือกับสมาชิกในชุมชนเข้าสู่กระบวนการจัดตั้งวัดอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ (รายงานข้อมูลทางด้านสิ่งแวดล้อม , 2562)

- 1) เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชนในชาติและหมู่บ้าน เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ
- 2) เพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมอันดีงามให้มั่นคงอยู่สืบทอดกันต่อไป
- 3) เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณธรรม จริยธรรม
- 4) เพื่อเป็นสถานที่ฝึกอบรมที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ หรือแหล่งเรียนรู้ธรรมะและธรรมชาติในทางพระพุทธศาสนาและทางสังคมต่อไป
- 5) เพื่อเผยแผ่ศีลธรรม ส่งเสริมทำนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองและมีความมั่นคงถาวรสืบไป
- 6) เพื่อช่วยรักษาป่าและธรรมชาติ อันเป็นสมบัติของชาติบ้านเมือง

พัฒนาการจากตำนานและเรื่องเล่าของชุมชนสถานที่แห่งนี้ เคยมีพระสงฆ์หลายรูปที่เป็นลูกศิษย์สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ธุดงค์อยู่จำพรรษาและพำนัก ทำให้มีอุบาสกอุบาสิกาเดินทางมาเพื่อรักษาศิลปและปฏิบัติธรรมประจำทุกวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง นับได้ว่าเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งทางพระพุทธศาสนา ชุมชนหรือพุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใสให้การสนับสนุนและอยากที่อนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นศาสนสถานของชุมชน โดยระยะที่ 1 การทำประชาคมทั้งระดับหมู่บ้าน มีมติร่วมกับที่ประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหุบเขาเพื่อดำเนินการขออนุญาตการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสงวนฯ เพื่อสร้างวัดถ้ำเสี่ยงของ ระยะที่ 2 คือ จัดทำรายงานข้อมูลทางด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสถาบันการศึกษาท้องถิ่น คือ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครจัดทำโครงการเพื่อขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกระเซอ จนกระทั่งมติกรมเห็นชอบ ปัจจุบันได้รับอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าสงวนฯ เรียบร้อยตามหนังสือ เล่มที่ 034 ฉบับที่ 1 ลงวันที่ 13 เดือนมกราคม พ.ศ. 2564 จำนวน 15-0-0 ไร่ ระยะที่ 3 คือ กระบวนการสร้างวัด และระยะที่ 4 การขออนุญาตจัดตั้งวัด แม้กระบวนการดังกล่าวใช้เวลานาน เนื่องจากปัญหาจากเหตุผลหลายปัจจัย สมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์ไม่ได้ทอดทิ้งแต่อย่างใด ยังคงประกอบศาสนกิจและพัฒนาพื้นที่วัดอย่างต่อเนื่อง

การดำเนินการก่อสร้างที่พักสงฆ์ได้รับการบริจาคร่วมสมทบทุนของประชาชนหรือผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสทางพระพุทธศาสนาดำเนินการก่อสร้างถาวรวัตถุเสนาสนะต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่ มีการก่อสร้างกฏตามแนวสันเขาเพื่อลดการใช้พื้นที่ป่าไม้ หรือเฉพาะส่วนพื้นที่ที่เป็นลานหินตามสภาพธรรมชาติ มีการกลบหน้าดินบางส่วนเพื่อให้เหมาะในการก่อสร้าง ไม่มีการขุดพื้นที่ หน้าดินแต่อย่างใด ด้วยลักษณะภูมิประเทศและฐานหินภูเขา เนื่องด้วยสำนักสงฆ์ถ้ำเสี่ยงของ มีลักษณะทั่วไปอยู่บนพื้นที่สูงภูเขา ซึ่งมีถ้ำ หรือหน้าผาที่สลับซับซ้อนเป็นพื้นที่เงียบสงบเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมะ แม้ระยะทางจะห่างจากชุมชนประมาณ 8 กิโลเมตร ก็ไม่เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางเพื่อปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์และการทำบุญของศาสนิกชนอย่างต่อเนื่อง ตลอดทั้งพื้นที่ของสำนักสงฆ์ถ้ำเสี่ยงของยังปกคลุมไปด้วยผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งที่สร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชนล้อมรอบสำนักสงฆ์ถ้ำเสี่ยงของ ดังนั้นจึงมีการสร้างรายการเสนาสนะต่าง ๆ ตามความจำเป็น ซึ่งบางส่วนได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์เพื่อรักษาให้คงสภาพไว้อย่างต่อเนื่อง จากแรงศรัทธาและบารมีระหว่างวัดและชุมชน มีการปลูกสิ่งก่อสร้างลักษณะแบบค่อยเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ส่วนใหญ่จะเป็นการสร้างเสนาสนะบนลานหินเพื่อไม่ให้กระทบต่อพื้นที่ป่า ส่งผลทำให้ไม่มีการตัดหรือถางต้นไม้แต่อย่างใด หากมีการก่อสร้างเป็นเพียงการเติมหน้าดินหรือปรับระดับพื้นดินให้เหมาะสมเพื่อการก่อสร้างได้หรือปลูกต้นไม้ได้ ดังนั้นพื้นที่ป่าไม้จะได้รับประโยชน์เพิ่มขึ้นหากได้รับการอนุญาต พระภิกษุสามเณรและผู้มาปฏิบัติธรรม จะมีสถานที่อำนวยความสะดวกในการศึกษา เรียนรู้ในพระศาสนา ให้เป็นสถานที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติ เป็นสถานที่ส่งเสริมคุณธรรมปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนมีส่วนร่วมการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้และการ

อนุรักษ์อย่างยั่งยืน และยังได้เพิ่มประสิทธิภาพการสร้างแนวป้องกันไฟฟ้า การปลูกดูแลรักษาป่าตามแผนปฏิบัติงานของโครงการพัฒนาป่าไม้ โดยวัดถ้าเสี่ยงของ ภายใต้โครงการส่งเสริมให้วัดช่วยเหลืองานด้านป่าไม้ ซึ่งมีผลต่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ของโครงการในพื้นที่อย่างยั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยได้อ้างอิงแผนที่เดินดิน เพื่อแสดงแผนผังรายการเสนาสนะภายในวัดถ้าเสี่ยงของและด้านล่างตามภาพตัดขวางบริเวณหน้าผาวัดถ้าเสี่ยงของ เพื่อให้เห็นลักษณะทางกายภาพและรายการเสนาสนะของพื้นที่วัดทั้งหมดทั้งบริเวณลานวัดด้านบนและบริเวณหน้าผาด้านล่าง (ดังภาพประกอบที่ 31-32 ตามลำดับ)

ภาพประกอบที่ 32 แสดงรายการเสนาสนะภายใน (บริเวณลานวัดด้านบน)

ที่มา: รายการข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Checklist), 2562 : 5-6

ปัจจุบันมีรายการเสนาสนะต่าง ๆ ที่สำคัญจำนวน 10 รายการ ได้แก่ กุฏิ จำนวน 11 หลัง หอสงฆ์พระภิกษุ จำนวน 10 หลัง หอสงฆ์ของฆราวาสชาย-หญิง 8 หลัง และรายการอื่น ๆ อย่างละหลัง ได้แก่ ศาลาการเปรียญ โรงครัว องค์พระพุทธรูป พระใหญ่ไตรโลกนาถ (สมัยปู่ลาดและแม่ชี) องค์พระพุทธรูป พระไสยาสน์ (พระนอน ของกาฬสินธุ์) อาคารเอนกประสงค์ และโรงเก็บเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ที่อยู่ในอาณาบริเวณพื้นที่วัดเดิมกระจายประมาณ 20 ไร่ ที่พระสงฆ์และชาวบ้านร่วมกันพัฒนา แต่มีการขอใช้ประโยชน์จำนวน 15 ไร่ ที่เข้าสู่กระบวนการขอจัดตั้งวัด (ดังภาพประกอบที่ 31)

ภาพประกอบที่ 33 แสดงภาพตัดขวางวัดถ้ำเสียงของ (บริเวณหน้าผาด้านล่าง)
ที่มา: รายการข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Checklist), 2562 :5-6

ภาพประกอบที่ 34 บริเวณลานบนเนินเขาวัดถ้ำเสียงของ
ภาพโดย ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 35 หอฉัน
ภาพโดย ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 36 ด้านข้างศาลาเอนกประสงค์หลังใหม่ สร้าง พ.ศ.2562-2565 (แทนหลังใหม่)
ภาพโดย ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 37 ด้านหน้าศาลาเอนกประสงค์หลังใหม่ สร้าง พ.ศ. 2562-2565 (แทนหลังใหม่)

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

อาณาบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

วัดถ้ำเสียงของ ครอบครัวพื้นที่ด้านบนลานวัดและบริเวณตามแนวผาด้านล่าง เนื่องจากเดิมบริเวณหน้าผาจะเป็นสถานที่แห่งแรกที่พระสงฆ์ได้เดินทางมาปฏิบัติธรรม นอกจากเป็นสถานที่สงบและสามารถพรางตัวได้แล้วพื้นที่ด้านล่างมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งแหล่งน้ำและพื้นที่ป่าไม้มากกว่าด้านบน ปัจจุบันมีการพัฒนาพื้นที่เพื่อให้เป็นศาสนสถาน ที่พุทธศาสนิกชนทั้งภายในและภายนอกชุมชนหุบเลา สามารถที่จะเข้าถึงมากยิ่งขึ้น เป็นพื้นที่กรณีศึกษาสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งชุมชนมีการประกอบสร้างเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่แล้ว มีการประกอบสร้างพื้นที่จากชุดความรู้หรือชุดความจริงหลายชุดเพื่อนำไปสู่การสร้างความทรงจำร่วมแก่ผู้คน ซึ่งได้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรมและบางส่วนได้มีการรื้อฟื้นผ่านตำนานเรื่องเล่าเพื่อให้ผู้คนได้เห็นความสำคัญของโบราณวัตถุและโบราณสถาน ตระหนักและดูแลศาสนสถาน อนุรักษ์ให้ชนรุ่นหลังได้เรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างต่อเนื่อง ซึ่งโดยภาพรวมอาณาบริเวณที่เป็นองค์ประกอบสะท้อนเรื่องราวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะมีทั้งด้านบนและด้านล่างหรือบริเวณหน้าผาของวัดดังนี้

1) พื้นที่ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของกลุ่มคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ชุมชนยังเป็นสถานที่ที่มีการเคลื่อนไหวประวัติศาสตร์ทางการเมืองของจังหวัดสกลนคร ระหว่างเมื่อปี พ.ศ.2480-2524 เนื่องจากชาวบ้านถูกยึดครองพื้นที่ด้วยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ชาวบ้านส่วนหนึ่งออกมาเป็นผู้ร่วมกลุ่มคนพัฒนาชาติไทย ดังนั้นชุมชนแห่งนี้จึงร่วมกันต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งประชาธิปไตย นำมาซึ่งความเจ็บปวดและความตายในระดับพื้นที่ ภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลออกนโยบาย 66/23 ขณะเดียวกันชาวบ้านหุบเลาเคยได้รับการฝึกอบรมหมู่บ้าน ทสป. หมู่บ้าน ทสปช. หมู่บ้านสันติमितและหมู่บ้าน อพป. (ภัชราภรณ์ สาคำและคณะ, 2559) ดังนั้นวัดถ้ำเสียงของ

จึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่อยู่ในความทรงจำของชุมชนหลุบเลาทั้ง 5 หมู่บ้าน เนื่องจากพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ และเส้นทางเข้าถึงยาก จึงเคยเป็นจุดยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทางการเมืองในสมัยนั้น สำหรับเป็นที่พักและเก็บอาวุธ

2) คิชยานุศิษย์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต มีพระสงฆ์ที่เป็นพระลูกศิษย์หลายองค์ ได้รุดงค์มาจากทุกสารทิศ ได้มาพำนักที่วัดถ้ำเสียงของอย่างต่อเนื่อง และเป็นสถานที่วิปัสสนากรรมฐานของผู้แสวงบุญ เนื่องจากเป็นพื้นที่สงบ ร่มรื่น และที่สำคัญวัดถ้ำเสียงของแห่งนี้ ยังมีถ้ำหน้าผาอุโมงค์ใหญ่ ลึกมากมาย โดยไม่มีใครกล้าเข้ามาบริเวณนี้ มีตำนานเล่าต่อ ๆ กันมา ถึงความศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติที่ค่อนข้างอธิบายยาก สร้างความศรัทธาสู่การปฏิบัติ ปฏิบัติชอบจะได้รับสิ่งดี ๆ กลับคืนไป คือ บุญกุศลตามที่ตั้งใจไว้ สร้างบารมีให้กับพื้นที่คือวัดถ้ำเสียงของและเกิดรายการเสนาสนะเก่าแก่มากมาย ซึ่งจากคำบอกเล่ามีคิชยานุศิษย์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หรือพระผู้ใหญ่ ได้เดินทางเข้ามาในพื้นที่วัดถ้ำเสียงของเพื่อปฏิบัติธรรมหรือร่วมศาสนาพิธีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เบื้องต้นจากการสัมภาษณ์กลุ่มย่อยเรื่อง ความทรงจำเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในพื้นที่ พบว่า มีพระสงฆ์จำนวน 14 รูป ที่เป็นพระลูกศิษย์สายวิปัสสนากรรมฐานสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ที่ได้เข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัดป่าถ้ำเสียงของ และบางรูปได้เข้ามาปกครองหรือจำพรรษาเป็นระยะเวลานานต่อเนื่อง ส่งผลต่อความเคารพของชาวบ้านพุทธศาสนิกชนทั้งชุมชนหลุบเลาหรือพื้นที่หมู่บ้านใกล้เคียงจำนวนมาก (วนิดา วงศ์สีดา, มะลิวรรณ วงศ์สีดา, หนู รตโน, 2565 : สัมภาษณ์) ผู้วิจัยขอนำเสนอรายนามพระสงฆ์ตามลำดับช่วงเวลา และสถานการณ์ในพื้นที่ โดยในช่วงระยะเริ่มแรก พ.ศ. 2500-2507 ไม่มีพระสงฆ์เข้ามาปฏิบัติธรรมในพื้นที่วัดถ้ำเสียงของ เนื่องจากสถานการณ์ช่วงนั้นมีความรุนแรงทางด้านการเมืองของประเทศไทย มีพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้เข้ามาปกครองพื้นที่ และได้มีการฆ่าพระอาจารย์ทองฮั่วด พระปิ่น ลูกศิษย์หลวงปู่มั่น ด้วยการทุบศีรษะเนื่องจากยิงหรือแทงไม่เข้า ทำให้ภายในพรรคเกิดความขัดแย้งภายใน เนื่องจากไม่เห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรงกับพระสงฆ์ ผู้นำระดับประเทศโดย จอมพลถนอม กิตติขจร เข้ามาแก้ไขสถานการณ์ในพื้นที่ ช่วงปี พ.ศ. 2480-2524 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเข้ายึดครองพื้นที่ชุมชนหลุบเลา อาจเป็นส่วนหนึ่งทำให้สถานการณ์ช่วงนั้นที่พิกสงฆ์ถ้ำเสียงพระสงฆ์ไม่สามารถขึ้นมาปฏิบัติธรรมได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากห่วงเกรงต่อความมั่นคงระดับพื้นที่

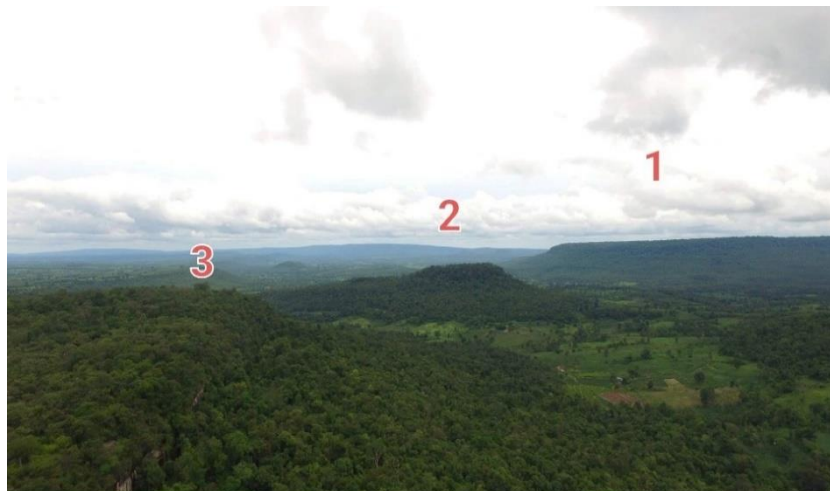
3) ตำนานหรือคำบอกเล่า กล่าวว่า บริเวณตามเส้นทางล่องภูเขาบริเวณข้างวัดถ้ำเสียงของหรือหน้าผา เป็นเส้นทางสัญจรและลำเลียงสิ่งของมีค่าของผู้คนหลายจังหวัด ในสมัยที่มีการสร้างองค์พระธาตุพนม ซึ่งองค์พระธาตุพนม ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดที่อยู่ในสำนักของผู้คนในกลุ่มแม่น้ำโขง และเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญอย่างยิ่ง จึงได้มีการรวบรวมข้าวของหรือสิ่งของมีค่าเพื่อเดินทางไปร่วมบุญบรรจุไว้ในองค์พระธาตุพนมอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ.5 เป็นต้นมา โดยมีการเตรียมการและเริ่มสร้างจริงเมื่อปี พ.ศ.8 เป็นต้นมา ซึ่งขณะนั้น

ผู้ที่เดินทางได้ทราบข่าวว่าองค์พระธาตุพนมสร้างเสร็จก่อนที่จะเดินทางไปถึงบริเวณที่มีการสร้างองค์พระธาตุพนม จึงได้นำสิ่งของมีค่าเหล่านี้บรรจุที่วัดถ้าเสี่ยงของบริเวณนี้แทน เนื่องจากเส้นทางกลับค่อนข้างลำบาก ดังนั้นชุมชนจึงได้มีการกันพื้นที่ไว้เพื่อเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นสิริมงคลร่วมกัน (หนู รตโน, 2563 : สัมภาษณ์) เนื่องจากสถานการณ์ช่วงนั้นชุมชนหลุบเลาเป็นตำแหน่งที่ตั้งยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทางการเมือง เส้นทางดังกล่าวจึงเป็นทางเสี่ยงเพื่อสัญจรไปยังองค์พระธาตุพนม ซึ่งมีลักษณะเดียวกันในตำนานร่วมกับพระธาตุต้นแบบหลายพื้นที่เช่น พระธาตุขามแก่น อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ที่เล่าว่ามีกษัตริย์แห่งโมริยวงศ์ได้ข่าวการสร้างพระธาตุพนม ได้ให้คณะสงฆ์เดินทางนำเอาพระอังคารของพระพุทธเจ้าไปบรรจุที่พระธาตุพนม ระหว่างทางได้แวะพักที่ดอ มะขามใหญ่ยืนตาย โดยวางพระอังคารบนไม้ไผ่ พอเดินทางไปถึงองค์พระธาตุพนมสร้างเสร็จ จึงไม่สามารถบรรจุพระธาตุได้ หลังจากนั้นเดินทางกลับมาระหว่างทางพบแก่นมะขามที่ตายกลับงอกขึ้นใหม่ถือเป็นสิ่งมหัศจรรย์จึงพร้อมใจกันสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุครอบไว้บนแก่นมะขามนั้นเช่นกัน ซึ่งอาจจะเป็นความสัมพันธ์ในวิถีความเชื่อแนวปฏิบัติร่วมสมัยที่มีการสร้างหรือปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมในครั้งนั้น ปัจจุบันวัดถ้าเสี่ยงของมีพระครูพุทธปัญญาภรณ์ เจ้าอาวาส ดำรงตำแหน่งรักษาการเจ้าอาวาสวัดถ้าเสี่ยงของ

4) สถานที่ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์บริเวณต่าง ๆ จำนวน 6 ตำแหน่งหรือพื้นที่สำคัญ ได้แก่

1) ลานแก้วเสด็จ เป็นพลังอำนาจเหนือธรรมชาติของพื้นที่ เนื่องจากชาวบ้านเคยเห็นลูกแก้วลอยขึ้นมาเหนือฟ้า จากการสันนิษฐานเบื้องต้นจะเชื่อมโยงกับภูเขากลับตรงกันข้ามกับลานแก้วเสด็จจุดที่ 1 เรียกว่า “ภูชี้แก้ว” หรือ “ภูเกร็ดแก้ว” นั่นเอง ซึ่งชาวบ้านเคยเห็นลูกแก้วลอยขึ้นมาจากภูเขากลับนั้นข้ามผ่านมาที่ภูถ้าอูเป็นจุดที่ 2 ก่อนที่จะลอยลงมาตรงบริเวณลานแก้วเสด็จ จุดที่ 3 อาณาบริเวณหน้าผาวัดถ้าเสี่ยงของนั่นเอง ปรากฏการณ์นี้จากคำบอกเล่า โคมไฟดังกล่าวมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมและจะมีบริวารรายล้อมด้านละ 2 ดวง รวมเป็น 5 ดวงเส้นลอยเส้นขนานเคลื่อนออกมาพร้อมกัน ผู้คนจะเห็นในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 เป็นประจำทุกปี และจะเห็นเฉพาะบางคนเท่านั้น ระหว่างที่มองเห็นจะอธิฐานในสิ่งที่ตนปรารถนาเนื่องจากเชื่อว่าเป็นสิ่งที่เป็นมงคล

พญานัก ปณ จิตโต ชีเว

ภาพประกอบที่ 38 เส้นทางเดินของลูกแก้ว บริเวณหน้าผาลานแก้วเสด็จ
ภาพจาก <https://www.facebook.com/jitsattha.palungboon> (2565: ออนไลน์)

ภาพประกอบที่ 39 ลานแก้วเสด็จ

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

2) ประตุมืองลับแล ซึ่งมีตำแหน่ง 2-3 จุดรวมทั้งบริเวณหน้าถ้ำเสียงของ มีเรื่องราวหลายอย่างที่ถูกรักษาไว้ เช่น บริเวณหน้าถ้ำเสียงของ จากคำบอกเล่าทางประวัติศาสตร์ว่า เป็นจุดที่มีการบรรจุข้าวของหรือสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ไว้ด้านในสมัยที่มีการเดินทางสัญจรเพื่อลำเลียงสร้างองค์พระธาตุพนม แต่ยังไม่เคยมีผู้ใดกล้ารุกรานเข้าไปภายในพื้นที่ดังกล่าวแต่อย่างใด จากคำบอกเล่า จะมีปรากฏการณ์ผีบังบดเกิดขึ้นกับบุคคลนั้น ๆ เมื่อพูดถึง หรือการเข้าใกล้พูดจาไม่ดีหรือลบหลู่สถานที่ ที่

เป็นลักษณะอย่างหนึ่งที่เราเชื่อว่ามี การตกเตือนจากสิ่งเหนือธรรมชาติ บริเวณทางทิศเหนือจะมีถ้ำซึ่ง ก่อนหน้านี้ จะมีคนไปแกะไปเหยียบย่ำ เจาะหาสิ่งของมีค่าเพื่อให้ได้มาครอบครอง

3) บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ อยู่ในอาณาบริเวณวัดถ้ำเสียงของ หน้าผาด้านล่างมีอยู่ 2 ตำแหน่ง จะมีน้ำขังตลอดทั้งปีเนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นตาน้ำ ทำให้มีน้ำผุดขึ้นมา โดยผู้คนมีความ เชื่อว่า น้ำมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถที่จะรักษาโรคมะเร็งได้ และตกเพื่อไปผสมน้ำทำให้มีสุขภาพที่ แข็งแรง

ภาพประกอบที่ 40 บันไดลงสู่ด้านล่าง ลานบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

ภาพประกอบที่ 41 บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

4) พระเครื่อง คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภทพระเครื่องหรือเครื่องบูชาโบราณที่ทำจากครั้ง ที่ผู้คนมีการลำเลียงเพื่อเตรียมไปบรรจุองค์พระธาตุพนมช่วงสมัยที่มีการสร้างองค์พระธาตุพระพนม ดังที่กล่าวไว้เป็นข้อมูลเบื้องต้น เมื่อไม่ได้มีการเดินทางไปแล้วจึงได้มีการบรรจุสิ่งของมีค่าต่าง ๆ รวมทั้งพระเครื่องไว้ที่ถ้ำเสี่ยงของ สมัยต่อมาได้มีผู้คนเข้ามาขุดเอาเป็นวัตถุมงคลส่วนตัว

5) พระพุทธรูปภายในวัด เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนให้ความเคารพ ที่ได้ดำเนินการ ก่อสร้างมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา ยุคสมัยของหลวงปู่ลาด เดชโสภณ จำนวน 1 องค์ คือ พระใหญ่ไตรโลกนาถ และหลวงปู่สมัย ที่ชาโยโก จำนวน 2 องค์ ได้แก่ พระนอนพุทธไสยาสน์ และองค์พระปางค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูปองค์ขาว ซึ่งบริเวณที่ตั้งของ พระพุทธรูปองค์ขาว เดิมที่ล้อมรอบจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 4 รายการเสนาสนะ ได้แก่ พระพุทธรูปองค์ขาว เทวดา นางฟ้า และฤาษี แต่เนื่องจากถูกพระผู้ไม่หวังดีทุบหาข้าวของมีค่า ผลสุดท้ายกลายเป็นผู้ วิกลจริตไป จึงไม่มีใครกล้ารุกร้าบริเวณดังกล่าว ปัจจุบันมีการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างต่อเนื่อง ตาม กำลังศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและผู้คนเดินทางเข้ามากราบไหว้เพื่อขอพรเชื่อในอำนาจบาปมี สามารถปกป้องคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข มีโชคลาภ และสมความมุ่งมาดปรารถนา (ธงชัย สอนสุญ, 2564 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 42 พระพุทธรูปองค์ขาว

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

6) บาตรหรือกุฏิของพระสงฆ์แต่ละรูป ทั้งด้านบนลานวัดถ้าเสียงของและด้านล่าง บริเวณหน้าผาที่พระสงฆ์ธุดงค์เข้ามาปฏิบัติธรรมบริเวณพื้นที่วัดถ้าเสียงของ จะสะท้อนเรื่องราววิถีปฏิบัติที่เรียบง่ายและข้อคิดของวิถีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างละเอียดอ่อน เนื่องจากเป็นเขตวิปัสสนาของพระสงฆ์ ซึ่งไม่สมควรมีใครเดินเข้าไปเหยียบพื้นที่เลย ซึ่งบริเวณนี้ชาวบ้านมีแนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ต่อเนื่องสร้างแนวเส้นทางเดินเพื่อกันเป็นเขตหวงห้ามไม่ให้มีการเดินผ่าน (ธงชัย สอนสุญ, 2564 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 43 กุฏิของพระสงฆ์และทางเดินวิปัสสนา

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

อาณาบริเวณที่เป็นองค์ประกอบพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ภายในวัดถ้าเสียงของ แบ่งออกเป็น 4 ส่วนสำคัญ คือ 1) การตีความหมายจากปรากฏการณ์ที่ปรากฏ ได้แก่ ลานแก้วเสด็จ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ 2) การสร้างความหมายเพิ่ม ได้แก่ ประตูเมืองลับแล 3) การให้ความหมายเชื่อมโยง ได้แก่ พระครั่ง 4) การสร้างความหมายใหม่ ได้แก่ พระพุทธรูปภายในวัด บาตรหรือกุฏิของพระสงฆ์แต่ละรูป ซึ่งทั้งหมดนี้ประกอบสร้างเรื่องราวของวัดถ้าเสียงของให้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมภายในวัดถ้าเสียงของ นอกจากดำเนินโครงการป่าชุมชน ที่ได้มีการขอขึ้นทะเบียนป่าชุมชนแล้ว ชุมชนได้มีการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะแหล่งอาหารธรรมชาติหล่อเลี้ยงการดำรงชีวิตของผู้คนบนพื้นฐานความพอเพียง ได้แก่ เห็ดตามฤดูกาล สมุนไพร ไม้แห้ง เป็นต้น ตลอดทั้งการเข้ามาโดยความร่วมมือของหน่วยงานรัฐในการดำเนินโครงการพุทธอุทยานและกิจกรรมอื่น

เช่น ปลูกป่า การทำแนวกันไฟ ขณะเดียวกันชุมชนมีจิตสำนึกร่วมในการพัฒนารูปแบบวิถีวนเกษตรในเขตพื้นที่วัดเพื่อเป็นการลดทอนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า อาทิเช่น การใช้ไม้แห้ง การปลูกผักหวานป่า การจัดการความรู้เรื่องพันธุ์ไม้หรือการดูแลต้นไม้ เป็นต้น ส่วนในเรื่องการพัฒนาวัดผ่านศาสนพิธีหรืองานบุญเพื่อเป็นการระดมทุนในการพัฒนาพื้นที่วัด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2564-2565 ได้แก่ การจัดงานถวายผ้าป่าสามัคคี ครั้งที่ 1 ระหว่างวันที่ 30-31 มกราคม พ.ศ. 2564 เป็นการจัดงานบุญอย่างเรียบง่ายเพราะอยู่ในสถานการณ์โควิด รอบที่ 2 เพื่อจัดตั้งกองทุนพัฒนาระบบประปาวัด ในการสร้างแท่งค้ำและระบบน้ำประปา เพื่อใช้ประโยชน์แก่พระสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรม ซึ่งมีชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่รอบวัดและเครือข่ายพระสงฆ์ หรือศิษยานุศิษย์ของพระครูพุทธปัญญาภรณ์ ร่วมถวายยอดปัจจัยเพื่อนำถวายจำนวน 583,494 บาท สำหรับดำเนินการพัฒนาระบบประปาบนพื้นที่ข้างบนวัดถ้ำเสียงของ และการจัดงานถวายผ้าป่าสามัคคี ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564 ซึ่งจัดอย่างเรียบง่ายเพราะอยู่ในสถานการณ์โควิดรอบที่ 3 จากเครือข่ายญาติโยมของท่านพระครูฯ ร่วมถวายยอดปัจจัยเพื่อนำถวาย จำนวน 310,090 บาท เพื่อติดกระจกล้อมรอบศาลาเอนกประสงค์ และเตรียมความพร้อมในการสร้างหอฉันหลังใหม่ ซึ่งจัดงานถวายผ้าป่าสามัคคี ครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2565 จากเครือข่ายญาติโยมของพระครูพุทธปัญญาภรณ์ (ฐิติกรณ จิตธมโม) เจ้าอาวาสวัดถ้ำเสียงของ ร่วมถวายยอดปัจจัยเพื่อนำถวาย จำนวน 553,454 บาท ตามลำดับ

3.3.3.3 แผนการจัดการพื้นที่วัดถ้ำเสียงของ

ภาพรวมแม้ชุมชนมีจุดเด่นเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ทำให้สามารถรองรับการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนได้ตลอดทั้งปี แต่จุดด้อยด้านการพัฒนาคือขาดความต่อเนื่องจากรอยต่อการพัฒนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองยุคการบริหารงานของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนในระดับพื้นที่ หน่วยงานระดับพื้นที่ที่เกี่ยวข้องขาดการดำเนินการใด ๆ ในแง่ของการบริหารการพัฒนาหลายส่วนงานหยุดชะงักเนื่องจากทิศทางการบริหารไม่ชัดเจน ไม่ให้มีการเลือกตั้งหรือชุมนุมกันเพื่อวางแผนงานในระดับพื้นที่ ถึงปี พ.ศ. 2564 ที่ได้มีการเลือกตั้ง กระบวนการดำเนินการพัฒนาจึงเกิดขึ้นหลังที่ได้หยุดชะงักมาหลายปี ส่วนด้านการจัดการจัดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่รัฐและขอบเขตพื้นที่ไม่มีความชัดเจน ส่งผลทำให้ชุมชนไม่มีความมั่นใจในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่หรือการเผารั้วพื้นที่ร่วมกัน ทำให้เป็นส่วนหนึ่งเป็นสาเหตุของการรุกรานพื้นที่ของประชาชนต่อเนื่อง และการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ค่อนข้างน้อย เนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่มีการอพยพโยกย้ายมาจากที่อื่น และกระแสการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดดทำให้ผู้คนให้ความสำคัญกับเรื่องปากท้องเป็นส่วนใหญ่ การจัดการที่ดินเนื่องจากที่อยู่อาศัยและที่ทำกินบางส่วนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ รับผิดชอบพื้นที่

โดยกรมป่าไม้ และบางส่วนกรมป่าไม้ให้มอบหมายให้กระทรวงเกษตรฯ จัดสรรให้กับเกษตรกรเพื่อออกเอกสารสิทธิ์ประเภท สปก.เพื่อให้สามารถทำเกษตรกรรมได้ ดังนั้นจะมีข้อจำกัดเรื่องการใช้ประโยชน์ในที่ดินและการขยายพื้นที่ และมีที่ดินบางส่วนกรมป่าไม้มอบหมายให้อุตสาหกรรมป่าไม้ (อป.) ให้สวนป่า อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อปลูกป่า ดูแลและขายให้กับเอกชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับประเทศ จำนวน 218 ไร่ และปลูกป่าเพิ่มเติม ปัจจุบันพื้นที่ป่าชุมชนวัดถ้ำเสี่ยงของ เหลือพื้นที่จริง 449 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจและป่าอนุรักษ์ (วัดถ้ำเสี่ยงของ) อย่างไรก็ตามแนวทางการพัฒนาที่สะท้อนความสัมพันธ์วิถีชีวิตของผู้คนที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ คือ ชุมชนต้องการให้เกิดการจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คือ วัดถ้ำเสี่ยงของ ซึ่งนับว่าเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในพื้นที่และเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนในมิติต่าง ๆ จึงได้มีการประชุมเพื่อหารือร่วมกัน เพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาพื้นที่ดังนี้

1) การพัฒนาเส้นทางสัญจร โดยเฉพาะเส้นทางหลักระหว่างหมู่บ้าน สู่เส้นทางย่อยเพื่อเข้าวัดถ้ำเสี่ยงของ ถนนหนทางไม่สะดวกโดยเฉพาะช่วงฤดูฝนเนื่องด้วยเป็นถนนลูกรังและส่วนหนึ่งเป็นเส้นทางสัญจรเพื่อเข้าพื้นที่แปลงเกษตรของชาวบ้านทำให้เกิดความเสียหายได้ง่าย ซึ่งเป็นระยะทางที่ไกล จึงมีความจำเป็นต้องประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกำหนดแผนเพื่อจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาเส้นทางนี้ ในการอำนวยความสะดวกพุทธศาสนิกชนทั่วไป และพื้นที่เพื่อการเกษตรของชุมชน

2) การพัฒนาแหล่งน้ำ เนื่องจากสำนักสงฆ์อยู่ในเขตพื้นที่สูงมีข้อจำกัดเรื่องน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค โดยการใช้น้ำบาดาล จากการสูบน้ำมาจากข้างล่าง จึงได้มีการจัดผ้าป่าสามัคคีเพื่อจัดตั้งกองทุนพัฒนาระบบประปาวัดถ้ำเสี่ยงของ

3) สร้างศูนย์การเรียนรู้ทางธรรมชาติหรือวนเกษตร เนื่องจากในอนาคตทั้งการลดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าและให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้ยามมีกิจกรรมงานประเพณีทางพระพุทธศาสนา ไม้พื้นถิ่นที่ได้รับการนิยมนำมาใช้คือ ต้นผักหวาน จึงมีการให้หมอดินได้เข้ามาสำรวจพื้นที่เพื่อจัดโซนสำหรับปลูกผักหวาน

4) การพัฒนาระบบฐานข้อมูล หรือพิพิธภัณฑ์ทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องวัดถ้ำเสี่ยงของและชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับชีวประวัติเกจิอาจารย์แต่ละองค์ที่ได้เดินทางธุดงค์เข้ามาปฏิบัติธรรมในพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของ เนื่องจากที่ผ่านมาเป็นการเล่าเรื่องผ่านความทรงจำที่ติดกับตัวบุคคลให้สามารถเข้าถึงข้อมูล หรือเดินทางเข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัดถ้ำเสี่ยงของได้ผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น สื่อออนไลน์ สื่อดิจิทัล เป็นต้น

5) สถานปฏิบัติธรรมแบบครบวงจร เนื่องจากวัดถ้ำเสี่ยงของเป็นศาสนาสถานที่มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม อยู่ห่างไกลจากชุมชน เงียบสงบรายล้อมด้วยพื้นที่ป่า จึงมีผู้ปฏิบัติธรรมเดินทางเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันพื้นที่วัดค่อนข้างกว้างขวางจากการเป็นสำนักสงฆ์เดิม และ

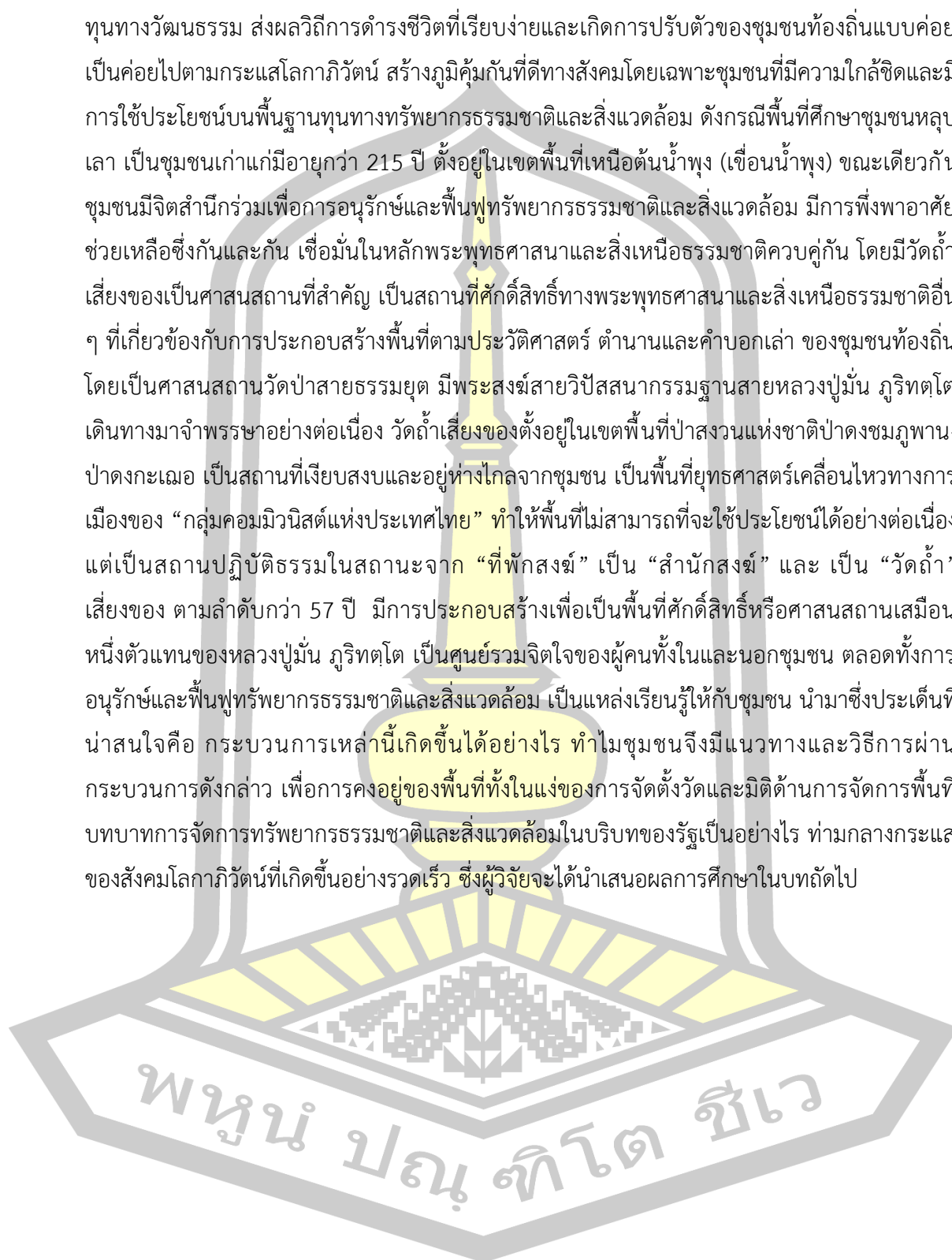
การจัดตั้งวัดโดยการจัดทำโครงการขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวนและป่าดงกะเมอ เพื่อสร้างวัดถ้ำเสียงของ ตำบลหุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร จำนวน 15 ไร่ ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่า อยากรักษาพื้นที่และหลักสูตรปฏิบัติธรรมให้สามารถรองรับการให้บริการทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนต่อไป

6) การประกอบศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติธรรม เนื่องจากชุมชนบ้านหุบเลามีศาสนสถาน 2 แห่งด้วยกันคือ วัดบ้านหุบเลา และวัดถ้ำเสียงของ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมชาวบ้านจะใช้สถานที่ทั้งสอง โดยการนิมนต์พระสงฆ์เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมร่วมกันโดยใช้สถานที่ใดหนึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง แต่ถ้าเน้นการปฏิบัติธรรมที่ต้องอาศัยความเงียบสงบส่วนมากจะใช้พื้นที่ที่วัดถ้ำเสียงของ

3.4 สรุป

สำหรับบริบทพื้นที่ศึกษา บทนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ส่วนที่ 1 แหล่งอารยธรรมและตำนานที่เกี่ยวข้องกับเมืองสกลนคร ส่วนที่ 2 พื้นที่จังหวัดสกลนคร ส่วนที่ 3 พื้นที่ศึกษา ส่วนที่ 4 สรุป พบว่า แหล่งอารยธรรมและตำนานที่เกี่ยวข้องเมืองสกลนคร สะท้อนความเป็นวัฒนธรรมร่วมวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์ในอาณาบริเวณแอ่งสกลนครและเทือกเขาภูพาน มีการเปลี่ยนผ่านยุคสมัยสะท้อนพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมโบราณควบคู่กัน ลักษณะประเทศและสภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สำหรับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาช้านาน จากหลักฐานทางโบราณคดีมีการก่อตั้งชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมบ้านเชียงและเมื่อเข้าสู่ยุคสมัยประวัติศาสตร์ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสมัย “วัฒนธรรมทวารวดี” เช่น หลักฐานทางสถาปัตยกรรมและกลุ่มใบเสมาหิน กระจายตามชุมชนต่าง ๆ และได้ชื่อว่าเมืองโบราณหรือ “เมืองขอม” เนื่องจากพบคูเมืองที่มีลักษณะเป็นคูน้ำคันดินรูปสี่เหลี่ยม ล้อมตัวเมืองถึง 2 ชั้น ตามแบบลักษณะสถาปัตยกรรมสำคัญในการสร้างเมืองยุควัฒนธรรมขอม รวมทั้งโบราณสถานต่าง ๆ จากลักษณะทางกายภาพและภูมิศาสตร์ของจังหวัดสกลนคร มีความหลากหลายของระบบนิเวศด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะเทือกเขาภูพานและหนองหาร ตลอดทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นช่วงต้นยุครัตนโกสินทร์ จากเหตุการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสยามและราชอาณาจักรล้านช้างส่งผลต่อการกำเนิดเมืองสกลนคร มีการอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์จากฝั่งซ้ายเข้ามา สะท้อนวิถีชีวิตระบบความเชื่อที่หลากหลาย ทั้งมิติทางศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติ ผสมผสานกับวิถีชีวิตของผู้คนตามชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดสกลนคร ดังนั้นเมืองสกลนคร จึงกลายเป็น “เขตสะสมทางวัฒนธรรม” ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นทิศทางการพัฒนาของจังหวัดสกลนคร จึงอยู่บนพื้นฐานทุนทางธรรมชาติ ทุนทางสังคมและ

ทุนทางวัฒนธรรม ส่งผลวิธีการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายและเกิดการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นแบบค่อยเป็นค่อยไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีทางสังคมโดยเฉพาะชุมชนที่มีความใกล้ชิดและมีการใช้ประโยชน์บนพื้นฐานทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังกรณีพื้นที่ศึกษาชุมชนหุบเลา เป็นชุมชนเก่าแก่อายุกว่า 215 ปี ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่เหนือต้นน้ำพุง (เขื่อนน้ำพุง) ขณะเดียวกันชุมชนมีจิตสำนึกร่วมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เชื่อมมั่นในหลักพระพุทธศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติควบคู่กัน โดยมีวัดถ้ำเสียงของเป็นศาสนสถานที่สำคัญ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบสร้างพื้นที่ตามประวัติศาสตร์ ตำนานและคำบอกเล่า ของชุมชนท้องถิ่น โดยเป็นศาสนสถานวัดป่าสายธรรมยุต มีพระสงฆ์สายวิปัสสนากรรมฐานสายหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เดินทางมาจำพรรษาอย่างต่อเนื่อง วัดถ้ำเสียงของตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ เป็นสถานที่เงียบสงบและอยู่ห่างไกลจากชุมชน เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์เคลื่อนไหวทางการเมืองของ “กลุ่มคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย” ทำให้พื้นที่ไม่สามารถที่จะใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง แต่เป็นสถานปฏิบัติธรรมในสถานะจาก “ที่พักสงฆ์” เป็น “สำนักสงฆ์” และ เป็น “วัดถ้ำ” เสียงของ ตามลำดับกว่า 57 ปี มีการประกอบสร้างเพื่อเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนสถานเสมือนหนึ่งตัวแทนของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนทั้งในและนอกชุมชน ตลอดทั้งการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชน นำมาซึ่งประเด็นที่น่าสนใจคือ กระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมชุมชนจึงมีแนวทางและวิธีการผ่านกระบวนการดังกล่าว เพื่อการคงอยู่ของพื้นที่ทั้งในแง่ของการจัดตั้งวัดและมิติด้านการจัดการพื้นที่บทบาทการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐเป็นอย่างไร ท่ามกลางกระแสของสังคมโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการศึกษาในบทถัดไป

บทที่ 4

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ

บทนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ยุทธศาสตร์และนโยบายชาติด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนที่ 2 นโยบายและทิศทางการพัฒนาระดับจังหวัดสกลนคร ส่วนที่ 3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ศึกษา ส่วนที่ 4 ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อชุมชน และส่วนที่ 5 สรุป รายละเอียดนำเสนอตามลำดับดังนี้

4.1 ยุทธศาสตร์ และนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ระดับยุทธศาสตร์และนโยบายระดับประเทศที่มีส่วนเกี่ยวข้องสู่ระดับปฏิบัติการในพื้นที่ศึกษา สะท้อนปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตผู้คนในท้องถิ่น เบื้องต้นผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ระยะดังนี้

ระยะที่หนึ่ง ประเทศไทยก่อนจะมีแผนชาติหรือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งแต่ตั้งแต่ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่าที่ควร แต่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานและเศรษฐกิจเป็นหลัก การรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางโดยหน่วยงานรัฐ ส่งผลกระทบต่อการจัดการพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน และลักษณะการพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากการพัฒนาในช่วงยุคแรก ๆ จากแหล่งข้อมูลสื่อออนไลน์ในบทความเรื่อง “ปอมาป่าแตก” “มันมาป่าแปน” พบว่า ปอ เป็นหนึ่งในพืชพาณิชย์ ที่มีนัยสำคัญทางเศรษฐกิจต่อสังคมอีสานอย่างมากในยุคหนึ่ง ซึ่งคำว่า “ปอมาป่าแตก” “มันมาป่าแปน” “แปนเอ็ดเต็ด” ในภาษาอีสานแปลว่า ราบ, เรียบ เป็นคำพูดติดปากของเกษตรกรอีสานที่จดจำถึงบรรยากาศการเข้ามาของพืชไร่ 2 ชนิดนี้ ข้อมูลระบุว่าเมื่อปี พ.ศ. 2493 พื้นที่ปลูกพืชไร่ของภาคอีสานรวมจำนวน 503,500 ไร่ แต่พอถึงปี พ.ศ. 2538 พื้นที่ปลูกพืชไร่เพิ่มเป็น 13.12 ล้านไร่ หรือเพิ่มขึ้นถึง 26 เท่า พื้นที่ทำไร่เกือบทั้งหมดเข้ามาแทนที่พื้นที่ป่าดง ซึ่งหมายถึง จำนวนพื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างต่อเนื่องนั่นเอง ซึ่งกำหนดนโยบายชัดเจนว่า จะเร่งการปลูกพืชที่มีความต้องการของตลาดต่างประเทศก่อน ปอเป็นชนิดพืชที่ถูกระบุไว้ในแผนพัฒนาฯ การส่งเสริมการผลิตเพื่อส่งออกมีผลต่อการขยายพื้นที่การปลูกพืชพาณิชย์ นโยบายดังกล่าวจากส่วนกลางไปยังส่วนภูมิภาคอย่างรวดเร็ว ซึ่งยุคพืชพาณิชย์ของภาคอีสาน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา คนอีสานอายุกว่าห้าสิบปีขึ้นไปนั้นกลิ่นเหม็น และอาการคันคายนอกจากการลอกปอ ยังคงติดอยู่ในความทรงจำแม้ยุคทองของพืชพาณิชย์ เช่น ปอนั้นจะผ่าน

มาแล้วหลายสิบปีก็ตาม (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2546) และสมัยใหม่แบบอาณานิคมของไทย (colonial modernity) : ธงชัย 2000, Loos 2006, Peter Jackson 2003-2006 พบว่า อิทธิพลทางวัฒนธรรมจากตะวันตก ถูกรับตามเงื่อนไขภายในประเทศตามประโยชน์ของชนชั้นนำ เกิดความทันสมัยแบบย้อนแย้งหรือการพัฒนาสมัยใหม่ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวตามแนวชายแดนเกิดปัญหาเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากมาย การแย่งชิง และสินทรัพย์ใต้ดิน เช่น เหมืองแร่โปแตส จังหวัดอุดรธานี ที่เกิดจากนโยบายการพัฒนา การไล่คนออกจากป่า การสร้างเขื่อน

พื้นที่ภาคอีสานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากอดีต-ปัจจุบัน ระยะเวลา 100 กว่าปีที่ผ่านมา ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 อีสานถูกมองจากรัฐส่วนกลาง ถูกสร้างและกำหนดควบคุมโดยรัฐใน 3 รูปแบบ คือ 1) การมองอีสานเป็นพื้นที่ล้าหลัง 2) อีสานเป็นพื้นที่ยากจน ด้อยโอกาส และการเข้าถึงสิทธิการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และ 3) อีสานเป็นพื้นที่สงบ มีอุดมสมบูรณ์ในน้ำมีปลาในนามีข้าวและงดงามพอเพียง อีสานในมุมมองใหม่ หลังปี พ.ศ. 2540-2564 เพิ่มทั้งปริมาณและคุณภาพการเมืองภาคประชาชน (สมชาย ศรีสันต์, 2563) มีความกระตือรือร้นกันมากยิ่งขึ้นทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การต่อสู้ผืนป่า ที่กระจายตามภูมิภาคต่าง ๆ การเคลื่อนไหวเหมืองแร่โปแตสที่ จังหวัดอุดรธานี ภาวะการณแข่งขัน ส่งผลกระทบสำคัญ คือ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในชนบทและเมือง จนเกิดคำถามที่ว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ดังนั้นจึงความจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการหรือแผนพัฒนาประเทศใหม่ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงยุคโลกาภิวัตน์ (เยาวลักษณ์ ราชแพทยาคม, 2545 : 1) ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ในระยະที่สอง เพื่อเชื่อมโยงปฏิบัติการระดับพื้นที่ศึกษาต่อไป

ระยะที่สอง กระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแต่ละฉบับ ขณะเดียวกันมีรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายลำดับศักดิ์สูงสุดแห่งราชอาณาจักรไทย กฎหมายอื่นใดจะขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญไม่ได้ รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายว่าด้วยการจัดระเบียบการปกครองของประเทศ ซึ่งตั้งแต่ พ.ศ. 2475 หลังคณะราษฎรได้ทำการอภิวัฒน์สยาม เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ตลอดระยะเวลา 90 ปีของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งมีการประกาศใช้ "พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475" เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ฉบับแรกของไทย (ฐานเศรษฐกิจ, 2565) ซึ่งในปีเดียวกันใช้คำว่า

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2475 ตามลำดับ ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญแล้วทั้งสิ้น 20 ฉบับ รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 เป็นฉบับที่ 20 เคยผ่านการแก้ไขสำเร็จมาแล้ว 22 ครั้ง (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2566)

บทนี้เป็นการวิจัยเพื่อการวิเคราะห์เนื้อหาจากงานเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยได้ ทำการศึกษาเนื้อหาเฉพาะรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2540 ,ปี 2550 และ ปี 2560 จำนวน 3 ฉบับ ที่ อยู่ช่วงระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-12 (ปี พ.ศ. 2540-2564) จำนวน 5 ฉบับ ที่ได้กำหนดความตามนิยามศัพท์เฉพาะของคำว่า “บริบทสังคมร่วมสมัย” ในส่วนของเนื้อหา สารที่เอื้อต่อสิทธิชุมชน ได้แก่ หมวด ส่วนและมาตราที่เกี่ยวข้องด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยมีสาระที่สำคัญดังนี้

4.1.1 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)

ช่วงของการพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ มีรัฐธรรมนูญที่เข้ามาเกี่ยวข้อง จำนวน 1 ฉบับ และเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ จากทิศทางการ พัฒนาเนื้อหาสาระสำคัญ ดังนี้

มีรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2540 ที่ให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งการ ดูแลรักษาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในมาตราต่าง ๆ และให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการกำหนดนโยบายสาธารณะ หรือการตรวจสอบอำนาจรัฐ ได้แก่ ตามมาตรา 46 สิทธิของ ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งการดูแลรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อม เรื่องสิทธิชุมชนและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ไว้ใน ตามมาตรา 56 สิทธิที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชน ในการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ดำรงชีพออยู่ได้ อย่างปกติและต่อเนื่องใน สิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ อนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนตาม กฎหมายบัญญัติ ทั้งนี้ บุคคลสามารถฟ้องร้องรัฐได้เพื่อให้ปฏิบัติ หน้าที่ตามสิทธิและการมีส่วนร่วม ดังกล่าว มาตรา 57 - 58 กำหนดให้รัฐต้องทำรายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (EIA, HIA) และรับฟังความคิดเห็นของ ประชาชนก่อนดำเนินโครงการต่าง ๆ หมวด สิทธิและเสรีภาพของ ปวงชนชาวไทย มาตรา 58 สิทธิที่จะได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของ หน่วยงานราชการ ตามมาตรา 59 บุคคลมีสิทธิแสดงความคิดเห็นและได้รับข้อมูล คำชี้แจง และ เหตุผลจากหน่วยงานราชการก่อนการอนุญาตดำเนินโครงการที่มีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพชีวิตของตน หรือชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่

กฎหมายบัญญัติ ตามมาตรา 76 การกำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย และการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ตามมาตรา 60 สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการปฏิบัติที่มีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน มาตรา 290 บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และตามมาตรา 79 การกำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการคุ้มครองสภาพสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 79 (คลังสารสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ, 2565)

ดังนั้น ทิศทางการดำเนินงานตามแผนฉบับนี้ ซึ่งนับว่าเป็นแผนพัฒนาที่ปรับเปลี่ยนรูปแบบกระบวนการจัดทำและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการระดมความคิดมากกว่าแผนอื่น ๆ ที่ผ่านมา ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญและเป็นช่วงรอยต่อที่เชื่อมโยงสู่ยุทธศาสตร์อื่นอย่างต่อเนื่อง คือ เน้นการให้ความสำคัญของคนเป็นจุดศูนย์ของการพัฒนาจากเดิมที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลักของการพัฒนาแต่เพียงอย่างเดียวและมองเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือ ไม่ใช่เป้าหมายของการพัฒนา (เยาวลักษณ์ ราชแพทยาคม, 2545 : 12) และเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา โดยมีกรอบแนวทางหรือนโยบายที่เอื้อประโยชน์ การพัฒนามาตรการปรับเปลี่ยนวิธีการวางแผนจากการแยกส่วนเน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมหรือการบูรณาการ

กลไกยุทธศาสตร์สู่ปฏิบัติการระดับพื้นที่ สถานการณ์ระดับประเทศ เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา เพื่อให้เกิดการบูรณาการ จากการเข้ามาของเจ้าหน้าที่รัฐและโครงการพัฒนาต่างๆ ผลที่เกิดขึ้นชุมชนท้องถิ่น ตัวตัวที่จะเข้ามามีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากร มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรทางด้านสังคม เพื่อเคลื่อนไหวในกระบวนการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเฝ้าระวังปกป้องทรัพยากรฯ ล้อมรอบชุมชนตัวเอง หรือมีการกระทำการเองตามความรู้สึกร่วมในฐานะพลเมืองหนึ่ง ถึงสิทธิและหน้าที่ในการจัดการร่วมกัน สะท้อนการพัฒนาสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป เช่น รัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2540 ที่เปิดโอกาสให้คนเข้ามามีในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตัวเอง จุดนี้ก็มีส่วนให้คนในท้องถิ่นเริ่มสนใจเรื่องราวของตัวเองมากขึ้นและส่งผลมาถึงปัจจุบันที่ผู้คนสนใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ของตนเอง การทำงานร่วมกับภาครัฐซึ่งเป็นพื้นฐานการพัฒนาประเทศต่อไป

4.1.2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)

การดำเนินงานด้านการพัฒนาระหว่างแผนพัฒนาฉบับนี้ มีรัฐธรรมนูญที่เข้ามาเกี่ยวข้อง คือ รัฐธรรมนูญฯ (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2549 เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ จากทิศทางการพัฒนา ดังนี้

ทิศทางการดำเนินงานตามแผนฉบับนี้ ตามระยะเวลาได้มีการจัดทำรายละเอียดของแผนล่วงหน้ามาก่อนการประกาศใช้เป็นระยะเวลา 2 ปี โดยการปรับกระบวนการและยุทธศาสตร์ให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยการอัญเชิญแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศและการดำเนินการตามแนวทางแผนพัฒนาฉบับที่ 8 อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจให้สามารถพึ่งตัวเองได้มากขึ้น การปรับยุทธศาสตร์การบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อปี พ.ศ. 2545 โดยกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้สำนักนายกรัฐมนตรี แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนราชการ จำนวน 10 หน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานปลัดกระทรวงฯ, สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (จัดสรรด้านงบประมาณ เพื่อให้หน่วยงานอื่นดำเนินงาน) กรมอุทยานสัตว์ป่าและพันธุ์พืช กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรธรณี กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมทรัพยากรน้ำ กรมทรัพยากรน้ำบาดาล กรมควบคุมมลพิษ และกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม 2) รัฐวิสาหกิจ จำนวน 3 หน่วยงาน ได้แก่ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) องค์การสวนพฤกษศาสตร์ และองค์การสวนสัตว์ และ 3) องค์การมหาชน จำนวน 2 หน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจฐานชีวภาพ และองค์การบริหารจัดการเรือนกระจก ในช่วง พ.ศ. 2547-2549 นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐ เป็นต้นเหตุสำคัญของวิกฤตปัญหา กล่าว คือ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่มนุษย์มองว่าเป็นศิลปวิทยาการที่จะนำได้สู่ความเจริญก้าวหน้า นั้น กลับทำลายสิ่งมีชีวิตอย่างโหดเหี้ยม รวมไปถึงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่มุ่งหวังผลประโยชน์จากการค้า จนต้องทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างไม่จำเป็นส่งผลให้ระบบนิเวศสูญเสียสมดุล นำไปสู่หายนะต่อสรรพชีวิตในระบบนิเวศลุ่มแม่น้ำโขง

กลไกยุทธศาสตร์สู่ปฏิบัติการระดับพื้นที่ สถานการณ์ระดับประเทศ มีการปรับฉบับร่างรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2549 และการปรับทิศทางการบริหารของแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 9 (2545-2549) ซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2545 หน่วยงานภายใต้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แยกหน่วยงานย่อยออกเป็นกรมต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการทรัพยากรเฉพาะด้าน ในระดับพื้นที่รองรับกลไกการปรับตัวการทำงานระดับพื้นที่ การเข้ามาของหน่วยงานในการดำเนินโครงการตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลที่เกิดขึ้นชุมชนท้องถิ่น เพิ่มขีดความสามารถของท้องถิ่นกระจายอำนาจให้โปร่งใส ปฏิรูปกลไกการบริหารจัดการที่ดี การเสริมสร้างความเข้มแข็งครอบครัวและชุมชน ชุมชนมีความตื่นตัวและตระหนักถึงทุนของชุมชนในมิติต่างๆ เพื่อการพัฒนา เช่น ทุนมนุษย์ ทุนทางการเงิน ทุนทางกายภาพ และทุนธรรมชาติ ถูกนำมาต่อยอดในการพัฒนาตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ขณะเดียวกันหน่วยงานรัฐเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการพัฒนาต่างๆ ซึ่งนับว่าเป็นช่วงของการปรับแนวคิด วิธีการและรูปแบบการทำงาน ในพื้นที่ชุมชนหลบลามีการยื่นทะเบียนจัดทำโครงการป่าชุมชน พ.ศ. 2549-2553 ครั้งที่ 1 (ระยะเวลา 5 ปี)

4.1.3 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)

ช่วงของการพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแผนพัฒนาฉบับนี้ มีรัฐธรรมนูญที่เข้ามาเกี่ยวข้อง จำนวน 1 ฉบับ และเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ จากทิศทางการพัฒนาเนื้อหาสาระสำคัญ จากทิศทางการพัฒนาดังนี้

มีรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2550 หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ คือ ส่วนที่ 8 แนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม มาตรา 85 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (คลังกลางความรู้ด้าน HR, 2566) ดังต่อไปนี้

1) กำหนดหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินให้ครอบคลุมทั่วประเทศ โดยให้คำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งผืนดิน ผืนน้ำ วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น และการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และกำหนดมาตรฐานการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนในพื้นที่ ที่ได้รับผลกระทบจากหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินนั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย

2) กระจ่ายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและดำเนินการให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิในที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมอย่างทั่วถึงโดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่น รวมทั้งจัดหาแหล่งน้ำเพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างพอเพียงและเหมาะสมแก่การเกษตร

3) จัดให้มีการวางผังเมือง พัฒนา และดำเนินการตามผังเมืองอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

4) จัดให้มีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นอย่างเป็นระบบ และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

5) ส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดการมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน

ขณะเดียวกันรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2550 มาตรา 57 หมวด สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ที่เขียนไว้เหมือนมาตรา 59 ของรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2540 แต่เพิ่มประเด็นการวางแผนพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ การวางผังเมือง การกำหนด เขตการใช้ประโยชน์ในที่ดินและการออกกฎที่อาจมีผลกระทบต่อส่วนได้เสียสำคัญของประชาชน ให้รัฐจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างทั่วถึงก่อนดำเนินการ ส่วนมาตรา 66 ได้มีการขยายบุคคลตามบัญญัติว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษหรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของ

ท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน” รวมทั้งเพิ่ม “ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ” (เขตไท ลังการ์พินธุ์, 2560: 67)และมาตรา 67 หมวดสิทธิชุมชน ได้เขียนถึง บุคคลมีสิทธิส่วนร่วม และฟ้องร้องกับรัฐและชุมชน ที่จะได้รับความคุ้มครองเช่นเดียวกันกับรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2540

ดังนั้นทิศทางการดำเนินงานตามแผนฉบับนี้ คือ เน้นการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอื่นควบคู่ เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการบูรณาการรูปแบบการทำงาน 2 ระดับ คือ ภาครัฐและชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม

กลไกยุทธศาสตร์สู่ปฏิบัติการระดับพื้นที่ สถานการณ์ระดับประเทศ โดยรัฐธรรมนูญฯ ขยายความบุคคลรวมเป็น “ชุมชน ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” รวมทั้งเพิ่ม “ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ” และสิทธิชุมชนในการในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี แต่ทั้งนี้ยังไม่สามารถนำไปใช้เป็นรูปธรรมได้ในระดับพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิต ผลที่เกิดขึ้นชุมชนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐดำเนินการระดับพื้นที่ออกสำรวจแนวเขตพื้นที่ และเก็บข้อมูลรายครัวเรือนเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่โดยเฉพาะที่ดิน เนื่องจากอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติฯ ที่สุ่มเสี่ยงต่อการรุกป่าพื้นที่และการกำหนดแนวเขตพื้นที่ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน ตามหลักการกระจายอำนาจการปกครองท้องถิ่น โดยจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อรองรับหลักการสิทธิชุมชนขึ้นรองรับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2550 เนื่องจากข้อบัญญัติท้องถิ่นเป็นกฎหมายที่ออกโดยความเห็นร่วมกันของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งมีความใกล้ชิดกับฐานทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด ตลอดจนการส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการจัดการป่า ในรูปแบบต่างๆ เช่น งบประมาณ รางวัล สร้างรูปธรรมให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

4.1.4 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)

การดำเนินงานด้านการพัฒนาระหว่างแผนพัฒนาฉบับนี้ มีรัฐธรรมนูญที่เข้ามาเกี่ยวข้องคือ รัฐธรรมนูญฯ (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ จากทิศทางการพัฒนาดังนี้

ในเนื้อหารัฐธรรมนูญ ลดทอนสิทธิชุมชนเหลือเพียง “บุคคลและชุมชน” อีกทั้งในส่วนของ “การจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ” กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐว่า รัฐต้องอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา พื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความ

หลากหลายทางชีวภาพให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน แต่ไม่ได้ให้สิทธิชุมชน เป็นสิทธิของบุคคล และชุมชนท้องถิ่น เนื้อหาเอื้อต่อการทำให้สิทธิชุมชนกลับสู่อำนาจรัฐเป็นรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ซึ่งขัดต่อหลักการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ทำให้สิทธิชุมชนไม่ได้รับการรับรองคุ้มครอง ทำให้ขาดหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่ให้ชุมชนหรือบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กำหนดกติกาของชุมชนด้วยตนเอง ขณะเดียวกันรัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดขอบเขตและรายละเอียดถึงสิทธิการจัดการบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จึงทำให้ขอบเขตแห่งสิทธิชุมชนยังไม่มีความชัดเจน ซึ่งทำให้เกิดปัญหาข้อโต้แย้งกันระหว่างประชาชนในพื้นที่กับหน่วยงานของรัฐ ไม่มีกฎหมายลำดับรองที่กำหนดรายละเอียดให้สอดคล้องกับกฎหมายแม่บททำให้สิทธิชุมชนมีสถานะเป็นเพียงหลักการลอย ๆ หรือกฎหมายขาดสภาพบังคับที่ชัดเจนไม่สามารถใช้ได้ผลในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริง

กลไกยุทธศาสตร์สู่ปฏิบัติการระดับพื้นที่ ระหว่างจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2557 ระหว่างช่วงรอยต่อทางการเมือง และร่างรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2559 เอื้อต่อรัฐในการรวมศูนย์อำนาจ และการจัดการอีกครั้ง จากทิศทางการดำเนินงานตามแผนฉบับนี้ แม้รัฐธรรมนูญให้สิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี แต่ทั้งนี้รัฐธรรมนูญยังไม่สามารถนำไปใช้เป็นรูปธรรมให้ได้เท่าที่ควรเนื่องจากระหว่างวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 จนถึง 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 ส่งผลทำให้การจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินตามแผนงานปกติและกระบวนการในการดำเนินงานบางอย่างเกิดความล่าช้า เนื่องจากไม่ให้มีการประชุมหรือการรวมกลุ่มใดๆ ผลที่เกิดขึ้นชุมชนท้องถิ่น ในระดับพื้นที่เป็นรอยต่อประกาศกฎอัยการศึกทั่วราชอาณาจักร ทำให้กิจกรรมด้านการพัฒนา หรือการดำเนินโครงการใด ๆ หยุดชะงัก เดิมทีชุมชนหลุบลูเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ทางการเมืองของภูมิภาค (สีแดง) ดังนั้นจึงมีการเฝ้าระวังการรวมกลุ่มกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ขณะเดียวกันระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2557-2558 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดทำโครงการทวงคืนผืนป่าบนภูพาน เช่น ตัดต้นยางพาราของชาวบ้าน สร้างความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ และความไม่เข้าใจกันภายในชุมชนเป็นอย่างมาก ทำให้การรื้อล้างพื้นที่เกิดขึ้นได้น้อยเช่นกัน ต่อมาขึ้นเพื่อต่อทะเบียนจัดทำโครงการป่าชุมชน พ.ศ. 2558-2568 ครั้งที่ 2 (ระยะเวลา 10 ปี) ในพื้นที่ป่าชุมชนวัดถ้ำเสียงของ และเวทีประชุมระดับชุมชนครั้งที่ 3 เมื่อปี พ.ศ. 2559 (ระดับผู้นำแต่ละชุมชนจากทั้ง 5 หมู่บ้าน) แต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน พื้นที่ป่าช้าและป่าดอนปู่ตา

4.1.5 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)

ช่วงของการพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแผนพัฒนาฉบับนี้ มีรัฐธรรมนูญที่เข้ามาเกี่ยวข้อง จำนวน 1 ฉบับ และเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ จากทิศทางการพัฒนาดังนี้

มีรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560 หมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 72 รัฐพึงดำเนินการเกี่ยวกับที่ดิน ทรัพยากรน้ำ และพลังงาน (คลังกลางความรู้ด้าน HR, 2566) ดังต่อไปนี้

- 1) วางแผนการใช้ที่ดินของประเทศให้เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่และศักยภาพของที่ดินตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2) จัดให้มีการวางผังเมืองทุกระดับและบังคับการให้เป็นไปตามผังเมืองอย่างมีประสิทธิภาพรวมตลอดทั้งพัฒนาเมืองให้มีความเจริญโดยสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่
- 3) จัดให้มีมาตรการกระจายการถือครองที่ดินเพื่อให้ประชาชนสามารถมีที่ทำกินได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม
- 4) จัดให้มีทรัพยากรน้ำที่มีคุณภาพและเพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคของประชาชน รวมทั้งการประกอบเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการอื่น
- 5) ส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงานและการใช้พลังงานอย่างคุ้มค่า รวมทั้งพัฒนาและสนับสนุนให้มีการผลิตและการใช้พลังงานทางเลือกเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงด้านพลังงานอย่างยั่งยืน

ส่วนรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560 มาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

- 1) อนุรักษ์ พื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และ จารีต ประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ
- 2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 43 หมวด สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย บัญญัติว่าบุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิเข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชน หรือต่อนโยบายการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชนและได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560 ไม่ได้รับรองเรื่อง สิทธิชุมชนและบุคคลมีสิทธิส่วนร่วม และฟ้องร้องกับรัฐและชุมชน ที่จะได้รับความคุ้มครองเหมือนกับรัฐธรรมนูญฯ ทั้ง 2 ฉบับที่ผ่านมา แต่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิในการตามข้อ 2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ ที่ได้กล่าวมา หมายความว่า สิทธิชุมชนและบุคคลมีสิทธิส่วนร่วม

และฟ้องร้องกับรัฐและชุมชนที่จะได้รับความคุ้มครองนั้น จะต้องบัญญัติออกมาเป็นกฎหมายลูกอีกครั้ง ทำให้สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมในสิ่งแวดล้อมไม่แน่นอน ซึ่งนับว่าเป็นจุดอ่อนของรัฐธรรมนูญ ปีนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2540 และพุทธศักราช 2550 พบว่า ไม่มีการพูดถึงสิทธิแสดงความคิดเห็นของบุคคลต่อการดำเนินโครงการต่าง ๆ ของรัฐ ซึ่งมีมาแต่รัฐธรรมนูญฯ เดิม แต่มีการเพิ่มสิทธิของประชาชนที่จะเข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐ และหน่วยงานรัฐมีหน้าที่ต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้น ๆ หมายความว่า การใช้สิทธิที่ได้รับการคุ้มครองเปลี่ยนจากการแสดงความคิดเห็นโดยบุคคลคนเดียว เป็นการเข้าชื่อกันโดยไม่มีเงื่อนไขว่าต้องเข้าชื่อกันเป็นจำนวนกี่คน และได้เขียนไว้ในมาตรา 58 ให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและจัดการ รับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนร่วมได้เสียก่อนดำเนินโครงการที่อาจกระทบต่อสิ่งแวดล้อม “อย่างรุนแรง” และตามมาตรา 58 การดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการ ถ้าการนั้นอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพ ชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้อง ดำเนินการให้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตตามที่กฎหมาย บัญญัติบุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อน การดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่งในการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง รัฐต้องระมัดระวังให้เกิดผลกระทบต่อ ประชาชน ชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพน้อยที่สุด และต้องดำเนินการ ให้มีการเยียวยา ความเดือดร้อนหรือเสียหายให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรมและโดยไม่ชักช้า ทั้งนี้ได้เพิ่มเรื่องรัฐ มีหน้าที่ตามมาตรา 57 รัฐต้องอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา พัฒนา บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม ดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ

ดังนั้น ทิศทางการดำเนินงานตามแผนฉบับนี้ คือ จากตัวรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2560 นี้ ด้านการจัดการป่าไม้มีแนวทางในการประกาศพื้นที่ป่าเพิ่มเติมและการจัดการพื้นที่ป่าไม้ทุกประเภท ซึ่งหน่วยงานภาครัฐมีการปรับปรุงเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชบัญญัติป่าชุมชน ปี พ.ศ. 2562 แต่อย่างไรก็ตามในระดับชุมชนยังคงอนุรักษ์พื้นที่ป่าในรูปแบบป่าชุมชนซึ่งจะต้องมีการยื่นขอโครงการจัดทำป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง ส่วนทรัพยากรดิน หน่วยงานภาครัฐเน้นการจัดการที่ดินในเขตป่า และที่ดิน สปก.หรือเขตปฏิรูปที่ดิน และได้มีความเข้มข้นในการเก็บภาษีที่ดินหากไม่มีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่

ครอบครอง ด้านทรัพยากรน้ำ มีการจัดสรรน้ำเพื่อรองรับภาคอุตสาหกรรมหรือพื้นที่นิคมมากกว่า การเกษตรของชุมชนและงานด้านวิชาการ ศึกษาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จากประเทศเพื่อนบ้าน ส่งผลต่อการจัดการน้ำภายในประเทศไทยอย่างมากโดยเฉพาะเขื่อน รวมถึงการพัฒนาคนในภาพรวมให้เป็นคนที่สมบูรณ์ในทุกช่วงวัยที่สามารถบริหารจัดการ ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดีโดยยกระดับคุณภาพการศึกษา การเรียนรู้ การพัฒนาทักษะ และยกระดับคุณภาพบริการสาธารณสุขให้ทั่วถึงและส่งเสริมบทบาทสถาบันทางสังคมให้สามารถขัดเกลาสร้างคนดี มีวินัย มีค่านิยมที่ดี และมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นมุ่งเน้นการพัฒนาเชิงพื้นที่และเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจของเมืองต่าง ๆ ให้สูงขึ้นภายใต้การใช้มาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อม ลักษณะการใช้ที่ดิน การจัดระเบียบผังเมืองและความปลอดภัยตามเกณฑ์เมืองน่า เพื่อกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมให้ทั่วถึงและเป็นการสร้างฐานเศรษฐกิจและรายได้จากพื้นที่เศรษฐกิจใหม่มากขึ้น ซึ่งจะช่วยลด ความเหลื่อมล้ำภายในสังคมไทยลงและสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ เป็นพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ตามแนวจุดขายแดนหลัก

กลไกยุทธศาสตร์สู่ปฏิบัติการระดับพื้นที่ สถานการณ์ระดับประเทศที่เป็นรอยต่อทางการเมือง ระยะเวลา 5 ปี 1 เดือน 3 สัปดาห์ และกลยุทธ์แนวทางการคุ้มครองพื้นที่เพิ่มมากขึ้นจากการประกาศ พรบ.ป่าชุมชน 2562 ผลที่เกิดขึ้นชุมชนท้องถิ่น เป็นยุคของการพัฒนาที่เติบโตอย่างเต็มที่ เกิดการแข่งขันกันมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะเรื่องของเศรษฐกิจ การศึกษาและทางสังคม ผู้คนได้รับโอกาสในการพัฒนาตัวเอง การเข้าถึงสื่อสารานุกรมมากขึ้นพื้นฐาน เพื่อรองรับการพัฒนาศักยภาพแต่ละครัวเรือน ขณะเดียวกันทางด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความตื่นตัวอยากเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา แต่ยังพบข้อจำกัดทั้งในระดับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับพื้นที่ ซึ่งยังไม่สามารถดำเนินการใด ๆ ได้เท่าที่ควร เนื่องจากเป็นช่วงรอยการประกาศของกองทัพไทย และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 จนถึง 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 ประกาศกฎอัยการศึกทั่วราชอาณาจักร ขณะเดียวกันเกิดการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในเดือนธันวาคม 2562 และมีการแพร่กระจายไปทั่วโลก ทำให้การพัฒนาที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานหยุดชะงักอย่างต่อเนื่องจนทั้งปี พ.ศ. 2565 ส่งผลต่อการเข้ามาดำเนินงานโครงการของหน่วยงานและกระบวนการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 ชุมชนได้มีการจัดเวทีประชาคมระดับพื้นที่ และแนวทางขอใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสงวนฯ และการอนุมัติเข้าใช้ประโยชน์สู่กระบวนการจัดตั้งวัดถ้าเสี่ยงของ ปี พ.ศ. 2565-2566 การคุ้มครองพื้นที่ในการขอจัดตั้งวัดและแต่งตั้งเจ้าอาวาสดำเนินการแล้วเสร็จ

โดยภาพรวม จากการศึกษาในส่วนของรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2540 ,พุทธศักราช 2550 และ พุทธศักราช 2560 สามารถที่จะจัดกลุ่มเนื้อหาเรื่องสิทธิตามรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) สิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์ พื้นฟู และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

2) สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมในสิ่งแวดล้อม

3) สิทธิของบุคคลในการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการต่างๆ

4) สิทธิขององค์กรอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ในรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2560 ซึ่งตามรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2550 ก่อนการดำเนินโครงการใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รัฐจะต้องผ่าน 3 ขั้นตอน ได้แก่ จัดทำรายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และการให้ความเห็นขององค์กรอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ แต่ตามรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2560 มาตรา 58 ขั้นตอนถูกลดลง เหลือเพียงจัดทำรายงานและผ่านการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเท่านั้น ส่วนขั้นตอนที่ต้องอาศัยความเห็นชอบจากองค์กรอิสระถูกตัดออก แต่กำหนดเรื่องการเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหายให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรม

5) แผนนโยบายแห่งรัฐเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ที่ให้ความสำคัญและมีรายละเอียดที่ชัดเจนมากขึ้นจากรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2550 และ พุทธศักราช 2560 ตามลำดับ

ข้อเสนอ บทบาทใหม่ของขบวนการประชาชนคนอีสาน โดยการทำให้องค์กรในลักษณะใหม่ ได้แก่ อีสานในพื้นที่ทางการเมือง ของการพัฒนาโดยนโยบายสาธารณะภาคประชาชน ที่ตราไว้ในรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 ที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ หรือการตรวจสอบอำนาจรัฐก็ตาม อีสานมีลักษณะชนบทกึ่งเมือง (เกษตร-อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว) เป็นพื้นที่ซ้อนทับกันของกิจกรรมภาคเกษตรและพาณิชย์ ไม่มีพรมแดน มีการผสมผสานกัน ในการสื่อสารไร้พรมแดน และอีสานในบทบาทใหม่ เป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีความหลากหลาย ข้ามเขตการปกครองหรือชาติไร้พรมแดน (สิทธิชุมชน: ชุมชนท้องถิ่น เมือง หรือภูมิภาค หรือโลก)

ดังนั้นสิทธิชุมชน: มิติสังคมวัฒนธรรม สิทธิพื้นฐาน คือ สิทธิการใช้ประโยชน์และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยกระดับเป็นสิทธิการพัฒนา ทำให้เกิดการกระจายอำนาจความเสมอภาค หรือสร้างองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่แนวทางการดำเนินงานร่วมกัน ดังนั้นการจัดการระบบสิทธิชุมชนต้องดำเนินการ ได้แก่ 1) นิติศาสตร์ เชิงโครงสร้าง ปรับนโยบาย กฎหมาย กระบวนการยุติธรรมและองค์กรสถาบันต่าง ๆ ให้เกิดการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่น 2) สังคม นิเวศ วัฒนธรรมชุมชน การสร้างพื้นที่ทางการเมืองให้กับชุมชนท้องถิ่นเพื่อการสื่อสารชุมชนท้องถิ่นสู่ความเข้มแข็งของชุมชน เช่น การศึกษา การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน 3) นโยบายสาธารณะ การพัฒนาและสร้างความรู้จากท้องถิ่น ในมิติดินเวศวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม

ชุมชน สู่กำหนดนโยบายแทนที่กลไกของรัฐ “ความสัมพันธ์ชุมชนแบบโลกาภิวัตน์” องค์ความรู้
อย่างไรที่จะถูกผลักดัน ขับเคลื่อนอำนาจขบวนภาคประชาชนภาคอีสานหรือประชาสังคม สามารถ
จัดการอนาคตที่มีประโยชน์ต่อสาธารณะอย่างแท้จริง

แนวทางการพัฒนาตามยุทธศาสตร์และนโยบายชาติด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมโดยภาพรวมของประเทศ ช่วงระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-12
มีความสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญควบคู่ จำนวน 3 ฉบับ เนื้อหาที่ผ่านมา ได้มีการบัญญัติด้าน
สิ่งแวดล้อมที่รับรองให้สิทธิบุคคลและชุมชนมีสิทธิในการจัดการและมีส่วนร่วมด้านสิ่งแวดล้อม
บทบัญญัติหน้าที่ของรัฐในรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2540 และ 2550 ที่ได้มีการระบุไว้ ได้แก่ การมี
ส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการจัดการ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์รวมทั้งความ
หลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล การรับรองสิทธิมีส่วนร่วมหรือแสดงความคิดเห็น และการจัดตั้ง
องค์กรอิสระด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถเป็นแนวทางที่เชื่อมโยงสู่ระดับพื้นที่ ได้แก่ ด้านการ
จัดการทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรที่ดินและทรัพยากรน้ำ ตลอดทั้งระบบนิเวศอื่นที่เกี่ยวข้อง ส่วนใน
รายละเอียดขึ้นอยู่กับบริบทและความพร้อมแต่ละพื้นที่ แสดงให้เห็นว่าผู้ร่างกฎหมาย และสังคมเริ่ม
ยอมรับการมีอยู่และสิทธิของชุมชนในการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความ
สมดุลและยั่งยืน ซึ่งจะเห็นได้ว่าจากรัฐธรรมนูญฯ จะมีการบัญญัติสิทธิสิ่งแวดล้อมบางอย่างไว้ แต่ถูกตัด
เนื้อหาออกไปในรัฐธรรมนูญฯ พุทธศักราช 2560 โดยมีการออกกฎหมายลูกรองรับหรือ
พระราชบัญญัติอีกครั้ง ซึ่งไม่มีการกำหนดระยะเวลาไว้นั่นเอง นับเป็นจุดอ่อนของรัฐธรรมนูญฉบับนี้
ซึ่งเป็นสิทธิในเชิงกระบวนการ (procedural rights) เท่านั้น อนาคตประเทศไทยอาจมีการบัญญัติ
สิทธิสิ่งแวดล้อมในเชิงเนื้อหา (substantive rights) ซึ่งต้องเขียนเชื่อมโยงให้ดีกว่าเรื่องสิทธิชุมชนเดิม
เพราะเป็นสิทธิเชิงกลุ่ม เหมือนกรณีหลายๆ ประเทศที่ได้บัญญัติไว้ (สุนทรียา เหมือนพะวงศ์, 2560 :
60) อย่างไรก็ตามกว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมาพบว่า มีความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมระหว่างภาครัฐกับประชาชน ชุมชนและเอกชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีความรุนแรง
มากขึ้นตามลำดับ เนื่องจากรัฐปล่อยให้เอกชนใช้ทรัพยากรโดยไม่มีการควบคุมและการออกกติกา
บังคับใช้กับประชาชนโดยไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คน

4.2 นโยบาย และแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสกลนคร

พื้นที่สกลนครเป็นพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดทั้ง
ระบบนิเวศที่หลากหลายทั้งพื้นที่ป่าไม้บนพื้นที่สูงเทือกเขาภูพาน และแหล่งน้ำหรือพื้นที่ชุ่มน้ำของ
เมืองสกลนคร คือหนองหาร สีเขียวและแหล่งน้ำเหล่านี้นำมาซึ่งแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานา
ชนิดและสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชนท้องถิ่นจากระบบนิเวศดังกล่าว ดังนั้นพื้นที่จังหวัด

สกลนคร จึงเป็นพื้นที่เป้าหมายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทพื้นที่สกลนคร ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นตามนิยามคำศัพท์ที่ได้ระบุไว้ในบทที่ 1 และความสอดคล้องกับแผนพัฒนาในแต่ละช่วง ดังนี้

1) ทรัพยากรป่าไม้

ทรัพยากรป่าไม้นับได้ว่าเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของจังหวัดสกลนคร มีทั้งเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งหมายถึง พื้นที่อุทยานแห่งชาติภูพาน จำนวน 2 แห่ง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติห้วยหวด อุทยานแห่งชาติภูพาน และเขตป่าสงวนแห่งชาติ 2 แห่ง ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมภูพาน-ป่าดงกะเมือ จำนวนเนื้อที่ประมาณ 202,063 ไร่ และป่าสงวนแห่งชาติป่าภูล้อมข้าวและป่าภูเทือก จำนวนเนื้อที่ประมาณ 220,984 ไร่ ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ครอบคลุมพื้นที่ตามเขตการปกครอง 274 หมู่บ้าน 28 ตำบล 4 อำเภอ ซึ่งพื้นที่ป่าไม้เป็นป่าดิบแล้ง และป่าเบญจพรรณ ซึ่งอยู่บริเวณเทือกเขาภูพาน ตามรายละเอียดพอสังเขปที่ได้กล่าวไว้เบื้องต้นแล้ว ในบทที่ 3 ซึ่งการจัดการพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดสกลนครแบ่งหน่วยงานออกเป็น 3 ส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เครือข่ายภาคประชาชน และภาคเอกชน ตามรายละเอียดดังนี้

ภาครัฐ มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับจังหวัดด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ สำนักงานพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 จังหวัดนครพนม สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสกลนคร (สทจ.) สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร และหน่วยฟื้นฟูสภาพสงวนแห่งชาติป่าดงชมภูพาน-ป่าดงกะเมือที่ 9 จังหวัดสกลนคร

เครือข่ายภาคประชาชนหรือภาคพลเมือง ในพื้นที่จังหวัดสกลนคร มีกลุ่มคนจากชุมชนต่างๆ ที่เข้ามาร่วมขับเคลื่อนด้านการจัดการป่าไม้ภาคพลเมือง ในนาม “เครือข่ายป่าไม้ภาคพลเมือง กลุ่มอีสาน สกลนคร” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (บางเขน) มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร และภาคพลเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มของผู้นำชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายภาคประชาชน ที่สนใจเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อสร้างความร่วมมือภาคีกลไกป่าไม้ภาคพลเมืองและการพัฒนาระบบฐานข้อมูลและการพัฒนาจัดทำแผนปฏิบัติการป่าชุมชนระดับจังหวัด เพื่อให้เท่าทันนโยบายด้านการจัดการป่าไม้ของหน่วยงานภาครัฐ (ระวี ถาวร และนิพนธ์ วงศ์กาฬสินธุ์, 2562 : สัมภาษณ์) ปัจจุบันดำเนินการสำรวจข้อมูลพื้นที่ร่วมโครงการเครือข่ายป่าไม้ภาคพลเมือง เพื่อจัดทำโครงการป่าชุมชน จำนวน 6 อำเภอในพื้นที่จังหวัดสกลนคร ได้แก่ อำเภอดงเจริญ อำเภออากาศอำนวย อำเภอเต่างอย อำเภอภูพาน อำเภอพรรณานิคม และอำเภอบ้านม่วง เพื่อพิจารณาจัดทำระเบียบคณะกรรมการนโยบายป่าชุมชน ว่าด้วยการจัดทำแผนจัดทำป่าชุมชน พ.ศ. 2563 ตามนโยบายสำคัญเร่งด่วนของรัฐบาลด้าน

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามมติ ครม.เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2563 ในการแต่งตั้ง คณะกรรมการขับเคลื่อนระดับจังหวัด (สาโรช กาญจนพงศ์, 2563) ประกอบด้วย

- 1) โครงการปลูกป่าและป้องกันไฟป่า ให้มีการสร้างกลไกการรับรู้ โดยการใช้เครือข่ายจิตอาสา พระราชทานเป็นช่องทางการสื่อสาร และสร้างความร่วมมือกับประชาชน
- 2) โครงการป่าชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรที่อยู่อาศัยและที่ทำกินในป่าชุมชน
- 3) โครงการ คทช. คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ ให้มีการเร่งรัดสำรวจ ถือครอง และจัดระเบียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าโดยเฉพาะพื้นที่ต้นน้ำ
- 4) การแก้ไข ปัญหา หมอกควัน และ PM 2.5 โดยใช้กลไก ภายใต้การปลูกป่า และป้องกันไฟป่า พร้อมจัดตั้ง War Room ระดับชาติ จนถึงระดับท้องถิ่น ในพื้นที่เสี่ยงไฟป่า รวมทั้งจัดชุดพิทักษ์ป่าประจำหมู่บ้าน และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการปฏิบัติงานในพื้นที่
- 5) การบริหารจัดการน้ำ และการเติมน้ำลงดิน โดยจัดให้มีการจัดหาแหล่งน้ำ พร้อมระบบกระจายน้ำด้วยพลังงานแสงอาทิตย์ โดยให้ชุมชนทำเกษตรแบบแปลงใหญ่ทุกอำเภอทั่วประเทศและนำองค์ความรู้เรื่องการเติมน้ำใต้ดิน ไปปฏิบัติจริงในพื้นที่เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

ภาพประกอบที่ 44 ประชุมพัฒนาระบบฐานข้อมูลและแผนปฏิบัติการ เครือข่ายป่าไม้ระดับจังหวัด
ภาพโดย ผู้วิจัย (2563)

ภาคเอกชน ในพื้นที่จังหวัดสกลนครมีแนวคิดและแนวปฏิบัติเพื่อส่งเสริม สำหรับการขยาย พื้นที่ป่าเศรษฐกิจครอบครัวหรือป่าเอกชน เพื่อสร้างความมั่นคงในระดับครัวเรือน และบางครัวเรือนมี จำนวนที่ดินค่อนข้างเยอะจะปล่อยพื้นที่ให้เป็นป่าหรือปลูกป่าเพื่อจัดทำป่าชุมชน มีการแบ่งปัน สมาชิกในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน ตลอดทั้งด้านการจัดการพื้นที่สำหรับการเกษตร โคก-หนอง-นาโมเดล เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่ง จากนโยบายของจังหวัดที่ออกมาส่งเสริมด้วยการให้ลงทะเบียนเพื่อรับกล้าไม้ตามจุดต่าง ๆ ของ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยเพาะพันธุ์กล้าไม้ สาขาจังหวัดสกลนคร ซึ่งกล้าไม้เป็นไม้พื้นถิ่นและ ไม้สวนที่มีความหลากหลาย ได้แก่ พะยูง ยางนา

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ปัญหาการบุกรุกป่าไม้ โดยการแผ้วถางเพื่อปลูกพืช ซึ่งจาก ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาเคยมีการเดินขบวนร้องเรียนของราษฎรในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติเพื่อให้ทาง ราชการออกเอกสารสิทธิ์ สปก.4-01 และทางจังหวัดได้ประชุมเพื่อหาแนวทางการแก้ไข โดยการ ปรับปรุงขอบเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติบางส่วนเพื่อให้ที่ดินทำกินแก่ราษฎร ซึ่งถึงแม้ว่าจะออก มาตรการต่าง ๆ สามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้ชั่วคราว แนวโน้มการบุกรุกทำลายป่ายังคงมีอย่าง ต่อเนื่อง และราษฎรเองไม่ได้รับการปลูกจิตสำนึกให้รักษาป่าไม้ของท้องถิ่นของตนเองไว้ แม้ไม่ได้บุกรุก แต่ก็ไม่ได้ช่วยป้องกันคนจากท้องถิ่น

2) ทรัพยากรน้ำ

สกลนครมีแหล่งน้ำทางธรรมชาติที่สำคัญ คือ หนองหาร เป็นแหล่งน้ำจืดหรือทะเลสาบขนาด ใหญ่ของเมืองสกลนคร หนองหารได้รับการประกาศให้เป็นแหล่งน้ำอันควรอนุรักษ์ของท้องถิ่น ตาม มติ ครม.เมื่อวันที่ 7 พ.ย. 2532 ซึ่งหนองหารยังเชื่อมโยงกับแม่น้ำโขง โดยผ่านห้วยน้ำก่ำและไหลลงสู่ แม่น้ำโขงที่อำเภอดุพนม จังหวัดสกลนคร เนื่องจากหนองหารไหลสู่แม่น้ำโขงได้ ทำให้หนองหาร แห้งในช่วงฤดูแล้งเพื่อป้องกันปัญหาดังกล่าว กรมประมงจึงได้สร้างประตูน้ำก่ำเพื่อปิด-เปิด และ ระบายน้ำเมื่อปี พ.ศ. 2484 สร้างเสร็จฤดูฝนเมื่อปี พ.ศ. 2496 ระยะเวลา 12 ปี ในการรักษาปริมาณ น้ำไว้ในหนองหารเพื่อประโยชน์ด้านการประมง และเกษตรกรรมมายาวนาน ซึ่งกลางหนองหาร มี แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เกษต่าง ๆ ที่สวยงาม เช่น ดอนสวรรค์ เกษดอนจั่ว เกษดอนหวาย เป็น ดัน ซึ่งเมื่อปี พ.ศ. 2535 ได้ก่อสร้างประตูระบายน้ำใหม่ จำนวน 3 บาน ทำให้หนองหารมีลักษณะ ระบบปิดมากยิ่งขึ้น ทำให้สะสมสิ่งต่าง ๆ ในแหล่งน้ำทับถมเป็นตะกอน สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำหนองหารนั้น ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นาข้าว นอกจากนั้นเป็นพืชไร่ และมีแหล่งน้ำสาขา ที่สำคัญหลายแห่งโดยมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาภูพาน แล้วไหลลงมาบรรจบที่หนองหาร ได้แก่

เขื่อนน้ำพุง ซึ่งพื้นที่ศึกษาอยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำพุง ห้วยน้ำเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญที่สุดของ หนองหาร ซึ่งต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาภูพาน มีลำห้วยธรรมชาติไหลผ่านบรรจบหลายสาย เป็น โรงไฟฟ้าพลังน้ำ เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าเสริมเข้าระบบเพื่อรองรับการใช้งาน 2 จังหวัด คือ กาฬสินธุ์

และจังหวัดสกลนคร แต่หน้าที่สำคัญ คือ รองรับพื้นที่ชลประทานของชุมชนต่าง ๆ ล้อมรอบเขื่อน และพื้นที่ 4 อำเภอ ได้แก่ เตาบ่อ โคกศรีสุพรรณ โพนนาแก้ว และเมืองสกลนคร นอกจากนี้คุณประโยชน์ทางด้านการเกษตร ด้านการประมงแล้ว เขื่อนน้ำพุงยังหล่อเลี้ยงลำน้ำเพื่อส่งเสริมกิจกรรม สันทนาการและการท่องเที่ยวของจังหวัดสกลนครที่สนใจแนวธรรมชาติ ซึ่งในสถานการณ์ปัจจุบันมี หน่วยงานภาคเอกชนเข้าไปลงทุน เพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวในการทำกิจกรรมล่องแพ ล่องแก่งน้ำพุง บริการร้านอาหารและที่พักตามชุมชนต่างๆ ตลอดระยะเส้นทางไหลของน้ำพุง เช่น ชุมชนชุมชน ท้องเทียวกปลาชีว บ้านโพนแพง ตำบลกกปลาชีว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่เปิดให้บริการ 2 วัน คือ วันเสาร์และอังคารของแต่ละสัปดาห์ ใน เวลา 14.00 น. (แก่งน้ำพุง, 2566)

ภาพประกอบที่ 45 ล่องแพลำน้ำพุง

ภาพจาก <https://www.facebook.com/profile.php?id=100063698823701> (2566:ออนไลน์)

พูน ปณ ภิโต ชีเว

ภาพประกอบที่ 46 ลำน้ำพุง

ภาพจาก <https://www.facebook.com/profile.php?id=100063698823701> (2566:ออนไลน์)

เขื่อนน้ำอูน และลำน้ำสาขาที่สำคัญ (ห้วยปลาหาง) ไหลผ่านหลายชุมชน และริมฝั่งลำน้ำสาขาหลายอำเภอ ได้แก่ วาริชภูมิ พังโคน พรรณานิคม และดงมะไฟ โดยเขื่อนน้ำอูน มีวัตถุประสงค์เพื่อการเพาะปลูกในฤดูฝน 185,800 ไร่ ในฤดูแล้ง 63,000 ไร่ และช่วยบรรเทาอุทกภัยในลุ่มน้ำอูน

ลำน้ำสงคราม เป็นลำน้ำสายหลักของจังหวัด ที่เป็นแนวเขตแบ่งจังหวัดสกลนครและจังหวัดอื่น ๆ ความสำคัญของแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การประมงและการชลประทาน

ลำน้ำยาม และลำน้ำก่ำ ลำน้ำยามเป็นลำน้ำขนาดเล็ก เป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำสงคราม ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาภูพานในเขตอำเภовาริชภูมิ ไหลผ่านอำเภอส่องดาว อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอเจริญศิลป์ อำเภอวานรนิวาส อำเภอพรรณานิคม และอำเภออากาศอำนวย แล้วไหลไปบรรจบลำน้ำสงคราม มีความยาว ประมาณ 70 กิโลเมตร ส่วนลำน้ำก่ำเป็นลุ่มน้ำย่อยของแม่น้ำโขง มีแหล่งน้ำต้นน้ำที่สำคัญ อันได้แก่ หนองหานซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นจากหนองหาร อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ไหลไปทิศตะวันออกเฉียงใต้จนถึงแม่น้ำโขง ที่ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม รวมความยาวประมาณ 123 กิโลเมตร ซึ่งบริเวณสองฝั่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่สำคัญอยู่บริเวณเนินสองฝั่ง

สภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น หนองหารเป็นระบบนิเวศของทะเลสาบค่อนข้างปิดทำให้สะสมสิ่งต่าง ๆ สูงทับถมของตะกอน และของเสียต่าง ๆ หรือน้ำเสียต่าง ๆ จากชุมชนส่วนใหญ่ระบายน้ำสู่หนองหาร โดยปราศจากการบำบัดเป็นผลทำให้คุณภาพน้ำในหนองหารเสื่อมโทรมถึงขั้นวิกฤติ เกิดปัญหาน้ำเสีย มีแหล่งกำเนิดน้ำเสียขนาดใหญ่ คือ ชุมชนเทศบาลเมืองสกลนคร และสุขาภิบาลท่าแร่

ซึ่งมีลักษณะเป็นอ่างเก็บน้ำจึงเป็นการง่ายต่อการสะสมของความสกปรกในรูปต่าง ๆ ส่งผลต่อคุณภาพน้ำดื่มมากจนเกือบไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้น ควรมีมาตรการในการป้องกันแหล่งกำหนดมลพิษทางน้ำต่าง ๆ พร้อมทั้งมาตรการในการเฝ้าระวังติดตามตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำด้วย เนื่องจากผลเสียที่เกิดขึ้นโดยรวมโดยเฉพาะเรื่องของทัศนียภาพของหนองหารและสุขอนามัยของชุมชน เนื่องจากการผลิตน้ำประปาอาศัยน้ำดิบจากน้ำในหนองหารและยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์น้ำจืดที่สำคัญของประเทศไทย

3) การจัดการสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ในจังหวัดสกลนคร

นอกจากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัดสกลนคร ได้แก่ พื้นที่ป่าไม้ และแหล่งน้ำดังที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ที่วิถีชีวิตของผู้คนได้พึ่งพาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น ในขณะเดียวกันได้สร้างผลกระทบต่อด้านสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ที่ก่อสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น (เอกสารเย็บเล่มบรรยายสรุปเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมจังหวัดสกลนคร, 2563) ได้แก่

3.1 ปัญหาขยะมูลฝอย จากแหล่งกำเนิดที่สำคัญคือ เทศบาลเมืองสกลนคร ซึ่งมีปัญหาเรื่องการขนส่งขยะที่เกี่ยวข้องกับรถขนขยะและวิธีการกำจัดขยะอย่างไม่ถูกหลักอนามัย ก่อให้เกิดการสร้างมลพิษเพิ่ม ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คุณภาพน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน แหล่งอาหาร และแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำโรคต่าง ๆ ซึ่งบางแหล่งตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำและชุมชน

3.2 ปัญหาการทำเกลือสินเธาว์ พื้นที่จังหวัดสกลนครมากกว่า 50% ตั้งอยู่บนหินยุคมหาสารคาม ที่เป็นหินเกลือ ส่วนใหญ่จะอยู่ลึกจากผิวดินประมาณ 60-200 เมตร บริเวณพื้นที่ชุมชนบางแหล่งจะมีการทำอุตสาหกรรมเกลือ ซึ่งการทำหากไม่ระวังและถูกต้องตามหลักวิชาการ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อ การกระจายของดินเค็มและแหล่งน้ำใกล้เคียงได้ ในเขตพื้นที่จังหวัดสกลนครมีการทำนาเกลือของผู้ประกอบการกระจายในพื้นที่ 2 อำเภอ ได้แก่ อำเภอมารวิชัยและอำเภอบ้านม่วง ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมดังกล่าวโดยเฉพาะปัญหาเรื่องน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค แผ่นดินทรุดตัว และพื้นที่การเกษตรอย่างต่อเนื่อง

3.3 ปัญหาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติด้านศิลปกรรม มีแหล่งธรรมชาติอันควรอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี (ครม.) ปี พ.ศ. 2532 ซึ่งหมายถึง แหล่งธรรมชาติที่สำคัญ เช่น หนองหาร น้ำตกตาดโตน น้ำตกคำหอม ถ้ำพระทอง ผานางเมิน เป็นต้น และสะท้อนด้านศิลปกรรมของจังหวัดสกลนคร เช่น พระธาตุเชิงชุม พระธาตุนารายางเวง ประสาทขอม เป็นต้น ซึ่งเบื้องต้นรายละเอียดได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผลของการจัดการของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง มีการบุกรุก พื้นที่ขาดการดูแลรักษาบูรณะและขาดหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง

จะเห็นได้ว่าในมิติของพื้นที่จังหวัดสกลนคร มีแผนปฏิบัติการที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่เป็นนโยบายและแผนระดับชาติในการพัฒนาทรัพยากรด้านต่าง ๆ เนื่องจากพื้นที่จังหวัดสกลนครมีความหลากหลายของระบบนิเวศของพื้นที่และเกี่ยวข้องกับหน่วยงานหลายภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน และเครือข่ายองค์กรชุมชนระดับพื้นที่

4.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ศึกษา

ตำบลหุบเลามีลักษณะภูมินิเวศที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งตามนิยามศัพท์เฉพาะของคำว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดิน แหล่งน้ำ และระบบนิเวศอื่น ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและการใช้ประโยชน์ของผู้คน สะท้อนรูปแบบการจัดการพื้นที่ของชุมชน เช่น ป่าชุมชน ศาสนสถาน เกษตรทางเลือก เป็นต้น ที่มีลักษณะคล้ายและเชื่อมโยงเป็นระบบนิเวศใหญ่ทั้งจังหวัดเนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นเขตพื้นที่ต้นน้ำหนองหารเมืองสกลนคร และผู้วิจัยใช้เป็นประเด็นในการศึกษาตามลักษณะวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนทั้งมิติการใช้ประโยชน์โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ที่เชื่อมโยงกับการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น การเก็บของป่า ที่จะต้องมีการดูแลร่วมกันเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่สาธารณะของชุมชนหรือพื้นที่ของรัฐ ซึ่งได้มีการเข้ามาส่งเสริมในการจัดทำโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ส่งผลต่อพัฒนาการด้านการจัดการของพื้นที่ร่วมกันและการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

4.3.1 ลักษณะทางกายภาพและพัฒนาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม

พื้นที่ศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศเทือกเขาภูพานประกอบไปด้วยลักษณะทางกายภาพทางนิเวศวิทยาที่หลากหลายทั้งเขตพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่กระจายตัวตามชุมชน ชุมชนหุบเลาเป็นชุมชนขยายขนาดใหญ่ มีประชากรจาก 5 หมู่บ้าน จำนวน 2,494 คน (ดังตารางที่ 2) ที่มีการตั้งถิ่นฐานตามไหล่ทางและใกล้บริเวณแหล่งน้ำ สถานการณ์ปัจจุบันนอกจากเป็นที่อยู่อาศัยแล้ว ชุมชนมีแนวคิดการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อให้ผลคุณค่าทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือนที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น เนื่องด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวย พื้นที่ชุมชนหุบเลาเป็นหนึ่งในพื้นที่ต้นน้ำพุ มีเขื่อนน้ำพุเพื่อรองรับปริมาณน้ำจากสาขาต่างๆ ไหลลงเป็นลำน้ำพุผ่าน 4 อำเภอสู่เมืองสกลนคร และไหลสู่แม่น้ำโขงที่ประตูน้ำก่ำ ชุมชนหุบเลามีบทบาทสำคัญในการจัดการพื้นที่และเป็นชุมชนดั้งเดิม จากชุดความรู้ หรือคำบอกเล่าชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 216

ปี และตั้งอยู่ในแอ่งพื้นที่ราบแอ่งขนาดใหญ่บนเทือกเขาภูพานแผ่กระจายพื้นที่ข้างเคียงตามไหล่ทางเนินสูง มีหลักฐานต้นโพธิ์โบราณที่วัดหลุบเลาเป็นจุดตัดผ่านเส้นทางสัญจรสมัยโบราณลัดเข้าสู่เมืองสกลนครอีกเส้นทางหนึ่ง หลังจากนั้นบริเวณแห่งนี้ได้มีการอพยพเคลื่อนเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนเข้ามาอย่างต่อเนื่อง

พัฒนาการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากผลการศึกษาเบื้องต้นพบว่า การตั้งถิ่นฐานชุมชนหลุบเลามีมาอย่างยาวนาน บนพื้นฐานการเลือกแหล่งที่ตั้งที่มีความอุดมสมบูรณ์ในการตั้งถิ่นฐาน ชุมชนหลุบเลาจึงมีรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลและแบบพอเพียง จนกระทั่งเมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2530 ได้มีการออกกฎกระทรวง ฉบับที่ 1213 ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2530 ประกาศให้ป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ เนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 202,063 ไร่ ครอบคลุมท้องที่ 4 ตำบล 2 อำเภอ ได้แก่ ตำบลห้วยยาง ตำบลกกป่าซิว อำเภอเมืองสกลนคร และตำบลโคกภู ตำบลสร้างค้อ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร เพื่อรักษาสภาพป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นไว้ (ราชกิจจานุเบกษา, 2530) ส่งผลต่อวิถีชีวิตชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในแง่ของการใช้ประโยชน์และข้อจำกัดจากพื้นที่ เนื่องจากมีการอพยพของผู้คนเข้ามาและสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตามส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาารูปแบบการจัดการพื้นที่ร่วมกันบนพื้นที่ฐานภูมิปัญญาและการจัดการร่วมสมัยอย่างต่อเนื่อง

4.3.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน

ปัจจุบันชุมชนหลุบเลาตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของรัฐ เพราะอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ และชุมชนมีการจัดทำโครงการป่าชุมชน จำนวน 5 แปลง กระจายอยู่ล้อมรอบชุมชน (ดังภาพประกอบที่ 20) ซึ่งชุมชนมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันในรูปแบบต่างๆ ตามรายละเอียดดังนี้

- 1) เขตพื้นที่ป่าโคกมน มีพื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่ อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของหมู่ 1, 2 และหมู่ 11 บางส่วนเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ และบางส่วนจัดทำโครงการป่าชุมชน สำหรับเก็บหาของป่าและเลี้ยงวัวควายและพื้นที่บางส่วนถูกเช่าสำหรับการปลูกยางพารา ช่วงยุคการบริหารของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) จึงทำให้มีการรื้อถอนพื้นที่น้อยลงเนื่องจากมีทหารเข้ามาตรวจอย่างต่อเนื่อง เป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างตำบลหลุบเลา จังหวัดสกลนคร – อำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์ ต่อมาได้มีกรมป่าไม้เข้ามาสำรวจลงความเห็นให้ป่าโคกมนเป็นเขตพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดจัดสรรที่ดินทำกินให้กับประชาชนจัดทำ

เอกสารสิทธิ์ประเภท สปก.4-01 และปลูกป่าทดแทนป่าธรรมชาติเดิมจากการสัมปทานป่าไม้ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2525-2528 จากการสัมภาษณ์พบว่า ป่าโคกมนจึงมีการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์และเก็บหาของป่าทั้ง 5 หมู่บ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน สำคัญแหล่งสมุนไพรของหมอยาประจำหมู่บ้าน(วิลาศรี บัวศรี, มนัส มหาโครต และเปลี่ยน เหล่านามสิงห์ : สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตามก็มีการลักลอบตัดไม้เพื่อซ่อมแซมบ้านเรือน เผาถ่านขาย และการรุกร้าพื้นที่เพื่อปลูกสวนยางพาราและการปลูกมันสำปะหลังอย่างต่อเนื่อง

2) เขตพื้นที่ป่าภูชี้แก้ว อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของหมู่ 15 เป็นผู้ดูแล ภูชี้แก้ว มีพื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ ลักษณะพื้นที่เป็นป่าเบญจพรรณ อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ ติดกับอ่างเก็บน้ำห้วยเทาและตำบลกกปลาซิว พื้นที่บางส่วนเป็นป่ายูคาลิปตัสขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) จำนวน 200 ไร่ จากการสัมภาษณ์พบ ลักษณะการใช้ประโยชน์ ได้แก่ การหาสมุนไพร แหล่งทำเลเลี้ยงสัตว์ทั้งของภายในและนอกชุมชนถิ่น เพราะพื้นที่ป่าไม่มีความอุดมและมีแหล่งน้ำที่สำคัญ คือ อ่างเก็บน้ำห้วยเทา ส่วนป่ายูคาลิปตัสมีการใช้ประโยชน์ ได้แก่ เห็ดขมยูคา (แทน ผงตะไคร้, เฝื่อน เกิดยอ และอุบลทิพย์ สมสุข : สัมภาษณ์) ซึ่งป่ายูคาลิปตัสแปลงนี้ปลูกเมื่อปี พ.ศ. 2531 เพื่อเป็นการปลูกป่าทดแทนจากการสัมปทานป่าไม้จากโรงเลื่อย นายประชา (สกุล คำไม้) หรือ สส.อนงค์ สภาพปัญหาพื้นที่ป่าภูชี้แก้ว พบว่า มีพื้นที่บางส่วนปลูกยางพารามาประมาณ 5 ปี และมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการปลูกป่ายูคาลิปตัส ส่งผลให้สภาพดินแห้งแล้งและปัญหาตัดไม้ทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง

ภาพประกอบที่ 47 การเก็บเห็ดขมจากสวนป่ายูคาลิปตัส

ภาพโดย ผู้วิจัย (2559)

3) เขตพื้นที่ป่าวัดถ้ำเสียงของ อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบและเขตการปกครองของหมู่ 15 จัดทำพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 574 ไร่ มีการกระจายตัวของพื้นที่ป่าไม้ตามแนวถนนระหว่างทางไปวัด ถ้ำเสียงของ และพื้นที่บางส่วนปลูกสวนป่ายูคาลิปตัสเพื่อปลูกป่าทดแทนจากการสัมปทานป่าไม้ เมื่อ ปี พ.ศ. 2528-2529 และต่อมาปี พ.ศ. 2530-2531 พื้นฟูพื้นที่ด้วยการปลูกป่าทดแทน ชุมชนจึงสามารถใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องทั้งการใช้ไม้แห้งและเก็บเห็ดชมป่าซึ่งออกในปริมาณที่มาก จึงมีการเข้ามาเก็บหาของผู้คนทั้งภายในและนอกชุมชน ตลอดทั้งจังหวัดใกล้เคียง ทั้งเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและถนอมอาหารเพื่อสร้างรายได้ (ดังภาพประกอบที่ 47) จนกระทั่งปี พ.ศ. 2561 ได้มีการเปิดสัมปทานให้กับบริษัทอีกครั้ง สวนป่ายูคาลิปตัสที่เคยอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหาร ถูกตัดไม้ทั้งหมดเกลี้ยงทั้งแปลง ปัจจุบันปี พ.ศ. 2566 พื้นที่ที่ถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่าไม่ดำเนินการอย่างใด พื้นที่บางส่วนถูกไฟป่าเผาไหม้ และจากการสัมภาษณ์พบว่า รายได้จากการขายไม้จะถูกการจัดสรรงบประมาณ 20% ของรายได้จากการสัมปทานสวนป่ายูคาลิปตัส ซึ่งทางอุตสาหกรรมป่าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ แจ้งว่าจะมอบให้องค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลาเพื่อสมทบเป็นเงินรายได้ในการสนับสนุนดำเนินการตามโครงการต่าง ๆ ในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล ปัจจุบันยังไม่มี ความก้าวหน้าแต่อย่างใด (โสรัจณ์ ลาวัลย์, 2566 : สัมภาษณ์) ขณะเดียวกันส่งผลทำให้ชุมชนขาดแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน และรุกกล้ำพื้นที่ป่าอื่นบริเวณข้างเคียงอย่างต่อเนื่อง

ภาพประกอบที่ 48 ลักษณะทางกายภาพของสวนป่ายูคาลิปตัส (อายุพืชประมาณ 35 ปี)

ภาพโดย ผู้วิจัย (2559)

4) เขตพื้นที่ป่าช้า อยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของหมู่ 15 ปัจจุบันมีพื้นที่ประมาณ 60 ไร่ มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้ง 5 หมู่บ้าน จากการสัมภาษณ์พบว่า นอกจากใช้ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมแล้ว ยังใช้ประโยชน์ในการหาสมุนไพรและการเก็บไม้แห้งมาทำพื้นเชื้อเพลิง แต่จะไม่เก็บหาของป่ามากินด้วยความเชื่อที่ผู้เฒ่าได้กล่าวว่า “เป็นของผี จึงไม่อยากกิน ของเพิ่นมีเจ้าของ” (ทองไสย กิ่งพรมภู, แบน วิลาศรี, ประกอบ วรสาร และไสว ซีแพง, 2566: สัมภาษณ์) ซึ่งป่าแห่งนี้เคยจัดทำโครงการป่าชุมชน จำนวนเนื้อที่ 65 ไร่ เมื่อปี พ.ศ. 2544-2548 รวมระยะเวลา 5 ปี ซึ่งในช่วงนั้นถือว่าเป็นช่วงดำเนินการที่มีพลังในแง่ของความร่วมมือจากชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายภาคส่วน ได้แก่ สำนักงานป่าไม้อุดรธานี สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร สำนักงานป่าไม้อำเภอภูพานองค์การบริหารส่วนตำบล และสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสกลนคร เป็นหน่วยงานติดตามประเมินผล ส่งผลต่อสภาพพื้นที่กลับมาฟื้นฟูอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหาร ไม้ใช้สอย และสมุนไพรเพื่อให้สืบทอดให้กับลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ต่อไป

5) พื้นที่ป่าดอนปู่ตา อยู่ในพื้นที่การปกครองของหมู่ 10 สมัยก่อนป่าหรือดอนปู่ตามีลักษณะเป็นป่าดงหนาทึบ น่ากลัวเนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าปกคลุมไปด้วยต้นไม้ใหญ่ ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปหาอยู่หากิน และเป็นป่าที่มีขนาดใหญ่มากในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงลงความคิดเห็นว่า เอาป่าตรงนี้เป็นพื้นที่ป่าปู่ตาและอยู่ใกล้กับหมู่บ้านตั้งแต่ระยะเริ่มแรกที่มีการก่อตั้งชุมชน เพื่อสำหรับการประกอบพิธีกรรมหรือป่าทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี โดยมีพ่อจ้ำเป็นสื่อกลาง ทำให้ป่าตรงนี้เป็นที่นับถือมาหลายชั่วอายุคนด้วยแล้ว จากการสัมภาษณ์พบว่า ความเชื่อการบนบานหรือการขอความช่วยเหลือจะมีการปฏิบัติเพื่อขอความช่วยเหลือ เช่น ลูกไปทำงานแล้วไม่ติดต่อมา 10-20 ปี ก็จะมาบนขอความช่วยเหลือเพื่อให้ได้ได้รับข่าวหรือลูกติดต่อมา ไม่เกิน 2-3 วัน แต่ก็มีบางคนที่มาบนหรือมาขอความช่วยเหลือแล้วไม่ได้ก็มี และสิ่งที่เขานำมาแก้บนได้แก่ไก่จำนวน 1 ตัว หรือหัวหมู ขึ้นอยู่กับว่าเราจะบนอะไร และของอื่นๆ ได้แก่ เหล้าขาว 1ขวด ดอกไม้ธูปเทียนขันธ 5 เพื่อมาแก้บนที่ได้ขอไปแล้วสมหวัง เทศกาลวันสงกรานต์ วันที่ 14-15 ของเดือน ต้องมีการรดน้ำปู่ตาที่ศาลปู่ตา โดยพ่อจ้ำบ้านเป็นคนพาทำตามประเพณีที่ทำขึ้นทุกปี ข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติจากชุมชน ข้อปฏิบัติในการเป็นพ่อจ้ำ คือ การเลี้ยงบ้านหรือเลี้ยงปู่ตา หรือประมาณช่วงเดือน 3 หรือเดือน 6 หรือเดือน 11 ตรงกับวันพุธ ออกใหม่ 3 ค่ำเท่านั้น ซึ่งถ้าไม่ตรงกับวันพุธก็เลื่อนไปจนกว่าจะถึงวันพุธถึงจะได้เลี้ยงบ้าน ส่วนการเลี้ยงบ้านนั้นเมื่อถึงวันพุธออกใหม่ 3 ค่ำ ของเดือน 3 กับเดือน 6 เลี้ยงเหมือนกัน มีเครื่องบูชาหรือเซ่นไหว้ ได้แก่ ดอกไม้ธูปเทียน 1 คู่ ไก่ 3 ตัว ห่อข้าวบ้านละ 1 ห่อ ปฏิบัติเช่นกันทั้ง 5 หมู่บ้าน ส่วนเดือน 11 จะเป็นการเลี้ยงบ้านมีเครื่องบูชาหรือเซ่นไหว้ ได้แก่ ข้าวเม่า 1 ห่อ กับดอกไม้ธูปเทียน 1 คู่ ปฏิบัติร่วมกันที่ศาลปู่ตาและนำของต่างๆ เหล่านี้ไปถวายท่านที่ศาลดอนปู่ตาเพื่อทำตามประเพณีต่อไป (ทรงเดช ธมมวิริโย (โพธิโน), 2564 : สัมภาษณ์)

4.3.3 โครงการป่าชุมชน อาณาบริเวณพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของ

พื้นที่ป่าที่ครอบคลุมพื้นที่อาณาบริเวณวัดถ้ำเสี่ยงของ มีการเข้ามาส่งเสริมโครงการจัดทำป่าชุมชน โดยสำนักงานป่าไม้สาขาจังหวัดสกลนคร ภายใต้ พรบ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พรบ.ป่าไม้ พ.ศ. 2484 และตามเงื่อนไขที่แนบท้ายหนังสือขออนุญาต เนื่องจากเล็งเห็นป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญเอื้อประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ การสร้างบ้านเรือน อาหาร ยารักษาโรค แหล่งต้นน้ำ สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ และช่วยรักษาความแปรปรวนของสภาพดิน ฟ้า อากาศ ในการสร้างจิตสำนึกให้ราษฎรมีความรักและหวงแหนในทรัพยากรป่าไม้มากยิ่งขึ้น ดังนั้นชุมชนจึงเล็งเห็นความสำคัญจึงได้มีมติร่วมกันเข้ามาส่วนร่วมในการจัดทำโครงการป่าชุมชนเพื่อจะได้ช่วยป้องกันรักษาทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านให้ยาวนานที่สุด แต่ในนามของบ้านหุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 เนื่องจากอยู่ในเขตพื้นที่ปกครองของหมู่ที่ 10 บางส่วน ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ แต่ละช่วงเวลาตามลำดับดังนี้ (เทิน เลานวดวัน, 2564-2566 : สัมภาษณ์)

ป่าชุมชนครั้งที่ 1 (ยืนรอบแรก) บ้านหุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ต.หุบเลา อ.ภูพาน จ.สกลนคร เสนอขอจัดทำโครงการป่าชุมชน (ปชช.3) ภายใต้ชื่อ โครงการป่าชุมชนบ้านหุบเลาพัฒนา จำนวนเนื้อที่ 574 ไร่ ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ ระยะดำเนินการ 5 ปี คือ ปี พ.ศ. 2549-2553 ในสมัยของนายปรีชา เลานามสิงห์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้เขียนโครงการ และผู้เสนอโครงการคือ นายไพฑูรย์ เจนเจริญพันธุ์ หัวหน้าสำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร ครอบคลุมพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยง

ป่าชุมชนครั้งที่ 2 (ล่าสุด) บ้านหุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ต.หุบเลา อ.ภูพาน จ.สกลนคร มีเสนอขอจัดทำโครงการป่าชุมชน (ปชช.3) ภายใต้ชื่อโครงการป่าชุมชนบ้านหุบเลาพัฒนา จำนวนเนื้อที่ 449 ไร่ ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าภูอ้อมข้าวและป่าภูเทือก จ.สกลนคร มีสภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบสูง ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย หินลูกรัง พื้นที่ป่าชุมชนอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีระยะทางโดยประมาณ 1 กิโลเมตร ข้อมูลการขึ้นทะเบียนป่าชุมชน ระยะดำเนินการ 10 ปี คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558-2568 (เลขที่หนังสืออนุมัติโครงการ : ทส 1605.2/12204 ลว 14 ก.ย. 49) สภาพป่าทั่วไปเป็นป่าเต็งรัง ค่อนข้างเสื่อมโทรม พันธุ์ไม้ที่พบ เช่น เต็ง, รัง, แดง, ประดู่, กระบก ฯลฯ พืชอาหารที่พบ เช่น เห็ดโคน, เห็ดเผาะ, เห็ดขอนขาว, เห็ดผึ้ง, ต้อ, แตน, ผึ้ง ฯลฯ มีการตรวจสอบสภาพป่าโดยทั่วไปเสื่อมโทรมเป็นอันมากเหมาะแก่การฟื้นฟูสภาพป่า เพื่อสนองตอบความต้องการของชุมชนได้อย่างยั่งยืน เห็นควรอนุญาตให้จัดทำโครงการป่าชุมชนได้ (ชูชาติ เทพสุต, 2565: สัมภาษณ์)

กระบวนการจัดการป่าชุมชนขาดความต่อเนื่อง ระยะเวลา 4 ปี และปัญหาที่ผ่านมา คือ ข้อจำกัดเรื่องงบประมาณ ไม่มีงบประมาณสนับสนุนการดำเนินการของชุมชนแต่อย่างใด ที่ต้องใช้

แรงงานผู้คนและภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เร่ร่อน เช่น การปลูกป่า ไฟป่า ที่ผ่านมาส่งผลทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาตนเอง แม้กระทั่งการรักษาพื้นที่ป่าทางวัฒนธรรมที่ชุมชนให้ความสำคัญเพราะเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมของแต่ละหมู่บ้าน ได้แก่ ป่าช้าและป่าดอนปู่ตา ชุมชนได้มีการร่างกฎระเบียบและข้อตกลงในการจัดการป่าร่วมกัน หลังจากเวทีครั้งที่ 3 เมื่อปี พ.ศ. 2559 โดยมีการประชุมร่วมกันระดับผู้นำแต่ละชุมชนจากทั้ง 5 หมู่บ้าน เพื่อระดมความคิดต่อสถานการณ์การจัดการพื้นที่ป่าล้อมรอบ และมีมติร่วมกันในการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน คือ พื้นที่ป่าช้าและป่าดอนปู่ตาโดยชุมชนก่อนเบื้องต้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่อยู่ใกล้กับชุมชนสามารถที่จะควบคุมและดูแลได้อย่างใกล้ชิดมากกว่าแปลงอื่น ส่วนพื้นที่ป่าอื่นๆ ยังต้องหาความชัดเจนเกี่ยวกับขอบเขตพื้นที่และความคิดเห็นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

ภาพประกอบที่ 49 เวทีการประชุมเครือข่ายชุมชนหุบเขา

ภาพโดย ผู้วิจัย (2559)

การดำเนินการดังกล่าว ได้มีข้อมูลมาสนับสนุนการจัดเวทีการจัดการเวทีป่าชุมชนครั้งที่ 2 จากการจัดการระดับชุมชนที่ผ่านมา เรื่อง บ้านทึกจากท้องถิ่น : เสวนาสัญจร “คนก่อนศตวรรษ” ที่ตำบลหุบเขา สกลนคร ที่ได้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2555 โดยมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลหุบเขา ณ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลหุบเขา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร โดยมีอาจารย์ศรีศักร วัลลิโกดม ที่ปรึกษามูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ โดยมี

พ่อเล็ก กุศลวงศ์แก้ว ปราชญ์ท้องถิ่นและผู้นำกลุ่มเกษตรกรอินแปลง อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร และคุณเหล่าไท นิลนวล นายก อบต.หลุบเลา เป็นผู้ดำเนินรายการ วิเคราะห์สถานการณ์ระดับพื้นที่ที่สามารถสรุปประเด็นที่เกี่ยวข้องของอำเภอกุดบากได้ดังนี้ (จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2555) กระแสนิยมโลกาภิวัตน์ ส่งผลต่อวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ ของผู้คนตามยุคสมัย การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการเกษตรอุตสาหกรรม เช่น การเข้ามาปลูกยางพาราเมื่อปี พ.ศ.2534 และโครงการอีสานเขียวของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ แม้ทำให้รายได้ดี แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกันด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยนโยบายของรัฐไม่เข้าใจบริบทชุมชน หรือบทบาทขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นก็ถูกอำนาจรัฐเข้าแทรกแซง จึงเป็นประเด็นคำถามว่า องค์ความรู้ของชุมชนที่มีความรู้ความเข้าใจในตนเอง สามารถนำมาต่อรองกับรัฐหรือโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร การสร้างสำนึกร่วมและสร้างความรู้ให้เด็กได้เรียนสิ่งที่เป็พื้นฐานของท้องถิ่นหรือหลักสูตรท้องถิ่นจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ดังนั้นแนวทางของอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวว่า ชุมชนท้องถิ่นนั้นต้องกลับมาคิดทบทวน เพื่อให้รู้จักตนเองสามารถสร้างอำนาจการต่อรองกับโลกาภิวัตน์ได้ ซึ่งการทบทวนมาจากสิ่งที่เปลี่ยนแปลงจากคนหลายรุ่น เพื่อบ่งชี้ว่าท้องถิ่นได้รับผลกระทบเกิดกระบวนการเรียนรู้ในการฟื้นฟูตนเอง ชุมชนท้องถิ่นเท่านั้นที่จะรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของตนเอง บุคคลภายนอกไม่สามารถมาบอกกล่าวได้ ตัวชุมชนท้องถิ่นต้องสร้างสิ่งที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์สังคม” ขึ้นมาเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดของคนรุ่นหนึ่งมาสู่อีกรุ่นหนึ่ง ต้องมีการเก็บรวบรวม “ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ท้องถิ่น” ที่มีอยู่อย่างหลากหลายมาเขียนเป็นหลักสูตรองค์ความรู้และภูมิปัญญาเพื่อให้ลูกหลานได้รู้จักและสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งการถอดภูมิปัญญาเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ต้องนำข้อมูลจากหลาย ๆ มาร่วมแลกเปลี่ยนกันทำให้เกิดปัญญา สามารถที่จะนำพาชุมชนพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสม ดังนั้นจากการสัมภาษณ์แนวคิดนี้ นายเหล่าไท นิลนวล กล่าวว่า ความคิดจากเวทีนี้ ถูกนำมาต่อยอดเรื่องของการพัฒนาชุมชนหลุบเลา ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (เหล่าไท นิลนวล, 2565 : สัมภาษณ์)

4.4 ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อชุมชน

จุดเด่นของชุมชน คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้สามารถรองรับการดำรงชีวิตของผู้คนแห่งของการใช้ประโยชน์ได้ตลอดทั้งปี เช่น พื้นที่ป่าสามารถเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งน้ำธรรมชาติ น้ำใต้ดินและน้ำฝนเพื่อให้ปริมาณน้ำที่เพียงพอต่อการเกษตร เพื่อการอุปโภคและบริโภคทั้งระดับครัวเรือน การจัดการที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีการหมุนเวียนเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนและการสร้างรายได้ตลอดทั้งปี สร้างระบบนิเวศโดยภาพรวมของชุมชนท้องถิ่นให้มีความน่าอยู่มากยิ่งขึ้น ตลอดทั้ง

มีหน่วยงานในระดับท้องถิ่นเข้าไปสนับสนุนทางด้านวิชาการ งบประมาณเพื่อสนับสนุนนวัตกรรมด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ส่งผลทำให้ชุมชนหุบเลามีความหลากหลายของรูปแบบและแนวคิดเรื่องวิถีเกษตรทางเลือก ได้แก่ พืชไร่ พืชสวน ที่นาและเกษตรผสมผสาน ที่สนองต่อความต้องการของเกษตรกรและความต้องการของตลาด ผู้วิจัยสามารถแยกผลกระทบที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการดำเนินงานพอสังเขปได้ดังนี้

1) หน่วยงานรัฐ ระดับท้องถิ่น

1.1 การดำเนินงานหยุดชะงัก เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลา เนื่องจากช่วงระหว่างรอยต่อปี พ.ศ. 2557 ระยะเวลา 9 ปีที่ผ่านมา ยุคการบริหารงานของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เป็นคณะผู้ยึดอำนาจการปกครอง โดยรัฐประหารยึดอำนาจการปกครอง ซึ่งประกอบด้วยกองทัพไทยและสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 ประกาศกฎอัยการศึกทั่วราชอาณาจักร พร้อมทั้งจัดตั้งกองอำนวยการรักษาความสงบเรียบร้อย (กอ.รส.) และมีพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นหัวหน้าคณะ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตั้งแต่วันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 จนถึง 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 โดยคณะรัฐประหารคณะนี้ครองอำนาจเป็นระยะเวลายาวนาน 5 ปี 1 เดือน 3 สัปดาห์ ส่งผลต่อหน่วยงานระดับพื้นที่ขาดการดำเนินการใด ๆ ในแง่ของการบริหารการพัฒนา หลายส่วนงานหยุดชะงักเนื่องจากทิศทางการบริหารไม่ชัดเจน และไม่ให้มีการเลือกตั้งหรือชุมนุมกันเพื่อวางแผนงานในระดับพื้นที่ จนมีการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564 กระบวนการดำเนินการพัฒนาจึงเกิดขึ้นหลังจากหยุดชะงักมาหลายปี การดำเนินงานด้านการจัดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะแนวเขตพื้นที่ป่าไม้ ในพื้นที่รัฐ ซึ่งไม่มีความชัดเจนเรื่องขอบเขตพื้นที่กันชน ส่งผลทำให้ชุมชนไม่มีความมั่นใจในการใช้ประโยชน์หรือการเฝ้าระวังพื้นที่ร่วมกัน ทำให้เป็นส่วนหนึ่งของการรุกรานพื้นที่ของประชาชนต่อเนื่อง

1.2 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การขาดความเป็นธรรมในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างแท้จริง การเอื้อผลประโยชน์ให้กับระบบทุนขนาดใหญ่ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2528-2529 เป็นต้นมา เช่น การสัมปทานป่าไม้ เพื่อให้ผลตอบแทนแก่รัฐ โดยไม่ได้คำนึงถึงประชากรที่มีอยู่ในชุมชน ในแง่ของการพึ่งพิงเพื่อหล่อเลี้ยงวิถีชีวิต การบริโภคเกินความสามารถที่จะรองรับได้ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งผลต่อความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องแม้จะให้มีการปลูกป่าทดแทนในช่วงปี พ.ศ. 2530-2531 อย่างต่อเนื่องก็ตาม ตลอดทั้งศีลธรรมของสังคมเสื่อมลง การตระหนักและการให้คุณค่าร่วมกัน ขณะเดียวกันการจัดการของรัฐยังขาดความชัดเจนเรื่องแนวเขตพื้นที่ส่งผลต่อแนวปฏิบัติของชาวบ้านในพื้นที่ในการใช้ประโยชน์และร่วมกันอนุรักษ์พื้นที่

2) การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ เนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่มีการอพยพโยกย้ายมาจากที่อื่นเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ตามไหล่ทาง และมีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดดแต่ละครัวเรือนมุ่งเน้นการผลิตเพื่อยังชีพไม่ได้มีความสัมพันธ์ฐานะสมาชิกร่วมกันเท่าที่ควร อยู่กันเป็นกลุ่มก้อนหรือเครือญาติเท่านั้น ส่งผลต่องานพัฒนาชุมชนที่เป็นงานส่วนรวมเดินไปค่อนข้างช้า สมาชิกขาดจิตสำนึกร่วมฐานะพลเมืองที่เป็นสมาชิกร่วมกัน จะเป็นหน้าที่เฉพาะกิจหรือบางกลุ่มคนเท่านั้น โดยเฉพาะผู้นำชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้น

3) สภาพปัญหาที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนา เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่ของรัฐ คือ เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวาน-ป่าดงกะเมือ รับผิดชอบพื้นที่โดยกรมป่าไม้ พื้นที่บางส่วนกรมป่าไม้ให้มอบหมายให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดสรรให้กับเกษตรกรเพื่อออกเอกสารสิทธิ์ประเภท สปก.4-01 เพื่อให้สามารถทำเกษตรกรรมได้ และที่ดินบางส่วนกรมป่าไม้มอบหมายให้อุตสาหกรรมป่าไม้ (อป.) ให้สวนป่าอำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อปลูกป่า ดูแลและขายให้กับเอกชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับประเทศ จำนวน 218 ไร่ และปลูกป่าเพิ่มเติม ดังนั้นชุมชนหลุบเลาจะมีข้อจำกัดเรื่องการใช้ประโยชน์และการขยายพื้นที่ในที่ดิน

สิ่งเหล่านี้ไม่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ทั้งในแง่ระบบคิดและวิถีชีวิตของชุมชน เพราะชุมชนขาดความเข้าใจและไม่ได้เกิดการเรียนรู้แต่อย่างใด ปัจจุบันพื้นที่ป่าชุมชนวัดถ้ำเสี่ยงของ เหลือเนื้อที่จริง 449 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจและป่าอนุรักษ์ (วัดถ้ำเสี่ยงของ) อย่างไรก็ตามแนวทางการพัฒนาที่เกิดจากความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตผู้คนที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ แนวทางหนึ่งที่ชุมชนต้องการ คือ การจัดการพื้นที่แบบมีส่วนร่วม จึงนำมาซึ่งการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย คือ วัดป่าถ้ำเสี่ยงของ ที่นับว่าเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในพื้นที่และเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมายาวนาน นอกจากเป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์แล้ว เป็นการกันพื้นที่ไว้ในทางพระพุทธศาสนาและสร้างความมั่นคงทางอาหารชุมชนร่วมด้วย ขณะเดียวกันชุมชนหลุบเลา ได้ปรับตัวตามนโยบาย สถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมเข้ามาเกี่ยวข้อง สอดคล้องบนพื้นฐาน 1) นโยบาย และกฎหมายที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น พรบ.ป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ในการเพิ่มพื้นที่ป่าเพิ่มเติม ซึ่งหมายถึงจะต้องมีการอนุรักษ์พื้นที่หรือการเฝ้าระวังอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดทำโครงการป่าชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายในการเพิ่มพื้นที่ป่าและส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นในส่วนของชุมชนเองต้องเรียนรู้ และตื่นตัวในบทบาทหน้าที่ฐานะพลเมืองร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความเข้มแข็งและผนึกกำลังในการต่อการจัดการพื้นที่ของชุมชนท้องถิ่นเอง 2) เขตพื้นที่ต้นน้ำ ชุมชนหลุบเลาไม่ได้อยู่ในพื้นที่ชลประทานของเขื่อนน้ำพุง เนื่องจากเป็นเขตพื้นที่สูงอยู่เหนือกว่าลำน้ำพุง แต่มีลำน้ำย่อยหลายสายไหลลงสู่ลำน้ำพุงได้ ลำน้ำพุงที่เป็นแม่น้ำสาขาหลักหนึ่งของหนองหาร ซึ่งมี

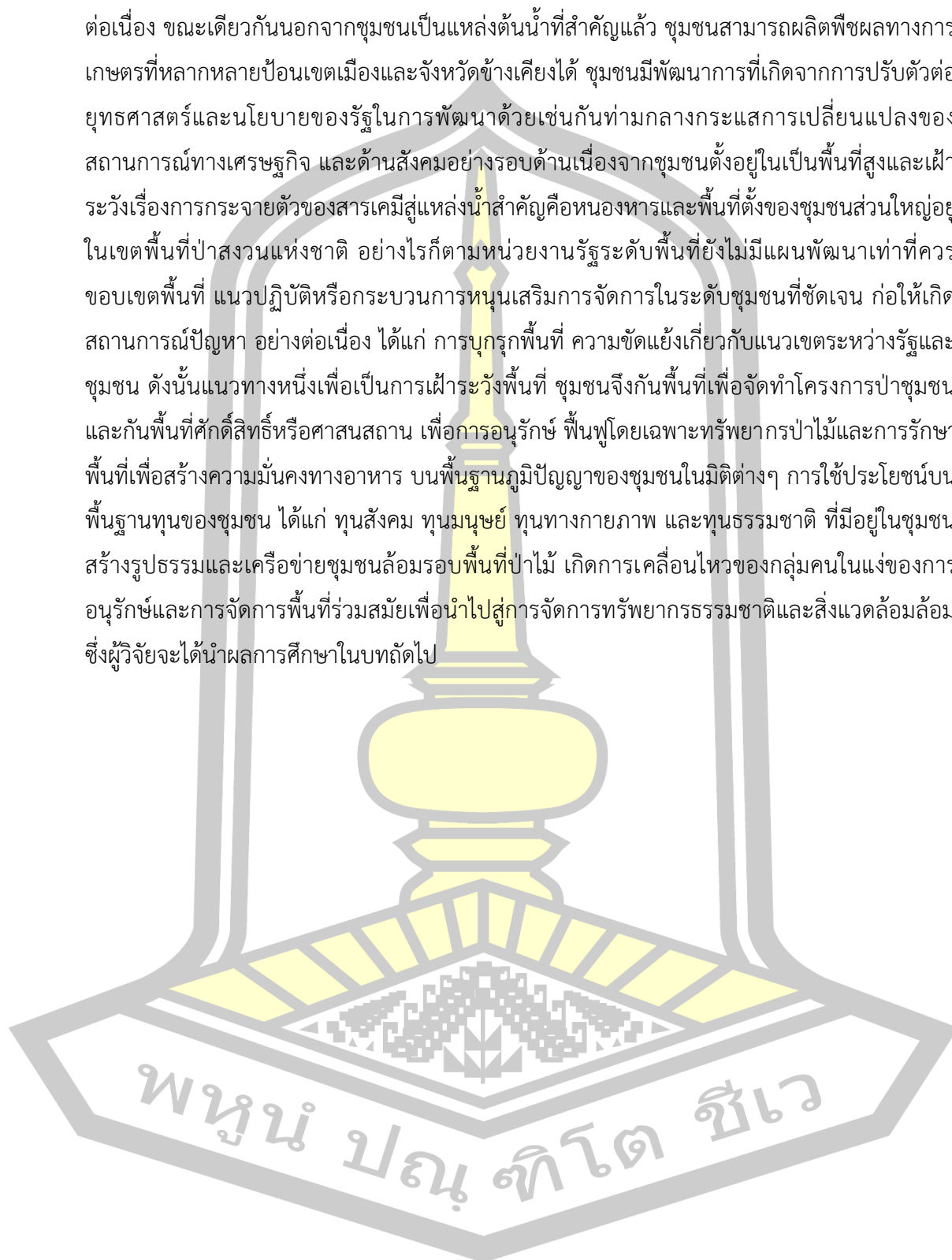
ชุมชนตั้งอยู่อย่างต่อเนื่องทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ทั้งแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร อุปโภคบริโภค และการท่องเที่ยว ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือสถาบันการศึกษาจึงเป็นพื้นที่หนึ่ง ที่ต้องศึกษาถึง แนวทางสร้างมาตรการเพื่อควบคุมการแพร่กระจายของสารเคมี และการอนุรักษ์พื้นที่ไว้เพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่จังหวัด ขณะเดียวกันชุมชนยังเกิดสภาพปัญหาในระดับพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การรุกรานพื้นที่ตัดไม้ทำลายป่า การขยายพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา และการหมุนเวียนการปลูกพืชผักสวนครัวในพื้นที่แปลงนา เป็นพืชเศรษฐกิจหนึ่งที่สำคัญในช่วงฤดูแล้ง ที่เป็นข้อเด่นของพื้นที่ที่มีองค์ความรู้ในการปลูกพืชหลายชนิดเพื่อป้อนผลผลิตให้กับเมืองสกลนคร และจังหวัดอื่นใกล้เคียงสร้างรายได้อย่างมหาศาล หากไม่มีมาตรการควบคุมในระดับพื้นที่เอง ซึ่งหากไม่ระมัดระวังในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ อนาคตอาจต้องประสบกับสถานการณ์ความขัดแย้งในระดับต่าง ๆ ได้ 3) องค์กรชุมชน เกิดองค์กรชุมชนทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เป็นเครือข่ายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างพลังในการผลักดันแก้ไขปัญหของชุมชนท้องถิ่นและสร้างอำนาจต่อรองร่วมกัน 4) การปรับตัวของชุมชนท้องถิ่น เช่น การลดต้นทุนด้านการเกษตร ผลกระทบด้วยสุขภาพ ตลอดทั้งการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ บนเทือกเขาภูพาน เนื่องจากมีจุดชมวิว ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของป่าไม้และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในอาณาบริเวณวัดถ้ำเสียงของ จึงเป็นที่มาส่วนหนึ่งที่จะพัฒนาพื้นที่และโครงการขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรือที่อยู่อาศัยภายในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมภูพาน-ป่าดงกะเมือ เพื่อสร้างวัดถ้ำเสียงของ ตำบลหุบเลา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2562 ดังนั้นควรที่จะมีแนวทางเพื่อสร้างความชัดเจนในการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

จากจุดเด่นและจุดด้อย นำมาซึ่งการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่น ในการรับรู้สถานการณ์ และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานทุนของชุมชนโดยเฉพาะทุนทางสังคมและทุนธรรมชาติ ยอมรับเงื่อนไขการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างแนวทางและปรับกลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายและแผนงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสกลนคร โดยเฉพาะการพัฒนาเป็นเมือง 3 ธรรม (ธรรมะ ธรรมชาติและวัฒนธรรม) ซึ่งพื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่หนึ่งที่น่าสนใจและมีความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาดังกล่าว นอกจากชุมชนหุบเลาอยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำหนองหารที่มีความสำคัญกับจังหวัดสกลนครแล้ว พื้นที่ที่มีศักยภาพเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่บนพื้นฐานภูมิปัญญาหลายระดับและมีการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลในบทถัดไปตามลำดับ

4.5 สรุป

สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ แบ่งออกเป็น 2 ระดับที่เกี่ยวข้องทั้งระดับยุทธศาสตร์หรือนโยบายของประเทศ และปฏิบัติการระดับพื้นที่ ได้แก่ ทิศทางการพัฒนาจังหวัดสกลนคร บริบทพื้นที่ศึกษาและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับพื้นที่ พบว่า ระดับยุทธศาสตร์และนโยบาย ช่วงระยะเวลาก่อนหน้าประเทศไทยเน้นการรวมศูนย์อำนาจ ต่อเมื่อปี พ.ศ. 2540 หรือตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และมีข้อบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่เอื้อต่อสิทธิชุมชน ชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ส่งเสริมและมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน สะท้อนทิศทางการพัฒนาสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป และต่อมาปี พ.ศ. 2545 ปฏิรูปโครงสร้างด้านการบริหารจัดการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับกระทรวง ทบวงและกรม ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำและความไม่ชัดเจนเกี่ยวกับภารกิจขององค์กร ขณะเดียวกันเกิดกระแสการตื่นตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของโลกอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ประเทศไทยต้องเผชิญกับความท้าทายจากรอบด้านทั้งภายในและภายนอกประเทศ มีแนวทางการพัฒนาประเทศตามกระแสหลัก ส่งผลให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยและไม่เป็นธรรม สิทธิตามรัฐธรรมนูญจึงเป็นเพียงสิทธิเชิงกระบวนการ ไม่สามารถลงรายละเอียดในสิทธิเชิงเนื้อหาได้ เกิดความขัดแย้งทุกระดับในสังคม การละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีดั้งเดิม เกิดความเสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้ในช่วงระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-9 จะเอื้อให้ชุมชนเกิดกระแสการตื่นตัวในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งช่วงปี พ.ศ. 2544 -2548 ในการเสนอโครงการป่าชุมชนก็ตาม รวมทั้งระดับยุทธศาสตร์หรือนโยบายไม่เสถียรภาพจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ประกาศกฎอัยการศึกที่ราชอาณาจักรไทยเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 จนถึง 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 ทำให้กลไกกระบวนการพัฒนาหยุดชะงักหรือล่าช้าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่งผลต่อปฏิบัติการระดับพื้นที่ด้วยเช่นกัน เนื่องจากจังหวัดสกลนครพื้นที่หรือที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่ของรัฐ มีการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะป่าไม้เป็นทรัพยากรหลักที่เชื่อมโยงสู่ระบบนิเวศอื่นและพื้นที่ศึกษาอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ และตั้งอยู่เขตพื้นที่ต้นน้ำหนองหารที่สำคัญของจังหวัดสกลนคร คือ ต้นน้ำพุง มีพื้นที่ชลประทานไหลผ่านพื้นที่ 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอกุสุมาลย์ อำเภอเต่างอย อำเภอโคกศรีสุพรรณ และอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เป็นแหล่งผลิตน้ำดิบและแหล่งผลิตน้ำเพื่อเกษตรกรรมตลอดเส้นทางน้ำจากต้นน้ำถึงปลายน้ำ ขณะเดียวกันชุมชนหุบเลามีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดิน และแหล่งน้ำ มีการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง

ต่อเนื่อง ขณะเดียวกันนอกจากชุมชนเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญแล้ว ชุมชนสามารถผลิตพืชผลทางการเกษตรที่หลากหลายป้อนเขตเมืองและจังหวัดข้างเคียงได้ ชุมชนมีพัฒนาการที่เกิดจากการปรับตัวต่อยุทธศาสตร์และนโยบายของรัฐในการพัฒนาด้วยเช่นกันท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ และด้านสังคมอย่างรอบด้านเนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ในเป็นพื้นที่สูงและเฝ้าระวังเรื่องการกระจายตัวของสารเคมีสู่แหล่งน้ำสำคัญคือหนองหารและพื้นที่ตั้งของชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ อย่างไรก็ตามหน่วยงานรัฐระดับพื้นที่ยังไม่มีแผนพัฒนาเท่าที่ควร ขอบเขตพื้นที่ แนวปฏิบัติหรือกระบวนการหนุนเสริมการจัดการในระดับชุมชนที่ชัดเจน ก่อให้เกิดสถานการณ์ปัญหา อย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การบุกรุกพื้นที่ ความขัดแย้งเกี่ยวกับแนวเขตระหว่างรัฐและชุมชน ดังนั้นแนวทางหนึ่งเพื่อเป็นการเฝ้าระวังพื้นที่ ชุมชนจึงกันพื้นที่เพื่อจัดทำโครงการป่าชุมชน และกันพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนสถาน เพื่อการอนุรักษ์ พื้นที่โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้และการรักษาพื้นที่เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร บนพื้นฐานภูมิปัญญาของชุมชนในมิติต่างๆ การใช้ประโยชน์บนพื้นฐานทุนของชุมชน ได้แก่ ทุนสังคม ทุนมนุษย์ ทุนทางกายภาพ และทุนธรรมชาติ ที่มีอยู่ในชุมชน สร้างรูปธรรมและเครือข่ายชุมชนล้อมรอบพื้นที่ป่าไม้ เกิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนในแง่ของการอนุรักษ์และการจัดการพื้นที่ร่วมสมัยเพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำผลการศึกษาในบทถัดไป

บทที่ 5

ภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ

บทนี้ แบ่งเนื้อหาออกเป็นส่วนสำคัญ ได้แก่ ส่วนที่ 1 ความหลากหลายของภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และ ส่วนที่ 2 สรุป การนำภูมิปัญญามาประกอบสร้างเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นศาสนสถานและเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชนหรือพื้นที่ของรัฐ โดยพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในงานวิจัยครั้งนี้ อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ รายละเอียดนำเสนอตามลำดับดังนี้

5.1 ภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

เมืองสกลนคร มีความหลากหลายของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมีรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่หลากหลาย ประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมีบ้านเป็นชุมชน มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีหนองน้ำ ป่าเขาเป็นแหล่งอาหารและความหลากหลายทางธรรมชาติและมีสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องผีกับพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ควบคุมศีลธรรมและจริยธรรมของผู้คน ซึ่งจะเห็นได้จากเมืองสกลนครมีพระธาตุเชิงชุมเป็นศูนย์กลางของผู้คน ระบบความเชื่อเหล่านี้สะท้อนวิถีชีวิต ผ่านระบบความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นของเมืองสกลนคร ที่เชื่อมความเป็นชุมชนใกล้เคียงให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ซึ่งจังหวัดสกลนคร ถูกเรียกว่า “ถิ่นพุทธธรรม” เป็นฐานที่มั่นของพระอริยสงฆ์สายวัดป่าที่ใช้แนวปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ดังนั้นจึงมีรายนามพระเกจิอาจารย์หลายรูปที่ได้สร้างคุณค่าหรือคุณประโยชน์ทางพระพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้

ชุมชนหลุบเลา เป็นหนึ่งพื้นที่ที่มีวิถีการดำรงชีวิตที่หลากหลายบนพื้นฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกันคือการยึดมั่นในหลักพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ที่เชื่อมโยงสู่ทรัพยากรอื่น ๆ ในระบบนิเวศที่ผู้คนพึ่งพาอาศัย นอกจากนั้นมีการกันพื้นที่เพื่อเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือวัดถ้ำเสี่ยงของ ซึ่งเป็นวัดป่าสายธรรมยุต จากประวัติศาสตร์คำบอกเล่าเป็นพื้นที่เคลื่อนไหวทางการเมืองและสถานปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานสายวัดป่ามากกว่า 60 ปี มีภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นความรู้ ความคิด เรื่องเล่า ตำนาน คติความเชื่อ ที่สะท้อนเป็นองค์ความรู้ ทักษะและความสามารถของบุคคล หรือกลุ่มคน หรือชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วยภูมิปัญญา 4 ส่วนสำคัญ

ได้แก่ 1) ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2) ด้านสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนา 3) ด้านประเพณีและพิธีกรรม 4) ด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ใกล้เคียง ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องด้านภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการสัมภาษณ์ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

5.1.1 ภูมิปัญญาด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 รายนามรอบชุมชนหลุบเลายังมีพื้นที่ป่าทางวัฒนธรรมที่เชื่อเรื่องวิญญาณผีบรรพบุรุษหรือผีป่าที่เรียกว่า “พื้นที่ป่าดอนปู่ตา” ตามที่ได้กล่าวไว้ในส่วนของเนื้อหาบทที่ 4 ซึ่งเป็นรูปธรรมสะท้อนวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีบทบาทกับผู้คนในชุมชนด้านการสร้างและดำรงข้อปฏิบัติต่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนรวมถึงทำหน้าที่ควบคุมสังคม และส่วนที่ 2 กรณีวัดถ้ำเสี่ยงของ ภูมิทางวัฒนธรรมเหล่านี้มีบทบาทในการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะอาณาบริเวณวัดถ้ำเสี่ยงของ เป็นศาสนสถานและรายการเสนาสนะต่าง ๆ มากมายที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับตำนานและเรื่องเล่าระดับพื้นที่และระดับภูมิภาคที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ความเลื่อมใสศรัทธาที่มีต่อหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นเกจิอาจารย์ที่สร้างคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งวัดถ้ำเสี่ยงของนี้เคยมีเหล่าศิษยานุศิษย์ของท่านหลายรูป ได้เดินทางรุดตงสมาเพื่อปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง สะท้อนผ่านเรื่องเล่าตามกาลเวลาของสถานที่เวลากว่า 60 ปี ประกอบสร้างเป็นชุดความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ได้แก่

5.1.1.1 ประวัติศาสตร์ทางการเมือง คือฐานที่ตั้งกลุ่มคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หรือที่เรียกกันของผู้คนในพื้นที่ว่า “พื้นที่สีแดง” หรือพื้นที่เคลื่อนไหวทางการเมือง เมื่อปี พ.ศ. 2480-2524 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเข้ายึดครองพื้นที่ชุมชนหลุบเลา เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่สูง รายนามด้วยพื้นที่ป่าและสิ่งแวดล้อมด้วยพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การอำพรางของกลุ่มคน จึงเป็นสมรภูมิของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ได้มีการบุกยึดพื้นที่ (เหล่าไท นิลนวล, 2565 : สัมภาษณ์) ยังมีเรื่องเล่าอีกว่าในอดีตเป็นที่พักหลบภัยของกลุ่มกระบวนกรเสรีไทยในสมัยนั้น ของชาวบ้านแถบนั้น เช่น บ้านหล่ม และชุมชนบ้านหลุบเลาทั้งหมด ขณะเดียวกันการตั้งถิ่นฐานของชุมชนพบว่า มีบรรพบุรุษอพยพจาก สาธารณะรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มาก่อตั้งเป็นชุมชนแห่งนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2350-ปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) รวมระยะเวลาเวลามากกว่า 216 ปี และเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การปกครองชุมชนหลุบเลาเคยเป็นหมู่บ้านที่ถูกการยึดครองของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมาก่อน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480-2524 รวมระยะเวลา 44 ปี เป็นเครือข่ายเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนเพื่อร่วมพัฒนาชาติไทย ดังนั้นชุมชนแห่งนี้จึงทำการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งประชาธิปไตยแลกกับความเจ็บปวดและความตายของชาวบ้าน เมื่อมีการต่อสู้รุนแรงหนักขึ้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล

ออกนโยบาย หรือคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 หรือคำสั่งที่ 66/(25)23 เป็นคำสั่งรัฐบาลไทย ที่กำหนดนโยบายสำคัญในการต่อสู้กับการก่อการกำเริบคอมมิวนิสต์ช่วงปลายสงครามเย็น คำสั่งดังกล่าวออกเมื่อวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2523 และลงนามโดยนายกรัฐมนตรีพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ คำสั่งนี้ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายจากท่าทีทหารสายแข็งที่ดำเนินมาแต่รัฐบาลฝ่ายวชิราวุธ ภัยวิเชียร (ครองอำนาจ ปี พ.ศ. 2519 ถึง ปี พ.ศ. 2520) มาสู่สายกลางมากขึ้นซึ่งให้ความสำคัญมาตรการทางการเมืองเหนือการปฏิบัติทางทหารอย่างเป็นทางการ คำสั่งนี้กำหนดให้มีการจัดการความยุติธรรมทางสังคม การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองและกระบวนการประชาธิปไตย มีการออกกฎหมายนิรโทษกรรมสอดคล้องกับคำสั่งอนุญาตให้ร่วมขบวนการประกอบกับการเสื่อมลงของการสนับสนุนจากต่างชาติ นำไปสู่การเสื่อมลงของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (วิกิพีเดีย, 2565) และส่งผลต่อสถานการณ์ในพื้นที่ชุมชนหุบเลาได้รับการฝึกอบรมในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ หมู่บ้านอนุสาวรีย์ไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสปช.) หมู่บ้านสันตินิมิตและหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) มีการจัดตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เช่น สภาตำบลหุบเลามีผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ชาวบ้านเลือกตั้งตัวแทนเข้ามาบริหารงานในสภาตำบล ยกฐานะขึ้นเป็นสภาองค์การบริหารตำบลหุบเลาในปี พ.ศ. 2544 ส่วนในระดับชุมชนมีการแยกออกหมู่บ้านเพิ่มเติมเป็น 5 หมู่ตามลำดับดังนี้

- 1) บ้านหุบเลาหมู่ที่ 1 แยกออกมาเป็นหมู่ที่ 2
- 2) บ้านหุบเลาหมู่ที่ 2 แยกออกมาเป็นหมู่ที่ 10
- 3) บ้านหุบเลาหมู่ที่ 10 แยกออกมาเป็นหมู่ที่ 11
- 4) บ้านหุบเลาหมู่ที่ 15 แยกออกมาจากหมู่ที่ 1

5.1.1.2 ตำนาน ที่สำคัญเกี่ยวกับพื้นที่คือ เส้นทางสัญจรลำเลียงข้าวของมีค่า หรือตำนานสร้างองค์พระธาตุพนม ซึ่งเป็นตำนานที่เป็นวัฒนธรรมร่วมของผู้คนในภูมิภาคที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งจากคำบอกเล่า ที่ว่า “เดิมทีเส้นทางของหมู่บ้านเรา เป็นเส้นทางลัดมาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ตัดผ่านเข้าสู่เมืองสกลนคร ไปยังจังหวัดนครพนม ขนข้าวของเพื่อขายและการทำบุญอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการสร้างองค์พระธาตุพนม” (มีเดช กิ่งพรม, 2565 : สัมภาษณ์) สะท้อนให้เห็นถึงเส้นทางสัญจรที่สำคัญของผู้คนทั้งในและนอกจังหวัด โดยเฉพาะการร่วมทำบุญสมัยที่มีการสร้างองค์พระธาตุพนมตามความเชื่อที่ผู้คนอยากนำสิ่งของมีค่า เพื่อไปร่วมบรรจุไว้ที่พระธาตุทำให้มีการใช้เส้นทางนี้ตัดผ่านไปจังหวัดนครพนม ซึ่งจากคำบอกเล่าเนื่องจากไม่ทันต่อเหตุการณ์ตอนสร้าง ทำให้ขบวนผู้คนหาสถานที่ในการเก็บสิ่งของมีค่าไว้ เพราะลำบากในการเดินทางและมีความตั้งใจในการที่จะมาร่วมทำบุญแล้ว จึงพยายามหาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการเก็บรักษาและประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อนั้น บริเวณวัดถ้ำเสี่ยงของในปัจจุบัน เป็นสถานที่ถูกเลือกเพื่อเก็บซ่อนเนื่องจากอยู่ห่างไกลจาก

ชุมชน เจียบสงบและถ้าเพื่อให้สามารถบรรจุสิ่งของมีค่าเหล่านั้นไว้ ซึ่งจากคำบอกเล่าเช่นกัน ชาวของมีค่าเหล่านั้นนอกจากจะเป็นประเภทแก้วแหวนเงินทองแล้ว ยังมีอาวุธหรือเครื่องมือโบราณทำมาหากิน ลักษณะความเชื่อนี้จะมีความคล้ายกับวัฒนธรรมทางอีสานหลายพื้นที่ในช่วงที่มีการสร้างองค์พระธาตุต่าง ๆ เช่น พระธาตุขามแก่น

5.1.2 ภูมิปัญญาด้านอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนา

แบ่งออกเป็น 2 ส่วนดังนี้

5.1.2.1 อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ (Supernatural powers)

วัดถ้ำเสียงของอยู่ในพื้นที่ที่แวดล้อมด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้น ผู้คนจึงมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตเฝ้าดูแลรักษาอยู่ เพราะเชื่อถือศรัทธาในเจ้าป่า เจ้าเขา และวิญญาณบรรพบุรุษที่เฝ้าดูแล ปกป้องลูกหลานจากประเพณีที่เกี่ยวข้องกับป่าทางวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ ป่าดอนปู่ตา และป่าช้า และความเชื่อเรื่องเมืองบังบท ซึ่งจากความเชื่อเดิม เมืองนี้มีกลุ่มคนที่อาศัยอยู่เพื่อพื้นที่นี้อยู่ห่างไกลจากชุมชนและตั้งอยู่ในเขตพื้นที่สูง จะมีกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่อยู่แตกต่างจากมนุษย์ปกติทั่วไป ซึ่งมีความเชื่อว่าอาณาบริเวณวัดถ้ำเสียงของแห่งนี้ เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีกลุ่มคนเหล่านี้อาศัยอยู่ ตลอดทั้งสิ่งลึกลับที่สะท้อนผ่านตำนาน เรื่องเล่า แต่ละจุดหรือสถานที่ล้อมรอบและอาณาบริเวณภายในวัดถ้ำเสียงของ ดังที่ได้นำเสนอเนื้อหาในบทที่ 3-4 แล้วตามลำดับ ซึ่งเป็นเรื่องเล่า ที่เกี่ยวข้องกับอาณาบริเวณวัดถ้ำเสียงของ ที่สะท้อนความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ 7 ตำแหน่ง ได้แก่ ลานแก้วเสด็จหรือจุดล่อแก้ว ประตูเมืองลับแล บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ พระเครื่องพระพุทธรูปภายในวัด บาตรและกฐิพระสงฆ์เกจิอาจารย์ ถ้ำเสียงของ และภัยพิบัติที่เกิดขึ้นกับบุคคล (เรื่องเล่าใหม่) เกี่ยวกับการหวนแทน กรณีการจัดตั้งวัดถ้ำเสียงของ เพราะที่ผ่านมาจากคำบอกเล่าผู้ที่ทำหน้าที่หลักประสานงานเกี่ยวกับวัด มีเหตุให้เสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุ โดยมีนัยของการต่อรองทางศาสนาและอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติหรือเรื่องผี เรื่องเล่าดังกล่าวได้มีบทบาทในการสร้างอำนาจเพื่อกำหนดขอบเขตของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์จากพื้นที่โลกสามัญให้กลายเป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่เรียกว่า โลกศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลทำให้ไม่มีใครอยากเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกระบวนการจัดตั้งเป็นวัดมาช้านาน (พระครูพุทธปัญญาภรณ์, เทิน เลานววัน, ทองสา ไชยาตวงวงศ์และหนู รตโน, 2566 : สัมภาษณ์) กระบวนการพัฒนาพื้นที่จัดตั้งวัด จึงได้เริ่มมาเกิดขึ้นอีกครั้งอย่างเป็นทางการที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานรัฐเมื่อปี พ.ศ. 2561 เพื่อขอใช้ประโยชน์จากพื้นที่จำนวน 15 ไร่ เพื่อจัดตั้งวัด โดยผู้วิจัยจะได้นำเสนอในบทถัดไป

5.1.2.2 พระพุทธศาสนา

สืบเนื่องจากความเชื่อของผู้คนทั่วไปที่ยึดมั่นในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และจากความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนของสังคมอีสานสมัยก่อน คือ วัด เป็นสถานศึกษาของผู้คนทุกระดับทุกคร้วเรือนโดยเฉพาะผู้ชาย เพื่อขัดเกลาความคิด จิตใจให้ฝึศีลธรรมเพื่อแกร่งทางโลก จากปรากฏการณ์ที่นิยมให้ลูกหลานบวชน้อยพรรษา ก่อนไปมีครอบครัวหรือออกไปประกอบอาชีพ และหากบวชหลายปีมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม สึกแล้วอาจรับเลือกรับราชการหลวง หรืออาชีพที่ใช้ทักษะค่อนข้างสูงได้ เช่น งานช่าง งานศิลป์ แต่ถ้าหากบวชนานไม่สึก มุ่งทางธรรมชั้นสูง ก็สามารถเป็นพระสงฆ์ชั้นสูงขึ้นไป เป็นพระผู้ใหญ่สั่งสอนคนอีสานให้ฝึศีลได้ ฝึงามได้ ตลอดทั้งยังเป็นสถานศึกษาตามอริยาศัยเพื่อการพบปะแลกเปลี่ยนด้านภูมิปัญญาหรือความรู้ความชำนาญของผู้คนทั้งภายในและภายนอกชุมชน เช่น งานจักสาน ซึ่งเป็นความชำนาญพิเศษเฉพาะบุคคลมีการถ่ายทอดความรู้แบบสอนกันเป็นรายคนเป็นเครื่องมือในการทำมาหากินได้ ซึ่งใช้เป็นสถานที่เพื่อให้มีการสอนกับบุคคลที่สนใจ นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์รวมการแลกเปลี่ยนข่าวสารของชุมชน เนื่องจากเป็นที่รวมของผู้คนในท้องถิ่นช่วงที่มีงานบุญประเพณี ใช้วัดเป็นสถานที่จัดงาน วัดจึงเป็นสถานที่ที่ทั้งคนภายในและภายนอก ไปมาหาสู่จำนวนมาก ดังนั้นจึงเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่ดี (ไพฑูริย์ 207-209) จังหวัดสกลนคร เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเด่นเรื่องความเชื่อทางพระพุทธศาสนา สะท้อนผ่านวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่อย่างเรียบง่ายและการจัดงานประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ของศาสนาพุทธตลอดทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านตำนาน เรื่องเล่าของเมืองสกลนครเกี่ยวกับระบบความเชื่อที่หลากหลายตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลในบทที่ 3 บริบทพื้นที่ศึกษา ส่วนด้านพระพุทธศาสนานั้นมีแบบอย่างที่ดีเกี่ยวกับวัตรปฏิบัติเกจิอาจารย์หลายรูป โดยเฉพาะสายวัดป่า เช่น สายข้อวัตรปฏิบัติหรือปฏิปทาของหลวงปู่่มั่น ภูริทัตโต ซึ่งในพระธรรมวินัยหนึ่งที่เคยปรากฏของพระสายวัดป่า ตามแบบของท่าน ได้แก่ ไม่ขุดดิน ไม่ตัดต้นไม้ ไม่ตายหญ้า และไม่รับเงินทอง ตลอดทั้งวิถีปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ การเดินภาวนาในป่า เป็นกระบวนการหนึ่งในการกลับไปเชื่อมโยงกับธรรมชาติ การทำวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว

พื้นที่ศึกษาสำหรับการวิจัยครั้งนี้ คือ ชุมชนหลุบเลา ซึ่งมีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศาสนสถานที่สำคัญคือ วัดถ้ำเสี่ยงของ จากอดีต-ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงสถานภาพวัดตั้งแต่เป็น “ที่พักสงฆ์” ก่อนปี พ.ศ. 2508 จนเป็น “วัดถ้ำเสี่ยง” เมื่อปี พ.ศ. 2565 มีจำนวนพระสงฆ์ที่เคยเข้ามาจำพรรษาอย่างต่อเนื่องและเคยเป็นศิษยานุศิษย์สายหลวงปู่่มั่น ภูริทัตโต ทั้งหมดจำนวน 14 รูป ซึ่งเป็นพระอริยสงฆ์หรือเกจิอาจารย์ที่สำคัญของประเทศไทย จำนวน 7 รูป (เพจพระเกจิ รวมเรื่องราวพระเกจิอาจารย์ทั่วประเทศ, 2566) ดังนั้นชุมชนบ้านหลุบเลาจึงมีความความเลื่อมใสและเคารพนับถือในปฏิปทาของหลวงปู่่มั่น ภูริทัตโต ส่งผลต่อศิษยานุศิษย์ของท่านเดินทางเข้ามาจำพรรษาแต่ละช่วงเวลาอย่างต่อเนื่อง จึงมีพัฒนาการของพื้นที่แต่ละยุคสมัย ตามคำกล่าวของอุบาสิกในเมืองสกลนครท่านหนึ่งที่

เคยเข้าร่วมปฏิบัติธรรม ณ วัดถ้ำเสียงของ ว่า “สมัยเด็กเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา เคยเข้ามาปฏิบัติธรรมร่วมกับครอบครัวหลวงปู่สมัย ที่ชาโยโก เป็นเจ้าอาวาส ซึ่งตอนนั้นท่านได้บุกเบิกพื้นที่ในระยะเริ่มแรก และท่านได้เปิดให้มีการจำพรรษา ทำให้มีผู้คนเดินทางเข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง” (ณัฐพิมล วชรกุล, สัมภาษณ์: 2565)

แนวปฏิบัติหรือวัตรปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์หลายรูปที่ธุดงค์มาจำพรรษาที่วัดถ้ำเสียงของ ท่านจะเคร่งครัดในการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างมากสะท้อนผ่านการจัดการพื้นที่ตามรายการเสนาสนะแต่ละจุด จากคำบอกเล่าของผู้คนในพื้นที่ และแหล่งข้อมูลสื่อออนไลน์ ได้แก่ การทำสมาธิ การเดินภาวนาอยู่อย่างเรียบง่าย ปักกลดแยกกันปฏิบัติของแต่ละรูป โดยการใช้วัตรธรรมชาติเข้ามาช่วยพักพิงหรืออำนวยความสะดวก เช่น แคร่ไม้ไผ่ กุฏิวัด สอดคล้องกับวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ ในคำว่า “ธุดงค์” (บาลี: ธุดงค์) หมายถึง เป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ ไม่มีการบังคับ แล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจปฏิบัติ เป็นอุบายวิธีกำจัดขัดเกลากิเลส ทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษยิ่งขึ้น ไม่สะสม เพื่อให้เบาสบายไปมาได้สะดวก ด้วยไม่มีภาระมาก เหมือนนกที่มีเพียงปีกก็บินไป มิใช่เพื่อสะสมหรือเพื่อลาภ สักการะและชื่อเสียง ถ้าทำเพื่อลาภ เพื่อชื่อเสียงต้องอาบัติทุกกฏ และหมายถึง ข้อถือวัตรปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส 13 ข้อ ของพุทธศาสนิกชน ซึ่งไม่ได้หมายเฉพาะแค่การถือกลดออกเดินจาริกไปยังป่าเขาเพื่อวิเวกของพระสงฆ์อย่างเดียวเท่านั้น (พระราชวุฒาจารย์ (ดูลย์ อดุล), 2555) กรณีวัดถ้ำเสียงของ ถือว่าเป็นสถานที่การถือธุดงค์ตามความหมายในพระไตรปิฎกสามารถเลือกสมาทานได้ โดยไม่จำเป็นต้องยึดติดกับรูปแบบการเดินถือกรดาบตรไปที่แตกต่างกัน เช่น การถืออรัญญิกังคะ (อยู่ป่า) โสสานิกังคะ (อยู่ป่าช้า) เพราะธุดงค์เป็นแนวทางเอื้อให้ผู้ปฏิบัติได้มีความวิเวกปราศจากความวุ่นวายจากสังคม เพื่อมุ่งต่อการปฏิบัติธรรมทางจิตอย่างเข้มงวด การอยู่ในบริเวณป่า ทำให้พระสงฆ์ที่ถือธุดงค์ข้อนี้จะต้องเดินทางไปหาที่วิเวกในบริเวณป่าและไม่อยู่ติดที่เป็นเวลานาน แต่ปัจจุบันคำว่าธุดงค์ในประเทศไทย ใช้ในความหมายว่า เป็นการเดินจาริกของพระสงฆ์ หรือ การเดินธุดงค์ ซึ่งแตกต่างจากความหมายเดิมในพระไตรปิฎก ตลอดทั้งการนำมาใช้ซึ่งหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับการจัดการสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ในอาณานิคมวัดถ้ำเสียงของ ดังนี้ (พระครูพุทธวิปยุทธมณเฑียร (ฐิติกรณ จิตฺตมโน), พระสุริยา วิสารโท, ทนงค์รัก ธนาโล, เปรมศักดิ์ ปริชโน, 2565 : สัมภาษณ์) ซึ่งมีแนวทางตามพระธรรมวินัยของพระสงฆ์กับป่าควบคู่กันดังนี้

1) ดันไม้ยังเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา หรือสถาบันแห่งการอนุรักษ์ป่า สถานที่กำเนิดพระพุทธศาสนา หรือสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับต้นไม้ ตั้งแต่ทรงประสูติในป่าที่สวนลุมพินี ตรัสรู้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และเสด็จปรินิพพานในป่าสาละ

2) บัญญัติสิกขาบทห้ามพระภิกษุพราภูกฎคามและพีชคาม พระพุทธองค์ทรงห้ามภิกษุ ‘ตัด’ หรือ ‘ทำลาย’ ดันไม้

3) หลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท หรือสายวัดป่า (ธรรมยุต) ได้แก่ แนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนใช้หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักสันโดษ และมีความรักต่อทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ประโยชน์แบบพอเพียง เน้นความรักและความเมตตา มีทัศนคติที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ ไม่แสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

3) พระไตรปิฎก (ขุ.ชา.27/1409/297) หมายถึง การสอนให้รู้คุณแม้กระทั่งพืชหรือต้นไม้ เป็นคติเก่าแก่ แสดงถึงความรู้สึกที่ดีต่อกัน และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ที่สร้างคตินิยมทำให้นุชนอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เป็นองค์ประกอบในการศึกษาของคน หรือฝึกคน เช่น พระบวชใหม่ ที่เป็นเครื่องช่วยปฏิบัติ ได้แก่ กายวิเวก จิตวิเวก และอุปธิวิเวก

3) หลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาชีวิตอย่างกลมกลืนและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ภายใต้หัวข้อธรรมะในหลักภาวนา 4 ประการ ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา

4) วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ควบคู่กับการรักษาต้นไม้ เช่น การบวชป่า การทอดผ้าป่า แสดงให้เห็นว่า ศาสนาได้มีการเดินควบคู่ไปกับการดูแลธรรมชาตินับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

จากความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นระบบความเชื่อที่หลากหลายและเป็นแนวคิดที่เกิดจากที่สะท้อนแนวคิดด้านการปฏิบัติและวิปัสสนาจารย์ ผสมผสานกับความเชื่อของชุมชนท้องถิ่น และเป็นสื่อสารทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับพื้นที่สาธารณะเพื่อประกอบสร้างเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ แม้จะเป็นพื้นที่ของรัฐก็ตาม แต่เป้าหมายเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้อาณาบริเวณศาสนสถานที่อยู่รายล้อมสร้างความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพู พาน-ป่าดงกะเมอ อย่างบูรณาการในระดับพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

5.1.3 ภูมิปัญญาด้านประเพณี และพิธีกรรม

ความเชื่อที่มีต่อพระพุทธศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น ส่งผลต่อการประกอบพิธีกรรม เพื่อเป็นสื่อกลางในการติดต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่สถิตอยู่ในที่ต่าง ๆ ภายในอาณาบริเวณวัดถ้ำเสียงของ ทั้งเป็นลักษณะฮีดลิสสองครองลิสส์ ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 และยังมีการประดิษฐ์สร้างขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ ปัจจุบันมีการประดิษฐ์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมของผู้คนในพื้นที่ จากการสัมภาษณ์ พบว่า มีกิจกรรมสำคัญ เช่น กิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การบวชป่า ซึ่งหมายถึง จะไม่ตัดต้นไม้ที่ทำพิธีบวชแล้ว เพราะต้นไม้ที่บวชแล้ว เปรียบเสมือนพระสงฆ์ การทำลายพระสงฆ์ก็เหมือนการทำลายพุทธศาสนา และช่วงวันพระ มีแนวปฏิบัติตัวในระดับชุมชนร่วมกัน เช่น การไม่ล่าสัตว์ หรือฆ่าสัตว์ในวันพระ เป็นต้น (ทองไสย กิ่งพรมภู, มิเดช กิ่งพรม, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 50 กิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2565

ภาพโดย ผู้วิจัย (2565)

สิ่งเหล่านี้เป็นทุนทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ถูกสืบทอดกันมาและร่วมกันประดิษฐ์สร้าง วัฒนธรรมที่ดีเพื่อยกสถานะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีแนวปฏิบัติที่แตกต่างจากพื้นที่ส่วนตัวหรือ สาธารณะทั่วไป โดยการสร้างอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ให้ปรากฏเพื่อไม่ให้เกิดการละเมิดในพื้นที่ ขณะเดียวกัน เพื่อการอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งมิติทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน

5.1.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการพื้นที่ชุมชน

ด้วยบริบทพื้นที่หรือวิถีชีวิตผู้คน มีความใกล้ชิดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตเรียบง่าย ขณะเดียวกันเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ทำให้ผู้คน ปรับตัวและมีกระแสตื่นตัว เพื่อนำไปสู่การจัดการอื่น ๆ ร่วมด้วย ก่อให้เกิดความร่วมมือในการจัด โครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการฟื้นฟู อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การลด การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า และการสร้างสุขภาวะที่ดีต่อสุขภาพ ลดการใช้สารเคมีเพื่อประโยชน์ต่อ สุขภาพและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ตลอดทั้งด้านเศรษฐกิจมีการพัฒนารูปแบบเกษตรทางเลือกที่ หลากหลาย เพื่อลดความกดดันทางด้านรายได้ ครอบครัวไม่ต้องมีการอพยพด้านแรงงาน ให้สามารถ อยู่ร่วมและทำงานในชุมชนได้ เป็นสังคมที่สงบสุข นำไปสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมอื่น ๆ ร่วม ด้วยดังนี้

5.1.4.1 ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ได้แก่

1) ด้านป่าชุมชน แนวคิดเบื้องต้นในการจัดการป่าชุมชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมาดังที่กล่าวมาแล้วในส่วนของบทที่ 4-5 ที่ส่งผลต่อความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ จากสาเหตุที่เกิดการรวมตัวกัน เพราะต้องการแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศที่เสื่อมโทรมจากปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาไฟไหม้ป่าที่เกิดขึ้นทุกปี หลังจากที่ได้ขึ้นทะเบียนป่าชุมชนทำให้ชาวบ้านมีความตั้งใจ ให้ความร่วมมือในการดูแลรักษาป่าไม้มากขึ้น เพราะเคยได้รับบทเรียนการสูญเสียป่ามาแล้ว จึงอยากฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์กลับคืนมา เพราะได้รับผลกระทบในการดำเนินชีวิต จึงได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวนอกจากเป็นการช่วงชิงพื้นที่และการให้ความหมายของการจัดการป่าของชุมชนแล้ว เรื่องป่าชุมชน ยังสามารถที่จะอธิบาย 3 มิติเชิงซ้อน ได้แก่ ส่วนที่ 1 พื้นที่ความรู้ สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน เพื่อเข้าใจความหมาย กระบวนการเรียนรู้และการจัดการพื้นที่ ส่วนที่ 2 พิธีกรรมต่อรองความรู้ เพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนที่ 3 การสร้างธรรมาภิบาล เพื่อให้เกิดการจัดทำร่างกฎระเบียบข้อบังคับของชุมชนหลุบละ แม้เบื้องต้นจะมีความพร้อมในส่วนของพื้นที่ป่าทางวัฒนธรรมของชุมชน คือ ดอนปู่ตาและป่าช้า เพื่อจัดการพื้นที่ร่วมกันทั้ง 5 หมู่ ซึ่งในอนาคตอาจนำไปสู่ปฏิบัติการ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ในการจัดการพื้นที่ทุกแปลงร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การเคลื่อนไหวต่อสู้ในระดับชุมชนต่อไปได้

2) ด้านการจัดการน้ำ จากการสัมภาษณ์พบว่า การจัดการน้ำบนพื้นที่สูง อาณาบริเวณวัดถ้ำเสี่ยงของ เนื่องจากที่ตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของอยู่บนพื้นที่สูงและเป็นลานหินคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง ชั้นดินค่อนข้างตื้นจึงไม่สามารถขุดดินเพื่อทำเป็นอ่างเก็บน้ำได้ ดังนั้นแนวทางหนึ่งคือการเก็บกักน้ำฝนและน้ำบาดาลที่สูบขึ้นมาจากด้านล่างไว้ตามแหล่งต่าง ๆ บนวัดถ้ำเสี่ยงของ เช่น ฐานศาลา ถึงสารอง เพื่อให้ปริมาณน้ำเพียงพอตลอดทั้งปีหรือจนถึงช่วงฤดูฝนในปีถัดไป ซึ่งการใช้น้ำส่วนใหญ่เป็นการใช้เพื่ออุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันของพระสงฆ์ ศาสนพิธี งานบุญประเพณีต่าง ๆ และเพื่อดูแลพื้นที่ป่าไม้หรือต้นไม้บริเวณลานด้านบนวัดถ้ำเสี่ยงของได้ ซึ่งทางชุมชนและวัดถ้ำเสี่ยงของมีมติร่วมกันในการจัดทำป่าสามัคคีเพื่อจัดตั้งกองทุนพัฒนาระบบน้ำประปาภายในวัด (ดังภาพประกอบที่ 51) เพื่อให้สามารถสูบน้ำขึ้นมาเก็บกักไว้ข้างบนวัดถ้ำเสี่ยงของได้อย่างพอเพียงสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ในรอบปี (พระครูพุทธปัญญาภรณ์ (วิฑูรย์ จิตธมโม), 2566 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 51 ภาพรวมระบบเก็บกักน้ำฝนและน้ำบาดาลวัดถ้ำเสี่ยงของ
ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

3) ด้านการจัดการหรือการดูแลรักษาพรรณไม้พื้นถิ่น เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกับพื้นที่และดูแลรักษาพื้นที่ป่าของพระสงฆ์ที่จำพรรษาที่วัด โดยการสังเกตการณ์คุณธรรมชาติของการเจริญเติบโตต้นไม้แต่ละสายพันธุ์ นอกจากการปลูกป่าที่สอดคล้องกับนิเวศวิทยาพื้นที่ การลดจำนวนพันธุ์ไม้เลื้อยที่พันต้นไม้ใหญ่ด้วยการให้ชาวบ้านถางลง เพื่อให้ไม้ใหญ่สามารถเจริญเติบโตได้อย่างเต็มที่ ซึ่งในอนาคตน่าจะมียานศึกษาเพื่อพัฒนาระบบการติดตามความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ป่าแห่งนี้ที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น (กฤกษ์ พินตรเสถียร, 2566 : สัมภาษณ์)

แนวคิดทั้งหมดเกิดจากความผูกพันระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นตัวแปรสำคัญของชุมชนเพื่อนำไปสู่ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศอื่น ๆ ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตบนโลกต้องมีการพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้นป่าไม้จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและความเชื่อเกี่ยวกับป่ายังนำมาซึ่งวิถีชีวิตที่คนจะอยู่ร่วมกับป่า สิ่งเหล่านี้สามารถสร้างองค์ความรู้และความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพรรณไม้สัตว์ป่า และผึ้งป่า ตามที่ปรากฏในคำขวัญของตำบลหลุบเลาที่ได้กล่าวไว้

5.1.4.2 ภูมิปัญญาด้านชุดความคิดเรื่องเกษตรกรรมทางเลือก ที่หลากหลายเพื่อสร้างทางเลือกในการหารายได้และความถนัดของแต่ละครัวเรือน ได้แก่ วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน การปลูกไม้เศรษฐกิจหรือสวนผลไม้ที่สร้างรายได้สูง เช่น ทุเรียน ซึ่งชุมชนหลุบเลา

เป็นพื้นที่แรกในจังหวัดสกลนครที่ให้ผลผลิตสามารถที่จะขายได้ 3 รอบการผลิตหรือ 3 ปี ติดต่อกัน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีองค์ความรู้ด้านการเกษตรจากการปรับตัวตามสภาพภูมินิเวศและการเปลี่ยนแปลงตามกระแสการบริโภคของผู้คนในสังคม ที่ให้ความสนใจเรื่องอาหารเพื่อสุขภาพ ผักปลอดสารพิษ เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและสุขภาวะที่ปลอดภัยทั้งต่อร่างกายและสิ่งแวดล้อม ได้แก่

1) ด้านวนเกษตร เช่น การปลูกผักหวานในพื้นที่ป่าบริเวณวัด หรือป่าหัวไร่ปลายนา ในรูปแบบวนเกษตร เนื่องจากผักหวานป่า เป็นไม้พื้นถิ่นที่นิยมนำมาปรุงเมนูอาหารพื้นบ้านของผู้คน ซึ่งในปัจจุบันมีอยู่ในธรรมชาติลดน้อยลง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศและการใช้ประโยชน์อย่างไม่ระมัดระวัง มีการขุดเอาต้นตอไปปลูกในพื้นที่ของตัวเอง ดังนั้นในเขตพื้นที่วัดถ้าเสี่ยงของจึงได้มีการนำต้นกล้าสายพันธุ์สีทองอายุ 7 เดือน โดยวิธีการเพาะเมล็ด มาปลูกในท่อซีเมนต์เลี้ยงไว้ จำนวน 80 ท่อ วางแทรกบริเวณกับพื้นที่ป่าธรรมชาติ เพื่อให้กล้าผักหวานยังคงเติบโตในระบบนิเวศแบบเดิม เพียงแต่เผ่าระวังไฟป่าเท่านั้นและรดน้ำอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันผักหวานพันธุ์สีทองมีอายุ 10 ปี เริ่มที่จะเติบโตเป็นลำต้นที่แข็งแรงสามารถที่จะพึ่งตัวเองได้ วิธีการนี้เป็นการทดแทนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าและการอนุรักษ์ผักหวานสายพันธุ์พื้นถิ่นในอนาคต (พระครูพุทธวิปญญารณ, 2566: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 52 องค์ความรู้ด้านวนเกษตร (การปลูกผักหวานระบบท่อ)

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

2) ด้านเกษตรอินทรีย์ เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิตจากการใช้สารเคมี และความเสื่อมคุณภาพดิน เช่น ลดการใช้สารเคมี ประเภทพืชผักสวนครัว ซึ่งมีพืชที่ชาวบ้านนัดได้แก่ มะเขือเทศ ผักชีลาว เพื่อการบริโภคในครัวเรือน และสร้างรายได้ในเชิงเศรษฐกิจระดับครัวเรือน จากการส่งผลผลิตไปยังขายในเมืองสกลนครและจังหวัดใกล้เคียง ผ่านพ่อค้าคนกลางหรือครัวเรือนไหนที่มีศักยภาพสูงสามารถนำส่งถึงผู้บริโภคโดยตรงได้ ซึ่งสามารถที่จะกำหนดราคาและควบคุมต้นทุนของตัวเองได้

ภาพประกอบที่ 53 องค์ความรู้ด้านพืชผักสวนครัว (มะเขือเทศ)

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

พหุ ประเด็น ชีว

ภาพประกอบที่ 54 องค์ความรู้ด้านพืชผักสวนครัว (ผักชีลาว)

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

3) ด้านเกษตรผสมผสาน เพื่อเป็นการลดต้นทุน และลดความเสี่ยงเรื่องราคาของพื้นที่แปลงเกษตรที่มีอยู่อย่างค่อนข้างจำกัด เช่น การปลูกไม้เศรษฐกิจหรือทุเรียน ไม้สวนที่ให้ผลผลิตราคาสูง จากการสัมภาษณ์เกษตรกรตัวอย่าง คือ นางทองสึง อัครชาติศรี เจ้าของสวนทุเรียนบ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร มีจำนวนที่ดิน 3 แปลง สำหรับทำนา ทำสวน และปลูกทุเรียน พบว่า มีแนวคิดและองค์ความรู้ที่น่าสนใจเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่และพัฒนาระบบเกษตรในพื้นที่แปลงปลูกทุเรียน จำนวน 6.2 ไร่ ซึ่งเป็นเอกสารสิทธิ์ประเภทสปก. (เป็นพื้นที่จัดสรรของมรดกฝ่ายสาม) พื้นที่ลาดชันลงทางด้านทิศตะวันตกของพื้นที่ จากสภาพพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นดินทรายแห้ง เริ่มต้นพัฒนาแนวคิดเป็นแปลงเกษตรผสมผสาน จากเดิมที่ปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อขาย แต่เนื่องจากรายได้ไม่แน่นอนและต้องแบกรับต้นทุนค่อนข้างสูง จึงหันมาปลูกพืชผสมผสานอย่างต่อเนื่อง มีการนำทุเรียนมาทดลองปลูกแซมพืชผักสวนครัวหวังเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก ซึ่งได้มีการนำกิ่งพันธุ์ (ต่อยอด) จากจังหวัดจันทบุรี มาปลูกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 ร่วมกับพืชอื่น ๆ ร่วมด้วย ได้แก่ ลำไย มะนาว มะละกอ มะพร้าว มะกอกน้ำ ระยะแรกเน้นการบริโภคภายในครัวเรือนและเมื่อออกผลผลิตมาก ๆ จึงขายภายในและระหว่างชุมชนเมื่อปริมาณเพิ่มมากขึ้น ซึ่งการดูแลพื้นที่ของพืชแต่ละชนิดจะมีรายละเอียดปลีกย่อยที่ไม่เหมือนกัน การดูแลและรักษาดินพื้นฐาน ประสบการณ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ สะสมกลายเป็นองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาด้านการเกษตรในการดูแลและบำรุงรักษาพันธุ์ไม้แต่ละชนิด อย่างไรก็ตามการจัดการพื้นที่เน้นเกษตรผสมผสาน เพื่อลด

ภาวะความเสี่ยงที่สร้างความเสียหายและเกิดรายได้ตลอดทั้งปี ขณะเดียวกันพื้นที่ยังคงล้อมรอบมีการปลูกไม้เศรษฐกิจอื่น ได้แก่ ยางพารา มันสำปะหลัง ปาล์ม ซึ่งเจ้าของที่ดินเป็นของครัวเรือนอื่น ไม้สูงสามารถกันทิศทางลมให้กับสวนทุเรียนช่วงออกดอกและติดลูกได้เป็นอย่างดี

การดูแลรักษาและผลผลิต พื้นที่แปลงเกษตรจะใช้สารอินทรีย์ร่วมกับเคมี (เท่าที่จำเป็น) เพราะในอนาคตมีแนวโน้มที่จะใช้อินทรีย์ 100 % ระยะแรกนี้เป็นการปรับตัวและเน้นการบำรุงต้นให้แข็งแรงเหมาะสมกับสภาวะอากาศของพื้นที่หุบเลาก่อน ปุ๋ยอินทรีย์ที่เลือกสรรใช้ ได้แก่ พืชสด ชีไก่อัดเม็ด ต้องมีการตากก่อน เพราะจะทำให้พืชตาย เนื่องจากเกิดการบ่มตัวเกิดแก๊สได้ ส่วนเรื่องของปุ๋ยเคมีเน้น 2 ระยะ คือ ระยะแรกการบำรุงต้น (สูตรปุ๋ยเน้นเลขตัวแรก) และระยะที่ 2 ไกล่ที่จะเก็บเกี่ยวก่อนประมาณ 2 เดือน เพื่อเพิ่มแป้ง (สูตรปุ๋ยเน้นเลขตัวหลัง) แมลงกัดยอดทุเรียน จะเน้นจับเอง ไม่ใช้สารเคมีในการทำลาย ต้นทุนที่สำคัญ ได้แก่ น้ำบาดาล เนื่องจากเป็นพื้นที่สูงต้องมีการสูบน้ำขึ้นมาให้ใช้เพื่อการเกษตรดังนั้นต้นทุนสำคัญ คือ น้ำมัน และปุ๋ยเคมีที่ใช้ 2 ช่วงสำคัญในการบำรุงต้นและความพยายามในการใช้ปุ๋ยพืชสดและชีไก่อัดเม็ด ส่วนแรงงานที่ใช้ภายในส่วนเป็นการทำกันเองภายในครอบครัว 2 คน คือ ทำร่วมกับสามี ผลผลิต ปัจจุบันทุเรียนนับได้ว่าเป็นพืชที่ให้ผลผลิตและสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน อายุในการเก็บเกี่ยวผลผลิตคือ ต้นสมบูรณ์แข็งแรงอายุ 5 ปีขึ้นไป โดยมีระยะเวลาตั้งแต่ออกดอกถึงเก็บเกี่ยวผลผลิตประมาณ 8 เดือน (เดือนพฤศจิกายน-มิถุนายนของทุกปี) คุณภาพของรสชาติทุเรียนหมอนทองที่นี่ จะแตกต่างจากทุเรียนที่อื่น คือ การให้เนื้อที่นุ่ม พูเนื้อที่อุดมสมบูรณ์ กลิ่นไม่ฉุนมาก สามารถให้ผลผลิตได้ 3 รอบปี ได้แก่ รอบแรก ปี พ.ศ. 2563 (อายุต้นประมาณ 2-3 ปี) จำนวนไม่เยอะจึงเป็นการบริโภคในครัวเรือนและญาติพี่น้องเท่านั้น รอบปีที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2564 ออกผลผลิตจำนวนประมาณ 200-300 ลูก สร้างรายได้ประมาณ 1.5 แสนบาท (หักต้นทุนเหลือประมาณ 7-8 หมื่นบาท) และรอบปีที่ 3 ปี พ.ศ. 2565 มีการเก็บผลผลิตรอบปีที่ 3 ออกผลผลิตจำนวน 80 ต้น จำนวนประมาณ 1,000 กว่าลูก สร้างรายได้ประมาณการ 1 ล้านบาท (หักต้นทุนเหลือประมาณ 4-5 แสนบาท) 2) ตลอดทั้งรายได้จากพืชรายการอื่นที่มีอยู่ในแปลงระยะเวลา 2-3 ปีที่ผ่านมา สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตและสร้างรายได้ประมาณ 20,000 บาทต่อปี เป็นการสร้างรายได้เสริมในแปลงเกษตรเดียวกัน

แนวทางการพัฒนาและการประชาสัมพันธ์ ทุเรียนเป็นพืชที่ให้รายได้หลักของครัวเรือน โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายระยะแรกเน้นจำหน่ายภายในชุมชน ญาติพี่น้อง จังหวัดในภูมิภาคเดียวกัน และกลุ่มกัลยาณมิตรทั่วไปในโลกสังคมออนไลน์ ซึ่งหัวใจสำคัญอยากให้คนทุกกลุ่มสามารถที่จะเข้าถึงผลผลิตได้ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ผลผลิตของสวนและประชาสัมพันธ์เรื่องของการท่องเที่ยวชุมชน แต่เน้นการให้มารับผลผลิตเองที่สวน สามารถที่จะเที่ยวชมสวนได้ นอกฤดูกาลของทุเรียนสามารถที่จะเก็บเกี่ยวผลผลิตจากพืชชนิดอื่นที่ปลูกแซมในแปลงเกษตรผสมผสานนี้ได้ตลอดทั้งปี แต่เน้นให้มารับที่สวน หรือจำหน่ายภายในชุมชน ซึ่งในอนาคตอยากที่จะขยายพื้นที่เพื่อปลูกทุเรียน และ

การสร้างศูนย์การเรียนรู้ให้กับกลุ่มที่สนใจทั่วไป เนื่องจากปัจจุบันยังไม่สามารถรองรับผู้คนจำนวนมากได้ แนวคิดเรื่องของการทำเกษตรผสมผสานและไม่เศรษฐกิจที่ให้มูลค่าสูงนี้ นอกจากเป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศที่ไม่แน่นอนและเพื่อสุขภาวะที่ดีแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางอ้อม เพื่อลดความเสี่ยงด้านเศรษฐกิจระดับครัวเรือน และลดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า เพราะสามารถที่จะพึ่งพาตัวเองได้ ด้านอาหารมีผลผลิตสำหรับรองรับการบริโภคได้ตลอดทั้งปี (ทองสังข์ อัครชาติศรี และสมศักดิ์ อัครชาติศรี , 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 55 วิถีเกษตรผสมผสานของสวนทุเรียน (ยกฮ่องน้ำ) ปี พ.ศ. 2565

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

พูน ปณ จิตโต ชีเว

ภาพประกอบที่ 56 ภาพขนาดลำต้นของทุเรียนที่ให้ผลผลิต ปี พ.ศ. 2565

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

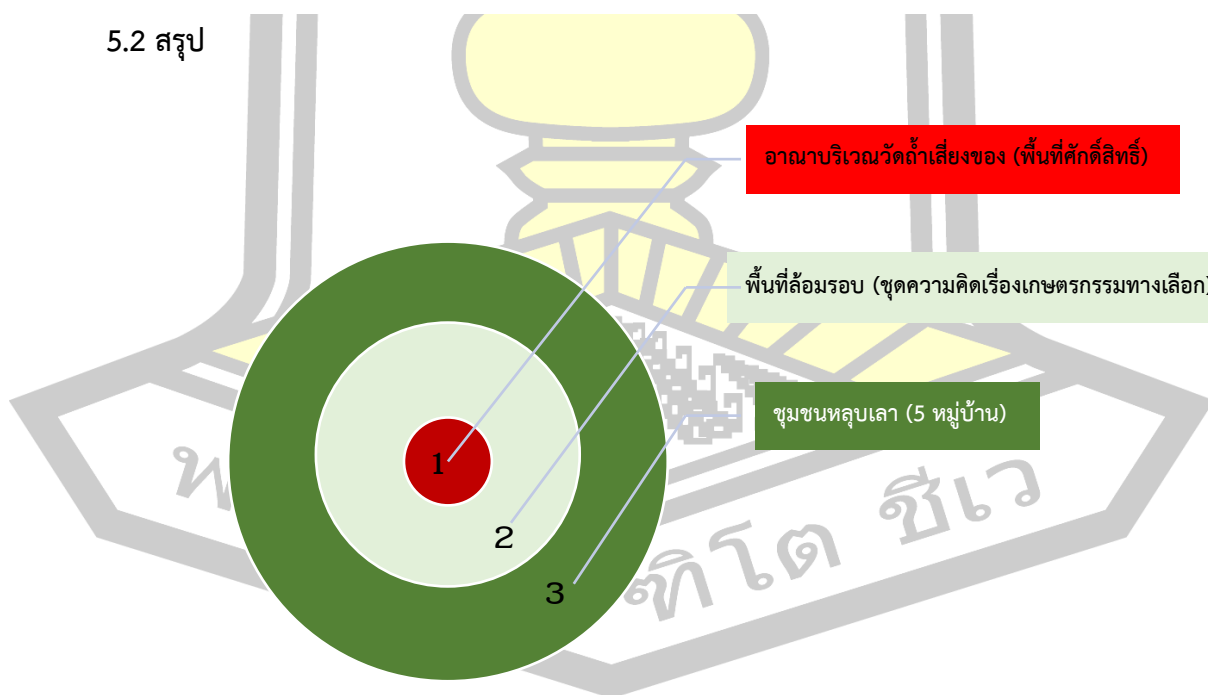
วิธีการเกษตรเหล่านี้ มีผลต่อการจัดการพื้นที่ทางอ้อม เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบันอาณานิคมบริเวณพื้นที่ศักดิ์นอกจากการรุกรานพื้นที่แล้วความหลากหลายทางชีวภาพลดน้อยลง ดังนั้นแนวทางหนึ่งของชุมชนคือ ความพยายามในการลดการใช้สารเคมีในวิธีการเกษตรที่อยู่ล้อมรอบพื้นที่ จากการผสมผสานและหมุนเวียนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ตลอดทั้งปี

5.1.4.3 ภูมิปัญญาด้านองค์ความรู้สมุนไพรและหอมสมุนไพร เนื่องจากชุมชนพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ทั้งแง่ของเนื้อไม้และอาหารป่าแล้ว ชุมชนยังมีการพึ่งพิงสมุนไพรจากป่าเพื่อการรักษาโรคภัยต่าง ๆ เนื่องจากชุมชนอยู่ห่างไกลสถานพยาบาลอื่น ๆ ฐานะค่อนข้างยากจน การเดินทางสัญจรค่อนข้างลำบากในสมัยอดีตที่ผ่านมา และการเรียนรู้และการสืบทอดการแพทย์แผนโบราณจากบรรพบุรุษ แต่ปัจจุบันการเดินทางสะดวกมากขึ้นยาสมุนไพรยังเป็นทางเลือกในการรักษาอย่างต่อเนื่อง จากการรักษาแผนปัจจุบัน เพราะบางคนบอกว่าทานสมุนไพรแล้วรู้สึกปลอดภัยหรือทำให้ไม่แพ้ยา หรือบางคนบอกว่ารักษาวิธีแผนปัจจุบันแล้วไม่หาย ต้องหันมาพึ่งยาสมุนไพรอย่างเดิม ปัญหาที่พบคือ แหล่งยาสมุนไพรในปัจจุบันพื้นที่ป่าถูกคุกคามมากยิ่งขึ้น ทำให้พืชพันธุ์สมุนไพรต่าง ๆ ลดน้อยลงหรือบางอย่างสูญหายไป ทำให้ชาวบ้านหรือหอมสมุนไพรมีการปรับตัวด้วยการนำมา

สมุนไพรบางสายพันธุ์มาปลูกในพื้นที่บริเวณบ้านหรือตามหัวไร่ปลายนาของตัวเอง แต่ปริมาณไม่เพียงพอ หรือนำเข้ามาจากข้างนอกชุมชน เพราะวิธีการรักษาหรือโรคบางอย่างต้องใช้สมุนไพรหลายชนิดในการรักษา ขาดตัวยางอย่างจะไม่รักษาอาการป่วยนั้นได้ จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่กลุ่มหมอสมุนไพรอยากต่อยอดเพื่อพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้และแปลงรวม เพื่อป้อนวัตถุดิบสำหรับการผลิตยาสมุนไพรต่อไป

เนื้อหาโดยสรุปที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาเหล่านี้ มีสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม เป็นการสะสมภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาในระดับชุมชนในมิติต่างๆ สอดคล้องกับวิถีชีวิต ขณะเดียวกันให้เกิดการพึ่งพาการใช้ประโยชน์ร่วมกันฐานความเป็นชุมชนท้องถิ่นและการปรับตัวทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนหรือระดับชุมชนได้ เช่น การแก้ไขปัญหาเรื่องต้นทุนการผลิตที่สูง จึงมีการจัดการพื้นที่โดยการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ การขุดเจาะน้ำบาดาล การปลูกพืชหมุนเวียนหรือเกษตรผสมผสานเข้ามาร่วมในวิถีเกษตรกรรมของชุมชน และการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อเป็นศาสนสถานและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัยที่นโยบายและแผนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อหรือส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดเนื้อหาบทถัดไป

5.2 สรุป

ภาพประกอบที่ 57 ภูมิปัญญาการจัดการพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ศึกษา

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

ภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ ผู้วิจัยพบว่า พื้นที่ศึกษามีภูมิปัญญาที่หลากหลายทั้งระดับท้องถิ่นและภูมิภาค ที่มีลักษณะนามธรรมและรูปธรรม รายล้อมอาณาบริเวณวัดถ้ำเสี่ยงของและพื้นที่ล้อมรอบบริเวณด้านนอกชุมชนหลุบเลาเป็น 3 ลำดับชั้น ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จุดหรือสถานที่สำคัญภายในอาณาบริเวณวัดถ้ำเสี่ยงของ ผ่านตำนาน และเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่สะท้อนความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ ที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อเป็นข้อคิดและเตือนใจการปฏิบัติที่แสดงต่อพื้นที่ 2) ภูมิปัญญาด้านอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนา ที่สะท้อนผ่านระบบคิด การให้คุณค่าและแสดงความเคารพต่อพื้นที่ ผ่านการประกอบพิธีกรรมของผู้คนในชุมชนอย่างต่อเนื่องและมีประเพณีประติษฐานขึ้นมาใหม่เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อพื้นที่ 3) ภูมิปัญญาด้านประเพณีและพิธีกรรม ทั้งมิติของศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติผ่านการประกอบพิธีกรรมเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ต่อพื้นที่ และ 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการพื้นที่ชุมชน ที่สามารถสร้างสุขภาวะที่ดีต่อมนุษย์และเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพให้กับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านชุดความคิดเรื่องเกษตรกรรมทางเลือก ด้านองค์ความรู้สมุนไพรและหอมสมุนไพร มีผลต่อการจัดการพื้นที่เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศไว้และสร้างความสามัคคีหรือเข้มแข็งให้กับชุมชนจากการเรียนรู้ในกระบวนการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนศักยภาพของชุมชน 3 ประการ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนธรรมชาติ เกิดภูมิปัญญาที่สะท้อนองค์ความรู้ ทักษะ ความสามารถจากบุคคลหรือกลุ่มคน นอกจากสร้างพลังความเข้มแข็งทางสังคมแล้ว ด้านการจัดการป่าไม้ ด้านเศรษฐกิจที่สร้างความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน แล้วยังมีการนำความหลากหลายทางภูมิปัญญาเหล่านี้มาประกอบสร้างเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือการกั้นพื้นที่เพื่อเป็นศาสนาสถาน บนพื้นฐานความเชื่อและความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา ที่สามารถเชื่อมโยงสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชน ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำผลการศึกษาในบทถัดไป

พูน ปณ จิต ชีเว

บทที่ 6

การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

บทนี้ได้แบ่งเนื้อหาประกอบไปด้วย 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ส่วนที่ 2 ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ส่วนที่ 3 เงื่อนไขการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนที่ 4 สรุป รายละเอียดนำเสนอตามลำดับดังนี้

6.1 การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

วัดถ้ำเสียงของ อุ้มกันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนสถานแม้จะอยู่ในเขตพื้นที่ของหน่วยงานราชการดูแลเนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าโซน C (เขตป่าอนุรักษ์) ของพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมอ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ทั้งการจัดทำโครงการป่าชุมชน โครงการพุทธอุทยาน ในการจัดทำกิจกรรมเพื่อเป็นการอนุรักษ์กันเขตพื้นที่ให้มีความชัดเจนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเป็นเขตพื้นที่รอยต่อระหว่างพื้นที่ทำกินของชุมชนและเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ที่ผ่านมาประสบปัญหาการรุกรานพื้นที่ทั้งเพื่อการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม เพื่อป้องกันความเสี่ยงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ชุมชนจึงมีกระบวนการจัดตั้งวัดถ้ำเสียงของเพื่อขึ้นทะเบียนอย่างเป็นทางการเพื่อให้พื้นที่ได้รับการคุ้มครองและเป็นศาสนสถานเพื่อปฏิบัติธรรมในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา เปลี่ยนสถานภาพจากการเป็น “ที่พักสงฆ์” เป็น “สำนักสงฆ์” เป็น “วัดถ้ำเสียงของ” อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2565 บนพื้นฐานภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นที่หลากหลายตามที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 5 ซึ่งมีพัฒนาการและองค์ประกอบที่ส่งผลต่อกระบวนการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แบ่งออกเป็นพัฒนาการ 2 ช่วงหลัก ดังนี้

6.1.1 ช่วงที่ 1 ที่พักสงฆ์ถ้ำเสียงของ (ก่อนปี พ.ศ. 2508)

มีภูมิปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้องดังนี้

อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นชุดความเชื่อเริ่มต้นก่อนหน้าปี พ.ศ. 2508 เป็นพื้นฐานของแนวคิดที่เชื่อมโยงวิถีปฏิบัติของชุมชนตามประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่กล่าวไว้ในบทที่ 5 สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติภายในอาณาบริเวณที่พักสงฆ์ถ้ำเสียงของ ผ่านตำนาน เรื่องเล่า ตลอดจนปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่สะท้อนความเชื่อนั้น ๆ สร้างความยำเกรงต่อพื้นที่ของผู้คนทั้งภายในและภายนอกชุมชน ขณะเดียวกันความเชื่อและความ

ศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา เนื่องจากการเข้ามาจุดธูปของพระสงฆ์อย่างต่อเนื่อง มีแนวปฏิบัติที่สร้างความศรัทธาของผู้คนแม้พื้นที่จะอยู่ห่างไกลผู้คนและเส้นทางค่อนข้างลำบาก สถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาแต่อย่างใด ยังสามารถเป็นผู้นำทางความคิดและศูนย์รวมให้กับผู้คนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี เน้นกิจวัตรที่ความเรียบง่าย เผยแพร่พระพุทธศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานอยู่ในพื้นที่

สภาพที่พักสงฆ์เน้นลักษณะการพึ่งพิงธรรมชาติ คือ ตามซอกหินบริเวณหน้าผาทางด้านล่างและใช้วัสดุจากไม้ไผ่และเนื้อไม้พื้นถิ่นภายในบริเวณป่า (ดังภาพประกอบที่ 43,59,60 ตามลำดับ) พระสงฆ์ส่วนมากจะประกอบพิธีกรรมและกิจวัตรพระสงฆ์บริเวณด้านล่างมากกว่าลานด้านบนเหมือนปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 58 สภาพที่พักสงฆ์ (ชั่วคราว) ตามซอกหิน บริเวณหน้าผาถ้ำเสียงของ
ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

ภาพประกอบที่ 59 สภาพที่พักสงฆ์ (ชั่วคราว) ภูมิไม้ บริเวณหน้าผาถ้ำเสียงของ
ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

วิถีวิปัสสนากรรมฐานของพระสงฆ์ช่วงระยะเริ่มแรกนี้ พระสงฆ์มีวิถีการปฏิบัติอยู่กลมกลืนท่ามกลางธรรมชาติดั้งเดิมเป็นหลักและอยู่บริเวณหน้าผาด้านล่าง เป็นพื้นที่ภูเขาสูง มีพื้นที่ป่าปกคลุมหนาแน่นส่วนพื้นที่ด้านบนในปัจจุบันจะปกคลุมด้วยแผ่นหิน ด้านล่างจะมีการใช้ประโยชน์มาก่อนด้านบน เป็นศูนย์รวมกิจของพระสงฆ์ทั้งหมด เช่น เส้นทางเดินวิปัสสนากรรมฐานของพระสงฆ์ ลักษณะเส้นทางเดินตามแนวบริเวณหน้าผา ขอบเส้นทางเดินสามารถที่จะปักกลดหรือการสร้างกุฏิชั่วคราวได้ โดยมีการใช้ไม้ไผ่สร้างเป็นหลังหรือจักสานเป็นแผ่นกันเป็นห้อง เน้นการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติล้อมรอบ ระยะทางกว่า 3 กิโลเมตร สุดปลายทางบริเวณหน้าผาเป็นที่ตั้งของถ้ำค้างคาวและเป็นที่อยู่ของรังผึ้งที่เข้ามาอาศัยอยู่มากมาย ขณะเดียวกันบริเวณหน้าผาเป็นเส้นทางสัญจรเพื่อออกบิณฑบาตของพระสงฆ์ระหว่างหมู่บ้านและหน้าผาแห่งนี้ เส้นทางค่อนข้างที่จะลำบาก เดินทางทำเปลา่ระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร ในช่วงฤดูฝน จะมีการแพร่กระจายของไข้มาลาเรียที่เกิดจากยุงซึ่งเป็นพาหะนับว่าเป็นโรคที่คนอยู่ป่าที่น่ากลัวมากที่สุด เนื่องจากไข้มาลาเรียจะส่งผลให้เกิดอาการเป็นไข้ปวดหัว ตัวร้อนแบบฉับพลัน ทำให้บริเวณพื้นที่สำนักสงฆ์แห่งนี้ได้รับการฉีดพ่นยาดีดีที (DDT) เป็นประจำ

อย่างไรก็ตามยุคนี้พระสงฆ์ค่อนข้างมีบทบาทนำในด้านการพัฒนาทั้งเรื่องวิถีชีวิตและแนวปฏิบัติของผู้คนทั้งภายในและนอกชุมชน ที่พักสงฆ์ถ้ำเสี่ยงของจึงเป็นที่รู้จักของผู้คนที่มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในพระพุทธศาสนาทำให้เส้นทางนี้มีการสัญจรเข้ามาของผู้คนเพื่อเข้ามาปฏิบัติธรรมและพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่มีหน่วยงานไหนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ก็ตาม ดังนั้นเรื่องราวหรือชุดความจริงนี้ของวัดถ้ำเสี่ยงของที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนและอาณาบริเวณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ถูกถ่ายทอดการรับรู้สู่ผู้คน ผ่านเรื่องเล่าของผู้คนในพื้นที่โดยผู้อาวุโสและปราชญ์ชุมชนอย่างต่อเนื่อง เมื่อมีบุคคลภายนอกเข้ามาสัมผัสพื้นที่ทั้งมิติของประวัติศาสตร์และปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ได้สร้างความรู้ความเข้าใจ ความยำเกรง ความเคารพของผู้คนเป็นอย่างมากส่งผลต่อให้มีการอนุรักษ์พื้นที่ต่อไป

6.1.2 ช่วงที่ 2 สำนักสงฆ์ เป็น วัดถ้ำเสี่ยงของ (ปี พ.ศ. 2508-2565)

เมื่อปี พ.ศ. 2508 เป็นต้นมา เป็นช่วงยุคสมัยที่มีการรวมตัวของพระสงฆ์ที่เดินทางเข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นกลุ่มก้อนและมีมาอย่างต่อเนื่อง และมีการขยายการใช้ประโยชน์ในพื้นที่จากด้านล่างย้ายขึ้นมาด้านบนบางส่วนเนื่องจากพื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นเหมาะแก่การประโยชน์ และมีพุทธศาสนิกชนเข้ามาร่วมปฏิบัติธรรมกับทางคณะสงฆ์จำนวนเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ทำให้มีข้อจำกัดเชิงพื้นที่ ทำให้พื้นที่ถูกพัฒนาการกลายเป็น “สำนักสงฆ์” จากชุดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนายังมีบทบาทสำคัญต่อความศรัทธาของผู้คน ซึ่งนับได้ว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ฝังามและมั่นคงที่มีต่อพระพุทธศาสนา ความเชื่อมั่นต่อแนวปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ของชาวสกลนคร ที่ช่วงหลังมีศิษยานุศิษย์ท่านเข้ามาปฏิบัติธรรม

ในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อพุทธศาสนิกชนที่เชื่อมั่นปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์เหล่านั้นด้วยความเคารพ เช่นกัน จากคำบอกเล่าของแม่มะลิวรรณ วงศ์สีดา กล่าวไว้ว่า “ไต่บ้านเขาดีใจ แม้อยู่พื้นที่ห่างไกล จากที่อื่น ได้มีพระสงฆ์ท่านเข้ามาปฏิบัติธรรมในเขตพื้นที่เจ้าของ หลายต่อหลายองค์อย่างต่อเนื่อง” (มะลิวรรณ วงศ์สีดา, ทองไสย กิ่งพรมภู, 2566 : สัมภาษณ์) จนกระทั่งปัจจุบันเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน คือ พระครูพุทธปัญญาภรณ์ ที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดถ้ำเสียงของเมื่อปี พ.ศ. 2566 ซึ่งท่านเองมีแนวคิดในการจัดการพื้นที่ป่าไม้และประสบการณ์ในการบริหารคณะสงฆ์มาก่อนที่จังหวัดมุกดาหาร ส่งผลต่อการขยายเครือข่ายทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง

ภาพประกอบที่ 60 เครือข่ายศิษยานุศิษย์ร่วมงานบุญกฐิน ปี พ.ศ. 2564

ภาพโดย ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 61 เครือข่ายศิษยานุศิษย์ร่วมงานผ้าป่าสามัคคี ปี พ.ศ.2566

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

ช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านนี้ มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นความคิด ความเชื่อ ทักษะ ความรู้ เข้ามาจัดการพื้นที่และการกันพื้นที่เป็นศาสนสถานที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น สร้างคุณประโยชน์ ในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน พื้นที่ทั้งในฐานะการเป็นสมาชิกของชุมชน พุทธศาสนิกชนและสิทธิต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ เป็นอย่างดี โดยการอาศัยหลักทางพระพุทธศาสนาที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ ก้าวเข้ามาสู่กระบวนการสร้าง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นเครื่องมือและเทคนิคในการจัดการพื้นที่ นอกจากหลักทางพระพุทธศาสนาที่ เกี่ยวข้อง เช่น วิถีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่กลมกลืนกับธรรมชาติ เข้าร่วมโครงการพุทธ อุทยาน ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องจากโครงการส่งเสริมให้วัด หรือ สำนักสงฆ์ หรือ ที่พักสงฆ์ ช่วยงาน ด้านป่าไม้ (ตามแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาพระสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อ วันที่ 18 เมษายน 2538) เพื่อให้สถาบันศาสนาเข้ามามีบทบาทในการเป็นผู้นำ หรือเครือข่ายในการ พื้นที่ทรัพยากรป่าไม้ให้ยั่งยืน ขณะเดียวกันยังมีชุดภูมิปัญญาร่วมสมัยสอดคล้องกับบริบทและ สถานการณ์ของชุมชนอื่นๆ ดังนี้

1) บริบทชุมชน หมายถึง องค์ประกอบต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนา หรือทุนของ ชุมชน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนทางธรรมชาติ ตลอดทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่เป็น จุดเด่นของพื้นที่สะท้อนวิถีทางวัฒนธรรมชุมชน (ศิลปวัฒนธรรม-ชีวิตวัฒนธรรม-วิถีคิด) ตลอดทั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ที่ผูกพันจากการพึ่งพิงและมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันมา ยาวนาน 216 ปี ซึ่งได้มีการขยายผลเพื่อให้มีการคุ้มครองในส่วนของพื้นที่สาธารณะประโยชน์ หรือ เขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยนัยยะทางพระพุทธศาสนาและการเพิ่มพื้นที่ป่า เพื่อสร้างความมั่นคง ทางอาหารให้แก่ชุมชน ตลอดทั้งการจัดการพื้นที่ล้อมรอบอาณาบริเวณวัดถ้าเสี่ยงของ ที่เป็นการสร้าง ภูมิคุ้มกันภายในชุมชนทั้งมิติของอาหารปลอดภัยจากวิถีเกษตรกรรมทางเลือก การลดการพึ่งพิง ประโยชน์จากป่าแบบทำลาย และการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจด้วยการทำเกษตรผสมผสาน หรือ การปลูกไม้ผลที่ให้คุณค่าทางเศรษฐกิจในพื้นที่จำกัดและเพื่อลดการรุกรานพื้นที่ป่า วิถีเกษตรเหล่านี้ได้ สร้างองค์ความรู้เกิดขึ้นกับเกษตรกร นับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ระดับพื้นที่ที่น่าสนใจ

2) วิธีการจัดการพื้นที่ร่วมสมัย แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

2.1) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ การจัดทำโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์พื้นที่ซึ่งเป็นการดำเนินการเองและหน่วยงานราชการที่ เกี่ยวข้องที่อาศัยการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดย ระยะเริ่มต้น มีการกันพื้นที่เพื่อจัดการป่าชุมชนสำหรับการอนุรักษ์ให้มีขอบเขตพื้นที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการจัดทำเป็นป่าชุมชน จำนวน 2 ครั้ง ตามรายละเอียดที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 5 และการกำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ และมีหน่วยงานราชการระดับพื้นที่ ได้เข้ามาดำเนินการเพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่า เช่น การจัดกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันศุกร์ ที่ 3 เดือนมิถุนายน 2565 โดยมีนายกฤษฎี โสมปัดทุม นายอำเภอภูพาน เป็นประธานในการจัดกิจกรรมครั้งนั้น ปลุกไม้มีค่า จำนวน 500 ต้น ณ วัดถ้ำเสี่ยง ของ บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอภูพานจังหวัดสกลนคร ผู้เข้าร่วมกิจกรรม 350 คน

ภาพประกอบที่ 62 กิจกรรมการปลูกป่าเพิ่มเติม

ภาพจาก www.facebook.com/people/อำเภอภูพาน-จังหวัดสกลนคร (2566: ออนไลน์)

2.2) ด้านกระบวนการขอจัดตั้งวัดหรือขึ้นทะเบียนเป็นวัด โดยการจัดตั้งเป็นศาสน

สถานเพื่อประกอบพิธีกรรมของพระพุทธศาสนา เนื่องจากเดิมทีเป็นสำนักสงฆ์ ต่อมาได้เข้าสู่กระบวนการจัดตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของอย่างเป็นทางการ ซึ่งได้รับการอนุญาตตั้งเป็นวัดถูกต้องตามกฎหมายตามระเบียบของทางราชการเป็นที่เรียบร้อยแล้วในปี พ.ศ. 2565 มีฐานะเป็นนิติบุคคล เบื้องต้นจากคำบอกเล่าที่ผ่านมาผู้นำชุมชนได้มีความพยายามในการดำเนินการเพื่อเข้าสู่กระบวนการขึ้นทะเบียนเป็นวัดแต่ด้วยความศรัทธาดีลัทธิของพื้นที่ ซึ่งผู้คนมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติไม่ยอมเปิดตัวเป็นพื้นที่สาธารณะหรือวัดสอดคล้องกับนัยยะ “เสี่ยงของ” ส่งผลทำให้เกิดอุปสรรคมากมาย เช่น ผู้ดำเนินการหลักจำนวน 2 คน มีเหตุทำให้ต้องมียันเป็นไป คือ ประสบอุบัติเหตุและไฟไหม้บ้าน (นายก อบต.หวีน) ทำให้เสียชีวิต และกระบวนการล่าสุดลูกชายเจ้าของผู้ให้

ข้อมูลอาวุธ ได้หายจากบ้านเป็นระยะเวลา 1 คีน เพื่อเป็นการเตือนไม่ให้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับสถานที่แห่งนี้ ส่งผลให้เกิดความหวาดกลัว และไม่ขอให้ข้อมูลเชิงลึกมากจนเกินไป อย่างไรก็ตามไม่ได้เป็นปัญหาต่อกระบวนการของชุมชน กระบวนการได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมาในระดับของชุมชนและเกี่ยวข้องกับหน่วยงานรัฐต่อมาในปี พ.ศ. 2561 เพื่อจัดทำโครงการขอใช้ประโยชน์ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ จำนวน 15 ไร่ เพื่อจัดตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของ บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพพาน จังหวัดสกลนคร (ไกรยุทธ หอมไกรลาศ, คมกฤกษ์ น้อยอนินทร์ศรี, ทองม้วน บุริพา, และวินัย ชันคำ, 2565 : สัมภาษณ์) ซึ่งกระบวนการจากการสัมภาษณ์และมีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้วิจัยแบ่งกระบวนการออกเป็น 2 ส่วน คือ ระดับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปกระบวนการดังนี้

2.2.3) กระบวนการเตรียมการระดับชุมชน

เวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล เมื่อปี พ.ศ. 2560-2561 (ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง) เพื่อสำรวจความเห็นของผู้นำชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ในท้องที่ ซึ่งกระบวนการเริ่มต้นจากมติการประชุมคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหาพระสงฆ์ในพื้นที่ป่าระดับจังหวัด ครั้งที่ 1/2543 เมื่อวันที่ 21 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2543 ณ ศาลากลางจังหวัดสกลนคร คณะกรรมการทั้งระดับอำเภอและระดับจังหวัดมีมติให้วัดถ้ำเสี่ยงของ ยื่นขออนุญาตเข้าทำประโยชน์ในเขตพื้นที่ป่าสงวน ป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่จะสร้างวัดให้ดำเนินการขออนุญาตให้ถูกต้อง ดังนั้นกระบวนการระดับพื้นที่จึงได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการจัดประชาคม ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 เมื่อวันที่ 18 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560 มีมติเห็นชอบที่จะขอใบตราตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของ และขอใช้ที่ดินของทางราชการเพื่อสร้างวัดให้เป็นวัดที่ถูกต้องสำหรับประชาชนในหมู่บ้าน หมู่บ้านใกล้เคียง ผู้มีจิตศรัทธาทั่วไปได้ใช้เป็นศาสนสถานสำหรับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ปฏิบัติธรรม และเรียนรู้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาต่อไป

มติการประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหลุบเลา สมัยสามัญที่ 3 ครั้งที่ 1/2560 วันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2560 เรื่องเพื่อพิจารณาขอความเห็นชอบจากสภา อบต.หลุบเลา เพื่อยินยอมขออนุญาตใช้ที่ดินของทางราชการ สร้างวัดถ้ำเสี่ยงของ จากป่าไม้จังหวัด ผู้รับผิดชอบตามระเบียบ โดยมติที่ประชุมเห็นชอบจำนวน 28 เสียง งดออกเสียง 1 เสียง จากทั้งหมด 29 เสียง จากผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หากเกิดปัญหาขึ้นภายหลัง สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ รับจะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเอง

หนังสือรับรอง จากองค์การบริหารส่วนตำบลหลุบเลา อำเภอกุพพาน จังหวัดสกลนคร ที่ สน. 82301/544 ลงวันที่ 20 เดือนกันยายน พ.ศ. 2560 เพื่อรับรองราษฎรบ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 มีจิตศรัทธาร่วมกันจัดสร้างที่พักสงฆ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 โดยใช้เป็นสถานที่ทำบุญประกอบพิธีกรรม

ทางศาสนาและมีเสนาสนะหลายรายการ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะขอใช้พื้นที่เพื่อสร้างวัดให้ถูกต้องตามกฎหมายจากพื้นที่พอเพียงและชุมชนอยู่ห่างไกล และกิจกรรมที่จะดำเนินการไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและไม่เป็นมลพิษต่อชุมชน

2.2.4) กระบวนการระดับหน่วยงานภายนอก หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เป็นกระบวนการความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับจังหวัด และการสนับสนุนทางวิชาการจากสถาบันการศึกษา เพื่อบริการทางวิชาการ ได้แก่ สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 6 สาขานครพนม สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสกลนคร สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร และมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร โดยมีกระบวนการในการดำเนินงานดังนี้

2.2.4.1) การตรวจสอบสภาพป่า มีหนังสือราชการที่เกี่ยวข้อง คือ คำสั่งจังหวัดสกลนคร ที่ 704/2561 ลงวันที่ 28 มีนาคม 2561 ทำการตรวจสอบสภาพป่าบริเวณที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ โดยให้นายยงยุทธ สารองพันธ์ ร่วมกับเจ้าหน้าที่สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 6 สาขานครพนม ดำเนินการตรวจสอบสภาพป่าและการรายงานผล เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 (อำนวยการโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร คณะสงฆ์และผู้นำชุมชน)

2.2.4.2) การขออนุญาตใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เมื่อปี พ.ศ. 2562 (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร) มีกระบวนการที่สำคัญ ได้แก่ การจัดทำโครงการขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ เพื่อสร้างวัดถ้ำเสี่ยงของ อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร พื้นที่จำนวน 15 ไร่ และจัดทำรายงานข้อมูลสิ่งแวดล้อม (Environmental Checklist) เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2562 ทางชุมชนขอความอนุเคราะห์กับทางมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร เพื่อบริการทางวิชาการในการจัดทำเอกสารรายงานสิ่งแวดล้อมให้กับทางสำนักสงฆ์

2.2.4.3) การอนุมัติการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ (ระดับกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) ขั้นตอนนี้เป็นการทำเรื่องเพื่อขออนุมัติไปยังหน่วยงานต้นสังกัด คือ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ออกเป็นมติคณะรัฐมนตรี ให้มีการอนุมัติการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้ มีกระบวนการและหนังสือราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) หนังสือจังหวัดสกลนคร ถึงสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร เลขที่หนังสือ สน 0014.3/780 ลงวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2564 เรื่อง สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าฯ เพื่อสร้างวัดถ้ำเสี่ยงของ ท้องที่ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร ได้อนุญาตให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเพื่อเข้าทำ

ประโยชน์ในเขตป่าสงวนฯ เพื่อสร้างวัดถ้ำเสียงของ โดยนายมนต์สิทธิ์ ไพศาลธนวัฒน์ ผู้ว่าราชการ จังหวัดสกลนคร และ 2) หนังสือสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร ถึงนายเทิน เถนวดวัน เลขที่หนังสือ สน 0034/62 ลงวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2564 เรื่องอนุญาต ให้ใช้ที่ดินในเขตป่าสงวน แห่งชาติฯ จำนวน 15 ไร่ เพื่อสร้างวัดถ้ำเสียงของ โดยกรมป่าไม้อนุญาตให้สำนักงานพระพุทธศาสนา แห่งชาติ ใช้ประโยชน์ภายในป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ ท้องที่บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร ตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้เพื่อสร้างวัดถ้ำ เสียงของตั้งแต่วันที่ 13 เดือนมกราคม พ.ศ. 2564 จนถึงวันที่ 12 เดือนมกราคม พ.ศ. 2594 รวม ระยะเวลา 30 ปี และให้ดำเนินการขออนุญาตสร้างวัดต่อสำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร ต่อไป โดยนายสิทธิลักษณ์ จิตอาคนารัตน์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร

ภาพประกอบที่ 63 ป้ายแสดงอาณาเขตพื้นที่อนุญาตเพื่อสร้างวัดถ้ำเสียงของ จำนวน 15 ไร่
ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

2.2.4.4) การขอสร้างวัด (ระดับจังหวัด) มีกระบวนการและหนังสือราชการ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) ยื่นเอกสารเพื่อการขออนุญาตสร้างวัด เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2564 2) นัด หมายให้มีการประชุมคณะกรรมการพิจารณาการสร้างวัดระดับอำเภอ เรื่อง การสร้างวัด เพื่อหามติที่ ประชุม ลงนามโดยนายอำเภอกุพาน ส่งเรื่องให้ทางสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนครเพื่อ ดำเนินการต่อ 3) จังหวัดสกลนครประชุมคณะกรรมการพิจารณาคำขออนุญาตสร้างวัด สังกัดคณะ สงฆ์ธรรมยุต ในเขตอำเภอกุพาน เมื่อวันที่ 22 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2564 โดยการประชุมทั้งสอง แห่ง มีเจ้าอธิการวิจิตร รุกขิตธมโม เจ้าคณะอำเภอกุพาน (ธ) วัดป่านาผาง เป็นกรรมการที่ปรึกษา

พร้อมด้วยพระธรรมรินทร์ฯ วัดป่าชมภูพาน เลขานุการเจ้าคณะอำเภอภูพาน (ธ) และพระสงฆ์ในที่ พักสงฆ์ร่วมประชุม (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร, 2564) 4) สำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดสกลนคร รวบรวมลายเซ็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อเสนอผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร และ 5) ประกาศจังหวัดสกลนคร (ว.1) เรื่องการสร้างวัด เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2564 ประกาศอนุญาตให้ มีการสร้างวัดขึ้นในพื้นที่ ลงนามโดยนายมนต์สิทธิ์ ไพศาลธนวัฒน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร (ดัง ภาพประกอบภาคผนวก ก)

2.2.4.5) การขอจัดตั้งวัด (สำนักงานเจ้าคณะภาค 8 ธรรมยุตและสำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ) กระบวนการและหนังสือราชการ

ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร เสนอเอกสารให้เจ้าคณะ ภาคดำเนินการต่อไป (สำนักงานเจ้าคณะภาค 8 ธรรมยุต) เลขที่หนังสือ สน 0034/16891 เรื่อง รายงานขอตั้งวัด ถึงเจ้าคณะภาค 8 (ธ) เมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2564 พร้อมแบบรายงานขอ จัดตั้งวัด (ศ.ถ.3) โดยตั้งชื่อ “วัดถ้ำเสียงของ” ลงนามโดย นายมนต์สิทธิ์ ไพศาลธนวัฒน์ ผู้ว่าราชการ จังหวัดสกลนคร 2) เข้าสู่ที่ประชุมกรรมการมหาเถรสมาคมเพื่ออนุมัติจัดตั้งวัด 3) ประกาศสำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ เรื่อง การตั้งวัดในพระพุทธศาสนา ประกาศ ณ วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2565 ลงนามโดยนายสีปป์บวร แก้วงาม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ บัญชีที่ 15/2565 เลขที่ 10 (ดังภาพประกอบภาคผนวก ก)

2.2.4.6) การขอแต่งตั้งเจ้าอาวาสระดับจังหวัด กระบวนการและหนังสือ ราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) แต่งตั้งเจ้าอาวาสวัดถ้ำเสียงของ โดยเจ้าคณะจังหวัดสกลนคร (ธรรมยุต) คำสั่งเจ้าคณะจังหวัดสกลนคร (ธรรมยุต) ที่ 12/2566 2) แต่งตั้งพระครูพุทธิปัญญาภรณ์ อายุ 59 พรรษา 39 วิทยฐานะ น.ธ.เอก ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดถ้ำเสียงของ ตำบลหลุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร มีอำนาจและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561 ตั้งแต่วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2566 ลงนามโดย พระเทพวิริรังสี เจ้าคณะจังหวัดสกลนคร (ธรรมยุต) (ดังภาพประกอบภาคผนวก ก)

จากกระบวนการจัดตั้งวัดที่ได้กล่าวมาเบื้องต้น ต้องอาศัยความร่วมมือ 2 ส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเบื้องต้นต้องเป็นการทำงานของชาวบ้านภายในชุมชนและหน่วยงานรัฐระดับพื้นที่ ซึ่งระดับชุมชน ต้องสะท้อนเจตนารมณ์ร่วมกันที่ต้องการจัดการพื้นที่เพื่อเป็นศาสนสถาน ได้แก่ เวทีประชาคม ระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล เพื่อขอมติการประชุมสภาองค์กรการบริหารส่วนตำบลหลุบเลาในการ หนังสือรับรองจากองค์การบริหารส่วนตำบลหลุบเลา เพื่อประสงค์เข้าสู่กระบวนการจัดตั้งวัด แล้วจึงมี การประสานหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัด ภูมิภาคและกระทรวง เพื่อการตรวจสอบ สภาพป่า การขออนุญาตและการอนุมัติใช้ประโยชน์ในพื้นที่ การขอสร้างวัด (ระดับจังหวัด) การขอ จัดตั้งวัด (สำนักงานเจ้าคณะภาค 8 ธรรมยุตและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) และการขอ

แต่งตั้งเจ้าอาวาสระดับจังหวัดเพื่อทำหน้าที่ปกครองวัด นับว่าเสร็จสิ้นกระบวนการขึ้นทะเบียนเป็นวัดตามระเบียบราชการไทย

จากที่กล่าวมาเบื้องต้น นอกจากวัดถ้ำเสี่ยงอยู่ในเขตพื้นที่ของรัฐหรือพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแล้ว ชุมชนยังมีการจัดการพื้นที่ร่วมสมัย โดยการจัดทำโครงการป่าชุมชนและเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเป็นศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาหรือการจัดตั้งวัด ที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อแสดงความห่วงหา การอนุรักษ์ต่อพื้นที่ด้วยการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อการจัดการพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ในการสร้างความสมดุลและเน้นการบูรณาการด้านการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรอบด้าน เช่น การจัดการป่าไม้ การจัดการที่ดิน การจัดการน้ำและการควบคุมมลภาวะทางด้านสิ่งแวดล้อมต่อที่ส่งผลต่อสุขภาพเพื่อสร้างสุขภาวะที่ดี ปฏิบัติเกษตรกรรมทางเลือก ให้มีความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่และความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ขณะเดียวกันจากองค์ความรู้ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคลหรือปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งบางครั้งอาจมีข้อจำกัดเรื่องเวลาและรูปแบบของการสื่อสารหรือการนำเสนอ เยาวชนจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสื่อออนไลน์ อนาคตจึงมีแผนพัฒนาเพื่อสร้างศูนย์การเรียนรู้ ที่มาควบคู่กับเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากวัดถ้ำเสี่ยงของตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ภูเขาสูง มีทัศนียภาพที่สวยงามเหมาะกับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวซึ่งสามารถพัฒนาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหนึ่งที่สำคัญของชุมชนได้ (ภัชราภรณ์ สาคำ และปัทมาภรณ์ กังวานศรีเพชร, 2562 : 44-51) ดังนั้นชุมชนจึงมีความคาดหวังว่าวัดถ้ำเสี่ยงของจะเป็นศูนย์รวมชุดความรู้ต่าง ๆ ที่อนาคตอยากให้เป็นศูนย์การเรียนรู้เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นและการจัดการพื้นที่แล้วสามารถนำมาสื่อสารกับสาธารณะทั้งในลักษณะออนไลน์และเชิงประจักษ์ในระดับพื้นที่ร่วมด้วย

1) ประเพณีพิธีกรรม การแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ มีการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพระพุทธศาสนา โดยประกอบพิธีกรรม งานบุญประเพณีที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น คติความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ของชุมชน (ดังภาพประกอบที่ 17) เช่น เพื่อเป็นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งปัจจุบันหลังจากที่วัดถ้ำเสี่ยงของ ได้มีการขึ้นทะเบียน มีสถานะเป็นนิติบุคคลแล้วมีการจัดงานบุญประเพณีหลักที่สำคัญ เพื่อหาทุนในการพัฒนาพื้นที่วัด ได้แก่ งานบุญผ้าป่าสามัคคี และงานกฐินประจำปี ขณะเดียวกันมีพิธีกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ การบูชาเทวดา การสวดมนต์ข้ามปี เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ควบคู่กัน

2) แผนการพัฒนาพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของ นอกจากที่ผ่านมาได้มีการแลกเปลี่ยนแนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกับผู้นำบางกลุ่มแล้ว ประเด็นหัวข้อนี้เป็นผลการศึกษาส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นจากเครื่องมือการวิจัยคือ การสนทนากลุ่มย่อยในระดับชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้เชิญตัวแทนกลุ่มผู้นำชุมชนหลุบลูเลา ทั้ง 5 หมู่บ้านและกลุ่มผู้อาวุโสที่เป็นโยมอุปัฏฐากวัดถ้ำเสี่ยงของเข้าร่วม เพื่อชี้แจง

โครงการวิจัยฯ หลังจากนั้นเป็นการระดมความคิดเห็นถึงสถานการณ์หรือปัญหาด้านการบริหารจัดการพื้นที่ลุ่มรอบและภายในวัดถ้ำเสี่ยงของ หลังจากที่ได้มีการประกาศสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เรื่อง การตั้งวัดในพระพุทธศาสนา นั้น การประชุมกลุ่มย่อยได้ดำเนินการไปเมื่อวันที่ 6 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2566 โดยผู้เข้าร่วมทั้งสิ้นจำนวน 12 คน

ภาพประกอบที่ 64 กิจกรรมการสนทนากลุ่มย่อย

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

ผลการจากการสนทนากลุ่มย่อยเกี่ยวกับสถานการณ์ในพื้นที่และปัญหาต่าง ๆ ทั้งด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มรอบวัดถ้ำเสี่ยงของ ในฐานะเป็นสถานที่สำคัญหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนลุ่มรอบ ได้แก่ อาณาเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ป่าชุมชน และศาสนสถานหรือสถานปฏิบัติธรรมของชุมชนท้องถิ่นหรือใกล้เคียง พบว่า

1) ทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวน-ป่าดงกะเมือ ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรป่าไม้ จึงเป็นจุดเด่นของพื้นที่เหมาะสำหรับเป็นสถานปฏิบัติธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธต่อไปได้ในอนาคต แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของอยู่ห่างไกลชุมชน และยังไม่มีการจัดการใดๆ เพื่อรองรับการจัดการพื้นที่ จึงส่งผลกระทบต่อพื้นที่เป็นปัญหาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่

- อัคคีภัย หรือไฟป่า โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง พื้นที่ป่าได้รับความเสียหายส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพโดยเฉพาะพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของหรือพื้นที่ป่าชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะไม่สามารถที่จะควบคุมไฟป่าได้

- ตัดไม้ทำลายป่าหรือการรุกร้าเป็นพื้นที่ทำกินของคนในพื้นที่ ตลอดทั้งการหาของป่าอย่างไม่ระมัดระวัง เป็นปัญหาที่นับวันจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง พื้นที่อยู่ห่างไกล ทำให้มีความลำบากในการเฝ้าระวังพื้นที่

2) เส้นทางคมนาคม นอกจากระยะทางระหว่างชุมชนกับวัดอยู่ห่างไกลแล้ว การเดินทางเพื่อเข้าร่วมศาสนพิธี หรือพิธีกรรมทางศาสนายังค่อนข้างลำบาก เนื่องจากอุปสรรคของเส้นทางสัญจรไม่อำนวยเท่าที่ควร ดังนั้นหากมีการพัฒนาเส้นทางสัญจรที่สะดวกสบายมากยิ่งขึ้น อาจทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้มากขึ้น

- เพิ่มเส้นทางเลือก เพื่อให้เป็นทางเลือกในการสัญจรมากยิ่งขึ้น เช่น เส้นทางบิณฑบาตเดิมของวัด ที่มีระยะทางกว่า 2 กิโลเมตร
- เส้นทางปัจจุบัน พัฒนาให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้นเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการสัญจร เช่น การยกระดับพื้น หรือทำถนนคอนกรีต

3) อาณาบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หมายถึง วัดถ้ำเสี่ยงของ ซึ่งปัจจุบันได้มีการขอใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ จำนวน 15 ไร่ เพื่อจัดตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของ และได้รับการประกาศจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เรื่องการจัดตั้งวัดในพระพุทธศาสนา สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต มีฐานะเป็นนิติบุคคล เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2565 ผ่านมาระยะเวลา 8 เดือน การกระจายข้อมูลข่าวสารและการประชาสัมพันธ์ยังมีข้อจำกัด เนื่องจากระดับชุมชนหลุบลำทั้ง 5 หมู่บ้าน ข้อมูลข่าวสารยังทราบไม่ทั่วถึง ทั้งในแง่ของการติดตามกระบวนการ และขอบเขตพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของ

4) โครงสร้างภายในวัดถ้ำเสี่ยงของ ปัจจุบันยังไม่มีการวางระบบที่ชัดเจน เพื่อให้สามารถสื่อสารสู่สาธารณะหรือการติดต่อประสานงานในวงกว้างเพิ่มมากขึ้นได้ เนื่องจากการจัดวางโครงสร้างยังไม่สอดคล้องกับนิติบุคคลตามประกาศในส่วนของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งจะต้องมีการวางโครงสร้างในการบริหารจัดการที่ชัดเจน และเพื่อการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การแต่งตั้งเจ้าอาวาส คณะกรรมการวัด ควรมีความหลากหลายของกลุ่มคนเพื่อกระจายตัวเรื่องแนวคิด และการเข้ามามีส่วนร่วมของแต่ละหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่บ้าน และเรื่องบัญชีธนาคารวัดถ้ำเสี่ยงของหรือบัญชีวัด ต้องมีผู้ที่เปิดบัญชีร่วมกัน (อย่างน้อย 3 คน) ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 15 ท่านพระครูพุทธิปัญญภรณ์ (ฐิติกรณ์ จิตธมโม) และเลขานุการคณะกรรมการวัด

5) ภูมิทัศน์ภายในวัดถ้ำเสี่ยงของ บริเวณลานด้านบนและด้านล่างอาณาบริเวณวัดถ้ำเสี่ยงของ ที่ยังไม่เป็นสัดส่วนชัดเจน หรือป้ายเพื่อให้ข้อมูล (Land mark) แหล่งข้อมูลเพื่อการสื่อสารกับผู้คน ที่เดินทางมาร่วมศาสนพิธีทางศาสนาพุทธและนักท่องเที่ยว เนื่องจากวัดถ้ำเสี่ยงของ เป็นสถานที่นำเสนอเสริมในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงพุทธ หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งหนึ่งในอนาคต

6) ปฏิสัมพันธ์ระดับต่าง ๆ การสื่อสารค้อยข้างน้อย สร้างผลกระทบต่อความร่วมมือในระดับชุมชน ได้แก่ บทบาทพระสงฆ์กับชุมชน สมาชิกภายในชุมชน และสาธารณชนทั่วไป

จากการระดมความคิดเห็นดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถที่จะสรุปและวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา และแนวทางการแก้ไขร่วมกับชุมชนไว้ดังนี้

ตารางที่ 4 สรุปสถานการณ์ปัญหาและแนวทางการจัดการพื้นที่

ประเด็น	สาเหตุ	แนวทางการแก้ไข
1.ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำ และระบบนิเวศอื่น) - การตัดไม้ ทำลายป่า - การรุกรานพื้นที่เพื่อทำกินและอาหารป่าขาดความระมัดระวัง - ไฟป่า - แหล่งน้ำธรรมชาติไม่เพียงพอ - จำนวนที่ดิน มีอยู่อย่างจำกัด - ขอบเขตพื้นที่ไม่มีความชัดเจน	- พื้นที่ระหว่างวัดและชุมชนอยู่ห่างไกลกัน - งบประมาณสนับสนุนอุปกรณ์ป้องกันไฟป่า และกำลังคน	- ประชุมกลุ่มย่อยระดับพื้นที่ - การจัดเวทีระดับชุมชนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน เช่น แนวเขตพื้นที่ที่ชัดเจน/พื้นที่รอยต่อ การจัดสรรงบประมาณ มาตรการหรือกฎระเบียบในการป้องกันภายในและภายนอกชุมชน <u>หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง</u> 1) สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร 2) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร 4) สำนักอนุรักษ์พื้นที่ที่ 6 5) องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ (ออป.)
2.เส้นทางคมนาคม (เส้นทางระหว่างชุมชนและวัด)	- งบประมาณในการสนับสนุนเส้นทางคมนาคม	- การจัดเวทีระดับชุมชน เพื่อทำความเข้าใจในปัญหาร่วมกัน

ประเด็น	สาเหตุ	แนวทางการแก้ไข
- พื้นที่อยู่ห่างไกล - เส้นทางสัญจรไม่สะดวก โดยเฉพาะช่วงหน้าฝน	- คุณภาพของเส้นทางสัญจร	- ผู้นำชุมชน เสนอแผนพัฒนาต่อหน่วยงานส่วนท้องถิ่น - ร่วมพัฒนาเส้นทางเลื่อกเพิ่มเติม เพื่อให้สามารถสัญจรได้ง่ายมากยิ่งขึ้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ด้านจัดทำแผนและงบประมาณ) 1) องค์การบริหารส่วนตำบล หลุบเลา
3.อาณาบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ - ชุมชนยังไม่รับรู้ข้อมูลข่าวสารร่วมกัน	- ขาดความเข้าใจร่วมกับสถานการณ์ปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับวัดถ้ำเสี่ยงของ - การพัฒนาพื้นที่ ที่เป็นสัดส่วน	- ผู้นำประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวระดับหมู่บ้าน/ประชุมหมู่บ้าน
4.โครงสร้างภายในวัดถ้ำเสี่ยงของ - โครงสร้างการบริหาร - กฎระเบียบ/ข้อบังคับ - การบริหารจัดการภายในวัดถ้ำเสี่ยงของ	- ยังไม่มีความชัดเจน หรือติดตามสถานการณ์ร่วมกัน	ประชุมเพื่อหารือและเร่งติดตาม ในประเด็นต่างๆ เหล่านี้ - แต่งตั้งเจ้าอาวาสวัดถ้ำเสี่ยงของ - คณะกรรมการวัดถ้ำเสี่ยงของ (จาก 5 หมู่บ้าน และการมีส่วนร่วมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่) - กฎระเบียบวัด เช่น การเข้าออก - บัญชีธนาคารวัด ได้แก่ การ

ประเด็น	สาเหตุ	แนวทางการแก้ไข
		เบิกจ่าย ระบบเอกสาร/บัญชี คณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ (เพื่อพิจารณา) 1) สถานที่ 2) ประสานงาน/ ประชาสัมพันธ์/อำนวยการ 3) แม่ครัว/บริการ 5) ผู้ทรงคุณวุฒิ/วิชาการ (ที่ ศึกษาด้านวิชาการ และสื่อ เพื่อการเผยแพร่) 6) เลขานุการ/บัญชี (บันทึก การประชุม+ระบบการเงิน)
5.ภูมิทัศน์ภายในวัดถ้ำเสี่ยง ของ	- ยังไม่มีป้ายหน้าวัดถ้ำเสี่ยง ของ - ข้อมูลติดต่อบุคคล - ขาดแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ/อ้างอิง	- จัดทำป้ายวัดถ้ำเสี่ยงของใน อาณาบริเวณภายใน - เส้นทางสัญจรภายในวัด เพื่อ พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว - พิจารณาคัดเลือกข้อมูลกลางวัดถ้ำ เสี่ยงของ
6.สร้างปฏิสัมพันธ์ในระดับ ต่างๆ	- การสื่อสารภายในชุมชน - ไม่มีช่องทางการสื่อสาร กลาง เพื่อติดตามสถานการณ์ ความเคลื่อนไหวของวัดถ้ำ เสี่ยงของทั้งภายในและ ภายนอกชุมชน	- เพิ่มกระบวนการสื่อสารกัน ภายในชุมชนให้มากยิ่งขึ้น เพื่อ สร้างความสามัคคี - การพัฒนาช่องทางการ สื่อสารที่หลากหลาย เช่น สื่อ ออนไลน์ ได้แก่ เพจ Facebook และ website เพื่อ เป็นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร

ประเด็น	สาเหตุ	แนวทางการแก้ไข
		และการเข้าถึงข้อมูล

สิ่งเหล่านี้สรุปสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจากชุมชนเอง ที่ไม่สามารถจัดการพื้นที่โดยชุมชนเองได้ เนื่องจากความไม่ชัดเจนในขอบเขตพื้นที่ และอยู่ห่างไกลจากชุมชน เส้นทางคมนาคมไม่สะดวก ตลอดทั้งชุมชนอื่นที่อยู่ล้อมรอบในการที่จะเฝ้าระวังร่วมกัน ขณะเดียวกันการจัดการพื้นที่วัดและการบริหารภายในยังไม่เป็นลงตัวเป็นช่วงรอยต่อของทีมพระสงฆ์ที่เข้ามาปกครองพื้นที่และผู้นำชุมชนอยู่ระหว่างการหาแนวทางในการบริหารร่วมกัน อย่างไรก็ตาม แม้สถานการณ์ปัญหาและการจัดการในระดับพื้นที่ที่ผ่านมายังไม่ลงตัว แต่การประชุมกลุ่มย่อยครั้งนี้ มีการระดมความคิดเห็นร่วมกันเพื่อหารือถึงแนวทางในการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง อนาคตอาจใช้เป็นข้อมูลในการจัดทำแผนพัฒนา ระดับต่าง ๆ ในการขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า แนวทางด้านจัดการพื้นที่อย่างต่อเนื่อง มี 4 กลุ่มเรื่อง ได้แก่

- 1) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้)
 - ควรมีระเบียบหรือข้อบังคับด้านการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน
 - ต้องมีเวทีการพูดคุยกันอีกรอบ เนื่องจากมีการรุกล้ำพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่อง
 - จัดเวทีร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาแนวทางการจัดการพื้นที่ร่วมกัน ทั้งแนวเขตและมาตรการในการป้องกันผู้กระทำความผิด
- 2) การปรับปรุงทัศนียภาพในวัดถ้ำเสี่ยงของ
 - ป่าวัดถ้ำเสี่ยงของ จำนวน 2 แห่ง ได้แก่ ปากทางเข้าวัดหน้า อบต. และปากทางเข้าวัดบริเวณพื้นที่ป่าชุมชน
 - การพัฒนาเส้นทางสัญจรให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น
 - อาณาบริเวณหรือขอบเขตพื้นที่วัดหรือแนวกันชนระหว่างพื้นที่ที่มีความชัดเจนยิ่งขึ้น
 - ทางเดินชมสถานที่บริเวณหน้าผาหรือจุดชมวิวต่าง ๆ ขนาดกว้าง 2 เมตร และระยะทางยาวประมาณ 1.5-2 กิโลเมตร
- 3) โครงสร้างภายในวัด เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม และบูรณะที่ชัดเจนเพื่อปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมสอดคล้องกับบวรระ ได้แก่
 - คณะกรรมการวัด
 - ชุมชน 5 หมู่บ้าน ในการพัฒนาพื้นที่และการจัดการพื้นที่

- การบริหารจัดการภายในวัดถ้าเสี่ยงของ ได้แก่ บัญชีวัด ระบบบัญชี และเอกสารต่าง ๆ

- 4) ปฏิสัมพันธ์ในระดับต่าง ๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ความร่วมมือระดับพื้นที่ ประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ พระสงฆ์กับชุมชน ระหว่างชุมชนและบุคคลภายนอก ส่งผลต่อความมั่นใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและส่งต่อข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นจึงนำไปสู่แนวทางการจัดเวทีระดับชุมชน ประมาณเดือน เมษายน-พฤษภาคม พ.ศ. 2566 เพื่อเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการพื้นที่มาให้ข้อมูลเกี่ยวกับแผนพัฒนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ร่วมรับฟัง ร่วมแสดงความคิดเห็น และหาทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ซึ่งผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นตัวแทนประสานระดับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ฐานะนักวิจัย หรือนักวิชาการในพื้นที่ และเบื้องต้นให้ระดับชุมชน ทำความเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันก่อน ทั้งอาณาบริเวณพื้นที่วัดถ้าเสี่ยงของและพื้นที่อื่นที่รายล้อมชุมชนหุบเขา เพื่อเตรียมข้อมูลสำหรับจัดเวทีระดับชุมชนร่วมกันต่อไป ซึ่งต่อมาได้มีการจัดเวทีระดับชุมชน เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2566 ที่ผ่านมา เพื่อเป็นการคืนข้อมูลและร่วมกันตรวจสอบข้อมูลจากการรวบรวมจากงานวิจัยที่ผ่านมา ตลอดจนการให้ข้อเสนอแนะจากการวิจัยและรับฟังความคิดเห็นจากหน่วยงานต่าง ๆ ในที่เข้าร่วมทั้งต่องานวิจัยและการพัฒนาพื้นที่วัดถ้าเสี่ยงของ ขณะเดียวกันเนื่องด้วยข้อจำกัดเรื่องเวลาและภารกิจของแต่ละหน่วยงาน มีข้อจำกัดในการเข้าร่วม ผู้วิจัยใช้เครื่องมือการวิจัยโดยการสัมภาษณ์ เพื่อเพิ่มช่องทางในการสื่อสารและเติมเต็มข้อมูลให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ภาพประกอบที่ 65 การจัดเวทีระดับชุมชนเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2566

ภาพโดย นักวิจัย (2566)

จากที่กล่าวมาเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผ่านมิติทางสังคม และวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ เวลาและสถานที่ของอาณาบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน ตลอดทั้งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเมื่อมีการกันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนสถานแล้ว อาณาบริเวณแห่งนี้ยังเป็นพื้นที่ป่าที่หนาแน่นและมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สร้างความเคารพต่อพื้นที่ด้วยการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนาทั้งเป็นชุดความเชื่อเดิมและวัฒนธรรมประดิษฐ์เป็นจิตสำนึกด้านนิเวศวิทยาสัมพันธ์กับการเติบโตทางจิตวิญญาณ การทำสมาธิภาวนา ช่วยพัฒนาประสาทสัมผัสให้เชื่อมโยงกับธรรมชาติได้ลึกซึ้ง แสดงความเคารพและยำเกรงต่อธรรมชาติ สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติการกลับไปสู่ภูมิปัญญาดั้งเดิม ปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ ที่เกิดจากการล่วงเกินหรือไม่เคารพต่อสถานที่ ทำให้เกิดเหตุการณ์ไม่ดีต่อตัวเขาเอง และครอบครัวส่งผลทำให้ผู้คนไม่กล้าหลบหลู่สถานที่แห่งนี้ สร้างพลังชุมชน ให้เกิดจากความร่วมมือทั้งจากผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชนและหน่วยงานทั้งระดับพื้นที่ ตลอดทั้งการสื่อสารชุดความจริงสู่สาธารณะชนในรูปแบบต่างๆ ผ่านกลุ่มคนและสื่อออนไลน์ เพื่อเป็นการเผยแพร่กิจกรรมของชุมชนในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ผนึกกำลังในการจัดการพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งนับได้ว่าเป็นการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างมีกระบวนการซึ่งต้องอาศัยภูมิปัญญาในลักษณะต่างๆ เข้ามาร่วมในการสร้างคุณค่าให้กับพื้นที่ หรือการปฏิบัติการต่อพื้นที่ทางธรรมชาติให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผ่านกระบวนการเพื่อวัตถุประสงค์ของชุมชน สามารถสื่อสารความหมายและเกิดการยอมรับร่วมกันในความศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลต่อแนวทางปฏิบัติและการจัดการพื้นที่ทางสังคมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

6.2 ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

ศาสนสถานวัดถ้ำเสียงของแห่งนี้ ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ที่เป็นสถานปฏิบัติธรรมแล้ว ยังก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ และเครือข่ายทางสังคมในระดับต่าง ๆ แม้ในระยะแรกเป็นเพียงนโยบายการเพิ่มพื้นที่ป่าของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่เข้ามาส่งเสริมให้มีการจัดทำโครงการป่าชุมชน แต่ยังมีการบุกรุกพื้นที่ทำกินและตัดต้นไม้ทำลายป่าจึงทำให้ชุมชนมีความต้องการจัดทำโครงการป่าชุมชนระดับพื้นที่อย่างต่อเนื่องเช่นกัน เพื่อเป็นการป้องกันและการอนุรักษ์ให้มีความกันแนวเขตพื้นที่ที่ชัดเจนจากพื้นที่ทำกินของชุมชนเพราะเป็นพื้นที่กันชนหรือพื้นที่รอยต่อ ตลอดทั้งการออกกฎระเบียบข้อบังคับ ในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ภายใต้ความหมายของ “การจัดการป่าชุมชน” สิ่งเหล่านี้สร้างผลกระทบหลายมิติในระดับชุมชน ได้แก่

1) วัดถ้ำเสียงของและอาณาบริเวณ

1.1 ด้านศาสนาสถานหรือสถานปฏิบัติธรรมของชุมชน ชุมชนมีความมั่นคงและมั่นใจมาก ยิ่งขึ้นในกรณีการจัดตั้งวัดป่าหรือวัดถ้ำเสียงของสำเร็จ สามารถเป็นทางเลือกในการปฏิบัติธรรมของชุมชนกับพื้นที่หมู่บ้านข้างเคียง การประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติและทางพระพุทธศาสนา เป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอีกแห่งหนึ่ง รวมถึงการอนุรักษ์และการกันพื้นที่ป่าไม้เป็นสาธารณะประโยชน์ของชุมชนต่อไป

1.2 ด้านความสมบูรณ์ของระบบนิเวศและนิเวศวิทยาบริการ จากการจัดการพื้นที่ในรูปแบบป่าชุมชน โครงการพุทธอุทยาน สามารถสร้างความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพืชและสัตว์ ที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวม ทำให้สภาพพื้นที่ป่าไม้และแหล่งน้ำของชุมชนค่อนข้างอุดมสมบูรณ์เนื่องจากเป็นเขตพื้นที่ต้นน้ำเพราะเชื่อมโยงกับเขื่อนน้ำพุง ฐานะเป็นเขตพื้นที่ต้นน้ำหนองหารสร้างความมั่นคงทางอาหารเพื่อสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนจากต้นน้ำ-ปลายน้ำที่มีการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง พื้นที่ป่ายังสามารถให้บริการสาธารณะที่เอื้อต่อภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น การซับน้ำไม่ให้ท่วมหรือรุนแรงที่จะเกิดขึ้น ชะลอสภาวะการเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศของโลก และการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศท่ามกลางธรรมชาติ นอกจากการเป็นสถานปฏิบัติธรรมแล้ว ยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจให้กับผู้คนทั้งภายในและภายนอก

1.3 ด้านความมั่นคงทางอาหาร การรักษาพื้นที่ป่าก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมีชนิดพืชและสัตว์ที่เพิ่มมากขึ้น สามารถเป็นอาหารเพื่อการบริโภคในระดับครัวเรือนและขายเพื่อเป็นรายได้เสริมได้ สิ่งเหล่านี้เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นที่เป็นชุดความคิดหรือความรู้ ที่เกิดจากการปรับตัวเพื่อให้เท่าทันในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย สะท้อนผ่านรูปธรรมและผลลัพธ์ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ ส่งผลต่อพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพโดยเฉพาะด้านการจัดการป่าชุมชน ที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งสมุนไพร อาหารธรรมชาติ และนิเวศวิทยาบริการ (เกิดขึ้นจากความหลากหลายทางชีวภาพ) ได้แก่ แหล่งอาหาร ตลอดทั้งการใช้สมุนไพรต่าง ๆ ทั้งการใช้สดและการแปรรูปเพื่อเป็นการถนอมใช้ในระดับครัวเรือนและชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

2) ด้านชุมชนและสังคม ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารกันภายในชุมชนนอกจากเป็นศาสนสถานสำหรับการปฏิบัติธรรมแล้ว ยังก่อให้เกิดการพัฒนาความร่วมมือของผู้คนในรูปแบบต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เช่น การแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เกิดเครือข่ายทางสังคม สร้างวิธีการจัดการพื้นที่ร่วมสมัย การสร้างเครือข่ายทางสังคม ทั้งหน่วยงานภายในและหน่วยงานภายนอกชุมชน ได้แก่

2.1 กลุ่มเยาวชน เกิดการรวมตัวของเยาวชนคนรุ่นใหม่ ซึ่งหมายถึง กลุ่มคน หรือบุคคลที่ออกไปเรียนหนังสือ และทำงานนอกหมู่บ้าน เมื่อมีโอกาสกลับมาช่วยเหลือชุมชนบางโอกาส ในนาม

“กลุ่มเยาวชนจิตอาสา ต้นกล้าคุณธรรม ปี พ.ศ. 2560” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนในลักษณะจิตอาสาเพื่อพัฒนาพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของและช่วยเหลือด้านเอกสารระยะเริ่มต้นในกระบวนการจัดตั้งวัด ซึ่งมีกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มเยาวชนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการสังคมสงเคราะห์และการช่วยเหลือชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีแนวทางการขับเคลื่อน แบ่งออกเป็น 3 แนวทางหลัก คือ 1) แนวทางด้านสังคม , ชุมชน , โรงเรียน , วัด 2) แนวทางส่งเสริมคุณธรรม และจริยธรรม และประเพณี 3) แนวทางด้านการกีฬา พัฒนาทักษะอาชีพเสริม ซึ่งกิจกรรมกลุ่มเยาวชนฯ นอกจากการขับเคลื่อนในระดับพื้นที่แล้ว ยังขับเคลื่อนในระดับจังหวัดเพื่อประสานความร่วมมือ เช่น การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร การบริจาคสิ่งของเพื่ออำนวยความสะดวก ร่วมสมทบทุนจัดซื้อถวายวัดถ้ำเสี่ยงของอย่างต่อเนื่อง ตลอดทั้งปัจจุบันมีการจัดทำสื่อออนไลน์ เพื่อสื่อสารข้อมูลกับสาธารณชนมากยิ่งขึ้น (ธงชัย สอนสุญ, 2566)

ภาพประกอบที่ 66 กิจกรรมถวายเครื่องอำนวยความสะดวกและข้าวของเครื่องใช้ให้กับวัดถ้ำเสี่ยงของ
ภาพจาก นายธงชัย สอนสุญ (2560)

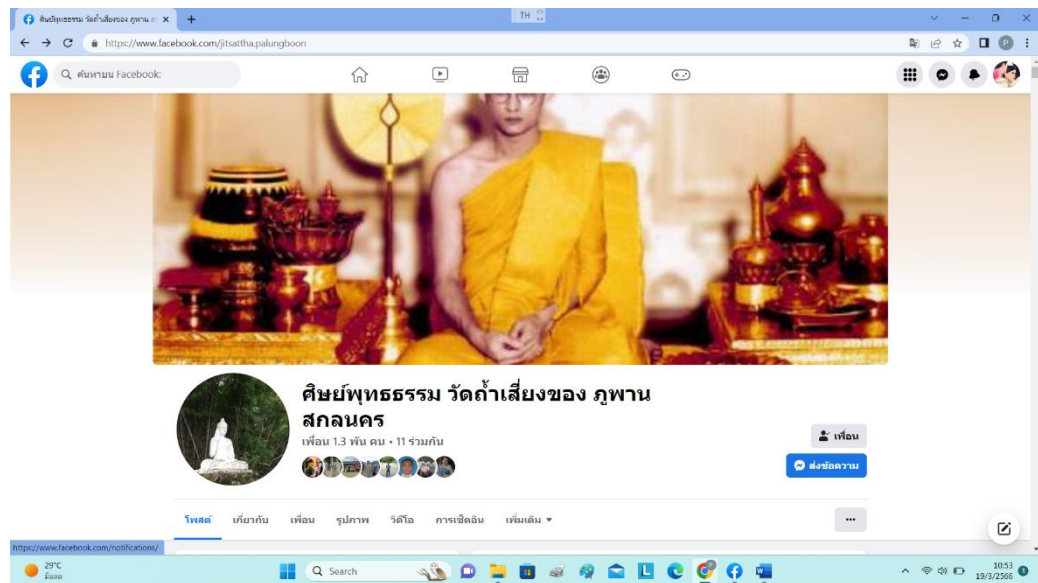
พูน ปณ จิตโต ชีเว

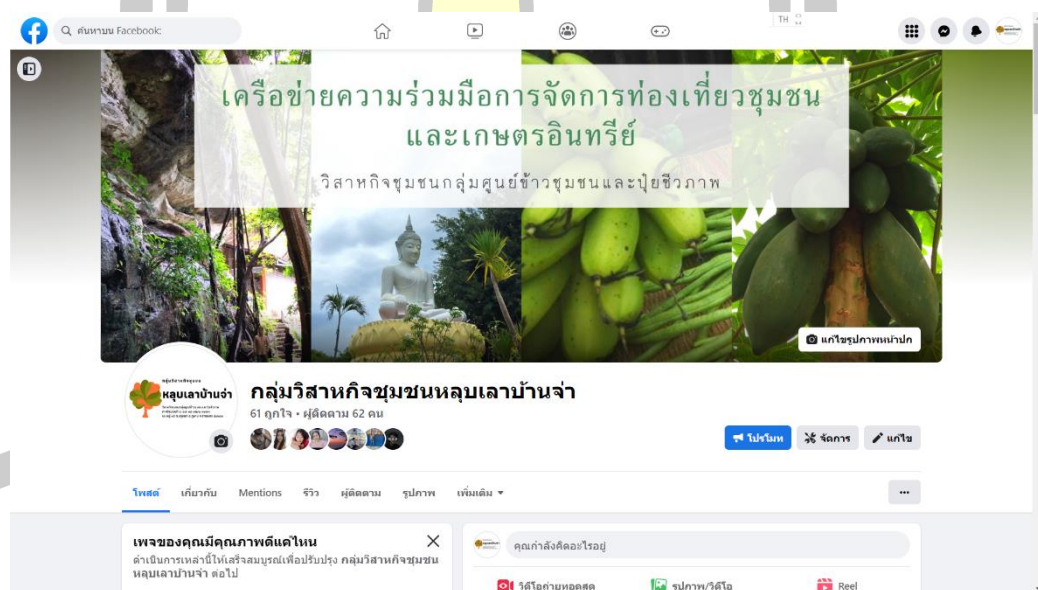
ภาพประกอบที่ 67 คุณนิกรน้อย เสียงสวรรค์ ศิลปินนักร้องและตลกคณะเสียงอีสาน และคุณรังสิโรจน์ พันธุ์เพ็ง ดาราพระเอกละครช่อง 7 ศิลปินดารา ร่วมงานบุญประเพณีวัดถ้ำเสียงของ เพื่อประชาสัมพันธ์งานระดับพื้นที่ เมื่อวันที่ วันที่ 10 มกราคม 2560

ภาพจาก นายธงชัย สอนสุญ (2560)

3) **เครือข่ายสังคมออนไลน์** มีการจัดทำสื่อสำหรับออนไลน์ในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ เฟซบุ๊ก (Facebook) หรือเพจ (Page) หรือกลุ่มไลน์ (Line) ที่เกี่ยวข้องกับวัดถ้ำเสียงของ สังคมและเศรษฐกิจในระดับชุมชน เพื่อเป็นการเผยแพร่ข้อมูลกิจกรรมต่างๆ และวัดถ้ำเสียงของผ่านสื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ในนาม “ศิษย์พุทธธรรม วัดถ้ำเสียงของภูพาน สกลนคร” เพื่อเป็นการเผยแพร่กิจกรรมทางสังคมของวัดและชุมชนหลุมเสา ตลอดจนแลกเปลี่ยนซักถามกับสาธารณะชนทั่วไปที่ต้องการสื่อสารและ เพจชื่อ “เครือข่ายความร่วมมือการจัดการท่องเที่ยวและเกษตรอินทรีย์” ที่เป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือการจัดการท่องเที่ยวชุมชนและเกษตรอินทรีย์และยังเป็นส่วนหนึ่งที่เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ตามลำดับ)

ภาพประกอบที่ 68 เฟสบุ๊ค ชื่อ ศิษย์พุทธธรรม วัดถ้ำเสียงของ ภูพาน สกลนคร
ภาพจาก <https://www.facebook.com/jitsattha.palungboon> (ออนไลน์, 2566)

ภาพประกอบที่ 69 เฟสบุ๊ค ชื่อ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนหลุมเลาบ้านจำ
ภาพจาก <https://www.facebook.com/profile.php?id=100057567483758> (ออนไลน์, 2566)

กลุ่มไลน์วัดป่าคำเสียงของ เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ติดตามสถานการณ์ความเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่วัดป่าคำเสียงของและชุมชนหุบเลา ซึ่งมีจำนวนสมาชิก 63 คน เป็นกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่อยู่ภายในชุมชนหุบเลาและสมาชิกที่ออกไปทำงานข้างนอกชุมชน ให้เข้ามาติดตามสถานการณ์กิจกรรมงานบุญประเพณี ระดมความคิดเห็นและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาวัดป่าคำเสียงของ

ชื่อกลุ่ม

วัดป่าคำเสียงของ 2566

ภาพประกอบที่ 70 กลุ่มไลน์วัดป่าคำเสียงของ 2566

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

4) **หน่วยงานรัฐ** ที่เข้ามาดำเนินงานพัฒนาในระดับพื้นที่ ชุมชนหุบเลาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ตั้งอยู่บนไหล่ทาง และเกิดมีการขยายตัวของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากชุมชนมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และการพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่สะดวกสบายเพิ่มมากขึ้น แต่ด้วยพื้นที่ค่อนข้างจำกัดเพราะที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ สลับพื้นที่ภูเขาสูง ลาดชัน จึงทำให้เป็นอุปสรรคในการขยายพื้นที่เพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลัก เป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ นอกจากการผลิตเพื่อยังชีพภายในชุมชนแล้ว ส่งจำหน่ายออกไปยังเมืองสกลนคร และจังหวัดข้างเคียงตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจหลัก ส่วนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในระดับพื้นที่ ชุมชนยังให้ความสนใจแต่ยังขาดการมีส่วนร่วมโดยภาพรวมของชุมชน ทั้ง 5 หมู่บ้าน และความต่อเนื่องของหน่วยงานที่เข้ามาหนุนเสริม ที่ผ่านมามีหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนด้านวิชาการและงบประมาณ 4 หน่วยงาน ได้แก่ 1) สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร ด้านวิชาการเข้ามาอบรมให้ความรู้เรื่องไฟป่าและการป้องกัน สนับสนุนงบประมาณด้านการจัดการไฟป่าและแนวกันไฟ 2) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสกลนครและสำนักงานการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 6 สาขานครพนม เข้ามาวัดแนวเขตเพื่อเตรียมกระบวนการยื่นขอจัดตั้งวัด 3) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร เข้ามาส่งเสริมด้านวิชาการ

และงบประมาณในการอบรมอาชีพเสริมรายได้ เช่น กลุ่มทอผ้า เกษตรปลอดสารพิษ พลังงานทางเลือก และ 4) มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี เข้ามาสนับสนุนด้านวิชาการและงบประมาณในการวิจัย เพื่อการรวบรวมฐานข้อมูลชุมชน และสถานภาพองค์ความรู้ชุมชน ตลอดจนงานบริการวิชาการด้านการผลิตสารอินทรีย์ และจัดทำข้อมูลรายงานด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นเอกสารประกอบเข้าสู่กระบวนการจัดตั้งวัดถ้ำเสด็จของ ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้เข้ามาตามภารกิจขององค์กรที่สังกัดอยู่ และการเข้ามาโดยการร้องขอการให้บริการวิชาการตามความต้องการของชุมชน

ผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นที่เชื่อมโยงจากระดับนโยบายสู่พื้นที่ศึกษา สะท้อนปรากฏการณ์หนึ่งของชุมชน ที่สนใจเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาโดยเฉพาะกลุ่มผู้นำ เพียงแต่อาจเป็นลักษณะเฉพาะกลุ่มคนและขาดการติดต่อสารในวงกว้างภายในสมาชิกระดับหมู่บ้านและชุมชนในวงกว้างมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันค่อนข้างน้อย แต่โดยภาพรวมเมื่อพื้นที่ระหว่างและหลังถูกพัฒนาขึ้นเป็นศาสนสถานแล้วในมิติของนิเวศวิทยาสร้างความอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง สามารถเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของชุมชนทั้งเพื่อการอนุรักษ์ พื้นฟูแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหาร สันติภาพ และเป็นศาสนสถานศูนย์รวมจิตใจของทุกคนทั้งภายในและภายนอกชุมชน

6.3 เงื่อนไขการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยสามารถที่จะวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการจัดการพื้นที่ เพื่อเชื่อมโยงสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการผสมผสานทั้งปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนดังนี้

1) อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนา จากระบบความเชื่อที่เกิดขึ้นเป็นพื้นฐาน ทางที่สำคัญของคนทั้งภายในและนอกชุมชน นำไปสู่การสนับสนุนการจัดการพื้นที่วัดถ้ำเสด็จของที่เกี่ยวข้องกับอาณาบริเวณสิ่งศักดิ์สิทธิ์รายล้อม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง และการทะนุบำรุงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา ตลอดจนการจัดการพื้นที่ป่าไม้หรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นสถานปฏิบัติธรรมและสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชน โดยการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้เกิดผลสืบเนื่อง

2) ผู้นำชุมชนหรือผู้อาวุโส ประกอบด้วยผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กลุ่มเยาวชนในพื้นที่ ตลอดจนรายนามพระอริยสงฆ์ สายวิปัสสนากรรมฐานทั้งจากอดีต-ปัจจุบัน ที่สร้างความเลื่อมใสต่อพระพุทธศาสนาและการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ส่งผลทำให้ผู้คนที่มีความเชื่อมั่นและศรัทธา มีความต้องการกันพื้นที่ไว้เป็นศาสนสถานเพื่อเป็นสถานปฏิบัติธรรมและการทะนุบำรุงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาสืบเนื่อง

3) ทูทางธรรมชาติ พื้นที่อาณาบริเวณที่รายล้อมเดิมที่อยู่ในเขตพื้นที่สงวนแห่งชาติอุตสาหกรรมด้วยทรัพยากรป่าไม้ เจียบสงบอยู่ห่างไกลชุมชนเหมาะแก่การกันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อวิปัสสนากรรมฐาน ตลอดทั้งภูมิโนเวศของพื้นที่ ที่สะท้อนเรื่องราวของภูมิปัญญาที่หลากหลายจากระบบคิด ความเชื่อและการให้คุณค่าของชุมชนท้องถิ่น ทั้งทางพระพุทธศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ ตำนาน และเรื่องเล่าเกี่ยวกับพื้นที่อย่างต่อเนื่อง จึงได้มีการกันพื้นที่เป็นวัดหรือศาสนสถานหรือวัดป่า เพื่อเป็นสถานปฏิบัติธรรม สิ่งเหล่านี้สามารถที่จะเชื่อมโยงในการจัดการพื้นที่ร่วมสมัย สอดคล้องกับแผนและนโยบายที่ส่งเสริมสิทธิชุมชนในรูปแบบต่างๆ ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงการจัดการป่าชุมชน โครงการพุทธอุทยาน

4) สถาบันวิชาการในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนเกื้อหนุนในการจัดการพื้นที่ โดยเฉพาะด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ มีการเข้ามาจัดทำโครงการวิจัยด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อศึกษาองค์ความรู้ชุมชน การส่งเสริมศักยภาพขององค์กรชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เช่น การอบรมให้ความรู้ด้านป่าชุมชน และการพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนด้านเศรษฐกิจหรืออาชีพ ลดรายจ่าย เสริมรายได้ สร้างสุขภาวะด้านสุขภาพอย่างเป็นระบบโดยการลดการใช้สารเคมี การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ตลอดทั้งส่งเสริมด้านการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาในการจัดทำข้อมูลรายงานสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชนเพื่อเป็นเอกสารประกอบเข้าสู่กระบวนการจัดตั้งเป็น “วัดถ้ำเสียงของ” ตลอดทั้งการประสานงาน จนได้รับการประกาศให้มีจัดตั้งวัดเมื่อปี พ.ศ. 2565

5) การสื่อสารสู่สาธารณชนในรูปแบบต่าง ๆ มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารสถานการณ์ความเคลื่อนไหวผ่านช่องทางสื่อที่หลากหลาย ภายใต้บริบทร่วมสมัยเพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ได้แก่ เพจ (Page) เฟซบุ๊ก (Facebook) และไลน์ (Line) อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้ามามีส่วนร่วมสื่อสาร แลกเปลี่ยน และทำบุญร่วมกัน

โดยภาพรวมแนวคิดเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ของชุมชนแห่งนี้ เกิดจากยุทธศาสตร์นโยบายหรือแนวทางของรัฐที่เอื้อต่อสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แล้วชุมชนเกิดความตื่นตัวขึ้นมาเพื่อการจัดการพื้นที่บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน และประดิษฐ์สร้างใหม่ที่เกิดจากการปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป และการนำเสนอตัวตนในรูปแบบต่าง ๆ บนพื้นฐานความพร้อม ขณะเดียวกันบริบทพื้นที่ที่เอื้อต่อการพัฒนาโดยอาศัยทุนของชุมชนเข้ามามีการจัดการในมิติต่าง ๆ นอกจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ยังพื้นที่ของรัฐ หรือพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงเมือ และเป็นเขตพื้นที่ต้นน้ำหนองหาร จังหวัดสกลนคร ที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตผู้คนจากต้นน้ำถึงปลายน้ำ จึงนับว่าเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่บอบบางสำหรับการพัฒนา หากมีการเปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรรมขาดความระมัดระวัง เนื่องจากเป็นพื้นที่สูง สุ่มเสี่ยงต่อระบบนิเวศ

อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง การแพร่กระจายของสารเคมีและอุทกภัยจากสภาวะเสี่ยงน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ปลายน้ำ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่น หาแนวทางการจัดการพื้นที่ที่เหมาะสม และนโยบายที่เอื้อต่อการพัฒนาอย่างแท้จริงอย่างต่อเนื่อง

6.4 สรุป

สำหรับการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐบาลได้บริบทสังคมร่วมสมัย ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ส่วน ได้แก่ การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทร่วมสมัย และเงื่อนไขการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นั้นผ่านกระบวนการเป็นขั้นตอน ถูกสะสมผ่านช่วงระยะเวลา แล้วมีการนำความรู้หรือภูมิปัญญาเหล่านั้นมาใช้ในการจัดการพื้นที่อย่างผสมผสานและต่อยอดเป็นแผนพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ที่ส่งผลต่อการประกอบสร้างเพื่อพัฒนาการของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 2 ช่วง ที่ต้องอาศัยภูมิปัญญาเข้ามาเป็นองค์ประกอบ ได้แก่ อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนา บริบททุนชุมชน วิธีการจัดการร่วมสมัย ประเพณีวัฒนธรรม และแผนพัฒนาพื้นที่วัดถ้าเสี่ยงของ **ส่วนที่ 2** ผลกระทบที่เกิดขึ้นหลายมิติ ได้แก่ 1) วัดถ้าเสี่ยงของและอาณาบริเวณ เกิดศาสนสถานเพื่อการปฏิบัติธรรม ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศและนิเวศวิทยาบริการ 2) ด้านชุมชนและสังคม ที่เป็นการเพิ่มกลุ่มคนหรือเกิดเครือข่ายทางสังคมทั้งภายในและภายนอกให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ตามศักยภาพของกลุ่ม ช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย ด้านความมั่นคงทางอาหาร สร้างความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่มากยิ่งขึ้นเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพรที่สำคัญของชุมชน อันเกิดจากการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ร่วมกันสู่ความหลากหลายทางชีวภาพที่ส่งผลทบด้านความสมบูรณ์ของระบบนิเวศอย่างสมดุลมากยิ่งขึ้น 3) เครือข่ายสังคมออนไลน์ เกิดช่องทางการสื่อสารที่หลากหลายทั้งบุคคลภายใน-นอกชุมชนเพื่อรับรู้สถานการณ์ในระดับพื้นที่และเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น และ 4) หน่วยงานราชการ ที่เข้ามาหนุนเสริมทางด้านงบประมาณและวิชาการในการจัดการพื้นที่วัดและอาณาบริเวณล้อมรอบ **ส่วนที่ 3** เงื่อนไขการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและศาสนา ผู้นำและผู้อาวุโส บริบทชุมชนที่เป็นทุนและสามารถสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น และสถาบันวิชาการในท้องถิ่นที่ได้เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ทั้งในมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ ครอบคลุมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน

สิ่งเหล่านี้เรียกว่า วัฒนธรรมชุมชนที่เป็นวิถีชีวิตของผู้คน อีกทั้งยังเป็นอัตลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นตัวตน (Identity) สอดคล้องกับบริบท วัฒนธรรม วิถีชีวิตผู้คน และสังคม นำเสนอตัวตนในแต่ละสังคมที่แตกต่างกัน สะท้อนเอกลักษณ์ของตัวเอง อย่างไรก็ตามแม้สถานการณ์ยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงไป ยังถูกหยิบยกขึ้นมาประกอบสร้างในมิติต่าง ๆ เพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเรียกกันว่า Soft Power อันเป็นแนวคิดขับเคลื่อนส่งเสริมวัฒนธรรมให้มีคุณค่าและมูลค่า ทำให้วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่จับต้องได้ ต่อยอดได้และเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ การแปลงวัฒนธรรมให้เป็นมูลค่าจึงเป็นการต่อยอดจากทุนเดิม ดังกรณีพื้นที่ศึกษาที่ต่อยอดจากวิถีชีวิตเดิมและการปรับตัวกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้เกิดความสมดุลทั้งมิติของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายทั้งแนวคิด ความเชื่อ ชุดความรู้ต่าง ๆ ประกอบสร้างพื้นที่เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน ส่งเสริมให้วัฒนธรรมนั้นยังสืบเนื่องต่อไป

บทที่ 7

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ 3) เพื่อศึกษาการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเลือกพื้นที่แบบเจาะจง ที่สะท้อนปรากฏการณ์การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บนพื้นฐานภูมิปัญญาในการจัดการพื้นที่ให้สอดคล้องกับบริบทชุมชน คือ วัดถ้ำเสียงของ ตำบลหุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมภูพาน-ป่าดงกะเดื่อ เป็นศาสนาสถานทางพระพุทธศาสนาแห่งศูนย์รวมจิตใจของชุมชน มีเครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย 2 ส่วนหลัก ได้แก่ 1) ข้อมูลเอกสาร ที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) ข้อมูลภาคสนาม ที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบการสังเกต การสนทนากลุ่มย่อย การจัดเวทีระดับชุมชน และอื่น ๆ ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง โทรศัพท์ กล้องถ่ายภาพ ซึ่งเป็นอุปกรณ์เสริมเพื่อช่วยในการบันทึกข้อมูลให้มีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอข้อมูลเขียนรายงานเชิงวิเคราะห์ได้ เนื้อหาบทนี้ประกอบไปด้วย 3 ส่วน ได้แก่ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังจะนำเสนอรายละเอียดตามลำดับดังนี้

7.1 สรุปผล

ผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ จากแนวทางการศึกษา ดังนี้

1) สภาพการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ พบว่า

ช่วงเวลาของการวิจัยมีความเชื่อมโยงระหว่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จำนวน 3 ฉบับ และแผนพัฒนาฯ จำนวน 5 ฉบับ เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมภูพาน-ป่าดงกะเดื่อ ที่ผ่านมาระดับแผนและนโยบายเอื้อต่อการให้สิทธิชุมชนและท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งนับได้ว่าเป็นสิทธิเชิงกระบวนการ (Procedural Rights) แต่ในสิทธิเชิง

เนื้อหายังไม่เกิดขึ้นเท่าที่ควร เนื่องจากบริบทและกลไกแต่ละพื้นที่แตกต่างกัน ขณะเดียวกันความไม่เสถียรภาพทางการเมืองและการรวมศูนย์อำนาจการจัดการยังคงมีอยู่ ซึ่งตามเนื้อหารัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 และ 2550 ให้ความสำคัญในการรับรองสิทธิชุมชน ได้แก่ สิทธิการมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการจัดการ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล, การมีส่วนร่วม, การแสดงความคิดเห็นต่อโครงการต่าง ๆ และการจัดตั้งองค์กรอิสระด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560 อย่างไรก็ตามภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 -12 (พ.ศ. 2540-2564) หน่วยงานรัฐมีการปรับตัวจากการปรับโครงสร้างองค์กรหรือกลไกทำงานใหม่แล้ว ระดับพื้นที่ปฏิบัติการได้สร้างกระแสการตื่นตัวของชุมชนท้องถิ่นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการได้เป็นอย่างดี และมีแผนปฏิบัติการระดับชุมชน เช่น การจัดทำโครงการป่าชุมชน การแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน และการขอใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อจัดตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของ จนกระทั่งแล้วเสร็จมีสถานภาพเป็น “วัดถ้ำเสี่ยงของ” ในปี พ.ศ. 2565 เป็นต้นมา เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัยในการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

2) ภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ พบว่า

ภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ มีลักษณะที่เป็นความรู้ ความคิด คติความเชื่อ สะท้อนเป็นองค์ความรู้ที่หลากหลายของชุมชน ได้แก่ 1) อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธรูปศาสนา ที่เป็นระบบความเชื่อซ้อนทับกันสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ 2) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผ่านเรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับอาณาบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ทางการเมือง 3) ประเพณีพิธีกรรม ที่มีการประกอบประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อในแต่ละปีและแต่ละเดือนที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่ และ 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการพื้นที่ชุมชน ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุดความคิดเรื่องเกษตรกรรมทางเลือก และองค์ความรู้ด้านสมุนไพร สอดรับกับการแพทย์แผนไทยหรือแพทย์ทางเลือกของผู้คนควบคู่กันทั้งจากอดีตและปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสามารถนำเข้ามาจัดการพื้นที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

3) การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย พบว่า

การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลต่อพัฒนาการของพื้นที่ 2 ช่วง มีการเปลี่ยนแปลงสถานะแต่ละช่วงเวลา โดยช่วงที่ 1 เปลี่ยนสถานะจากพื้นที่สามัญหรือพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูวาน-ป่าดงกะเมือ ที่มีการใช้ประโยชน์ร่วมกัน เป็นที่พักสงฆ์ ที่เป็นลักษณะการใช้พื้นที่พื้นที่

พิเศษและมีการกันพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ล้อมรอบมากยิ่งขึ้น เป็นจุดเริ่มต้นต่อการอนุรักษ์และฟื้นตัวของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วงที่ 2 เปลี่ยนสถานะจากสำนักสงฆ์และวัดถ้ำเสี่ยงของตามลำดับ ซึ่งแต่ละช่วงมีการนำภูมิปัญญาต่าง ๆ เข้ามาจัดการพื้นที่เพื่อการกันพื้นที่ไว้และเชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บนพื้นฐานภูมิปัญญาเพื่อสร้างศักยภาพชุมชนก่อให้เกิดทุนมนุษย์ ทุนทางสังคมและทุนธรรมชาติ เช่น ระบบความเชื่อที่มีต่ออำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญ และการจัดการร่วมสมัยสอดคล้องกับแผนและนโยบายการพัฒนาของรัฐ เนื่องจากวัดถ้ำเสี่ยงของอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ สร้างรูปธรรมระดับพื้นที่ให้สอดคล้องกับยุคสมัยมากยิ่งขึ้นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันชุมชนตระหนักในสิทธิพื้นฐานที่รองรับสิทธิในการจัดการพื้นที่ตามรัฐธรรมนูญและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เอื้อต่อการพัฒนา ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดทำโครงการป่าชุมชน กระบวนการจัดตั้งวัดในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาและการคุ้มครองพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ขณะเดียวกันปฏิบัติการเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในมิติต่างๆ ได้แก่ 1) วัดถ้ำเสี่ยงของและอาณาบริเวณ 2) ด้านชุมชนและสังคม 3) เครือข่ายสังคมออนไลน์ 4) หน่วยงานราชการ 5) ด้านความมั่นคงทางอาหาร ที่สร้างคุณค่าและมูลค่าจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้ร่วมด้วย ตลอดทั้งเงื่อนไขการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนา ผู้นำหรือผู้อาวุโส ทุนทางธรรมชาติ และสถาบันวิชาการในท้องถิ่น ที่ได้เข้ามาพัฒนาพื้นที่ทั้งในมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ

สิ่งเหล่านี้ได้สร้างนวัตกรรมทางสังคมที่ชัดเจนคือ ศาสนสถานทางพระพุทธศาสนา ชุมชนภูมิปัญญาต่าง ๆ ในการจัดการพื้นที่ และแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ที่สะท้อนนวัตกรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ที่ชุมชนอยากมีการพัฒนาร่วมกัน เช่น ทรัพยากรการท่องเที่ยว ศูนย์กลางเรียนรู้ เพื่อสร้างความพร้อมของพื้นที่ที่เป็นศาสนสถานที่ครบวงจรเพื่อรองรับพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่จังหวัด สกลนครและวงกว้างได้มากยิ่งขึ้น

พูน ปณ จิต ชีเว

7.2 อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐบาลได้บริบทสังคมร่วมสมัย ผู้วิจัยพบว่า กระบวนการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จากกรอบแนวคิดที่เป็นแนวทางการศึกษาต้องอาศัยช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่าน มีปัจจัยและความสำคัญที่เข้ามาเกี่ยวข้องแตกต่างกัน ตามลำดับดังนี้

1) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จากระบบความเชื่อที่เกิดจากอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและพระพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะของพื้นที่ เป็นพื้นฐานของแนวคิดที่สำคัญที่สุดในการประกอบสร้างเนื่องจากเป็นวิถีความเชื่อและความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในอาณาบริเวณแห่งนี้ โดยพื้นที่วัดถ้ำเสียงของ เป็นวัดป่าสายธรรมยุต ยึดแนวปฏิบัติตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต โดยศิษยานุศิษย์ที่เป็นอริยสงฆ์ตามรายนามดังกล่าว ลักษณะของพื้นที่ประกอบด้วยพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรป่าไม้และมีวิถีการปฏิบัติธรรมตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ที่มีความใกล้ชิดกับทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของศรีศักร วัลลิโภดม (2542) 3 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะเชิงพื้นที่อยู่บนพื้นที่ภูเขาสูง เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยเฉพาะการเมือง พื้นที่เกี่ยวข้องกับตำนาน เรื่องเล่าเส้นทางสัญจรผู้คนเพื่อเดินทางไปร่วมบุญสมัยสร้างองค์พระธาตุพนมและอาณาบริเวณล้อมรอบวัดถ้ำเสียงของและร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา เพราะนอกจากเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังมีความสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอาไว้ เพื่อไม่ให้เกิดการรุกรานพื้นที่เพิ่มเติมเป็นที่ตั้งศาสนสถานสำคัญ แหล่งเรียนรู้ในระดับชุมชนทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และแนวปฏิบัติสายวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งสะท้อนความสำคัญบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับงานของอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า บ้าน วัด ชุมชนเป็นของคู่กัน เมืองในระยะเริ่มต้นของสังคมอีสาน ไม่ได้เกิดจากกษัตริย์ แต่เกิดจากพระหรือนักพรต เนื่องจากเป็นผู้มีศีลธรรมจึงถูกยกให้ผู้นำ จึงเป็นที่เคารพของผู้คนหรือชุมชนท้องถิ่น (พุทธศาสนาไม่สิ้นแผ่นดินสยาม, 2565 : มุลนิธิเล็กประไพวิริยะพันธ์) สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทพระพุทธศาสนาในการพัฒนา ความสำคัญในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม แต่สำหรับกรณีวัดถ้ำเสียงแย้งกับงานศึกษาของของ ยศ สันตสมบัติ ที่ว่าการประกอบพิธีกรรมเพื่อเปิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ แยกออกจากพื้นที่สามัญ สร้างความชอบธรรมในเชิงอำนาจ มีความใกล้ชิดกับสถาบันการเมือง สร้างความศรัทธาและกีดกันคนนอกออกจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ บ่อเกิดการจัดระเบียบและความขัดแย้งไปพร้อมกัน ในขณะที่ศาสนสถานแห่งนี้เพื่อเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมสู่สาธารณะชนให้มากยิ่งขึ้น

ข้อค้นพบที่สำคัญ กระบวนการสร้างป่าหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ด้วยหลักพระพุทธศาสนา สะท้อนแนวคิดในการให้คุณค่าในการจัดการพื้นที่ระยะเริ่มต้นของชุมชน เนื่องจากศาสนสถานหรือ วัดสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีคุณค่ามรดกทางสถาปัตยกรรม การปฏิบัติพิธีกรรมและสถานที่ของพระพุทธเจ้า สอดคล้องกับการศึกษาของ Boonjubun et al. (2021), Fisher (2008), Kitiarsa (2010), Moonkham and Duff (2022), Sreshthaputra et al. (2004), Tomalin and Starkey (2017) และ Waitt (2003) ซึ่งเป็นการสร้างดินแดนแห่งวิญญาน ความเชื่อทางพุทธศาสนา และการสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ ต่อมา มีการนำเอาแนวคิดวิทยาทางชาติพันธุ์ เอาศาสนาเป็นศูนย์กลาง เรียก ethnocentric ideology เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ โดยใช้กระบวนการสร้างวัดมาอธิบายและเป็นเครื่องมือการถ่ายทอดวิธีการคิดเพื่อให้อุปโลกน์สังคม สร้างพลังชุมชนที่เกิดจากความเชื่อและความศรัทธามีบทบาทสำคัญในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ โดยการอาศัยความศรัทธาในพระพุทธศาสนาในพื้นที่เป็นศาสนสถาน หรือวัดป่า ขณะเดียวกันส่งผลกระทบให้พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรป่าไม้และป้องกันการบุกรุกของผู้คนทั้งภายในภายนอกชุมชน ขณะเดียวกันมีการพัฒนาพื้นที่ร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น เนื่องจากพื้นที่วัดหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่ในเขตพื้นที่รัฐหรือพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติซึ่งจะต้องสัมพันธ์กับแผนและนโยบายต่างๆ การพัฒนาพื้นที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2) ภูมิปัญญา จากปรากฏการณ์ถือว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชุมชนมีกระบวนการสะสมเพื่อเป็นองค์ความรู้ที่สร้างคุณค่าให้กับชุมชนและสังคมสอดคล้องกับแนวคิดของ ชวน พชร (2547) ที่มีหลายลักษณะที่เป็นความรู้ ความคิด เรื่องเล่า ตำนาน คติความเชื่อ ที่สะท้อนเป็นองค์ความรู้ ทักษะ และความสามารถของบุคคล หรือกลุ่มคน หรือชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีการนำภูมิปัญญามาประกอบสร้างเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นศาสนสถานของศาสนาพุทธเชื่อมโยงสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชน บนพื้นฐานทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการพัฒนาพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ไม่ใช่แค่ศูนย์รวมจิตใจของชุมชนหลบลูเลเท่านั้น เป็นภูมิปัญญาที่เชื่อมโยงทั้ง 2 ระดับ สอดคล้องกับแนวคิดของ วิมล จิโรจพันธุ์ (2548) คือ ภูมิปัญญาระดับชาติและระดับท้องถิ่น ที่มีความเชื่อมั่นความศรัทธาต่อองค์พระศาสดา และบูรพาจารย์หลวงปู่่มั่น ภูริทัตโต จากเข้ามาปฏิบัติธรรมของศิษยานุศิษย์หลายองค์ นอกจากเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เฉพาะแห่งที่มีเรื่องเล่าและตำนานภายในอาณาบริเวณล้อมรอบแล้ว จากคำบอกเล่ายังเชื่อมโยงถึงตำนานองค์พระธาตุพนม ที่ประดิษฐานที่จังหวัดนครพนมร่วมด้วย ตลอดทั้งมีความหลากหลายของภูมิปัญญาอื่นๆ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประเพณีวัฒนธรรม และอื่นๆ ที่เป็นการจัดการร่วมสมัยบนพื้นฐานวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีทั้งลักษณะภูมิปัญญาดั้งเดิมและความรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การปรับตัวเชิงโครงสร้างสังคมในพื้นที่รัฐและการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงบูรณาการ เกิดการเรียนรู้กลายเป็นทุนทางสังคมจากปฏิสัมพันธ์และการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง เช่น องค์กรชุมชน เครือข่ายทางสังคม เพื่อขับเคลื่อนโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนา

ต่าง ๆ ในระดับพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ซึ่งระดับพื้นที่เป้าหมายมีการผสมผสานภูมิปัญญาสอดคล้องกับ คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2565) และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม (2565) ที่ได้แบ่งประเภทตามลักษณะกลุ่มงาน พบภูมิปัญญา 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการเกษตรกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ด้านการจัดการองค์กร และด้านศาสนาและประเพณี เข้ามาบูรณาการในการจัดการพื้นที่ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตผู้คนอย่างต่อเนื่อง

ข้อค้นพบสำคัญ จากงานศึกษาพบว่า การมองแนวคิดภูมิปัญญามีฐานะเป็นมโนทัศน์ ใช้ วิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมร่วม ฐานะที่เป็นระบบความรู้ประเภทหนึ่งของชุมชน ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง แตกต่างจากความรู้สมัยใหม่หรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แต่ภูมิปัญญามี ลักษณะของการผสมผสานและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่บริสุทธ์แบบที่เป็นอุดมคติจนเกินไป ถูก สร้างขึ้นด้วยเงื่อนไขของประวัติศาสตร์ ภายใต้ปฏิบัติการของอำนาจรัฐด้วยเช่นกัน มีการเลือกสรร เพื่อการสื่อสารกับสาธารณะเฉพาะบางมิติ ดังนั้นความรู้ทุกอย่างที่เกิดจากภูมิปัญญา จึงมีการเผย ความจริงบางสิ่งและอำพรางบางอย่างอยู่เสมอ

ข้อค้นพบสำคัญ โดยภาพรวมการพัฒนาที่ยั่งยืนเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและรัฐยัง รวมศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ทั้งหมดสะท้อนปัญหา การดำเนินงานของหน่วยงานภายใต้กรอบนโยบายในระดับพื้นที่ที่ในการจัดทำแผนพัฒนาที่ไม่ชัดเจน จึงนำไปสู่การใช้พลังชุมชนในการขับเคลื่อนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดย ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

3) นิเวศวิทยาเชิงลึก จากพื้นที่ศึกษาถือว่ามีคุณลักษณะที่โดดเด่นของวิถีคิดของชุมชน ต่อ การจัดการพื้นที่ การให้คุณค่าของสรรพสิ่งล้วนมีคุณค่าในตัวเอง และพยายามนำเอาวิถีคิดนี้ไปสู่ การขับเคลื่อนและปรับเปลี่ยนจากระดับนโยบายที่เอื้อต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ทำให้งานศึกษาได้ เข้าใจและสามารถอธิบายวิถีคิดในระดับบุคคลที่เชื่อมโยงระดับชุมชน ที่เชื่อมโยงมีความสัมพันธ์กับ ระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ วิถีคิด การให้ความสำคัญ และกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้น ตลอดทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนั้นฐานะเป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบ แยกไม่ออกจากระบบนิเวศ ตระหนักว่ามนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติหรือยึดนิเวศเป็นจุด ศูนย์กลาง (Ecocentricism) โลกทัศน์ใหม่ที่มองระบบนิเวศเป็นองค์รวมและมองธรรมชาติมีค่าใน ตัวเอง

สิ่งเหล่านี้ให้มุมมองในกระบวนการศึกษาของผู้วิจัยเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในพื้นที่ ศึกษาภายใต้บริบทร่วมสมัยที่ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดทั้งการวิเคราะห์การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นศาสนสถาน สิ่งเหล่านี้เป็นข้อค้นพบจากการวิจัยที่ปฏิบัติการระดับพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับงาน

ศึกษาของ ยุพยง ทศธรและมารศรี สอทิพย์ (2561 : 94-103) เป็นเป้าหมายระดับจิตวิญญาณเป็นหัวใจสำคัญของการแก้ไขปัญหาล้างแวล้อม การปรับเปลี่ยนทัศนคติเพื่อให้เกิดการรับรู้ร่วมกัน สร้างสำนึกรู้ ปราสจากการแบ่งแยกอย่างสิ้นเชิง และประเวศ อินทองปาน (2535) มองโลกทัศน์แบบองค์รวมและมนุษย์ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลและมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่มีสิทธิ์ทำลายธรรมชาติและโลก สรรพสิ่งจึงเท่าเทียมกัน มีสิทธิ์ในการดำรงอยู่และมีคุณค่าในตัวเอง ดังนั้นจากการวิจัยพบว่า พื้นที่ศึกษาแนวคิดนี้จึงสามารถเป็นเครื่องมือและเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาด้านการจัดการในพื้นที่ได้ทั้งเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งชุมชนท้องถิ่นต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกัน

4) การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จากที่ได้กล่าวมีกระบวนการสะสมด้วยภูมิปัญญาที่หลากหลาย ผ่านช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงนอกจากลักษณะทางกายภาพและสถานะของพื้นที่จากที่พักสงฆ์ สำนักสงฆ์ และวัดถ้ำเสียงของ ผ่านการให้คุณค่าและความหมายของผู้คน ข้อค้นพบที่สำคัญคือ เป้าหมายของการสร้างวัดไม่ใช่เพียงศาสนสถานเพื่อประกอบพิธีกรรมของศาสนาพุทธเท่านั้น แต่เป็นการต่อยอดหรือการพัฒนาพื้นที่เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและเป็นพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและบุคคลภายนอกในอนาคตได้

ข้อค้นพบจากการวิจัยโดยภาพรวม ได้สร้างความเชื่อมั่นในการจัดการพื้นที่ของชุมชนเพิ่มมากขึ้นจากการปฏิบัติการต่อพื้นที่ธรรมชาติให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านกระบวนการเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง มีการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านภูมิปัญญาต่างๆ ที่สะท้อนความเป็นตัวตนผ่านกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม จากงานศึกษาพบว่า ชุมชนมีการต่อยอดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง นอกจากเป็นศาสนสถานแล้ว ทั้งมิติของประติมากรรมสร้างประเพณีพิธีกรรมเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ การจัดการพื้นที่ร่วมสมัยกับหน่วยงานในระดับพื้นที่ในรูปแบบต่าง ๆ การจัดการความขัดแย้งในระดับชุมชนโดยใช้พื้นที่เป็นศูนย์รวมของชุมชนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เกิดการยอมรับร่วมกันในความศักดิ์สิทธิ์และสามารถสื่อสารความหมายส่งผลต่อแนวทางปฏิบัติและการจัดการพื้นที่ทางสังคมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

5) แผนพัฒนาและนโยบาย ที่เอื้อให้เกิดการจัดการร่วมสมัยทั้งในส่วนของการรองรับสิทธิในรัฐธรรมนูญและแผนพัฒนาที่มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา การให้ความสำคัญในการจัดการของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น นอกจากการจัดการบนพื้นฐานทุนทางวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ยังได้รับการคุ้มครองสิทธิทางกฎหมายที่เป็นผลเอื้อหรือรองรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในมิติด้านการจัดการป่าชุมชน และการขอขึ้นทะเบียนเป็นวัดอย่างต่อเนื่อง ที่เคยเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนหรือศิษยานุศิษย์สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ที่เป็นบูรพาจารย์ของพุทธศาสนิกชน

ผู้คนให้ความเคารพอย่างต่อเนื่อง ส่งผลทำให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในเชิงนามธรรมและรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

7.3 ข้อเสนอแนะ

7.3.1 ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติการ

1) ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง ชาวบ้านหลุบเลาทั้ง 5 หมู่บ้าน ควรเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นศาสนสถานที่สำคัญของชุมชนและอาณาบริเวณพื้นที่ล้อมรอบ

2) ผู้นำในพื้นที่การปกครองของวัดถ้ำเสี่ยงของ ควรเปิดโอกาสและส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมของบุคคลหลากหลายกลุ่ม ประชาชนหมู่บ้านอื่น ๆ หรือบุคคลภายนอกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสมเพื่อรองรับการจัดการพื้นที่ในอนาคต เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การปรับปรุงภูมิทัศน์ การพัฒนาสื่อออนไลน์ การเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะและทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงร่วมกันต่อไป

7.3.2 ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

แบ่งออกเป็น 2 ระดับ ดังนี้

1) สภานิติบัญญัติ และสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานส่วนกลางที่ทำหน้าที่ในการกำหนดแผนงานและนโยบายไม่ควรปรับเปลี่ยนเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ่อยตามคณะรัฐบาล จนทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือผู้ปฏิบัติการตามนโยบายทำงานยากมากขึ้น บางครั้งนอกจากสร้างความสับสนระดับหน่วยงานแล้ว ส่งผลต่อการปฏิบัติต่อชุมชนหากเกิดความไม่เข้าใจกัน อาจนำไปสู่การขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐ เจ้าหน้าที่ กับภาคประชาชนได้

2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ ที่รับนโยบายสู่แผนงานเพื่อการปฏิบัติการระดับพื้นที่ เพื่อให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับแผนการดำเนินงาน การบูรณาการทำงานและประชาชนในพื้นที่ให้รับรู้ถึงการดำเนินงานโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่

2.1 องค์การบริหารส่วนตำบลหลุบเลา เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่หมู่บ้านในตำบลรับผิดชอบโดยตรง กรณีวัดถ้ำเสี่ยงเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงศิษยานุศิษย์ที่เป็นพระอริยสงฆ์สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หลายรูป (ดังเอกสารแนบท้ายภาคผนวก ฅ) และเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวหนึ่งที่สำคัญที่กล่าวไว้ตามคำขวัญของตำบลหลุบเลา ดังนั้นเมื่อวัดถ้ำเสี่ยงของมีสถานะเป็นนิติบุคคลแล้ว ควรเข้ามาส่งเสริมหรือสนับสนุน

ในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่อย่างจริงจัง โดยเฉพาะการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ และการปรับทัศนียภาพล้อมรอบพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของ

2.2 สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร ที่มีบทบาทหน้าที่ในการจัดพื้นที่ป่าไม้ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแห่งนี้ ควรมีแนวทางในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่มีความชัดเจน ตลอดจนมาตรการต่างๆ เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ตลอดจนสนับสนุนงบประมาณเพื่อการเฝ้าระวังรักษาพื้นที่ป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจจะต้องมีการวางกฎระเบียบที่ชัดเจนเพื่อควบคุมผู้กระทำผิด การสนับสนุนด้านงบประมาณและวิชาการในการพัฒนาพื้นที่ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชุมชน เพื่อให้สามารถคุ้มครอง อนุรักษ์และธำรงรักษาไว้ซึ่งพื้นที่ ที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนา ในระดับชุมชนและสังคมวงกว้างได้

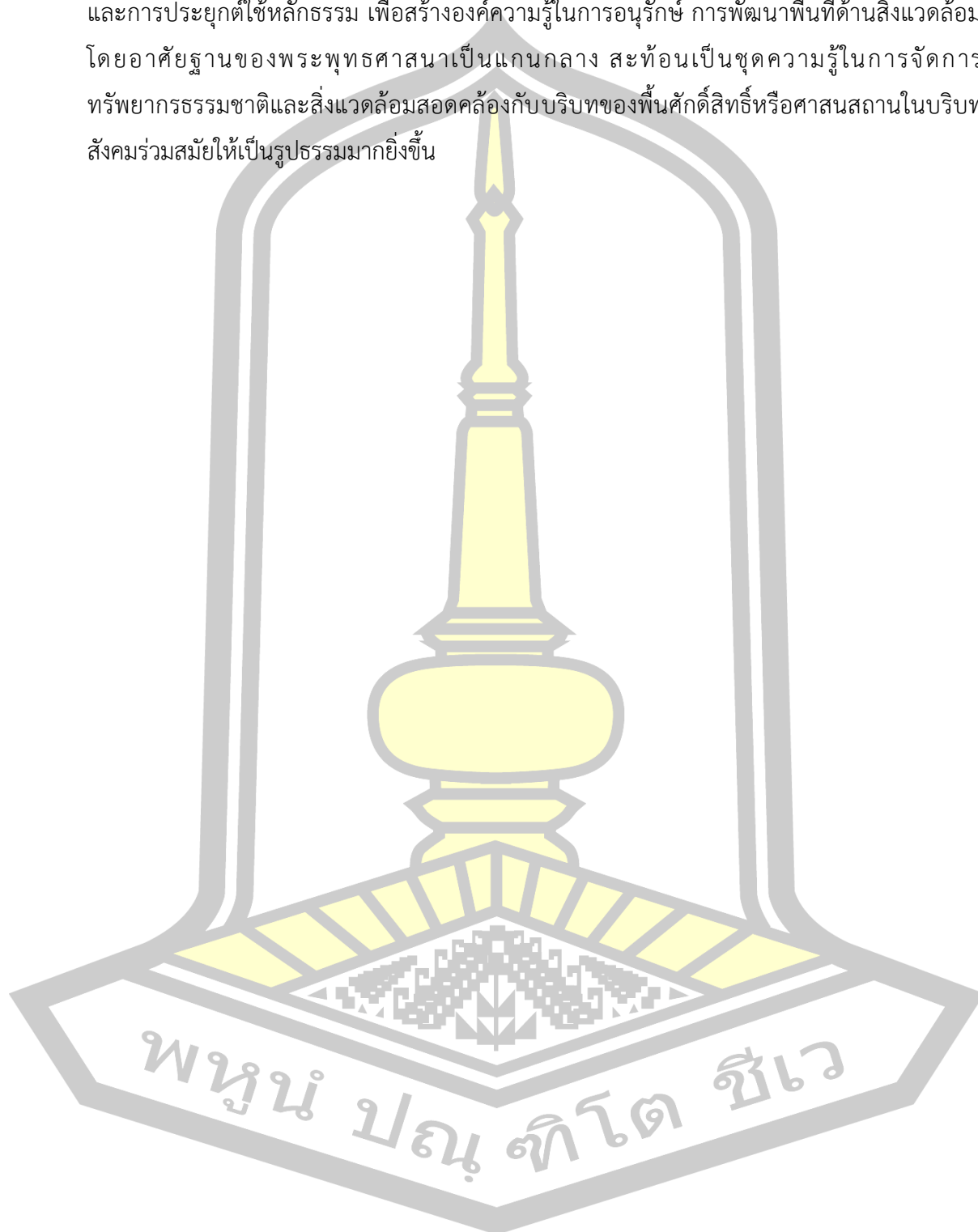
2.3 สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร ควรพัฒนาศักยภาพในบทบาทภารกิจขององค์กร และเพิ่มพูนทักษะด้านวิชาการเพื่อรองรับการจัดทำรายงานข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมให้มากยิ่งขึ้น ตลอดจนการพัฒนาโครงการหรือกิจกรรมในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกับชุมชน เพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ตลอดระยะเวลา 15 ปี ที่ได้รับอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่

2.4 สำนักงานอุตสาหกรรมป่าไม้ (อป.) ควรส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมและกำหนดแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกับชุมชนท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมเพื่อรองรับความเสี่ยงในแง่ของการรุกรานพื้นที่ป่าไม้อย่างต่อเนื่อง

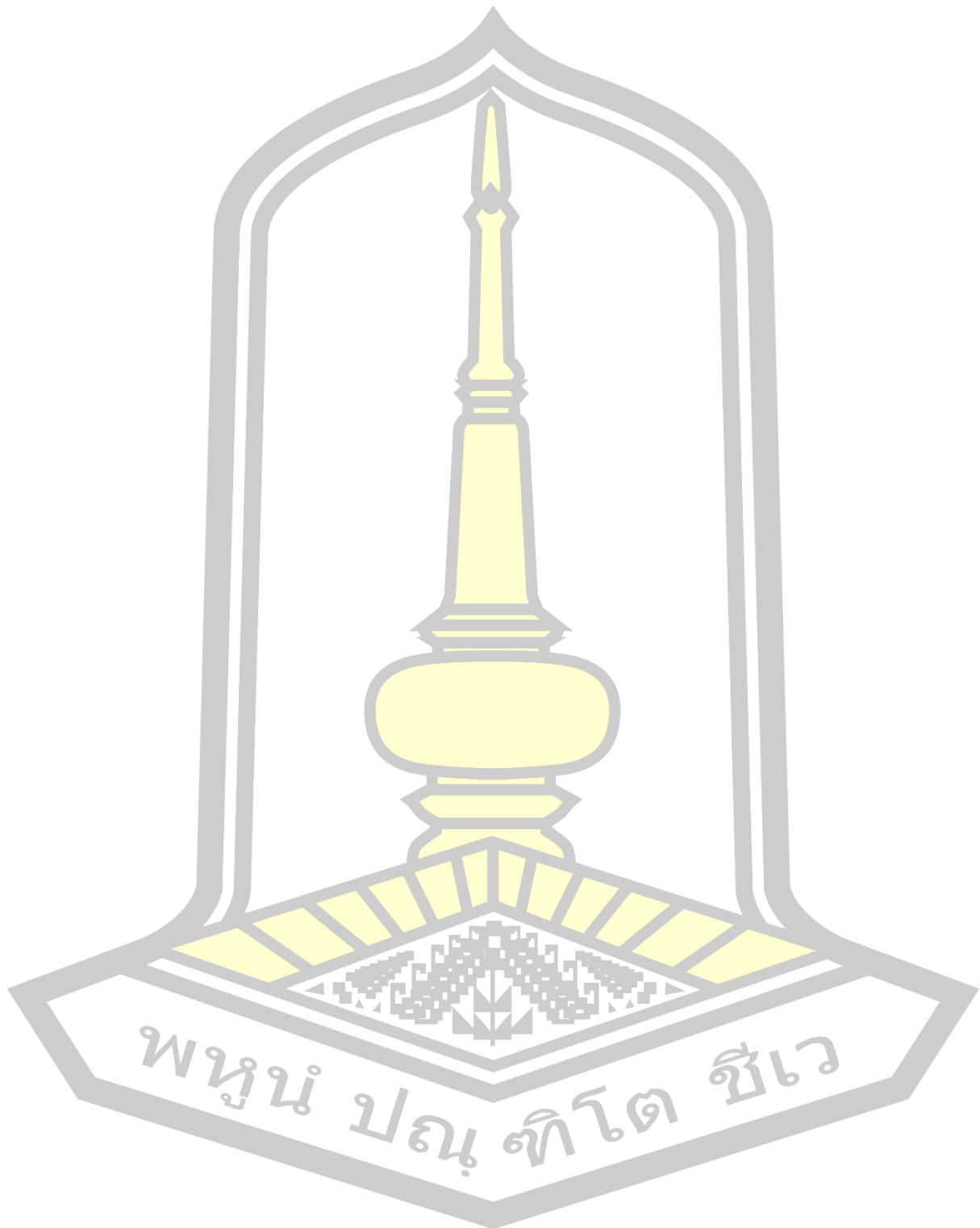
7.3.3 ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

7.3.3.1 พื้นที่ศึกษา กรณีวัดถ้ำเสี่ยงของ ที่ผ่านมาเป็นกระบวนการศึกษาประเด็นเชิงพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจในบริบทชุมชนหรือการศึกษาชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การศึกษาภูมิปัญญาและระบบความเชื่อท้องถิ่น การค้นหาศักยภาพของชุมชนเพื่อรองรับการพัฒนาในมิติต่าง ๆ และการจัดทำเอกสารข้อมูลรายงานด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อเข้าสู่กระบวนการจัดตั้งวัดถ้ำเสี่ยงของ สะท้อนสถานภาพองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรมชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไป ควรเพิ่มประเภทหรือลักษณะการวิจัย 1) เน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาพื้นที่ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นการต่อยอดในการวางแผนการจัดทำโครงการหรือกิจกรรมพัฒนาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น เช่น พิพิธภัณฑวัดถ้ำเสี่ยงของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นต้น และการส่งเสริมศักยภาพองค์กรชุมชนด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ที่ต้องอาศัยเครื่องมือหรือนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์เพื่อสร้างรูปแบบในการจัดการพื้นที่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น 2) การศึกษาเชิงปริมาณ ตรวจสอบผลกระทบของการสร้างป่าเพื่อตรวจสอบและยืนยันผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

7.3.3.2 ประเด็นการวิจัย ควรมีการวิจัยด้านนิเวศวิทยาศาสนา โดยการต่อยอดและการประยุกต์ใช้หลักธรรม เพื่อสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ การพัฒนาพื้นที่ด้านสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยฐานของพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง สะท้อนเป็นชุดความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนสถานในบริบทสังคมร่วมสมัยให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2564). *ยุทธศาสตร์กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579)*. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก <http://www.mnre.go.th/th/contact-us>. ค้นเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2564.
- กรมทรัพยากรธรณี. (2565). *ธรณีวิทยาบริเวณที่ราบสูงโคราช*. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก http://www.dmr.go.th/ewtadmin/ewt/dmr_web/n_more_news.php?filename=korat_geo. ค้นเมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2565
- กรมป่าไม้. (2563). *เรื่อง สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ขอเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพานและป่าดงกะเมือ เพื่อสร้างวัดถ้ำเลี้ยงของท้องที่ตำบลหลุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร. ส่วนทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*.
- _____. (2564). *เนื้อที่ป่าไม้ของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2516-2562*. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก http://forestinfo.forest.go.th/Content/file/rfd_forestarea2561_62_executive-summary.pdf. ค้นเมื่อวันที่ วันที่ 20 พฤษภาคม 2564.
- _____. (2565). *ป่าสงวนแห่งชาติ*. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก http://forestinfo.forest.go.th/National_Forest.aspx. ค้นเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2565
- กลุ่มงานความหลากหลายทางชีวภาพด้านป่าไม้ กรมป่าไม้ (2565). *ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. [ออนไลน์]. เข้าถึง จาก <http://biodiversity.forest.go.th>. ค้นเมื่อวันที่ วันที่ 14 สิงหาคม 2565.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2544). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์
- _____. (2548). *กลุ่มทฤษฎีว่าด้วยเนื้อหา สารและความหมาย*. ใน ประมวลสารชุดวิชาปรัชญานิเทศศาสตร์และทฤษฎีสื่อสาร หน่วยที่ 12.(หน้า 12-20). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- กิตติยา คุณารักษ์. (2563). *พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในนวนิยายแนวสันนิยมนมหัศจรรย์ของ ตริ อภิรม: ความหมายและการประกอบสร้าง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย.มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2550). *สิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. *การประกอบสร้างนิยม*. [ออนไลน์] มติชนออนไลน์. เข้าถึงจาก https://www.matichon.co.th/news-monitor/news_600153. ค้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2565.
- ขวัญชัย เชื้อเมืองพาน. (2552). *แนวทางเพื่อสร้างการอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญของวัดพระธาตุคุดยสุเทพวรวิหารและชุมชน หมู่บ้านคุดยสุเทพ หมู่ 9*. วิทยานิพนธ์.สถาบันพัฒนกรรมมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เขตไท ลังการพันธุ์. (2560). สิทธิในสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญของประเทศไทย ศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ The Right to Healthy Environment in Constitution of Thailand: Comparing Law with Foreign Countries. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร* ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน พ.ศ. 2560, หน้า 47-61
- คลังสารสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ. (2565). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540*. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก <https://dl.parliament.go.th/handle/20.500.13072/460579>. ค้นเมื่อวันที่ 22 มกราคม 2566.
- งามพิศ สัตตวง. (2528). การจัดระเบียบทางสังคม. ใน *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์* ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม 2528. กรุงเทพมหานคร.
- จุฑามาศ สุวิมลเจริญ. (2555). *กระบวนการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ส่งผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในบริเวณรอยพระพุทธรูปและรอยพระพุทธรูป ห้วยหลวงแม่แอน*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม). การค้นคว้าแบบอิสระ. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2540). *คดีชาวบ้านอีสาน*. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.
- จิรายุ ทรัพย์สินและคณะ. (2560). *หมอธรรม: การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมบนพื้นฐานความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม*. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- จักรพรรณ พงศ์พรวัฒน์. (2561). *นิเวศวิทยาเชิงพุทธกับแนวคิด คุณค่า และการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดขอนแก่น*. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.
- _____. (2562). *นิเวศวิทยาเชิงพุทธกับแนวคิด คุณค่า และการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดขอนแก่น*. บทความวิจัย. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*. ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2562): หน้า 221-225.

- จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. (2555). *บันทึกจากท้องถิ่น: เสวนาสัมภาษณ์ 'คนก่อนศตวรรษ' ที่ตำบลหุบเขา สกลนคร*. จดหมายข่าวฉบับที่ 94 (เม.ย.-มิ.ย. 2555). [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก https://lek-prapai.org/home/view.php?id=745&fbclid=IwAR2wNvA2favKq7NMmFOkP4BGwZJaPMOoj0WZbOvACdVyYqTluQscn_JpDdE. ค้นเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2565.
- ฉลอง พันธุ์จันทร์. (2560). *พระพุทธรูปข้ามแดน: ตำนาน การประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำโขง*. การสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณรายได้ประจำปี พ.ศ. 2560. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชวน เพชรแก้ว. (2547). การยกระดับและการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานการณ์ปัจจุบัน. *สารภาษาไทย*. 3(3), 14-23, พฤษภาคม.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2554. *แนะนำสกุลความคิดหลังโครงสร้างนิยม*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ณัฐพล วัจวิญญู. (2546). *กระบวนการทัศน์สุขภาพและนิเวศน์วิทยาแนวลึก*. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) นนทบุรี.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทะนงศักดิ์ ปัดสินธุ์. (2560). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองโก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. บทความวิจัย. *วารสารช่อพะยอม ปีที่ 28 ฉบับที่ 1 (มกราคม - พฤษภาคม)*. หน้า 193-202.
- ธันวา ใจเที่ยง และธเนศ ศรีสถิตย์. (2558). นิเวศวิทยาป่าแห่งจิตวิญญาณ: ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพและระบบนิเวศ ป่าแห่งจิตวิญญาณของชนเผ่าBru ในประเทศไทย. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 20(1), 42.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. (2546). *การศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 136.
- _____. (2553). การศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาเชิงลึกตามทัศนะของอาร์เน แนนส์. *วารสารมนุษยศาสตร์ ปีที่ 17 ฉบับที่ 2*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 71-88.
- ประเวศ อินทองปาน. (2560). ปรัชญาสิ่งแวดล้อมกับพระพุทธศาสนา. *วารสารมหาจุฬาวชิการ*, 4(2), 21-38.
- _____. (2562). *พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. (2532). *บนเส้นทางชีวิต*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

ประภัสส ทองยินดี. (2564). ภูมิปัญญาไทย:องค์ความรู้ที่มีคุณค่าและประโยชน์ต่อสังคมไทย.

[ออนไลน์]. เข้าถึงจาก

[https://www.stou.ac.th/study/sumrit/10-58\(500\)/page3-10-58\(500\).html](https://www.stou.ac.th/study/sumrit/10-58(500)/page3-10-58(500).html).

มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย. ค้นเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2564

ประกอบ ใจมั่น. (2539). การศึกษา สภาพปัญหา และความต้องการเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาโสตทัศนศึกษา.บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2547). การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งในวาทกรรมอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์.

ไพฑู ธูธา. (2556). ความเป็นมาคนอีสานในเหตุการณ์สำคัญของประวัติศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ. หน้า 207-209

พระครูปริยัติกิตติธำรง. (2555). ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงเพราะสังคมเปลี่ยนไป. [ออนไลน์]. ในวารสาร มจร. สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่1 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2555. หน้า 13-19. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. เข้าถึงจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jssr/issue/view/10162/Vol%201%20No%201%20-%20%282012%29>. ค้นเมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2565.

พระครูปริยัติสารการ. (2551). รูปแบบการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานระหว่างพุทธพราหมณ์ และผี ต่อความมั่นคงต่อสังคมอีสาน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระราชวรมนี (พล อาภากร), วุฒินันท์ กระทะเตียน และอรทัย มีแสง. (2558). นิเวศวิทยาเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 41(2), หน้า 33-34.

พรหมปพร นวลแสง และไพศาล เทพวงศ์ศิริรัตน์. (2558). ภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์แห่งพื้นที่ต้นน้ำกับการเป็นเครื่องมือการจัดการสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง: กรณีถ้ำใหญ่น้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. วารสารวิชาการเกษมบัณฑิต. ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2558) หน้า: 34-52.

พจนานุกรม เชจเรเนตร. (2563). รอยเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร “จังหวัดสกลนคร”

พุทธศักราช 2498 ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปี
หลวง. หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดสกลนคร
มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.เชียงใหม่: ห้างหุ้นส่วนจำกัดวนิดาการพิมพ์.

พชรวรรณ บุญพร้อมกุล. (2562). *Ecocriticism* นิเวศน์วิจารณ์ วรรณกรรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
โลก (375-473). ใน นววิถิ วิวิทย์าร่วมสมัยในการศึกษาวรรณกรรม.

สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

เพจภูพานบ้านเฮาละเบ้อ. (2566) ข้อมูลวัดถ้ำเสี่ยงของ. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก

https://www.facebook.com/102798581106283/posts/200365781349562/?paipv=0&eav=AfZLce406v9zOpt7vyrO0BLnYrxgaS2Z6qW_hbjy5uEn7fp0fA3W25Tn07JbMuQK6C8&_rdr. ค้นเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2566

ฟองจันทร์ อรุณกมล. (2541). วิธีการดำเนินชีวิตของชาวไทยโย้ยบ้านอากาศ ตำบลอากาศ
อำเภอ อากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาไทยคดี ศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พงษ์ศักดิ์ ฐานสินพล , ภัชราภรณ์ สาคำ. (2562). การศึกษาระบบความเชื่อและการสืบทอดความ
หลากหลายทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดสกลนคร.
รายงานการ วิจัยฉบับสมบูรณ์.ทุนสนับสนุนการวิจัยสำหรับบุคลากรมหาวิทยาลัย
ราชภัฏสกลนคร งบประมาณเงินรายได้ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562.

ภัชราภรณ์ สาคำและกิตติมา ขุนทอง. (2558). การศึกษาองค์ความรู้ด้านการป่าและการพัฒนา
ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ป่าต้นน้ำหนองหาร
จังหวัดสกลนคร. สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา(สกอ.).

ภัชราภรณ์ สาคำ, พงษ์ศักดิ์ ฐานสินพล และดุสิตา กระวานชิด. (2559). การศึกษารูปแบบการมีส่วน
ร่วมของชุมชนในการจัดการป่าเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำหนอง
หาร จังหวัดสกลนคร. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์.สำนักงานคณะกรรมการการ
อุดมศึกษา (สกอ.).

ภัชราภรณ์ สาคำ. (2560). การพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนในการจัดการภูมินิเวศป่าไม้
ในเขตพื้นที่ต้นน้ำหนองหาร จังหวัดสกลนคร. รายงานโครงการบริการวิชาการ.
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.

รัตน์ บัสนธิ์. (2535). การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อการถ่ายทอด

ภูมิปัญญาท้องถิ่น :กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง. กรุงเทพฯ :

ปริญญาณิพนธ์ดุขภูมิติต สาขาวิชาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

ระวีวรรณ ประกอบผล. (2541). ผู้สื่อสารในการสื่อสารมวลชน,ในเอกสารการสอนชุดวิชาหลักและ

ทฤษฎีการสื่อสาร. นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

รุ่ง แก้วแดง. (2543). ปฏิวัติการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มติชน.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2558). ทวารวดีในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: มติชน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2566). [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก [https://th.wikipedia.org/wiki/](https://th.wikipedia.org/wiki/รัฐธรรมนูญไทย)

รัฐธรรมนูญไทย. ค้นเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2566.

วิมล จิโรจพันธุ์. (2548). วิถีไทย. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

วิณา วิสเพ็ญ และคณะ(กองบรรณาธิการ). 2555. ผาแดง - นางไอ่. มหาสารคาม:

โครงการอนุรักษ์โบราณวัตถุและวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

วิกิพีเดีย.คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523. (2566). [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก

https://th.wikipedia.org/wiki/คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่_66/2523. ค้นเมื่อวันที่ 12

เมษายน 2566

ราชกิจจานุเบกษา. (2530). ฉบับพิเศษ หน้า 1-2 เล่มที่ 104 ตอนที่ 260. วันที่ 16 ธันวาคม 2530

คลังกลางความรู้ด้าน HR. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก <https://wiki.ocsc.go.th/> องค์ความรู้

กฎหมาย:รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย_พุทธศักราช_2550:มาตรา_85. ค้นเมื่อวันที่

19 เมษายน 2566

เจียรชาย อักษรดิษฐ์. (2545). ชูชาติ: บทบาทและความหมายของพระชาติในอนุภูมิภาคอุษาคเนย์.

กรณีศึกษาความเชื่อเรื่อง พระชาติที่เกิดขึ้นในล้านนา. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เนื่องน้อย บุญเนตร. (2537). จริยศาสตร์ลัทธิวาทะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพระพุทธปรัชญาและ

ปรัชญาตะวันตก. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีศักร วัลลิโภดม และ เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2543). มองอนาคต บทวิเคราะห์เพื่อ

ปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2556). การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

นิยพวรรณ วรรณศิริ. (2540). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. ภาควิชาสังคมวิทยาและ

มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพมหานคร.

- นันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย. (2558). *เส้นทางความคิดของสัจจวิต ฮอลล์ และวัฒนธรรมศึกษาใน จัปกระแล สังคมศาสตร์ รวมบทความ 50 ปี สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*. เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์., หน้า 141-160
- นิมิตชัย ชูปุและคณะ. (2559). การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมของวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาสนชัย จังหวัดพัทลุง. การประชุมหาดีใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 7. วันที่ 23 มิถุนายน 2559. มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- นิรมล นิรมลมนทล และปรุทม์ บุญศรีตัน. (2561). การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชนแม่เอะใต้ด้วยแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึกของอาร์เน เนส. *วารสารปณิธาน: วารสารวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา*. ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2561, หน้า 260-283.
- นรินทร์ พิกษัวัชระ. (2564). *เวทีเสวนาโต๊ะกลมเรื่อง “ความรู้ ฤา อำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (อีสาน)” ณ ห้องประชุมศูนย์ฝึกอบรมอาชีพชนบทหนองคาย ต.โพธิ์ชัย อ.เมือง จ.หนองคาย. เมื่อวันที่ 27 มิ.ย.2564*
- พองจันทร์ อรุณกมล. (2541). *วิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยโย้ยบ้านอากาศ ตำบลอากาศ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*.
- เมรินทร์ นวบุศย์. (2544). *ทัศนะของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในจังหวัดนครราชสีมาที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และชีวิตหลังความตาย. มหาลัยราชภัฏนครราชสีมา*.
- มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร. (2564). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน*. [ออนไลน์]. เล่มที่ 19. เข้าถึงจาก.
<https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=19&chap=8&page=chap8.htm>. ค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2564
- _____. (2565). *ภูมิปัญญาไทย*. [ออนไลน์]. ฉบับกาญจนาภิเษก พ.ศ. 2541: เล่มที่ 23. ภูมิปัญญาไทย. [ออนไลน์].
<https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=23&chap=1&page=chap1.htm>. ค้นเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2565
- มูลนิธิโลกสีเขียว (2564). *นิเวศวิทยาเชิงลึก*. [ออนไลน์]. เข้าถึงข้อมูลจาก
https://greenworld.or.th/green_issue/. ค้นเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2564
- ยศ สันตสมบัติ. (2546). *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม*. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.

- _____. (2558). *ชนชายแดนกับความหลากหลายของระบบความเชื่อ: การช่วงชิงพื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์และการครอบงำเชิงสัญลักษณ์*. รายงานวิจัยสมบูรณ์. สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยุพยง ทัศธร และมารศรี สอทิพย์. (2561). *สำนึกนิเวศลุ่มแม่น้ำโขง ในนวนิยายสายน้ำและชายชรา: เรื่องเล่าจากคอนผีหลง*. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*. ปีที่ 35 ฉบับที่ 3(2561). หน้า 90-113
- เยาวลักษณ์ ราชแพทยาคม. (2545). *การพัฒนาประเทศไทยในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา : ประสบการณ์ และก้าวต่อไปของการพัฒนา*. *วารสารสุทธิปริทัศน์* ปีที่ 16 ฉบับที่ 48 มกราคม - เมษายน. หน้า 1-12
- เลิศชาย ศิริชัย. (2546). *สิทธิชุมชน: พัฒนาการและการปรับกระบวนการทัศน์ทางมานุษยวิทยา*. ใน *พลวัตรสิทธิชุมชน: กระบวนทัศน์ทางมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน). หน้า 86-145.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). *พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมและพิธีกรรม*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.
- _____. (2546). *แอ่งอารยธรรมอีสาน (Vo.2)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน
- _____. (2562). *พระพุทธศาสนาและความเชื่อของสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- _____. (2565). *สารสนทนากับ อ.ศรีศักร วัลลิโภดม ครั้งที่ 55 เรื่อง “พุทธศาสนาไม่ลื้มจากแผ่นดินสยาม ” สยามเทศะ โดยมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์*.
- ศุภมณฑา สุภานันท์. (2554). “พื้นที่ เวลา อัตลักษณ์ และการสร้างความหมายทางสังคม.” *วารสารนิเทศศาสตร์* ปีที่ 29(3), หน้า 186–203
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). ภูมิปัญญากับการสร้างพลังชุมชน. *เอกสารวิชาการ ลำดับที่ 44*. (2548). หน้า 1-5
- สำนักข่าวสิ่งแวดล้อม. (2562). *เพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 25 ประโยชน์ของใคร*. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก <https://greennews.agency/?p=19202>. ค้นเมื่อวันที่ 4 กันยายน 2562
- สำนักงานจังหวัดสกลนคร. (2564) . *แผนพัฒนาจังหวัดสกลนคร 5 ปี (พ.ศ.2561 – 2565) ฉบับ ทบทวน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564*. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก http://sakonnakhon.go.th/2020/?page_id=3346#. ค้นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2564
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12*. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6422. ค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2564

- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร. (2565). ข้อมูลอำเภอภูพาน.[ออนไลน์].เข้าถึงจาก<https://district.cdd.go.th/phuphan/about-us/ประวัติความเป็นมา/>. ค้นเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2565
- สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) กระทรวงศึกษาธิการ. (2565). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับความหลากหลายทางชีวภาพ*. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก <https://www.scimath.org/lesson-biology/item/>. ค้นเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2565
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). *คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ.
- _____. (2555). *ความขัดแย้งและความแตกต่าง*. [ออนไลน์]. วิวาทะ เกษียร เตชะพีระ-ไพโรรินทร์ ขาวงาม. ผู้จัดการออนไลน์. เข้าถึงจาก <https://mgronline.com/daily/detail/9550000038744>. ค้นเมื่อ 20 มกราคม 2565
- แสง จันทร์งาม. (2531). *ศาสนศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุวัฒน์ จันทรจำนง. (2540). *ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.สัทยา วิเศษ. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มอภัยภูธรชัยตำบลศรีอภัย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต.มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุภาพร นาคบัลลังก์และสุรพงษ์ เลิศทัศนีย์. (2541). ฝ่าดงหมอกชอกแซกหาผีแมน. *สารศิลปากร* 11(1), หน้า 16-19
- สมร สังขะสร. (2545). *คนอยู่ป่า*. เชียงใหม่: ธารเหนือ
- สุรางค์ จันทวานิช. (2552). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2555). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่5. กรุงเทพฯ: ทวี พรินท์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2543). *เบ็ญจรงค์และวัฒนธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน
- สพสันต์ เพชรคำและคณะ. (2559). *พระพุทธองค์แล่น สดสหัสสภูมิานุสรณ์*. สกลนคร: หจก. วนิดาการพิมพ์.
- สพสันต์ เพชรคำ. (2560). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสกลนคร*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ห้างหุ้นส่วน วนิดาการพิมพ์.
- สิทธิพงษ์ บุญทอง. (2561). *วัดเจดีย์ไฉ่: การประกอบสร้างให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายใต้วิกฤติความทันสมัย*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สุรัตน์ วรารัตน์. (2545). *ประวัติศาสตร์สกลนคร*. เอกสารเผยแพร่ความรู้ศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักศิลปะวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสกลนคร.

สุรพงษ์ ลือทองจักร. (2552). *หลักมานุษยวิทยาและหลักสังคมวิทยา*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

สิริกานต์ สุวรรณผุ. (มปป.). *มายาคติในภาพยนตร์โฆษณาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์*. ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. กรุงเทพมหานคร.

สมชาย หอมลออ. (2564). *บันทึกการเสวนาออนไลน์เรื่อง ทิศทางสิทธิชุมชนต่อการจัดก*
ทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนและเป็นธรรมในเขตป่าอนุรักษ์. เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2564. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

โสภารัตน์ จารุสมบัติ. (2551). *นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุกรี เจริญสุข และคณะ. (2565). *เอกสารประกอบการแสดง คารวะผู้กล้าและผู้เสียสละด้วย*
เสียงเพลงดนตรีที่สกลนคร. โครงการวิจัยพื้นที่ทางวัฒนธรรมดนตรีเพื่อพัฒนาและ
สร้างสรรค์จินตนาการใหม่ โดยอาศัยร่องรอยวิถีชีวิตชุมชน ผ่านศิลปินในท้องถิ่นผู้สืบทอด
วัฒนธรรมดนตรีของชุมชน. สำนักงานวิจัยแห่งชาติ กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์
วิจัยและนวัตกรรม, หน้า 22

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร. (2564). *จังหวัดสกลนครประชุมคณะกรรมการพิจารณา*
คำขออนุญาตสร้างวัด สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต ในเขตอำเภอกุสุมาลย์ จำนวน 2 แห่ง.
[ออนไลน์]. เข้าถึงจาก
<https://snk.onab.go.th/th/content/page/index/id/9503> .ค้นเมื่อวันที่ 20 มีนาคม
2566

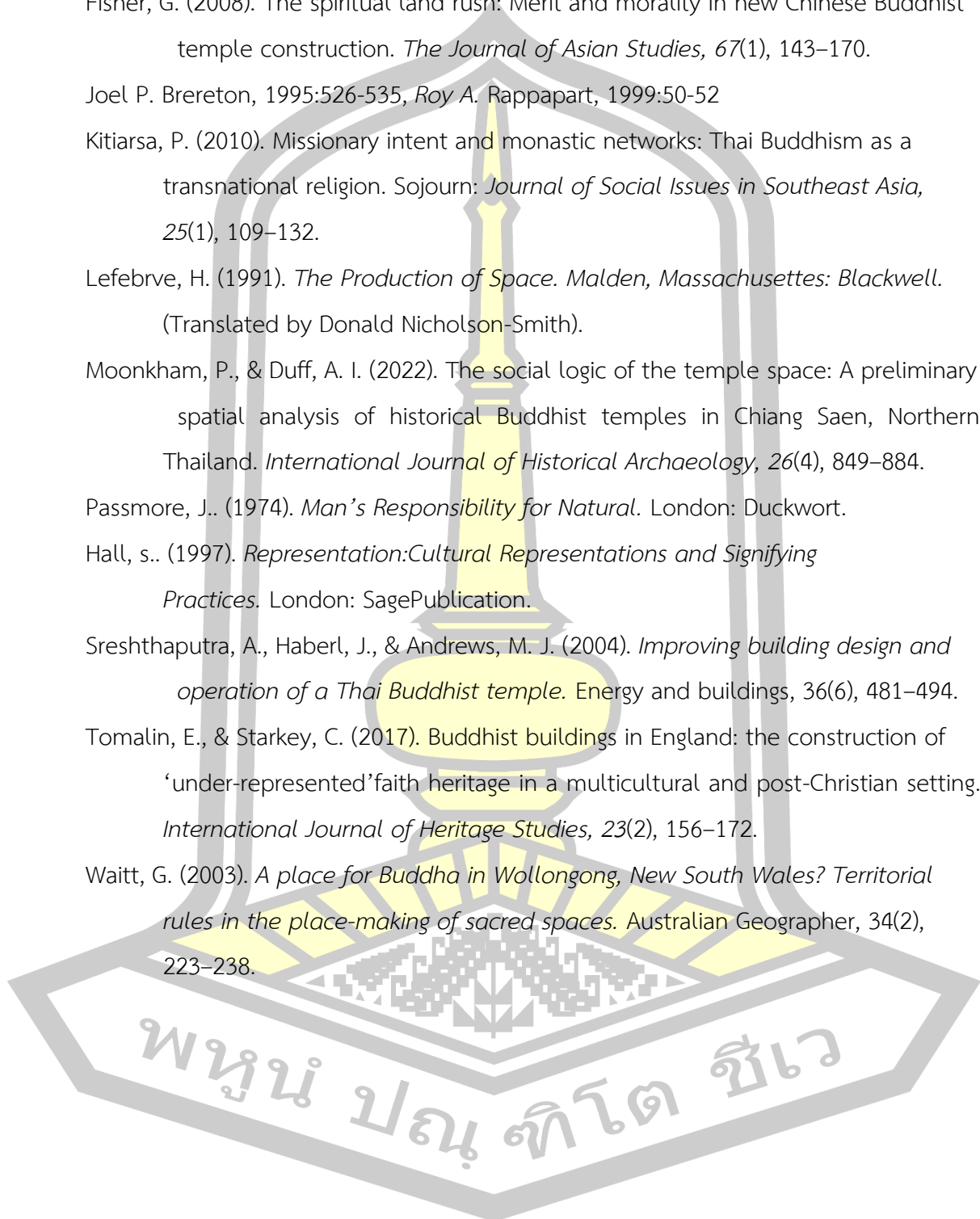
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ*
สังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ, 2540.

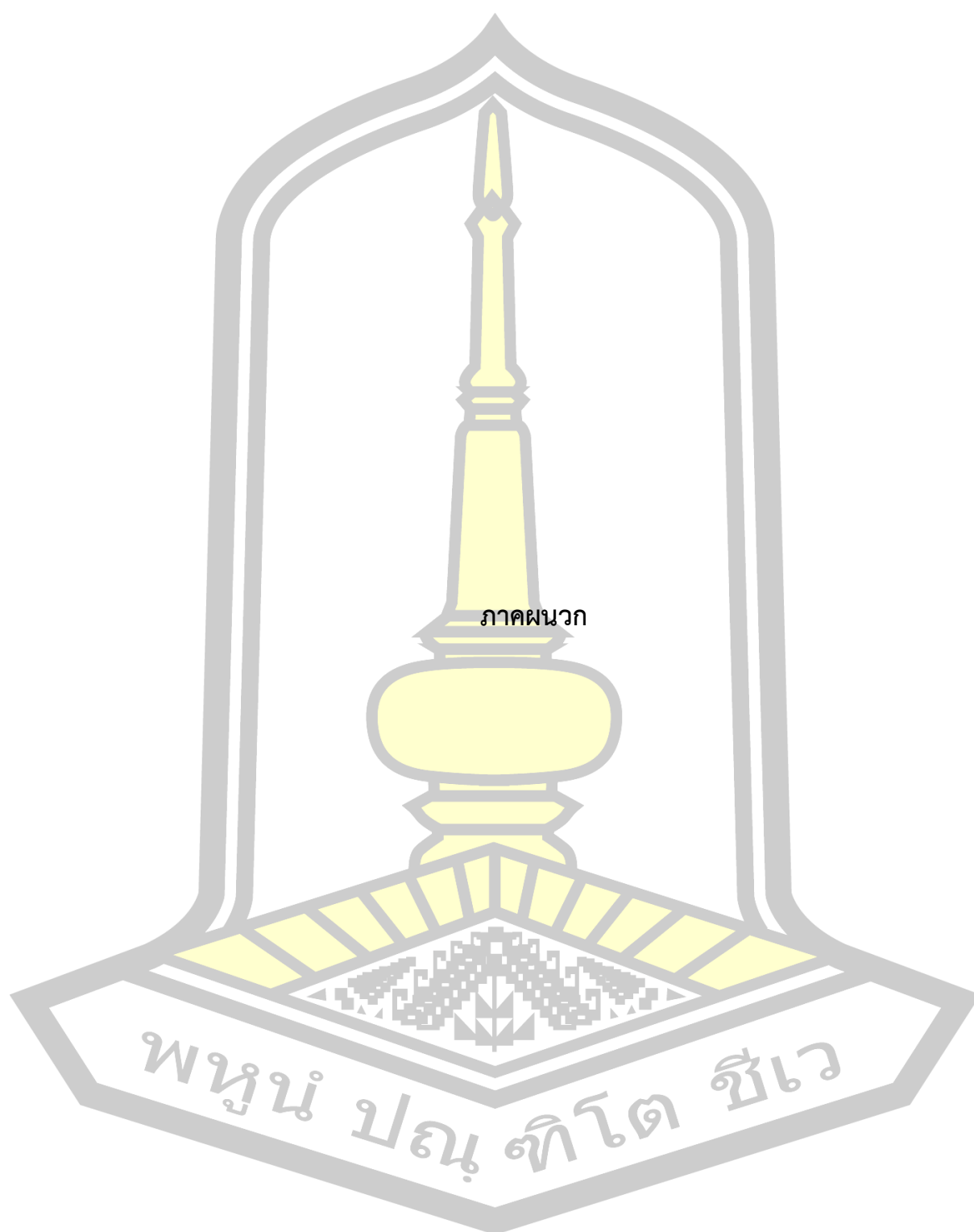
สุวิทย์ อีระศาสตร์. (2546). *เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน: ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอีสานหลัง*
สงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน (2488-2544). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
[ออนไลน์]. เข้าถึงจาก
<https://www.facebook.com/FieldfeelbyV/posts/1474780392907975> .ค้นเมื่อวันที่
20 พฤศจิกายน 2566

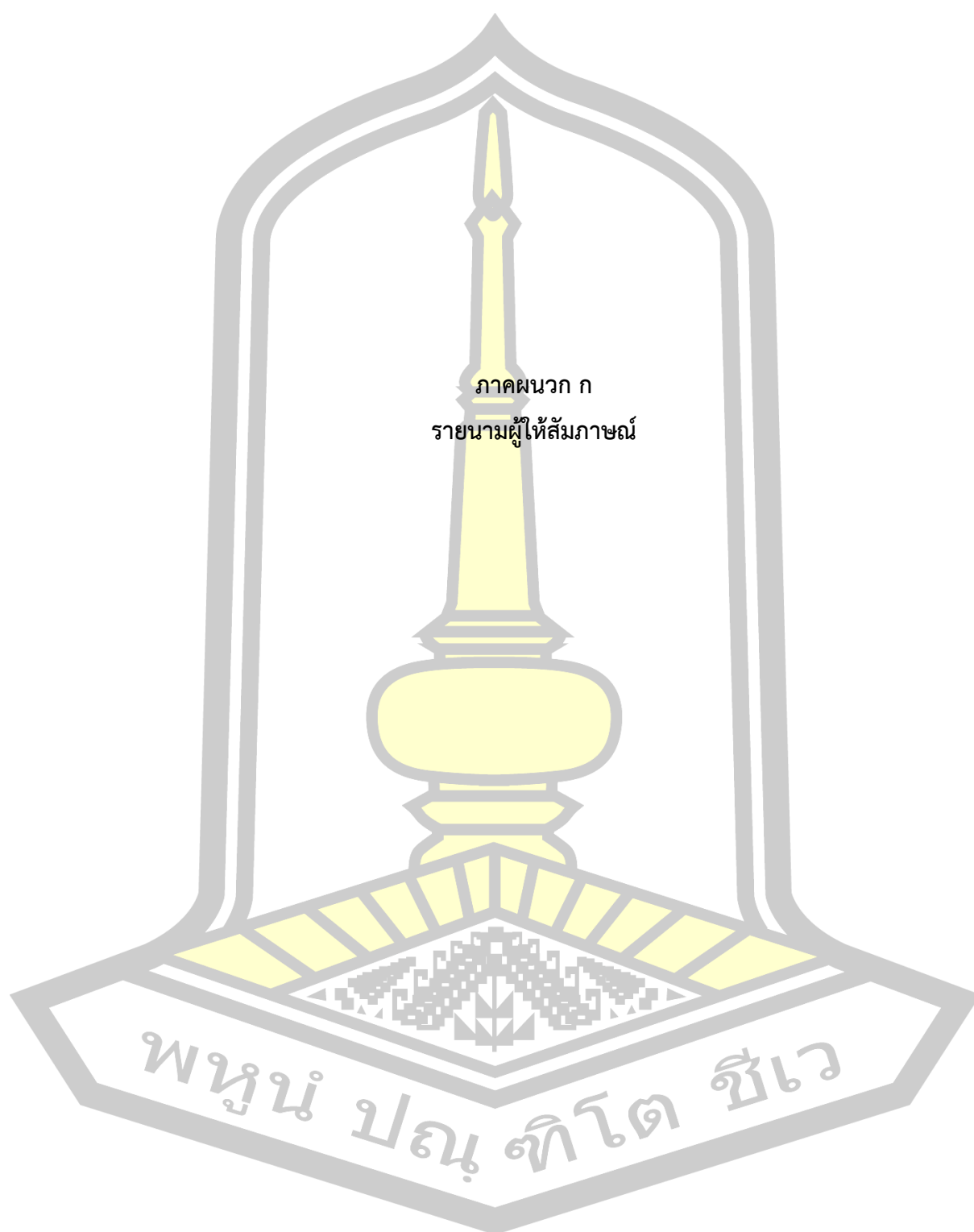
- สารโฆ กาญจนพงศ์. (2563). *เอกสารสรุปแจกจ่าย กลไกในการบูรณาการความร่วมมือทุกภาคส่วน เพื่อขับเคลื่อนโครงการต่าง ๆ ตามนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. มติ ครม. เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2563 ณ โรงแรมรามารการ์เด็นส์ กรุงเทพมหานคร.*
- อนุวัฒน์ การถักและทรงยศ วีระทวีมาศ. (2559). การเปลี่ยนผ่านความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมือง สกลนคร ในพุทธศตวรรษที่ 16-25. หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม. *วารสารวิชาการ ประจำคณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร. ฉบับที่ 30 (มกราคม-ธันวาคม), หน้า 48.*
- อคิน รพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ.* กรุงเทพฯ: โอเอพรีนติ้งเฮาส์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2564). *ก้าวข้ามวาทกรรมสู่พื้นที่ความรู้: จุดตัดข้อถกเถียงทางสังคมศาสตร์.* กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, หน้า 244-246.
- _____. (2548). *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ. (2539). *ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.*
- เอกวิทย์ ณถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน 4 ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.*
- อภิญา เพื่องฟูสกุล. (2543). *อัตลักษณ์(Identity): การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด.* คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร
- _____. (2551). *มนุษยวิทยาศาสนา แนวคิดพื้นฐาน และข้อถกเถียงทางทฤษฎี. จังหวัดเชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.*
- อภิญา เพื่องฟูสกุล. (2561). *อัตลักษณ์ การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด.* วนิดาการพิมพ์ เชียงใหม่
- เอกสารเย็บเล่ม. (2562). *นิเวศวิทยาเชิงลึก. [ออนไลน์].* โครงการพัฒนาภาวการณ์นำด้วยพุทธกระบวนการทัศน์ มูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป. เข้าถึงจาก <https://th.milanospettacoli.com/42-what-is-deep-ecology>. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.). ค้นเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2565
- เอกสารเย็บเล่ม. (2562). *รายการข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Checklist). ภาควิชาความร่วมมือสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร สำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสกลนคร และมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.*

- เอกสารประกอบการสอน. (2554). *วัฒนธรรมแอ่งสกลนคร*. ศูนย์วิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- เอกสารเย็บเล่ม. (2562). *D-HOPE การท่องเที่ยวโดยชุมชน*. สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสกลนคร.
- เอกสารเย็บเล่ม. (2563). *บรรยายสรุปเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมจังหวัดสกลนคร*. สำนักงานจังหวัดฝ่ายนโยบายและแผน จังหวัดสกลนคร.
- เอกสารเย็บเล่ม. (2563). *เวทีสนับสนุนความร่วมมือภาคีกลไกป่าไม้ภาคพลเมือง พัฒนาระบบฐานข้อมูลและการพัฒนาจัดทำแผนปฏิบัติการป่าชุมชนระดับจังหวัด*. (2563). เครือข่ายป่าไม้ภาคพลเมือง กลุ่มอีสานสกลนคร. วันที่ 20 พฤศจิกายน 2563
- องค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลา. (2564). *ข้อมูลพื้นฐานตำบลหุบเลา*. [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก <https://www.loublao.go.th/>. ค้นเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2565
- _____. (2565). *แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566-2570)*. องค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร
- Arne Naess. (1973). 'The Shallow and the Deep, Long-range Ecology Movement. A Summary'. *Inquiry*, 16: 1, 95 - 100. [online] Retrieved from <https://dx.doi.org/10.1080/00201747308601682>.
- Aung Thwin, Michael. (1976). Jampudipa: Classical Burma's Camelot. *Journal of Asean Studies*, 16, 51-52.
- Boudry, M & Buekens, F (2011) *The Epistemic Predicament of a Pseudoscience: Social Constructivism Confronts Freudian Psychoanalysis*. *Theoria*, 77, 159-179
- Bennett, J.. (1976). *The Ecology; Transition: Cultural Anthropology and Human Adaption*. New York: Pergamon.
- Brereton, Bonnie P. 1995. *Thai tellings of Phra Malai: texts and rituals concerning a popular Buddhist saint*. Tempe, AZ: Arizona State University, Program for Southeast Asian Studies.
- Boonjubun, C., Haila, A., & Vuolteenaho, J. (2021). Religious land as commons: Buddhist temples, monastic landlordism, and the urban poor in Thailand. *American Journal of Economics and Sociology*, 80(2), 585-636.
- Durkheim, Emile. (1951). *Suicide: a Study in Sociology*. Glencoe, IL: The Free Press.

- Fox, Warwick, *Deep Ecology: Anew Philosophy of Our Time*, The Ecology. p.194
- Fisher, G. (2008). The spiritual land rush: Merit and morality in new Chinese Buddhist temple construction. *The Journal of Asian Studies*, 67(1), 143–170.
- Joel P. Brereton, 1995:526-535, Roy A. Rappaport, 1999:50-52
- Kitiarsa, P. (2010). Missionary intent and monastic networks: Thai Buddhism as a transnational religion. *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 25(1), 109–132.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Malden, Massachusetts: Blackwell. (Translated by Donald Nicholson-Smith).
- Moonkham, P., & Duff, A. I. (2022). The social logic of the temple space: A preliminary spatial analysis of historical Buddhist temples in Chiang Saen, Northern Thailand. *International Journal of Historical Archaeology*, 26(4), 849–884.
- Passmore, J.. (1974). *Man's Responsibility for Nature*. London: Duckworth.
- Hall, S.. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publication.
- Sreshthaputra, A., Haberl, J., & Andrews, M. J. (2004). *Improving building design and operation of a Thai Buddhist temple*. *Energy and buildings*, 36(6), 481–494.
- Tomalin, E., & Starkey, C. (2017). Buddhist buildings in England: the construction of 'under-represented' faith heritage in a multicultural and post-Christian setting. *International Journal of Heritage Studies*, 23(2), 156–172.
- Waitt, G. (2003). *A place for Buddha in Wollongong, New South Wales? Territorial rules in the place-making of sacred spaces*. *Australian Geographer*, 34(2), 223–238.

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

- ไกรยุทธ หอมไกรลาศ. (2 พฤษภาคม 2563). สัมภาษณ์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา
จังหวัดสกลนคร
- ก่อ่ง พิชสุวรรณ. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า. บ้านหลุบเลาพัฒนา
หมู่ที่ 10 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- กฤกษ์ พิเนตรเสถียร. (15 กันยายน 2566). สัมภาษณ์, อาจารย์ประจำสาขาวิชาชีววิทยา คณะ
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- กองสืบ ชูชื่น. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใหญ่บ้านหลุบเลา (น้อยตาคี) และคณะกรรมการ
จัดการป่าชุมชน. บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 11 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- คำพันธ์ พรหมสาขา ณ สกลนคร. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.
บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- คำพันธ์ นาสมใจ. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า. บ้านหลุบเลา (น้อยตาคี)
หมู่ที่ 11 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- คมกฤกษ์ น้อยอนันต์ศรี. (13 พฤศจิกายน 2565). สัมภาษณ์, เจ้าหน้าที่ป่าไม้ สำนักงานป่าไม้จังหวัด
สกลนคร ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร
- ชูชาติ เทพสุต. (13 พฤศจิกายน 2565). สัมภาษณ์, ผู้อำนวยการสำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร
ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร
- ชัย ลานามสิงห์. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโสชุมชน. บ้านหลุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ตำบล
หลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ชาญ กิ่งพรม. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า. บ้านหลุบเลาพัฒนา
หมู่ที่ 10 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ชินกร เพชรชัย. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า. บ้านหลุบเลาพัฒนา
หมู่ที่ 10 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ดาวเรือง นิลนวล. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน. บ้านหลุบเลาน้อย
หมู่ที่ 2 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ณัฐพิมล วัชรกุล. (5 ธันวาคม 2565). สัมภาษณ์, เจ้าหน้าที่บริหารงาน สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
- ณัฐวุฒิ สมวงศ์. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน. บ้านหลุบเลาพัฒนา
หมู่ที่ 10 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

- เทิน เลานวตัน. (30 มกราคม 2564). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลาอำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- เทิน เลานวตัน. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใหญ่บ้านหลุบลานาจานและคณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ทรงเดช ธรรมวิริโย (โพธิโน). (15 ธันวาคม 2564). สัมภาษณ์, ผู้นำพิธีกรรม.บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- แทน ผงตะไน. (15 ธันวาคม 2564). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ทองไสย กิ่งพรมภู. (15 ธันวาคม 2564). สัมภาษณ์, ผู้นำพิธีกรรม.บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ทองสังข์ ฮักฮาดศรี. (17 มกราคม 2565). สัมภาษณ์, หมอдин.บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ทองม้วน บุริพา. (13 มกราคม 2565). สัมภาษณ์, เจ้าพนักงานป่าไม้อาวุโส ผู้อำนวยการส่วนทรัพยากรธรรมชาติ.สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร
- ทรงเดช โพธิโน. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโสชุมชน. บ้านหลุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ทองสา ไหวทตะวงศ์. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโสชุมชน.บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ทองไสย ผาบแก้ว. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโสชุมชน. บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ทองไสย ผาบแก้ว. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ทองไสย กิ่งพรมภู. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, หมอдин. บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ทวีชัย ผาบแก้ว. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหลุบลาน้อย หมู่ที่ 2 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ทูน พิกุลทอง. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหลุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ธนนชัย ถึงคำภู. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหลุบลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร

- ทูล จุฑาแสง. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ธงชัย สอนสุญ. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, ประธานกลุ่มเยาวชนจิตอาสา ต้นกล้า คุณธรรม ปี 2560.บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- หนู รตโน. (17 มิถุนายน 2565). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโสชุมชน.บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- นิพนธ์ วงศ์กาฬสินธุ์. (15 กันยายน 2565). สัมภาษณ์, ผู้ประสานงานเครือข่ายป่าไม้ภาคพลเมือง กลุ่มอีสาน สกลนคร
- นัยนา เลานววัน. (17 กรกฎาคม 2566) : สัมภาษณ์, เกษตรกรตัวอย่าง.บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- นาตยา สัตถาผล.. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- บุ๋ เลานววัน. (12 พฤศจิกายน 2564). สัมภาษณ์, หมอสมุนไพร.บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- บุญรอด อ่อนภูเข. (12 พฤศจิกายน 2564). สัมภาษณ์, เกษตรกรตัวอย่าง.บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- แบน วิลาศรี. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโส.บ้านหุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- บรรทม พรหมสาขา ณ สกลนคร. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใหญ่บ้านหุบเลาและ คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหุบเลา หมู่ที่ 1 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ประกอบ วรสาร. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโสชุมชน.บ้านหุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ประณม บุญทวี. (16 ตุลาคม 2564). สัมภาษณ์, ผู้อำนวยการ.หน่วยเพาะพันธุ์กล้าไม้ อุทยานแห่งชาติกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ปราบ คำศรีพล. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหุบเลา หมู่ที่ 1 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ปรีชา เลานามสิงห์. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหุบเลา หมู่ที่ 10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

- ปฏิมารณ กังวาลศรีเพชร. (23 มิถุนายน 2566). สัมภาษณ์, อาจารย์ประจำสาขาวิชาการท่องเที่ยว และการโรงแรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- เปลี่ยน เหล่านามสิงห์. (13 มิถุนายน 2566). สัมภาษณ์, หมอยาสมุนไพร บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- พระครูพุทธปัญญารณ (ฐิติกรณ จิตธมฺโม). (15 ตุลาคม 2564). สัมภาษณ์, เจ้าอาวาส.วัดถ้ำเสี่ยง ของ ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- พระสุริยา วิสารโท. (16 มิถุนายน 2566). สัมภาษณ์, พระสงฆ์.วัดถ้ำเสี่ยงของ ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- พระทนต์รัก ธนปาโล. (16 มิถุนายน 2566). สัมภาษณ์, พระสงฆ์.วัดถ้ำเสี่ยงของ ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- พระเปรมศักดิ์ ปรีชโน. (16 มิถุนายน 2566). สัมภาษณ์, พระสงฆ์.วัดถ้ำเสี่ยงของ ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- พงษ์ศักดิ์ ฐานสินพล. (23 มิถุนายน 2566). สัมภาษณ์, อาจารย์ประจำสาขาวิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- โพน เพชรชัย. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหลุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- พัต อาบแก้ว. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหลุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- มะลิวรรณ วงศ์สีดา. (17 มิถุนายน 2565). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโสชุมชน.บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- มีเดช กิ่งพรหม. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโสชุมชน.บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- มนัส มหาโครต. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการป่าชุมชน.บ้านหลุบเลา หมู่ที่ 1 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- เรืองสุข หาวีลี. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร
- ระวี ถาวร. (15 กันยายน 2565). สัมภาษณ์, ผู้ประสานงาน แผนงานสนับสนุนความร่วมมือใน ประเทศไทย .ศูนย์ฝึกอบรมวน ศาสตร์ชุมชน แห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (บางเขน) กรุงเทพมหานคร
- เรียน เกิดยอ. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหลุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัดสกลนคร

- ลับ ภูโคกยาว. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหุบเลาน้อย หมู่
ที่ 2 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- วร วงศ์สีดา. (15 ธันวาคม 2564). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโสชุมชน. บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15
ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- วนิดา วงศ์สีดา. (24 กุมภาพันธ์ 2565). สัมภาษณ์, ข้าราชการครูประจำศูนย์การศึกษาเด็กเล็ก.บ้าน
หุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- วสันต์ หงษ์วิเศษ. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใหญ่บ้านหุบเลาน้อยและคณะกรรมการจัดการ
ป่าชุมชน.บ้านหุบเลาน้อย หมู่ที่ 2 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- วาสนา ยังแสนภู. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหุบเลา หมู่ที่
10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- วินัย ชันคำ. (28 กุมภาพันธ์ 2566). สัมภาษณ์, กำนันตำบลหุบเลา.บ้านน้อยโนนสวรรค์ หมู่ที่ 8
ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- วิลาศรี บัวศรี. (23 มิถุนายน 2566). สัมภาษณ์, หมอยาสมุนไพร.บ้านหุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10
ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- เหลาไท นิลนวล. (22 กุมภาพันธ์ 2565). สัมภาษณ์, นักพัฒนาเอกชน (อดีตนายกองค์การบริหารส่วน
ตำบลหุบเลา). บ้านหุบเลาน้อย หมู่ที่ 2 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ศิริ สัตถาผล. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหุบเลาน้อย หมู่ที่ 2
ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ไสว ชีแพง. (15 ธันวาคม 2564). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโสชุมชน.บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15
ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- ไสว ชีแพง. (6 มีนาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้อาวุโส.บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15 ตำบลหุบเลา
อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- โสรัจณ์ ลาวลย์. (22 กุมภาพันธ์ 2565). สัมภาษณ์, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลา
อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- สุจิต กิ่งพรมภู. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใหญ่บ้านหุบเลาพัฒนาและคณะกรรมการจัดการ
ป่าชุมชน.บ้านหุบเลาพัฒนา หมู่ที่ 10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- สนิท ไหวหารลิก. (22 กุมภาพันธ์ 2565). สัมภาษณ์, ผู้ใหญ่บ้านหล่ม.บ้านหล่ม หมู่ที่ 5 ตำบลหุบเลา
อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
- สมศักดิ์ อัครชาติศรี. (17 มิถุนายน 2565). สัมภาษณ์, เกษตรกรตัวอย่าง.บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15
ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

สุดตา เลานามสิงห์. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหุบเลา

หมู่ที่ 1 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

สมชาย ประภาศโนบล. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหุบเลา

หมู่ที่ 1 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

เสน่ห์ ชาวสำราญ. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหุบเลา หมู่

ที่ 10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

สิทธิลักษณ์ จิตอาคนารัตน์. (14 กุมภาพันธ์ 2566). สัมภาษณ์, ผู้อำนวยการ.สำนักงาน

พระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

สมชาย ประภาศโนบล. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหุบเลา หมู่

ที่ 1 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

สด วงศ์อยู่. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหุบเลาพัฒนา

หมู่ที่ 10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

ไสว ชาแสน. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหุบเลาพัฒนา

หมู่ที่ 10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

สร้อย ศรีทิน. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหุบเลาพัฒนา

หมู่ที่ 10 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

อมรรัตน์ บัวกมล. (17 มกราคม 2565). สัมภาษณ์, เกษตรกรตัวอย่าง.บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15

ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

อมรรัตน์ บัวกมล. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหุบเลานา

จาน หมู่ที่ 15 ตำบลหุบเลาอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

อรุณ ศรีสุโพธิ์. (23 เมษายน 2566). สัมภาษณ์, คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน.บ้านหุบเลาน้อย หมู่

ที่ 2 ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

อรุณ ศรีสุโพธิ์. (17 มกราคม 2565). สัมภาษณ์, เกษตรกรตัวอย่าง.บ้านหุบเลานาจาน หมู่ที่ 15

ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

อุบลทิพย์ สมสุข. (15 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์, ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า.บ้านหุบเลานาจาน

หมู่ที่ 15 ตำบลหุบเลาอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

เครื่องมือการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ
3. เพื่อศึกษาการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

เครื่องมือการวิจัย

ประกอบด้วย 5 ส่วนสำคัญดังนี้

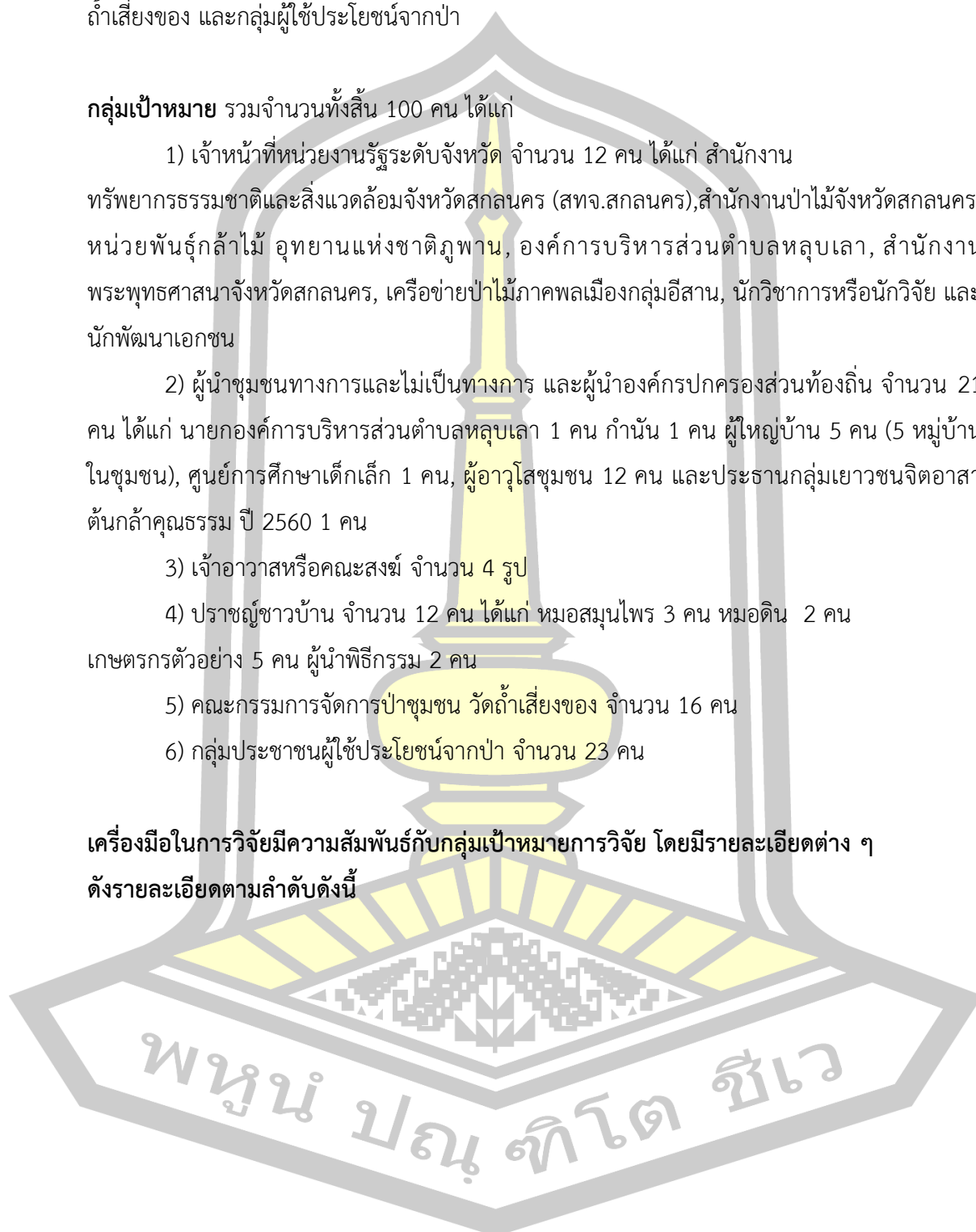
- 1) แบบสัมภาษณ์ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ศึกษา ภูมิปัญญาและการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วนคือ แบบส่วนที่ 1 สัมภาษณ์มีโครงสร้าง สำหรับการเก็บข้อมูลกลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่ม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง และส่วนที่ 2 แบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง สำหรับกลุ่มอื่นในกลุ่มเป้าหมายการวิจัยเพื่อเป็นการเติมเต็มข้อมูลระดับพื้นที่ศึกษา
- 2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับการเก็บข้อมูลรายบุคคลให้มีความละเอียดเชิงประเด็นชัดเจนมากยิ่งขึ้น ได้แก่ ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์ และปราชญ์ชาวบ้าน
- 3) แบบการสังเกต โดยผู้วิจัยเป็นเครื่องมือในการวิจัยหลักทั้งแบบสังเกตการณ์มีส่วนร่วมและแบบสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างที่มีกิจกรรมงานประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนในรอบปีที่สัมพันธ์กับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตั้งแต่การเตรียมงาน ระหว่างประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมต่าง ๆ และเสร็จสิ้นกระบวนการ
- 4) การสนทนากลุ่มย่อย (Group discussion) สำหรับการระดมความคิดเห็นเฉพาะกลุ่มเพื่อให้ข้อมูลมีความรอบด้านและลงรายละเอียดได้มากขึ้น ได้แก่ คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน และกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่า
- 5) การจัดเวทีระดับชุมชน สำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือตัวแทนจากกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด เพื่อคืนข้อมูลและร่วมตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ตลอดจนให้ข้อเสนอแนะต่อการศึกษา ได้แก่ เจ้าหน้าที่หน่วยงานระดับท้องถิ่นคือ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วน

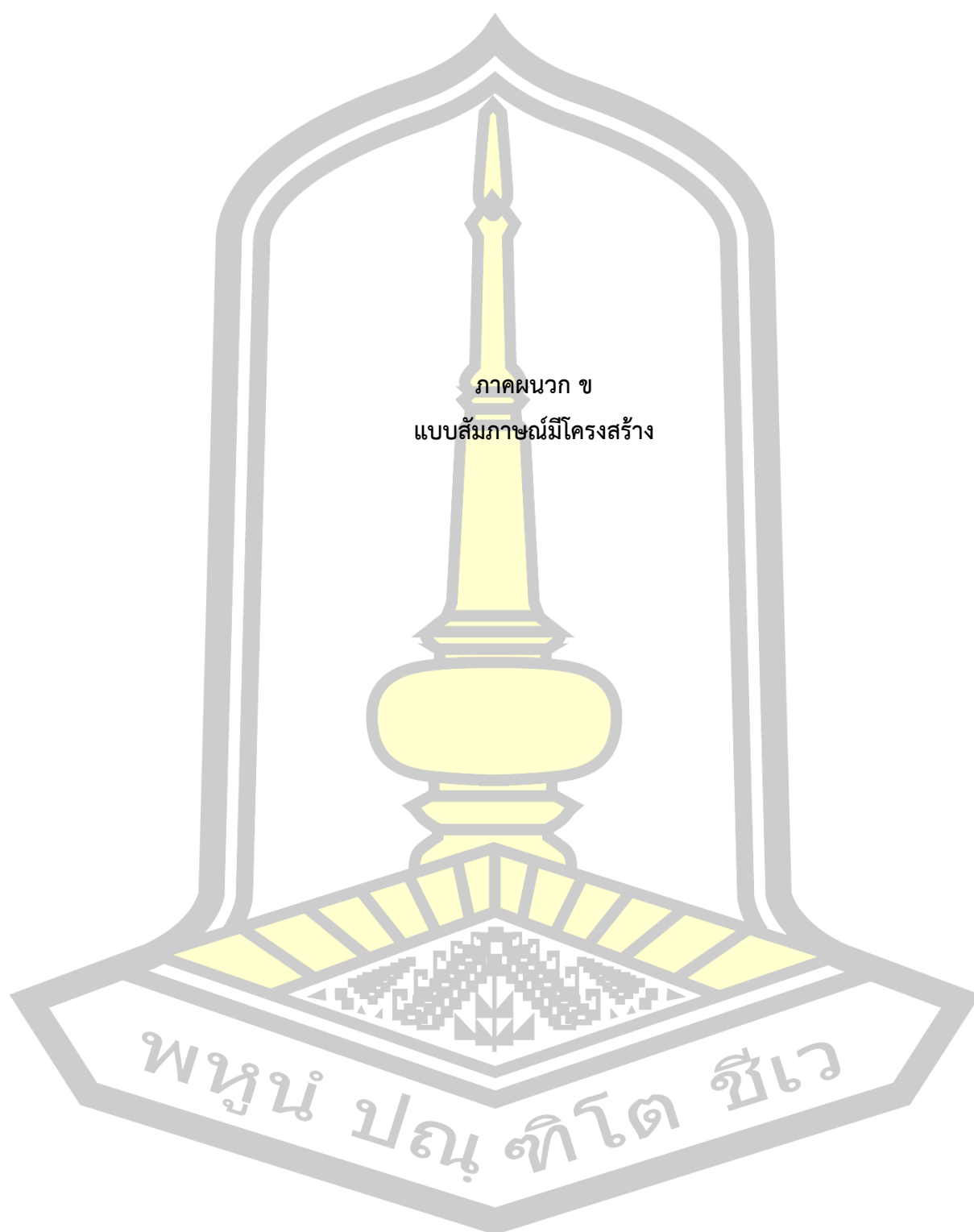
ตำบล ระดับหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน วัด ถ้ำเสี่ยงของ และกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่า

กลุ่มเป้าหมาย รวมจำนวนทั้งสิ้น 100 คน ได้แก่

- 1) เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐระดับจังหวัด จำนวน 12 คน ได้แก่ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสกลนคร (สทจ.สกลนคร), สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร, หน่วยพันธุกรรมป่าไม้ อุทยานแห่งชาติภูพาน, องค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลา, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร, เครือข่ายป่าไม้ภาคพลเมืองกลุ่มอีสาน, นักวิชาการหรือนักวิจัย และนักพัฒนาเอกชน
- 2) ผู้นำชุมชนทางการและไม่เป็นทางการ และผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 21 คน ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลา 1 คน กำนัน 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน 5 คน (5 หมู่บ้านในชุมชน), ศูนย์การศึกษาเด็กเล็ก 1 คน, ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน 12 คน และประธานกลุ่มเยาวชนจิตอาสาต้นกล้าคุณธรรม ปี 2560 1 คน
- 3) เจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์ จำนวน 4 รูป
- 4) ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 12 คน ได้แก่ หมอสมุนไพร 3 คน หมอดิน 2 คน เกษตรกรตัวอย่าง 5 คน ผู้นำพิธีกรรม 2 คน
- 5) คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน วัดถ้ำเสี่ยงของ จำนวน 16 คน
- 6) กลุ่มประชาชนผู้ใช้ประโยชน์จากป่า จำนวน 23 คน

เครื่องมือในการวิจัยมีความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายการวิจัย โดยมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังรายละเอียดตามลำดับดังนี้

แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guides)

งานวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

การศึกษาค้นคว้าประกอบด้วยแนวทางการสัมภาษณ์ 2 ส่วน เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ข้อ 1 ศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ ดังนั้นแนวทางการสัมภาษณ์ จึงประกอบด้วยกลุ่มเป้าหมาย 2 ส่วนคือ ส่วนที่ 1) เจ้าหน้าที่หน่วยงานระดับจังหวัด ได้แก่ ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร, สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสกลนคร (สทจ.สกลนคร), สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร, องค์การบริหารส่วนตำบลหุบเขา, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร และสำนักงานที่ดินจังหวัดสกลนคร ส่วนที่ 2) เจ้าหน้าที่หน่วยงานระดับท้องถิ่น คือ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหุบเขาและผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 เจ้าหน้าที่หน่วยงานระดับจังหวัด หรือผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

กลุ่มผู้สัมภาษณ์: เจ้าหน้าที่หน่วยงานระดับจังหวัด ได้แก่ ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร, สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสกลนคร (สทจ.สกลนคร), สำนักงานป่าไม้จังหวัดสกลนคร, องค์การบริหารส่วนตำบลหุบเขา, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสกลนคร และสำนักงานที่ดินจังหวัดสกลนคร

ลักษณะของข้อมูล: ประเด็นหลักเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ของรัฐ ได้แก่ การดำเนินงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

- 1) ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์
 - ชื่อ-สกุล
 - ตำแหน่งปัจจุบัน
 - สถานที่ทำงาน
 - วันที่สัมภาษณ์
- 2) พื้นที่ของรัฐในรอยต่อรอบชุมชน ประเภทต่าง ๆ และการใช้ประโยชน์
 - พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงชมพูพาน-ป่าดงกะเมือ
 - พื้นที่ปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.)
 - ที่สาธารณะประโยชน์ (นสล.)
 - องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) กรณีสวนป่ายุคาลิปตัสในพื้นที่
- 3) การดำเนินกิจกรรมในระดับพื้นที่ (ที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงาน)

- กิจกรรมหรือโครงการที่ดำเนินการที่ผ่านมา
 - ผลที่เกิดขึ้น
 - ปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินงาน
- 4) การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม และผลที่เกิดขึ้นอย่างไรบ้าง
- แนวคิดในการดำเนินงานเบื้องต้น
 - รูปแบบ และลักษณะที่เกิดขึ้น
- 5) แผนงาน/โครงการกิจกรรมในปัจจุบัน ต่อการพัฒนาพื้นที่ระยะต่อไป
- แผน 3 เดือน/ แผน 6 เดือน/แผน 1 ปี
- 6) ข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงาน (มุมมองจากบนลงล่าง)

ส่วนที่ 2 เจ้าหน้าที่หน่วยงานระดับท้องถิ่นและผู้นำชุมชนหรือผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

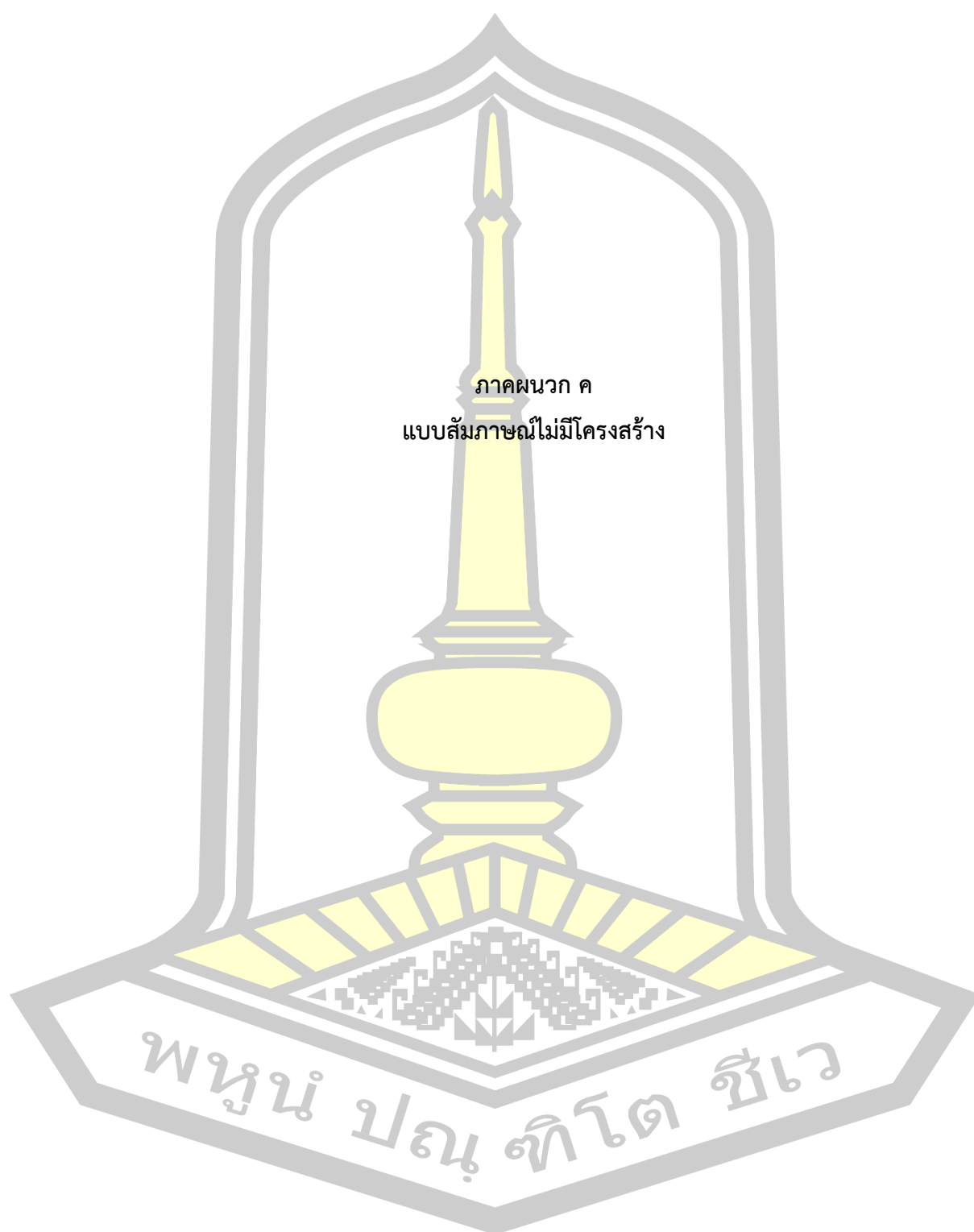
กลุ่มผู้สัมภาษณ์: เจ้าหน้าที่หน่วยงานระดับท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลหุลบุลา และผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน

ลักษณะของข้อมูล: ประเด็นหลักเกี่ยวกับ การเข้ามาดำเนินงานของหน่วยงานรัฐ การมีส่วนร่วมของชุมชน และบริบทและพลวัตทางการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

- 1) ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์
 - ชื่อ-สกุล
 - ตำแหน่งปัจจุบัน
 - สถานที่ทำงาน
 - วันที่สัมภาษณ์
- 2) การจัดการพื้นที่ก่อนหน้า และหลังการเข้ามาของหน่วยงานรัฐ
 - รูปแบบกิจกรรม
- 3) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน
 - รูปแบบการมีส่วนร่วมอย่างไร
 - กระแสการตอบรับของชุมชน
- 4) ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน
- 5) ข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงานในระดับพื้นที่ (มุมมองจากล่างขึ้นบน)

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่สัมภาษณ์.....

แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guides)

งานวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

การศึกษานี้ประกอบด้วยแนวทางการสัมภาษณ์ 2 ส่วน เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อ 2 ภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ และวัตถุประสงค์ข้อ 3 เพื่อศึกษาการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ตลอดทั้งเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับบทที่ 3 บริบทพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นแนวทางการสัมภาษณ์ของแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง (Semi-Structure Interview) ประกอบไปด้วยกลุ่มเป้าหมาย 3 ส่วน **ส่วนที่ 1)** เจ้าหน้าที่หน่วยงานระดับท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหุบเลา และผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการชุมชน หรือหมู่บ้านจำนวน 5 หมู่บ้าน **ส่วนที่ 2)** เจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์ **ส่วนที่ 3)** ปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ หมอสมุนไพร หมอดิน เกษตรกรตัวอย่าง ผู้นำพิธีกรรมและไวยวัจกร ประกอบด้วยเนื้อหาดังนี้

ส่วนที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

กลุ่มผู้สัมภาษณ์: ประกอบไปด้วย

- 1) ผู้นำชุมชนหรือเจ้าหน้าที่/ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 2) คณะกรรมการหมู่บ้านของชุมชนหุบเลา
- 3) กลุ่มประชาชนผู้ใช้ประโยชน์จากป่า

ลักษณะของข้อมูล : บริบทพื้นที่ศึกษา (ด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน) วัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาชุมชน และพลวัตทางการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ประกอบด้วยเนื้อหาดังนี้

- 1) ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพบริบททั่วไป
 - ลักษณะทางด้านกายภาพ หรือที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ
 - ประวัติความเป็นมาของชุมชน การตั้งถิ่นฐานของชุมชนก่อถิ่นฐานเป็นอย่างไร
 - การจัดทำแผนที่เพื่อแสดงอาณาเขตและแผนที่การใช้ประโยชน์ทรัพยากร
- 2) ศึกษาชุมชน
 - 2.1 ด้านสังคมและเศรษฐกิจ:
 - ประชากรและระดับการศึกษา
 - วิธีการดำรงชีวิตของชุมชน

- ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน/ระบบเครือญาติ
- กฎระเบียบ/บรรทัดฐานของสังคม
- องค์กรหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน และภายนอกชุมชน
- ระบบสาธารณูปโภคของชุมชน
- การประกอบอาชีพ (แสดงอาชีพต่างที่มีอยู่ในชุมชน) ได้แก่ อาชีพหลัก และอาชีพเสริมของครัวเรือน
- การจัดทำปฏิทินการผลิต/แรงงานของชาวบ้าน/พืชที่เศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน (ทั้งพืชและสัตว์)
- ผลผลิตหรือรายได้
- กลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน(กลุ่มออมทรัพย์/กลุ่มอาชีพ-สถานภาพปัจจุบัน)

2.2 ด้านวัฒนธรรม:

- กิจกรรม/ประเพณีที่สำคัญของชุมชน(อดีตถึงปัจจุบัน)
- ระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน/ภายนอก
- ระบบความเชื่อ/ความคิดของชาวบ้าน
- ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีและลักษณะเด่นที่สำคัญ เกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง

2.3 การเมืองและ การปกครอง:

- การปกครองภายในชุมชนอดีต-ปัจจุบัน
- การจัดการความขัดแย้งของชุมชน

3) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยภาพรวมของชุมชน (ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรแหล่งน้ำ ทรัพยากรแหล่งน้ำและทรัพยากรดิน)

- ทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน/การพึ่งพิงและการใช้ประโยชน์ เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน (สัดส่วนการใช้ประโยชน์ในที่ดิน)
- สถานการณ์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร/การจัดการที่เกิดขึ้น/การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ

- ปัญหาและอุปสรรคและแนวทางการแก้ไข
- ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

4) การพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา

- หน่วยงานที่เข้าไปดำเนินงานพัฒนา
- สภาพปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน

ส่วนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

กลุ่มผู้สัมภาษณ์ :

- 1) เจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์
- 2) ผู้นำชุมชนหรือเจ้าหน้าที่/ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 3) ประชาชนชาวบ้าน
- 4) คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน วัดถ้ำเสียงของ

ลักษณะของข้อมูล : บริบทวัดถ้ำเสียงของ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ ประวัติวัดถ้ำเสียงของ ระบบความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

- 1) ประวัติวัดถ้ำเสียงของ
- 2) บทบาทพระสงฆ์ที่เข้ามาจำพรรษาแต่ละช่วงยุคสมัย/การพัฒนาพื้นที่วัด
 - ประวัติพระสงฆ์ และสถานภาพปัจจุบัน
 - รูปแบบการพัฒนาพื้นที่วัด
 - กระบวนการขึ้นทะเบียนจัดตั้งวัดถ้ำเสียงของ
- 3) สิ่งก่อสร้างหรือรายการเสนาสนะ
 - บริเวณลานด้านบนและด้านล่าง (หน้าผา)
 - อายุการก่อสร้างและงบประมาณ
- 4) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดถ้ำเสียงของ หรืออาณาบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น
 - ถ้ำเสียงของ
 - ประตูลับแล
 - ลานแก้วเสด็จ
 - อื่น ๆ
- 5) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในอาณาบริเวณวัดถ้ำเสียงของ
 - ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำ และระบบนิเวศอื่นที่เกี่ยวข้อง
 - การจัดการทางด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ภูมิทัศน์ ขยะมูลฝอย วนเกษตร
 - องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น/ภูมิปัญญา และกลุ่มคนหรือประชาชนที่เกี่ยวข้อง
- 6) วิเคราะห์บริบทองค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชน/ประเพณีพิธีกรรม

6.1 บริบททางวัฒนธรรม: ระบบการให้คุณค่า ความเชื่อ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ

- ปฏิทินพิธีกรรม/ประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ การเลี้ยงผีปู่ตา บวชป่า งานกลิ้งผ้าป่าสามัคคีเพื่อการจัดการแหล่งน้ำ

- การให้คุณค่าและความเชื่อ
- ลักษณะและรูปแบบของพิธีกรรม/ประเพณีที่เกิดขึ้น
- กลุ่มองค์กรชุมชน และบทบาทหน้าที่

****ประเด็นส่วนของการวิเคราะห์:** บริบทหรือองค์ประกอบของการประกอบสร้าง

- ความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้าร่วมงานพิธีกรรม (กลุ่มคน/อายุ)
 - ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การใช้ลักษณะทุนทางวัฒนธรรม
- เพื่อคุณประโยชน์ในเรื่องอะไรบ้าง → วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม พิธีกรรม/โครงสร้างของความเชื่อ

7) การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นกลไกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

- การนิยามความหมาย การให้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่มีอยู่อาณาบริเวณวัดถ้ำเสี่ยงของ เช่น ทรัพยากรป่าไม้
- การใช้ประโยชน์จากป่า → วิวัฒนาการด้านการจัดการป่าชุมชนโดยแบ่งออกตามช่วงระยะเวลา/อาณาเขตที่ตั้ง รูปแบบและการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า (ทั้งภายในและภายนอก) และแสดงปฏิทินการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน
- พัฒนาการด้านการจัดการป่าชุมชน และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง
- ปฏิสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม
- การเรียนรู้/การจัดการองค์ความรู้
- ความรู้สืกร่วม/ความศรัทธาต่อชุมชน
- ปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารที่เกิดขึ้น
- ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพ ความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน เศรษฐกิจฐานรากของชุมชน เป็นต้น

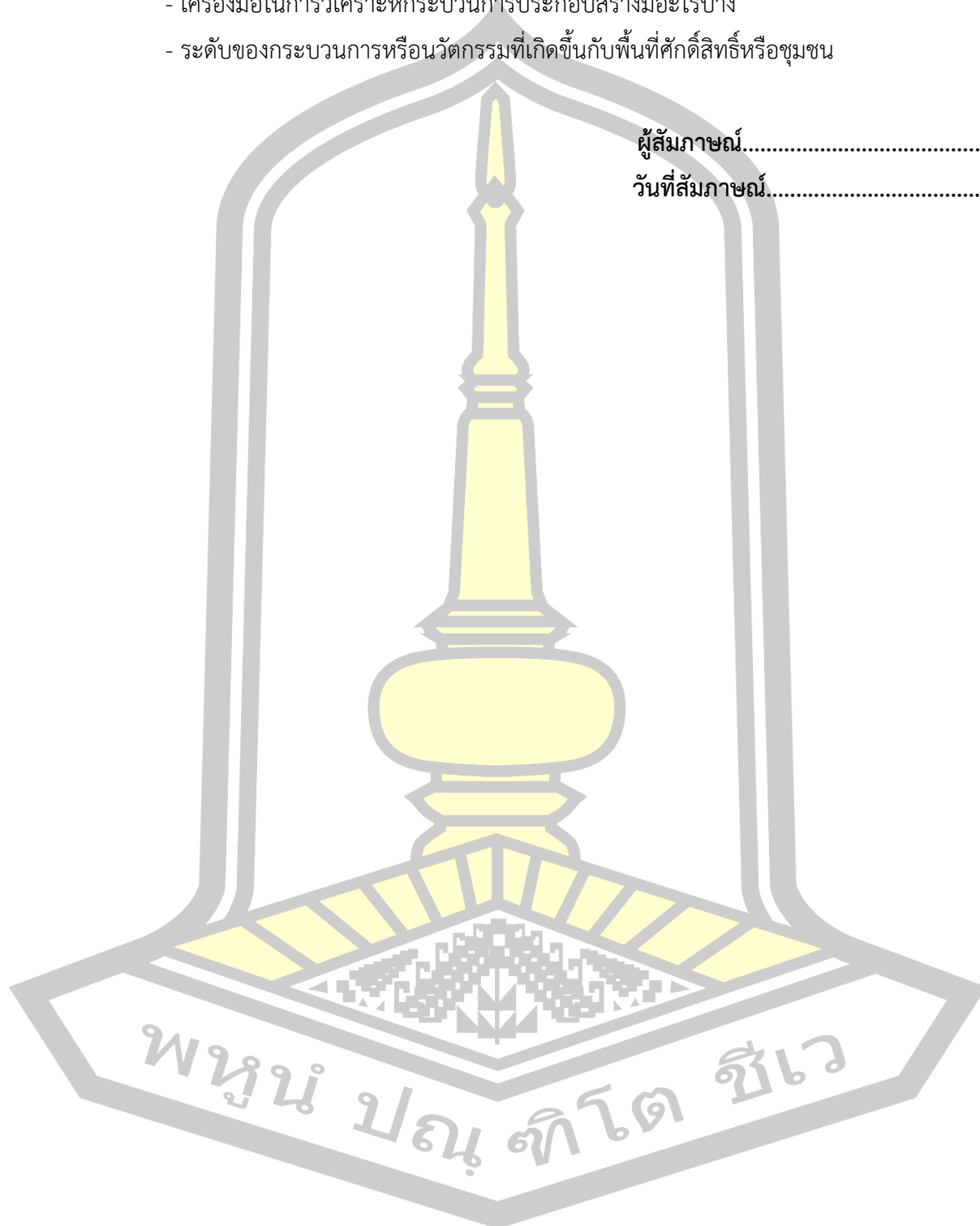
ประเด็นส่วนของการวิเคราะห์ :

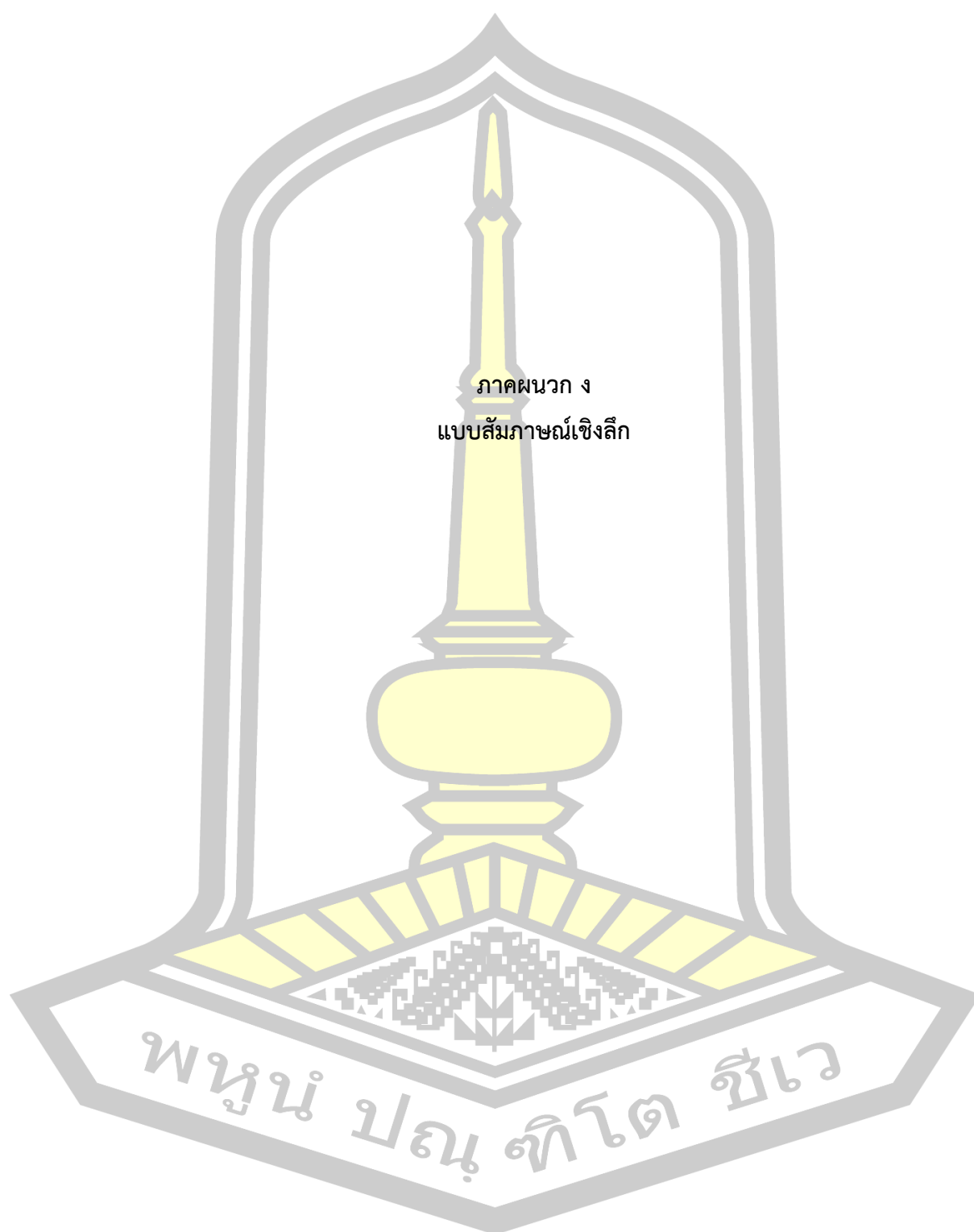
- การบ่มเพาะทัศนคติและการแยกแยะ(การลองถูกผิด/กระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนอย่างไร) → การสะสมและการรื้อฟื้นอย่างไร/การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม
- การปรับเปลี่ยนโครงสร้างของชุมชน/สภาพปัญหาหรือแรงจูงใจ
- กลไก/เครื่องมือในการประกอบสร้าง
- ปฏิบัติการที่เกิดขึ้น/Action ทั้งในระดับโครงสร้างและบุคคลอย่างไร

- การสื่อสาร/มีสัญญาณทางวาทกรรมอยู่ในรูปของอะไรบ้าง? → ตำนาน/คำบอกเล่า ฯลฯ
- เครื่องมือในการวิเคราะห์กระบวนการประกอบสร้างมีอะไรบ้าง
- ระดับของกระบวนการหรือวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือชุมชน

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่สัมภาษณ์.....

แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guides)

งานวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

การศึกษานี้ประกอบด้วยแนวทางการสัมภาษณ์ประกอบด้วย 1 ส่วน เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ สำหรับการเก็บข้อมูลรายบุคคลให้มีความละเอียดเชิงประเด็นชัดเจนมากยิ่งขึ้น ประกอบไปด้วยกลุ่มเป้าหมาย 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1) เจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์ ส่วนที่ 2) ประชาชนชาวบ้าน คือ ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำทางความเชื่อ/ประชาชนชาวบ้าน

ส่วนที่ 1 ผู้นำชุมชน หรือผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

กลุ่มผู้สัมภาษณ์ : เจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์และประชาชนชาวบ้าน

ลักษณะของข้อมูล : ระบบความเชื่อ ภูมิปัญญาและแนวทางการพัฒนาพื้นที่ ประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

1) ระบบความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติ

- การให้คุณค่าและความสำคัญ
- สถานการณ์ปัจจุบัน และการปฏิบัติตน
- พิธีกรรมและการสื่อสาร

2) ภูมิปัญญาต่อการจัดการพื้นที่

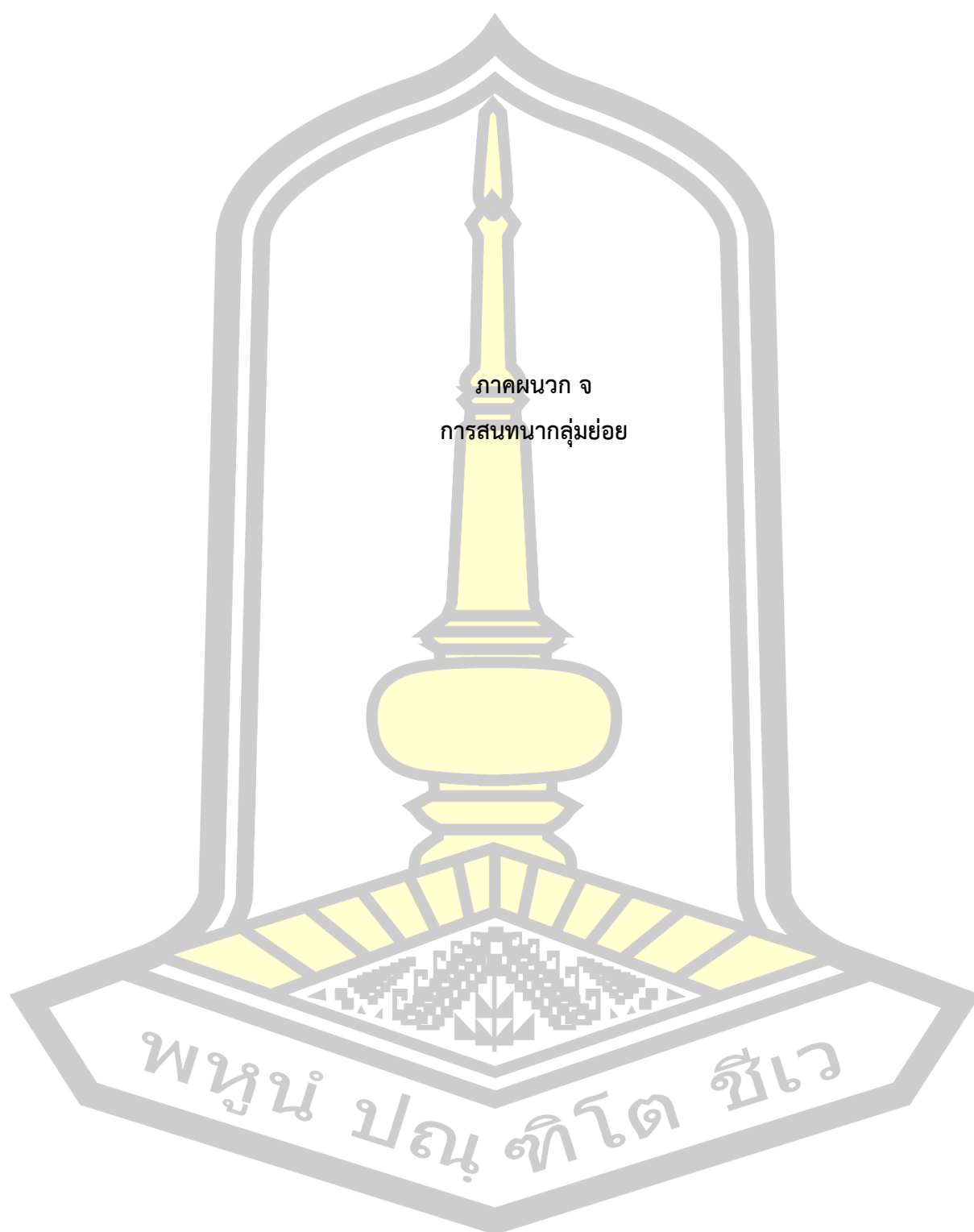
- ด้านป่าไม้
- ด้านแหล่งน้ำ
- ที่ดิน
- ระบบเกษตร
- สมุนไพร
- อื่น ๆ

3) แนวทางการพัฒนาพื้นที่ด้านการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

- ความคาดหวัง
- สิ่งที่ยากทำ
- แผนการพัฒนาพื้นที่

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่สัมภาษณ์.....

แนวทางการสนทนากลุ่มย่อย

งานวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ของรัฐบาลใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ประกอบด้วยแนวทางเพื่อกำหนดประเด็นในการจัดการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ประกอบด้วย 3 ส่วน เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ ประกอบไปด้วย กลุ่มเป้าหมาย 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1) คณะกรรมการจัดการป่าชุมชนวัดถ้ำเสี่ยงของ ส่วนที่ 2) กลุ่มประชาชนผู้ใช้ประโยชน์จากป่า 3) ปราชญ์ชาวบ้าน

กลุ่มเป้าหมาย: คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน วัดถ้ำเสี่ยงของ กลุ่มประชาชนผู้ใช้ประโยชน์จากป่า และปราชญ์ชาวบ้าน

ลักษณะของข้อมูล: การเก็บรวบรวมข้อมูลเฉพาะกลุ่มและเป็นการตรวจสอบข้อมูล โดยเฉพาะกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่า (Stakeholders) ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์เนื้อหาของข้อมูลทั้งหมด ประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

ประเด็นเนื้อหา ดังนี้

ส่วนที่ 1 ประเด็นการสนทนากลุ่มย่อย (Group discussion interview) :

แนวทางการสัมภาษณ์จากการสนทนากลุ่มย่อย เนื่องจากเป็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนหุบเขา โดยเฉพาะแปลงพื้นที่ป่าชุมชนหรือวัดถ้ำเสี่ยงของ ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1) ข้อมูลกลุ่มย่อย

- จำนวนผู้เข้าร่วม/วิทยากร
- ประเด็นการพูดคุย
- กลุ่มเป้าหมาย/บทบาทหน้าที่

2) การจัดการทรัพยากรป่าไม้/ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ

- แผนที่ทางกายภาพล้อมรอบพื้นที่วัดถ้ำเสี่ยงของ
- พัฒนาการการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- รูปแบบการใช้ประโยชน์ทั้งอดีตและปัจจุบัน
- การมีส่วนร่วม

3) หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องและรูปแบบของสนับสนุนต่อการจัดการพื้นที่

- ด้านวิชาการ
- ด้านงบประมาณ

- ข้อจำกัดการเข้ามาสนับสนุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

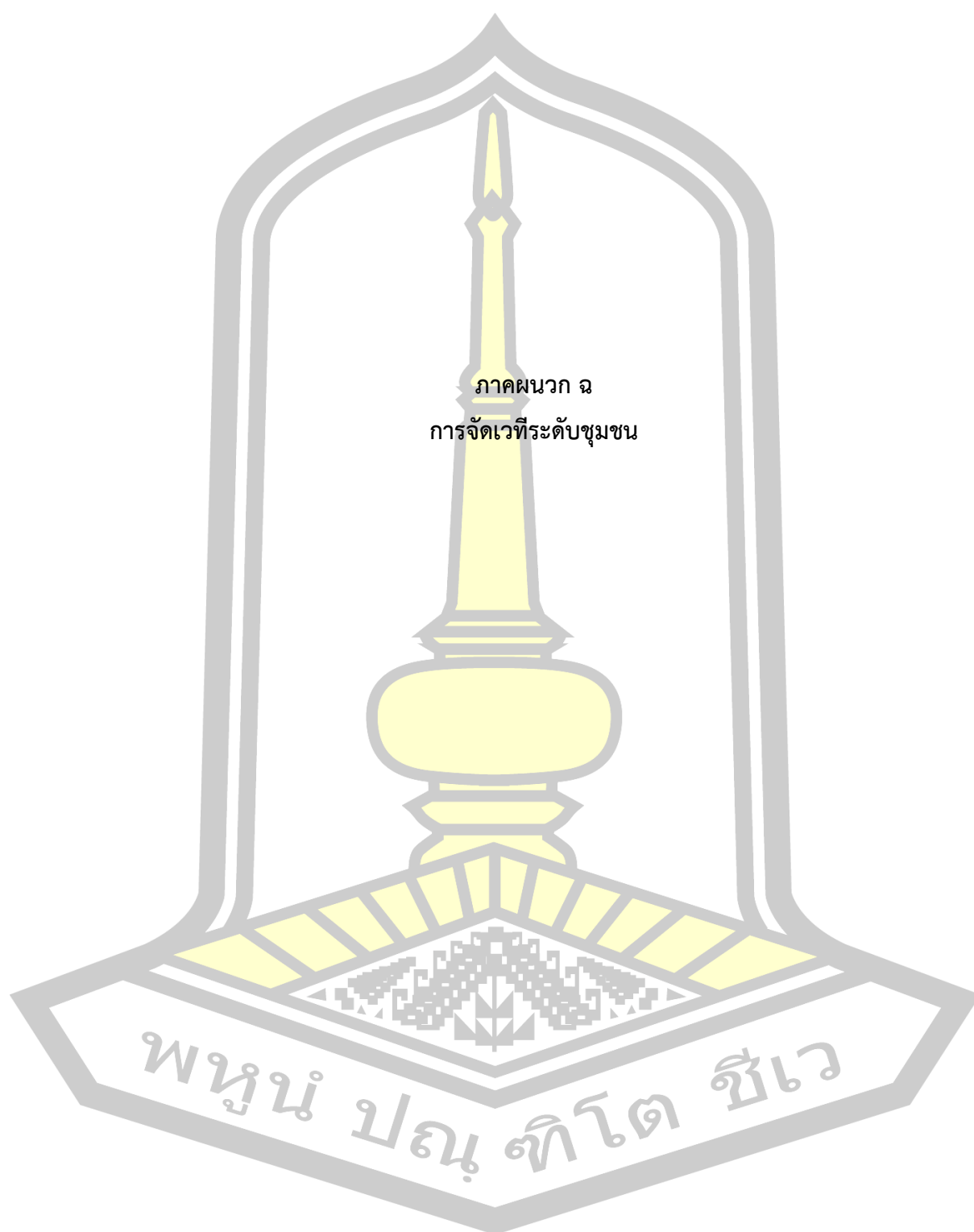
4) สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นด้านการจัดการพื้นที่

- แนวทางการแก้ไขสถานการณ์ปัญหาที่ผ่านมา
- สิ่งที่คาดหวังที่ชุมชนอยากเห็น

5) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น

- ระบบคิด การให้ความหมาย และความสำคัญของชุมชน
- วิธีการปฏิบัติ หรือแนวทาง
- รูปแบบและแนวทาง

แนวทางการจัดเวทีระดับชุมชน

งานวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

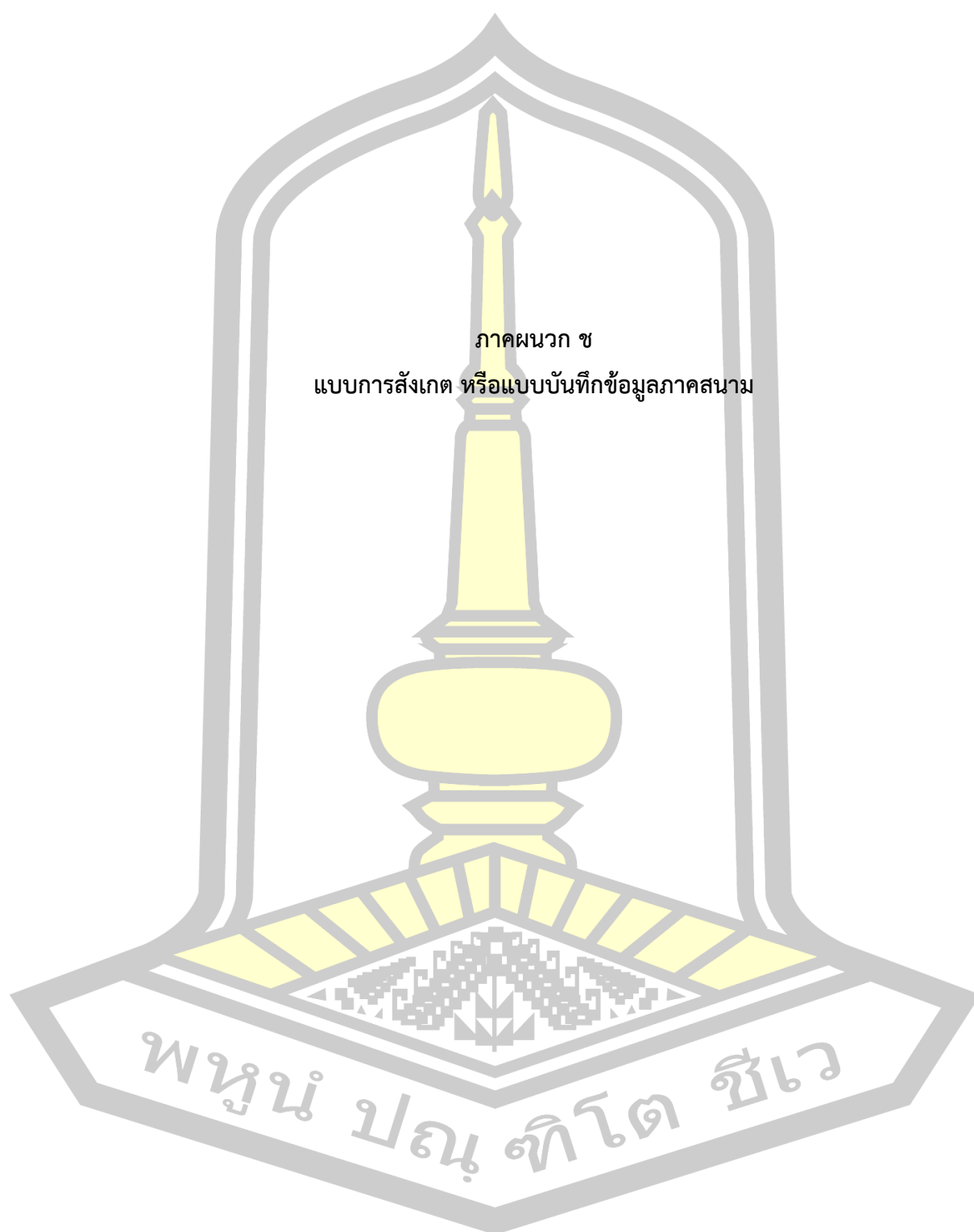
กลุ่มเป้าหมาย: สำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือตัวแทนจากกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด ได้แก่ เจ้าหน้าที่หน่วยงานระดับท้องถิ่นคือ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลระดับหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน วัดถ้าเสี่ยงของและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่า

ลักษณะของข้อมูล: เพื่อคืนข้อมูลและร่วมตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ตลอดทั้งให้ข้อเสนอแนะต่อการศึกษา ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์เนื้อหาของข้อมูลทั้งหมด

ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ข้อมูลการจัดเวทีระดับชุมชน
 - จำนวนผู้เข้าร่วม/วิทยากร
 - ประเด็นการพูดคุย
 - สถานที่ และการเตรียมการ
- 2) การคืนข้อมูลผลการศึกษาทั้งหมด
- 3) ข้อเสนอแนะ
 - เพิ่มเติมและปรับปรุงข้อมูลจากชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
- 4) แนวทางการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน
 - การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและศักยภาพพื้นที่ หรือชุมชน (SWOT Analysis) ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม
 - แผนพัฒนาระยะเวลา 3 ปี และระยะเวลา 5 ปี
 - เทคโนโลยี และนวัตกรรมทางสังคม

พูน ปณ จิโต ชีเว

แนวทางแบบการสังเกต หรือแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม

งานวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

การศึกษาค้นคว้าประกอบด้วยแนวทางแบบสังเกต หรือแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ซึ่งเป็นวิธีการที่นักวิจัยเป็นเครื่องมือหลักในการวิจัย เพราะจะช่วยสนับสนุนหรือเติมเต็มข้อมูลให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ลักษณะข้อมูล: เป็นแนวทางของแบบสังเกต (Observation guides) ทั้งในส่วนของการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากพฤติกรรมของผู้คนระหว่างที่มีการดำเนินกิจกรรม หรือการลงพื้นที่ศึกษาชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

• ข้อมูลเฉพาะประเด็น

- 1) ลักษณะทางด้านกายภาพของชุมชน
 - สภาพบริบททั่วไปของชุมชน
 - ลักษณะทางกายภาพ
 - ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ
 - ระบบสาธารณูปโภคของชุมชน (ถนน-ไฟฟ้า-ประปา)

• ข้อมูลทั่วไป (ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม)

- 1) สถานการณ์การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์จากทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรอื่น ๆ ของชุมชน
- 2) การเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิกในชุมชน ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ
- 3) ปฏิสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์ ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน
- 4) ข้อจำกัดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรอื่น ๆ โดยชุมชน
 - การมีส่วนร่วม
 - ด้านงบประมาณ
 - ด้านวิชาการ
 - อื่น ๆ

• พฤติกรรมทางสังคมของผู้นำและสมาชิกภายในและนอกชุมชน

ประเด็นส่วนของการวิเคราะห์ : สถานการณ์ที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมและแนวโน้มที่ส่งผลต่อระบบคิด เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน และการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

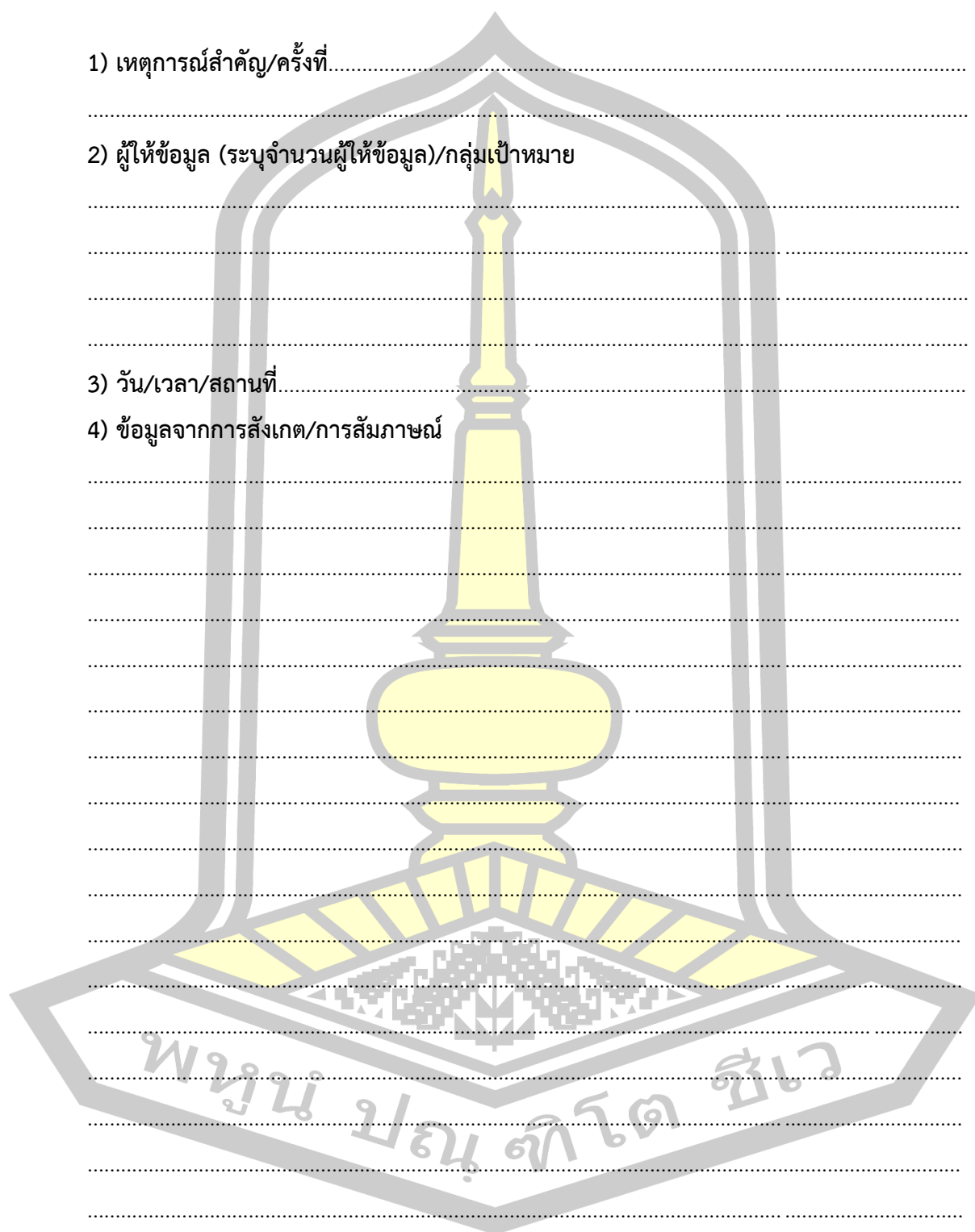
แบบฟอร์มบันทึกข้อมูลภาคสนาม

1) เหตุการณ์สำคัญ/ครั้งที่.....

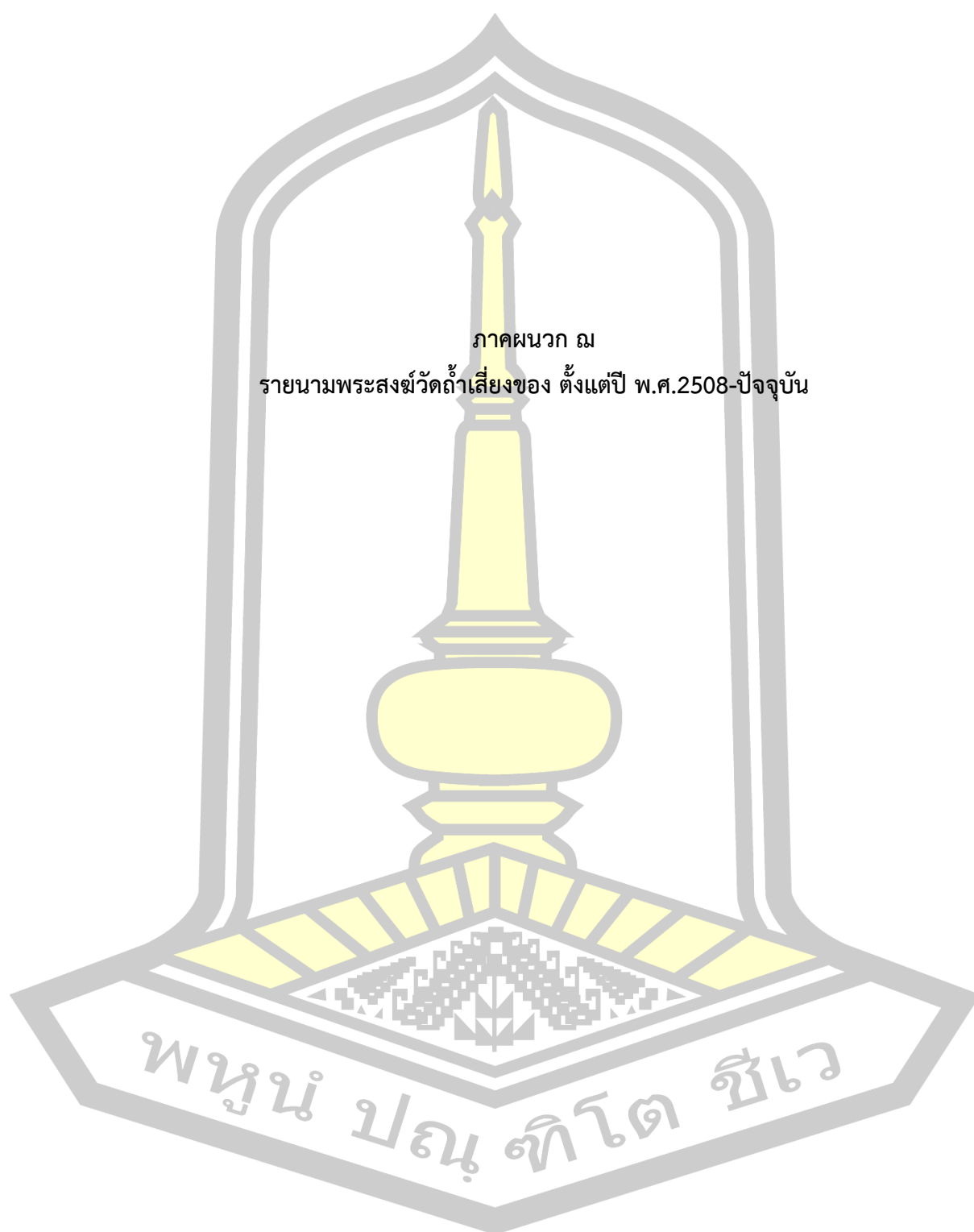
2) ผู้ให้ข้อมูล (ระบุจำนวนผู้ให้ข้อมูล)/กลุ่มเป้าหมาย.....

3) วัน/เวลา/สถานที่.....

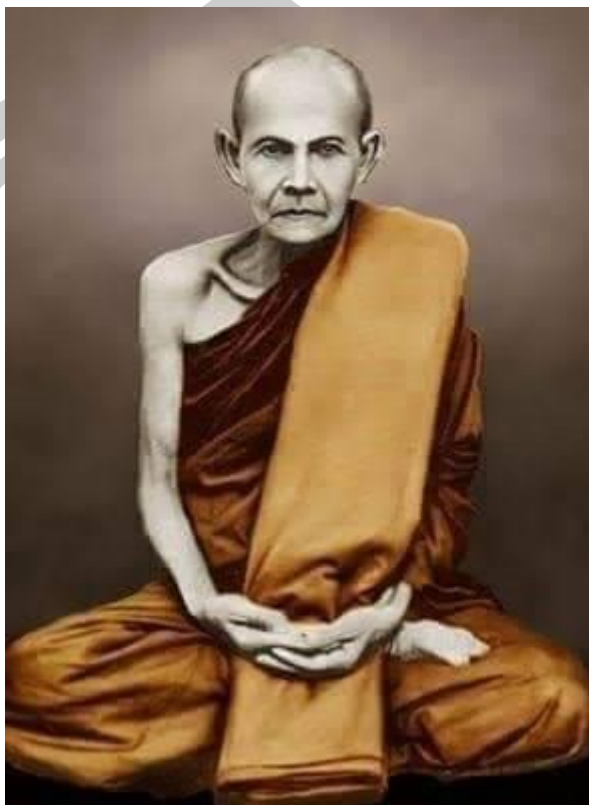
4) ข้อมูลจากการสังเกต/การสัมภาษณ์.....

ผู้บันทึกสนาม.....

ทำเนียบรายนามพระสงฆ์วัดถ้ำเลี้ยงของ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500-2565

หลวงปู่มัน ภริทัตโต (มัน แก่นแก้ว)
พระอริยเจ้าผู้เป็นบิดาของพระกรรมฐาน
ภาพจาก <http://www.dhammajak.net> (2565: ออนไลน์)

พูน ปณ ทัตโต ชีเว

รายนามพระสงฆ์วัดถ้ำเลี้ยงของ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2508-ปัจจุบัน

ช่วงปี	ภาพถ่าย/ประวัติพอสังเขป
พ.ศ. 2508	ช่วงปี พ.ศ. 2508 มีพระสงฆ์ประจำที่วัดถ้ำเลี้ยงของ ซึ่งได้มีการสร้างกุฏิหลังแรก จำนวน 3 รูป ดังรายนามต่อไปนี้ หลวงปู่แบน ชนากโร หรือ พระภาวนาวิสุทธิญาณเถร (108 พระเกจิ) ภาพจาก www.108prageji.com/หลวงปู่แบน-ชนากโร/ (2566: ออนไลน์) - ท่านเกิดเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2471 - เป็นพระเถระสายพระป่าในประเทศไทย ผู้เป็นสหธรรมิกผู้ใกล้ชิดกับพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนโน) และได้รับการวางใจจากหลวงตามหาบัว ให้เป็นเสาหลักของคณะพระกรรมฐานสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต - หลวงปู่แบนได้ละสังขาร เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2563 ณ วัดดอยธรรมเจดีย์ สิริอายุ 91 ปี 6 เดือน 14 วัน 72 พรรษา ณ วัดดอยธรรมเจดีย์ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร

ช่วงปี	ภาพถ่าย/ประวัติพอสังเขป
	หลวงปู่ยิ้ม สุกกาโม (วัดภูผาผึ้ง) (108 พระเกจิ) ภาพจาก : https://www.facebook.com/photo/?fbid=902633053499678&set=pcb.902633190166331 - ท่านเกิดเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2480 ณ บ้านค้อใหญ่ ตำบลกุดไท อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร อายุ 84 ปี (ปี พ.ศ. 2564) หรือจำนวน 62 พรรษา - ชื่อฉายา พระอธิการยิ้ม สุขกาโม - รุดงค์ ไปจังหวัดต่าง ๆ หลายจังหวัด เช่น จังหวัดนครพนมและจันทบุรี และไปศึกษาหลักการประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างเข้มข้นกับ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ศิษย์ชั้นผู้ใหญ่ขององค์หลวงปู่มั่น ณ วัดป่าอุดมสมพร จังหวัดสกลนคร - เจ้าอาวาสวัดป่าภูผาผึ้ง บ้านนาโคกสูง หมู่ที่ 3 ตำบลกกตูม อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร - ปัจจุบันท่านยังมีชีวิตอยู่

ช่วงปี	ภาพถ่าย/ประวัติพอสังเขป
	หลวงปู่สมา ชันติปาโล (108 พระเกจิ) ภาพจาก: www.108prageji.com/หลวงปู่สมา-ชันติปาโล/ (2566: ออนไลน์) - ท่านเกิดเมื่อวันจันทร์ที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2477 - สมัยเด็ก หลวงปู่สมา ได้มีโอกาสใกล้ชิดและถวายภัตตาหารหลวงปู่ที่วัดป่าบ้านนามนอยู่เป็นประจำร่วมกับบรรพบุรุษ - ยึดหลักข้อวัตรปฏิบัติ และปฏิบัติของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ซึ่งเป็นพระอริยสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จึงเกิดความรู้สึกเลื่อมใส ในองค์หลวงปู่มั่น และพระรัตนไตร เป็นอันมาก คิดอยู่ในใจเสมอว่า “เมื่อโตขึ้นเราต้องบวชให้ได้” - ท่านได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในทางพระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 ณ พัทธสีมาวัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร - อยู่ร่วมกับหลวงปู่แบน ธนากโร และได้มีการสร้างกุฏิหลังแรกที่วัดถ้ำเสี่ยงของ - หลวงปู่สมาได้ละสังขาร ด้วยอาการอันสงบด้วยโรคหัวใจ เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2537 *ที่วัดป่าดงชน ต.ดงชน อ.เมือง จ.สกลนคร

ช่วงปี	ภาพถ่าย/ประวัติพอสังเขป
พ.ศ. 2518	หลวงปู่อินทร์ถวาย สนตุสสุโก ภาพจาก: https://www.facebook.com/Watpanakhamnoi/ (2566: ออนไลน์) - ท่านเกิดเมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2488 - บรรพชาเมื่อวันศุกร์ที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2500 ณ วัดปากกลางสนาม อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร - ช่วงนอกพรรชาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา หลวงพ่อได้ลาองค์หลวงตามาเที่ยววิเวก รุดงค์ ในแถบ จ.อุดรธานี เลย หนองคาย สกลนคร นครพนม และ มุกดาหารเพื่อปฏิบัติภาวนาตามแนวแถวพ่อแม่ครูบาอาจารย์พระรุดงค์กรรมฐาน ซึ่งอาจเป็นช่วงเวลาหนึ่งที่หลวงปู่ได้เวียนมาปฏิบัติธรรมที่วัดถ้ำเสียงของ จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน เป็นลักษณะการจำพรรษาชั่วคราว แต่ละช่วงประมาณ 10 วัน - ได้อยู่ศึกษาปฏิบัติธรรมและจำพรรษากับองค์หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน ณ วัดป่าบ้านตาด รวมเป็นระยะเวลากว่า 13 ปี - ปี พ.ศ. 2565 พระราชภาวนาวิภากร วิ. (อินทร์ถวาย สนตุสสุโก) ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ปรด.) สาขาปรัชญาและศาสนา ตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น - ปัจจุบันท่านยังมีชีวิตอยู่ จำพรรษาที่วัด ป่านาคำน้อย อำเภอนาูง จังหวัดอุดรธานี ปี พ.ศ. 2566 สิริอายุรวม 77 ปี หรือ 58 พรรษา

ช่วงปี	ภาพถ่าย/ประวัติพอสังเขป
พ.ศ. 2521- 2522	หลวงปู่คลาด คุรุหมโม (108 พระเกจิ) ภาพจาก www.108prageji.com หลวงปู่คลาด-คุรุหมโม/ (2566: ออนไลน์) - ท่านเกิดวันจันทร์ที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2489 - ปี พ.ศ.2512 ขณะที่ท่านมีอายุ 23 ปี ท่านได้บรรพชาอุปสมบทที่วัดบางเตยใน สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และญัตติเข้าในสังกัดคณะธรรมยุตินิกาย ที่วัดประชาสันติ อำเภอมือง จังหวัดพังงา - ท่านเป็นศิษย์ขององค์พ่อแม่ครูอาจารย์หลวงปู่ฝั้น อาจาโร และองค์หลวงตามหาบัว ญาณสมปนโน - หลังออกพรรษาเที่ยววิเวกไปตามภูพาน พอใกล้เข้าพรรษาเราก็เข้าจำพรรษาที่ วัดถ้ำเสียงของ ตรงกับ พ.ศ. 2522 เป็นพรรษาที่ 11 เป็นช่วงสมัยที่มีการพัฒนาพื้นที่วัดด้านรายการเสนาสนะอย่างต่อเนื่อง และเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนทั้งภายในและนอกชุมชน - ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ จำพรรษาที่วัดป่าบ้านใหม่ ต.เมืองพาน อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี - ปัจจุบัน หลวงปู่คลาด คุรุหมโม เป็นประธานสงฆ์วัดป่าบ้านใหม่ ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี อายุ 76 ปี พรรษา 53 (2 ธันวาคม พ.ศ. 2564)

ช่วงปี	ภาพถ่าย/ประวัติพอสังเขป
พ.ศ. 2521- 2527	-ไม่มีภาพประกอบ- หลวงปู่หนู รตโนภิชู - พ.ศ.2519 เข้ามาจำพรรษา ประมาณ 2 สัปดาห์ เนื่องจากมีกลุ่มคอมมิวนิสต์ขึ้นมาแข็ง เดือนไม่ให้อยู่ในพื้นที่นานกว่านี้ ซึ่งขณะนั้นมีพระสงฆ์จำนวน 1 รูป และสามเณรจำนวน 1 รูป - พ.ศ.2523-2524 เข้ามาจำพรรษาอีกรอบเพื่อสร้างวัดหรือรายการเสนาสนะต่าง ๆ เพิ่มเติม ขณะนั้นมีพระสงฆ์ประมาณ 4-5 รูป และรายการเสนาสนะที่ดำเนินการสร้าง ได้แก่ พระนอน และกุฏิน้อย ซึ่งเป็นยุคสมัยที่ดำเนินการสร้างรายการเสนาสนะมากที่สุด เนื่องจากพระสงฆ์มีความชำนาญด้านงานงานและก่อสร้าง ซึ่งมีระยะเวลา 16 พรรษา - พ.ศ.2529 ได้ลาสิกขาบท รวม 16 พรรษาและปัจจุบันเป็นชาวบ้านชุมชนหุบเลา เป็นผู้ อุปฐากที่วัดถ้ำเสียงของ
พ.ศ. 2527- 2535	-ไม่มีภาพประกอบ- หลวงปู่ลาด เดชโสภา - เดิมที่ท่านเป็นคนพื้นเพจังหวัดกาฬสินธุ์ - พ.ศ. 2528 ท่านเข้ามาธุดงค์ - เมื่อประมาณปี พ.ศ.2534-2535 ท่านมรณภาพที่วัดถ้ำเสียงของ ประมาณช่วงอายุ 56 พรรษา มีการงานฌาปนกิจศพ และบรรจุพระอัฐิ บริเวณหน้าหน้าผา หรือใกล้เคียงพระ บรมไตรโลกนาถ ที่วัดถ้ำเสียงของ - ช่วงยุคที่มีลูกศิษย์เข้ามาร่วมทำบุญค่อนข้างเยอะ และวัดเป็นที่รู้จักของผู้คนในวงกว้าง เพิ่มมากขึ้น

ช่วงปี	ภาพถ่าย/ประวัติพอสังเขป
พ.ศ. 2528- 2535	หลวงปู่ผ่าน ปัญญาปทีโป (108 พระเกจิ) ภาพจาก www.108prageji.com/หลวงปู่ผ่าน-ปัญญาปทีโป/ (2566: ออนไลน์) - ท่านเกิด วันพฤหัสบดีที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2465 - ปี พ.ศ. 2480 ขณะอายุ 15 ปี จึงบรรพชาเป็นสามเณรที่บ้านอากาศ - หลวงปู่ผ่านเดินธุดงค์เข้ามาวัดถ้ำเสียงของ เมื่อปี พ.ศ. 2521 เพื่อร่วมงานหลวงปู่ฝั้น ที่มรณภาพ และพ.ศ. 2522 พิธีฌาปนกิจของหลวงปู่ลาต เดชโสภณ ที่จัดขึ้นบนพื้นที่วัดถ้ำเสียงของ - ช่วงออกพรรษามาตลอด โดยเฉพาะเที่ยวไปมาช่วงฤดูแล้งจนถึงปี พ.ศ. 2535 - หลวงปู่ผ่านได้ละสังขาร เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2554 สิริรวมอายุได้ 89 ปี หรือ 64 พรรษา มรณภาพแล้วที่อำเภอสว่างแดนดิน อำนาจ
พ.ศ. 2535- 2538	*พระสงฆ์ทั้ง 4 รูป เข้ามาจำพรรษาช่วงเวลาเดียวกัน ได้แก่ -ไม่มีภาพประกอบ- หลวงปู่หนูเพชร - ลาสิกขาบท อาศัยอยู่ที่อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร - ปัจจุบันเป็นชาวบ้านชุมชนหุบเกล้า และเป็นโยมผู้อุปัฏฐาก ที่วัดถ้ำเสียงของ -ไม่มีภาพประกอบ-

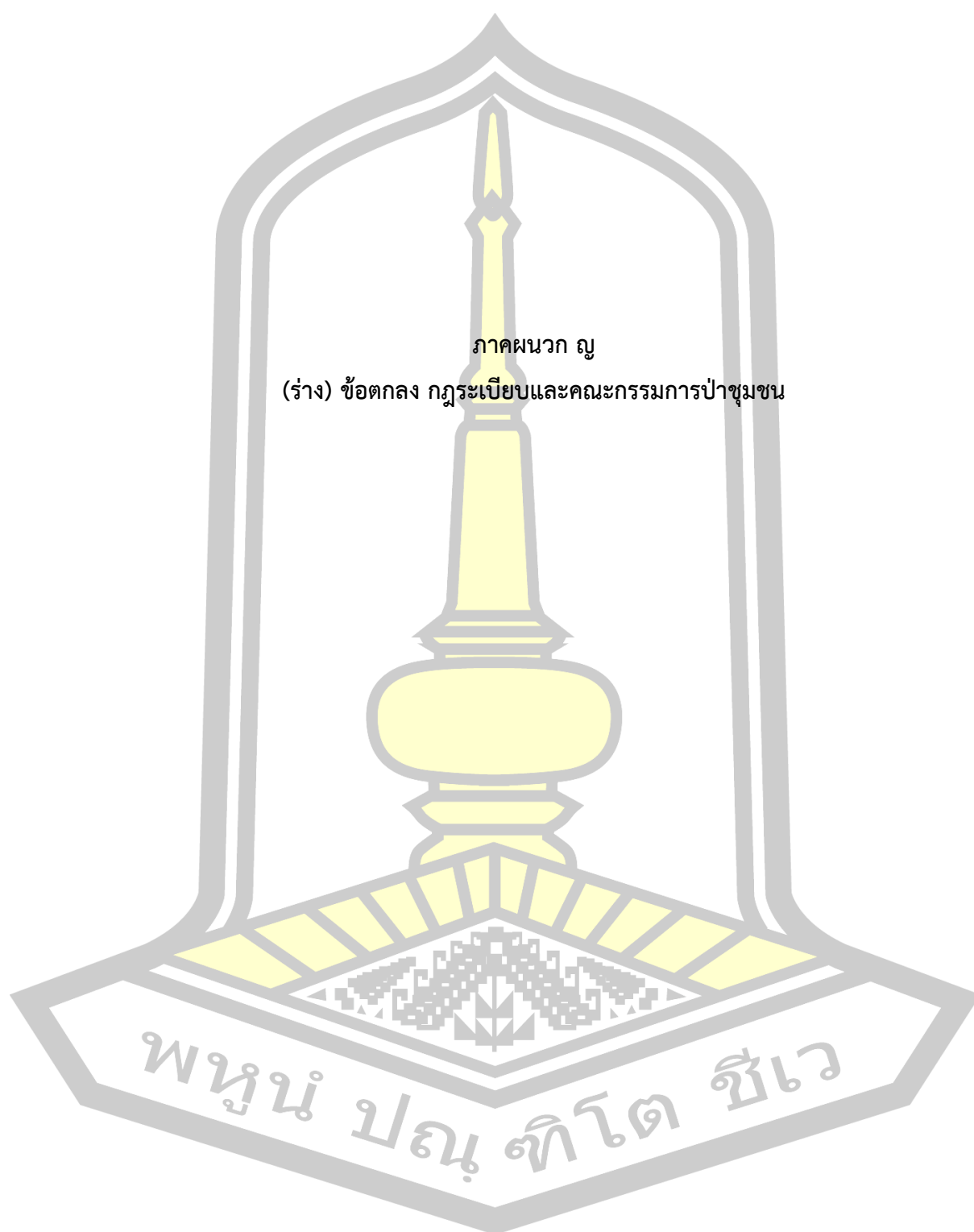
ช่วงปี	ภาพถ่าย/ประวัติพอสังเขป
	หลวงปู่เลิศ ชินวังโส -ไม่มีภาพประกอบ- พระอาจารย์สมพร (ปัจจุบันอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์) -ไม่มีภาพประกอบ- หลวงพ่อสุดใจ อนุตตโร (อ.พังโคน จ.สกลนคร)
พ.ศ. 2539- 2540	หลวงปู่สมัย ที่ไชยโก (108 พระเกจิ) ภาพจาก www.108prageji.com /หลวงปู่สมัย-ที่ไชยโก/ (2566: ออนไลน์) - ท่านเกิดเมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2473 ปีมะเมีย ณ บ้านนาเตียง ตำบลตาลเนิน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร - พออายุครบ 20 ปีบรรพชา ท่านจึงได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ โดยเข้าฝึกค้ำบรรพชาอุปสมบท ณ วัดสามัคคีบำเพ็ญผล บ้านนาเตียง ตำบลตาลเนิน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร และ พรรษาที่ 1-2 ปี

ช่วงปี	ภาพถ่าย/ประวัติพอสังเขป
	- พ.ศ. 2494– 2495 จำพรรษาที่วัดอรัญญิกาวาส อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม และได้ศึกษาพระปริยัติธรรมที่ วัดศรีเทพประดิษฐาราม สอบได้นักธรรมชั้นตรี - พรรษาที่ 46 ปี พ.ศ. 2540 อยู่จำพรรษาที่ วัดถ้ำเสียงของ บ้านหลุบเลา อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร จำนวน 1 ปี - ท่านชำนาญทั้งด้านช่างไม้ และช่างปูน สามารถสร้างและออกแบบเสนาสนะได้เป็นอย่างดี - พรรษาที่ 48– 54 ปี พ.ศ. 2542– 2549 ได้มาจำพรรษาที่ วัดป่าโนนแสงทอง วัดป่าโนนแสงทอง อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร - หลวงปู่ได้ละสังขาร เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 สิริรวมอายุได้ 78 ปี 1 เดือน 4 วัน หรือจำนวน 57 พรรษา
พ.ศ. 2554- ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2565)	พระครูพุทธปัญญาภรณ์ (ฐิติกรณ์ จิตธมโม) ภาพจาก ผู้วิจัย (2565) - ประวัตินานเกิดเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2506 และอุปสมบทเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2526 นอกจากเป็นศาสนสถานแล้ว วัดถ้ำเสียงของ ยังมีกิจกรรมด้านการพัฒนาที่มีความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการพัฒนาพื้นที่ ได้แก่ - โครงการพุทธอุทยานวัดถ้ำเสียงของ ร่วมกับกรมป่าไม้

ช่วงปี	ภาพถ่าย/ประวัติพอสังเขป
	- โครงการป่าชุมชน ร่วมกับกรมป่าไม้ - ปี พ.ศ. 2560 การพัฒนาเข้าสู่กระบวนการยื่นเพื่อขอจัดตั้งวัดถ้ำเสียงของกับทางสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (มีการบูรณะปฏิสังขรณ์และพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง) - ปัจจุบันท่านยังมีชีวิตอยู่ และได้ถูกแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดถ้ำเสียงของ เมื่อวันที่ 11 เม.ย. พ.ศ. 2566

หมายเหตุ : แหล่งที่มาข้อมูลบางส่วนได้จาก <https://www.108prageji.com/> 108 พระเกจิ รวมเรื่องราวพระเกจิอาจารย์ทั่วประเทศ ซึ่งเป็นการรวมประวัติและปฏิบัติของบูรพาจารย์ พระเถรานุเถระ ที่สำคัญ พระอริยเจ้า ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เพื่อให้สะดวกต่อการสืบค้นข้อมูล

(ร่าง) ข้อตกลง กฎระเบียบและคณะกรรมการป่าชุมชน

ข้อตกลงและกฎระเบียบป่าชุมชน

หมวดทั่วไป

- 1) ห้ามมิบุกรุกพื้นที่ หรือตัดต้นไม้ หรือลดความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่า เช่น การห้ามลักลอบตัดไม้ การขยายพื้นที่ทำกิน เป็นต้น ยกเว้นกรณีใช้ประโยชน์เพื่อส่วนรวมหรือชุมชน ต้องผ่านคณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการป่าชุมชน
- 2) การใช้ประโยชน์เพื่อการสืบสานวัฒนธรรมของชุมชนเท่านั้น
- 3) ห้ามทิ้งขยะในเขตพื้นที่ป่า
- 4) ห้ามมีล่าสัตว์ โดยเฉพาะสัตว์ใหญ่ เช่น หมูป่า
- 5) ห้ามใช้สถานที่เพื่อทำกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย เช่น เล่นการพนัน เสพสิ่งเสพติด เป็นต้น

บทลงโทษ

- 1) หากมีการล่าสัตว์ป่า
 - ความผิดครั้งที่ 1 ตักเตือน พร้อมยึดของกลาง
 - ความผิดครั้งที่ 2 ปรับตั้งแต่ 500 บาท ขึ้นไป
 - ความผิดครั้งที่ 3 ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย
- 2) หากมีการตัดต้นไม้ ปรับต้นละไม่เกิน 5,000 บาท หรือดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป
- 3) หากมีการบุกรุกพื้นที่ ต้องดำเนินการให้ออกจากพื้นที่ หรือส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย หรือ ต้องจ่ายค่าเสียหาย 5,000 บาทและซ่อมแซมฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าไม้ต่อเนื่อง

คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน

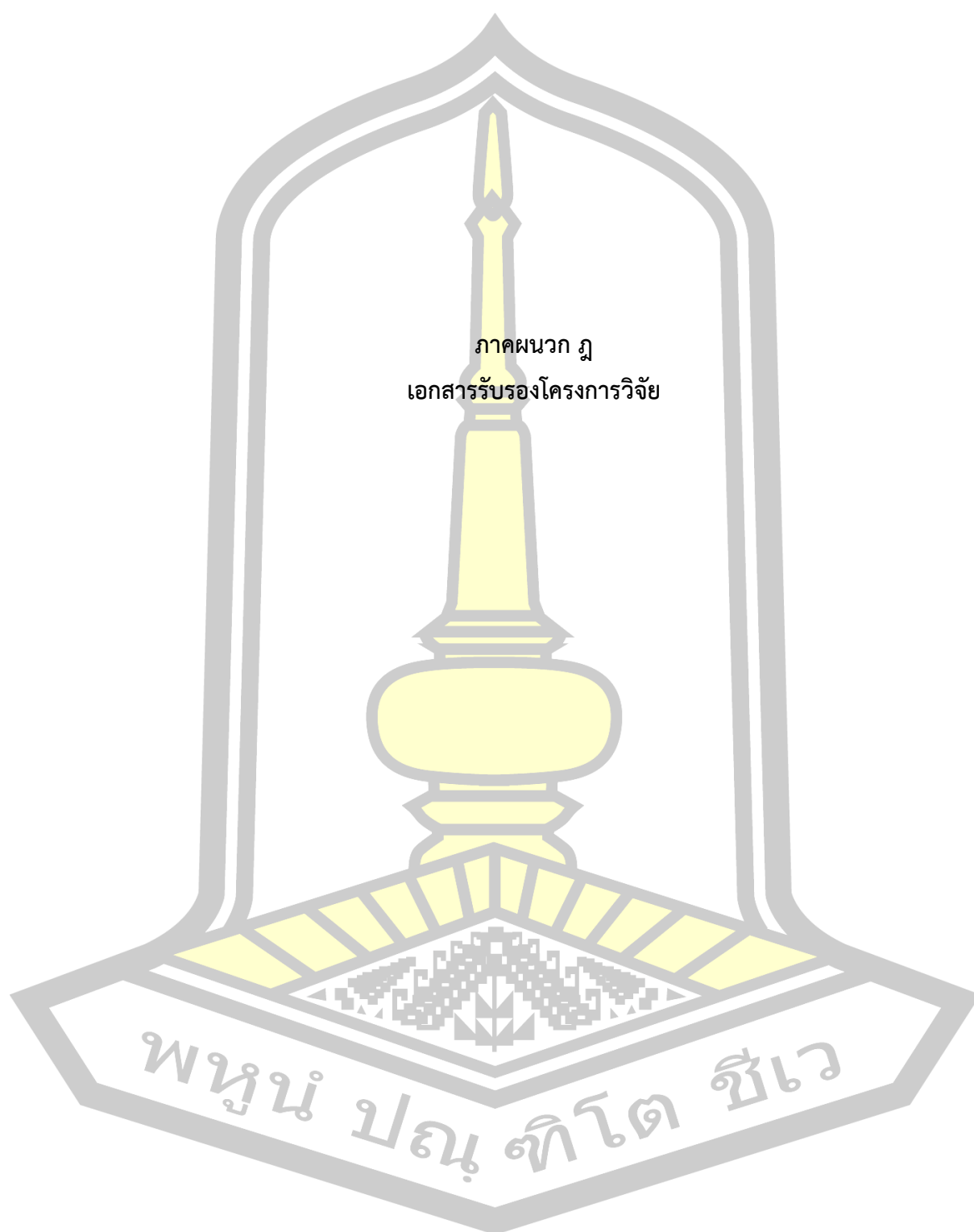
จากชุมชนหลุมเลา 5 หมู่บ้าน จำนวน 20 คน ได้แก่

ชื่อหมู่บ้าน	รายชื่อคณะกรรมการ	หมายเหตุ
หมู่ที่ 1 บ้านหลุมเลา	1) นายบรรทม พรหมสาขา ณ สกลนคร 2) นายปราบ คำศรีพล 3) นายสุตตา เลานามสิงห์ 4) นายสมชาย ประภาศโนบล 5) นายมนัส มหาโครต	

หมู่ที่ 2 บ้านหลุบเลาน้อย	1) นายวสันต์ หงษ์วิเศษ 2) นายอรุณ ศรีสุโพธิ์ 3) นายลับ ภูโคกยาว 4) นางสาวเรือง นิลนวล 5) นายทวีชัย ผาบแก้ว	
หมู่ที่ 10 บ้านหลุบเลาพัฒนา	1) นายสุคิด กิ่งพรมภู 2) นายปรีชา เลานามสิงห์ 3) นายณัฐวุฒิ สมวงศ์ 4) นายวาสนา ยังแสนภู 5) นายเสน่ห์ ชาวสำราญ	
หมู่ที่ 11 บ้านน้อยตาจี	-ไม่ได้เข้าร่วม-	ติดภารกิจชุมชน
หมู่ที่ 15 บ้านหลุบเลานาจาน	1) นายเทิน เลานวดวัน 2) นายคำพัน พรหมสาขา ณ สกลนคร 3) นางอมรรัตน์ บัวกมล 4) นายทองไสย ผาบแก้ว 5) นายธนนชัย ถึงคำภู	

หมายเหตุ : ส่วนพื้นที่แปลงอื่น เป็นไปตามระเบียบของระบบราชการว่าด้วยโครงการจัดการป่าชุมชน ซึ่งจะมีกฎระเบียบข้อบังคับแนบท้าย

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เอกสารรับรองโครงการวิจัย

เลขที่การรับรอง : 011-005/2566

ชื่อโครงการวิจัย (ภาษาไทย) การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย

ชื่อโครงการวิจัย (ภาษาอังกฤษ) A Construction of the Sacred Area for Management of the Natural Resource and Environment in the State's Area under the Context of Contemporary Society.

ผู้วิจัย : นางสาวภัชราภรณ์ สาคำ

หน่วยงานที่รับผิดชอบ : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

สถานที่ทำการวิจัย : 1. วัดถ้ำเสียงของ ตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร
2. ชุมชนตำบลหุบเลา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดสกลนคร

ประเภทการพิจารณาแบบ : แบบเร่งรัด

วันที่รับรอง : 23 มกราคม 2566

วันหมดอายุ : 22 มกราคม 2567

ข้อเสนอการวิจัยนี้ ได้รับการพิจารณาและให้ความเห็นชอบจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยมหาสารคามแล้ว และอนุมัติในด้านจริยธรรมให้ดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่องข้างต้นได้ บนพื้นฐานของโครงร่างงานวิจัยที่คณะกรรมการฯ ได้รับและพิจารณา เมื่อเสร็จสิ้นโครงการแล้วให้ผู้วิจัยส่งแบบฟอร์มการปิดโครงการและรายงานผลการดำเนินงานมายังคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม หรือหากมีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในโครงการวิจัย ผู้วิจัยจะต้องยื่นขอรับการพิจารณาใหม่

.....ภคร.....สวางจิตร์.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เกสักรหญิงราตรี สว่างจิตร์)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ทั้งนี้ การรับรองนี้มีเงื่อนไขดังที่ระบุไว้ด้านหลังทุกข้อ (ดูด้านหลังของเอกสารรับรองโครงการวิจัย)

005/66

ECMSU01-05.04

เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย (สำหรับการสัมภาษณ์)
(สำหรับการตอบแบบสอบถาม 18 ปีขึ้นไป)

เรียน

เนื่องด้วยข้าพเจ้า นางสาวภัชราภรณ์ สาคำ นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กำลังดำเนินการวิจัย เรื่อง “การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย (A Construction of the Sacred Area for Management of the Natural Resource and Environment in the State's Area under the Context of Contemporary Society)” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 1) เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของรัฐ 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ของรัฐ และ 3) เพื่อศึกษาการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ประโยชน์ที่ท่านจะได้รับจากการวิจัยนี้ คือ ได้องค์ความรู้การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐ ภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ท่านอาจจะไม่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากการเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ แต่ข้อมูลที่ได้จะมีประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาทางด้านการเมือง การปกครองและทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น

หากท่านตัดสินใจเข้าร่วมการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยจะขอสัมภาษณ์ในประเด็น การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ซึ่งประกอบด้วยคำถาม มีทั้งหมด 5 ส่วน จำนวน 5 ประเด็น ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งจะใช้เวลาในการสัมภาษณ์ประมาณ 30 นาที โดยจะขอสัมภาษณ์ที่ท่านสะดวก อาทิ บ้านของท่าน วัด หรือศาลาประชาคมหมู่บ้าน

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะขออนุญาตบันทึกเสียง ถ่ายภาพและบันทึกวิดีโอ และจะดำเนินการทำลายข้อมูลภายหลังเสร็จสิ้นการวิจัย

หากท่านรู้สึกอึดอัด หรือรู้สึกไม่สบายใจกับบางคำถาม ท่านมีสิทธิ์ที่จะไม่ตอบคำถามเหล่านั้นได้ รวมถึงท่านมีสิทธิ์ถอนตัวออกจากโครงการนี้เมื่อใดก็ได้ โดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า และการไม่เข้าร่วมวิจัยหรือถอนตัวออกจากโครงการวิจัยนี้ จะไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อวิถีการดำรงชีวิตของท่านแต่อย่างใด

ข้อมูลในการสัมภาษณ์จะถูกเก็บรักษาไว้ ไม่เปิดเผยต่อสาธารณะเป็นรายบุคคล แต่จะรายงานผลการวิจัยในภาพรวมเท่านั้น และจะดำเนินการทำลายข้อมูลที่เกี่ยวข้องภายหลังเสร็จสิ้นการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ท่านจะไม่ได้รับค่าตอบแทนและไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น

หากท่านมีข้อสงสัยเกี่ยวกับงานวิจัย โปรดติดต่อได้ที่ นางสาวภัชราภรณ์ สาคำ สังกัดคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม หมายเลขโทรศัพท์มือถือ 087-4382298

หากท่านได้รับการปฏิบัติไม่ตรงตามที่ระบุไว้หรือต้องการทราบสิทธิของท่านและต้องการแจ้งการวิจัยนี้ สามารถติดต่อได้ที่ “คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม” กองส่งเสริมการวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โทร. 043-754416 เบอร์ภายใน 1755

ขอขอบพระคุณอย่างสูง

ภัชราภรณ์ สาคำ

(นางสาวภัชราภรณ์ สาคำ)

ผู้วิจัย

ECMSU01-06.03

**แบบแสดงความยินยอมให้ทำการวิจัยจากอาสาสมัคร
(สำหรับอาสาสมัครอายุ 18 ปีขึ้นไป)**

ข้าพเจ้า (นาง/นางสาว/นาย) นามสกุล อายุ ปี
บ้านเลขที่ หมู่ที่ ตำบล อำเภอ จังหวัด

ได้อ่านคำชี้แจง/ รับฟังคำอธิบายจาก นางสาวภัชราภรณ์ สาคำ เกี่ยวกับการเป็นอาสาสมัครในโครงการวิจัยเรื่อง “การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของรัฐภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย” โดยข้อความที่อธิบายประกอบด้วย รายละเอียดทั้งหมดเกี่ยวกับที่มาและจุดมุ่งหมายในการทำวิจัย, รายละเอียดของขั้นตอนต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าต้องปฏิบัติและได้รับการปฏิบัติ, ประโยชน์ที่ข้าพเจ้าจะได้รับจากการวิจัย และความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการเข้าร่วมการวิจัย รวมทั้งแนวทางป้องกันและแก้ไขหากเกิดอันตราย โดยได้อ่าน/ รับฟังคำอธิบายข้อความในเอกสารชี้แจงสำหรับอาสาสมัครที่ให้สัมภาษณ์โดยตลอด อีกทั้งยังได้รับคำอธิบายและการตอบข้อสงสัยจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ตลอดจนการรับรองจากผู้วิจัยที่จะเก็บรักษาข้อมูลของข้าพเจ้าไว้เป็นความลับ และไม่ระบุชื่อหรือข้อมูลส่วนตัวเป็นรายบุคคลต่อสาธารณชน โดยผลการวิจัยจะนำเสนอในลักษณะภาพรวมที่เป็นการสรุปผลการวิจัยเพื่อประโยชน์ทางวิชาการเท่านั้น

“ในการเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครของโครงการวิจัยครั้งนี้ ข้าพเจ้าเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ” และข้าพเจ้าสามารถถอนตัวจากการศึกษานี้เมื่อใดก็ได้ ถ้าข้าพเจ้าปรารถนา โดยจะไม่มีผลกระทบและไม่เสียสิทธิ์ใด ๆ ที่ข้าพเจ้าจะได้รับต่อไปในอนาคต

ข้าพเจ้าเข้าใจข้อความในเอกสารชี้แจงอาสาสมัคร และแบบแสดงความยินยอมนี้โดยตลอดแล้ว
จึงลงลายมือชื่อไว้ ณ ที่นี้

ลงชื่อ.....อาสาสมัคร
(.....)

วันที่.....

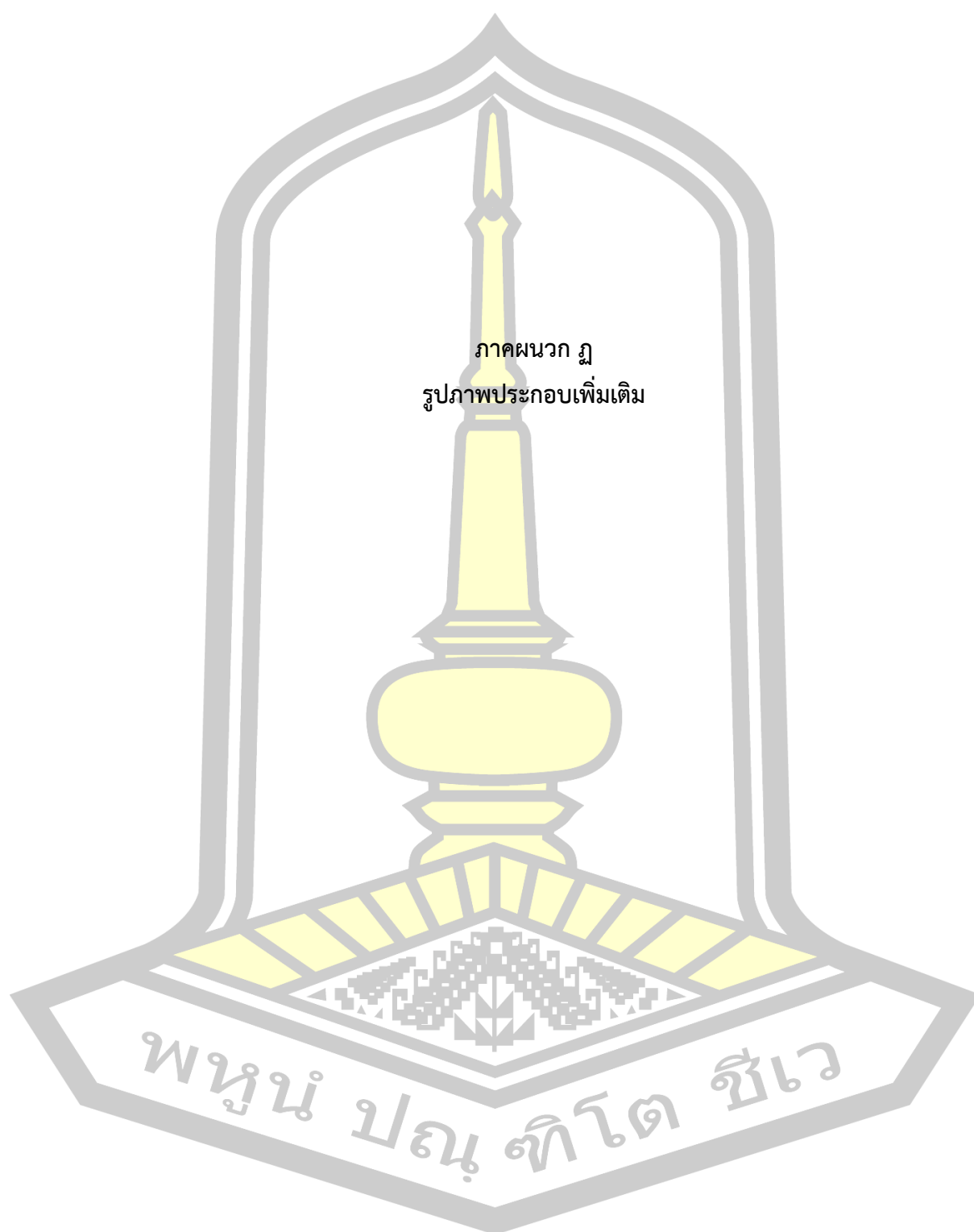
ลงชื่อ.....พยาน (กรณีที่อ่านคำชี้แจงให้อาสาสมัครฟัง)
(.....)

วันที่.....

ลงชื่อ ภัชราภรณ์ สาคำผู้ขอความยินยอม
(นางสาวภัชราภรณ์ สาคำ)

วันที่.....

ว.๑

ประกาศจังหวัดสกลนคร เรื่อง การสร้างวัด

ตามที่ นายเทิน เลานวदन อยู่บ้านเลขที่ ๖๖ หมู่ที่ ๑๕ ตำบล หลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัด สกลนคร ได้ขออนุญาตสร้างวัดสังกัดคณะสงฆ์ ธรรมยุต ณ บ้านหลุบเลาจาก หมู่ที่ ๑๕ ตำบล หลุบเลา อำเภอกุพาน จังหวัด สกลนคร นั้น บัดนี้ ได้ตรวจสอบแล้วว่าเป็นไปตามหลักเกณฑ์การสร้างวัด และผู้ขออนุญาต ได้ยื่นคำขอพร้อมด้วยเอกสารครบถ้วนแล้ว

อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๗ แห่งกฎกระทรวงการสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย และการยุบเลิกวัด การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา และการยกวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา พ.ศ. ๒๕๕๙ จังหวัด สกลนคร จึงประกาศอนุญาตให้มีการสร้างวัดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าว

ประกาศ ณ วันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๔

(นายมนต์สิทธิ์ ไพศาลธนวัฒน์)
ผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร

ภาพประกอบ ใบประกาศจังหวัดสกลนคร เรื่อง การสร้างวัด

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

ว.๒

ประกาศสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
เรื่อง การตั้งวัดในพระพุทธศาสนา

ตามที่ นายเทิน เลานวอนันต์ ได้รับอนุญาตให้สร้างวัด
ณ บ้านหลุบเลาจาน หมู่ที่ ๑๕ ตำบล หลุบเลา
อำเภอ ภูพาน จังหวัด สกลนคร นั้น
บัดนี้ ผู้รับอนุญาตได้สร้างเสนาสนะขึ้นสมควรเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์
และประกอบศาสนกิจแล้ว

อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๑๐ แห่งกฎกระทรวงการสร้าง การตั้ง
การรวม การย้าย และการยุบเลิกวัด การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา
และการยกวัดสร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา พ.ศ. ๒๕๕๙
และด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
จึงประกาศตั้งเป็นวัดขึ้นในพระพุทธศาสนา มีฐานะเป็นนิติบุคคล มีชื่อว่า
วัดถ้ำเสียงของ สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต ตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป

ขอให้ วัดถ้ำเสียงของ สถิตสถาพรตลอดกาลนาน

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๕

(นายสีปโป ภักดีวงษ์)

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ภาพประกอบ ใบประกาศสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เรื่อง การตั้งวัดในพระพุทธศาสนา

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

ภาพประกอบ ใบคำสั่งเจ้าคณะจังหวัดสกลนคร (ธรรมยุต) ที่ 12/2566

เรื่อง แต่งตั้งเจ้าอาวาสวัดถ้ำเลี้ยงของ

ภาพโดย ผู้วิจัย (2566)

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ นางสาวภัชราภรณ์ สาคำ
วันเกิด วันที่ 23 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2521
สถานที่เกิด จังหวัดสกลนคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 151/8 ถนนบ้านดงพัฒนา ซอยดงพัฒนา 5 ตำบลธาตุเชิงชุม
อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร 47000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน อาจารย์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน เลขที่ 680 หมู่ที่ 11 สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
ถนนนิตโย ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร 47000 โทรศัพท์/
โทรสารสำนักงาน (042)744014 มือถือ: 087-4382298
E-mail : p_sakham@hotmail.co.th
ประวัติการศึกษา พ.ศ. 2544 ปริญญาบัณฑิต (ศศ.บ)
สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน สถาบันราชภัฏเลย
พ.ศ. 2555 ปริญญามหาบัณฑิต (ศศ.ม)
สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
พ.ศ. 2567 ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปรด.)
สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูน ปณ ทัโต ชีเว